

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİ EĞİTİM YATIRIMLARI VE POLİTİKALARI:
BURSA EDİRNE VE GELİBOLU MEDRESELERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman UYSAL

ÇANAKKALE
AĞUSTOS ,2017

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Tarih Eğitimi Bilim Dalı

**Osmanlı Kuruluş Dönemi Eğitim Yatırımları ve Politikaları: Bursa Edirne ve Gelibolu
Medreseleri Örneği**

Süleyman UYSAL
(Yüksek Lisans Tezi)

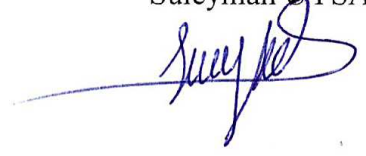
Danışman
Yrd. Doç. Dr. Halil Ersin AVCI

Çanakkale
Ağustos, 2017

Taahhütname

Yüksek Lisan tezi olarak sunduğum “Osmanlı Kuruluş Dönemi Eğitim Yatırımları Ve Politikaları: Bursa, Edirne Ve Gelibolu Medreseleri Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve değerlere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
18/8/2017
Süleyman UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Onay

Süleyman UYSAL tarafından hazırlanan çalışma, 10.08.2017 Tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Referans No: 10157783

	Akademik Unvan	Adı Soy Adı	İmza
Danışman:	Yrd. Doç. Dr.	Halil Ersin AVCI	
Üye	Yrd. Doç. Dr.	Ramazan Erhan GÜLLÜ	
Üye	Yrd. Doç. Dr.	Fatih KANA	

10.08.2017

Prof. Dr. Salih Zeki Genç
Enstitü Müdürü

Önsöz

Eğitim yoluyla bilinçli toplum oluşturmak, devlet nizamını yürütecek elemanlar yetiştirmek, genç nesillere idealler aktarmak ve ufuklar açmak, devlet olmanın gereklerinden sadece birkaçıdır. Osmanlı Devleti de eğitim kurumu olarak devraldığı medreselerle ideallerini yerine getirmeye çalışmıştır. ‘Ebed-müddet’ ve ‘ila-yı kelimetullah’ gibi iki büyük idealin yanında, her alanda yetişmiş elemanları medrese kaynağı karşılamıştır.

İlk kurulanlarla birlikte medreseler, hep ‘Sünni inancı’ savunan eğitim kurumu olmayı sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti de bu mirasın takipçisi olmuştur. Eğitim sistemi yerleşinceye kadar, hem civar devletler ve beyliklerden destekler alınmış, hem de dönemin önemli ilim ve kültür merkezleri olan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan âlimler davet edilmiştir. Diğer taraftan müderris eksikliğini telafi için bazı talebeler de bu tür merkezlere tahsillerini tamamlamak için gönderilmiştir.

Yapılan bilimsel araştırmalara bakıldığında genelde Fatih dönemi sonrası medreselere ağırlık verildiği ortaya çıkmaktadır. Kuruluş dönemi Bursa, Edirne ve Gelibolu medreseleri aslında, sonrası için güçlü zemin, güçlü temeller ve güçlü ilk rol-modeller oluşturmuştur. Durumun böyle olduğunu birinci el kaynaklarla daha da pekişmek için yeni bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Bu sebeple araştırmanın adı ‘Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Dönemi Eğitim Politikaları ve Yatırımları: Bursa, Edirne ve Gelibolu Örneği’ olarak belirlenmiştir. Şu ana kadar yapılan akademik çalışmalarda ‘kuruluş dönemi’ olarak ele alınan 150 yıllık süreçte kurulan medreseler, göz ardı edilmemekle birlikte, arzu edildiği ölçüde bilimsel anlamda üzerinden durulmamıştır. Fatih ve Kanuni döneminde sisteme kavuşan ve zirveye ulaşan medrese geleneği ‘kuruluş dönemi’nde sağlam zeminlerde atılmış olduğu da asla gözardı edilmemelidir.

Bursa ve Edirne, Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış iki büyük kenttir. Gelibolu ise kazanılan ve Osmanlı'nın Türk-İslam kent dokusunun uygulandığı ilk model teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir.

Kuruluşuyla birlikte Osmanlı'da medreseler, eğitimin resmi ve örgün kurumlarıdır. Bu kurumlarda okutulan dersler ve kitaplar bilgisine ulaşmak, iki gündemi açığa kavuşturacaktır: Kamu elemanı yetiştiği ortamı, mezunların ortaya koyduğu hizmetler ve bu hizmetlerin sosyal kimlik oluşumundaki yeri. Araştırmada Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Mehmet dönemine kadar Bursa, Edirne ve Gelibolu medreselerle ilgili vakfiye, kronik, kitabe ve akademik çalışmalara yer verilerek gündem oluşturulmaya çalışılacaktır.

Medreseler ve diğer eğitim-öğretim kurumları ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla ya ilahiyatçı akademisyenler tarafından 'din eğitimi' gündemiyle ya da arkeoloji, sanat tarihi, mimari bakış açısıyla ilgili akademisyenlerce kendi alanları çerçevesinde ele alındığına müşahede edilmiştir. Bu sebeple mevcut eksikliklerin giderilerek hem gündem bütünlüğünü ortaya koyma, hem de konuya tarihçi kurgu ve sistematigi ile yeniden ele alma ihtiyacı duyulmuştur.

Medrese eğitim sistemi ile ilgili doğrudan ve dolaylı olarak pek çok çalışma yapılmıştır: Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (1970); Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim* (1997); Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi* (1983); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı* (1984); Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, (1984); Ömer Özyılmaz, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları* (2002); Şehabettin Tekindağ, *Medrese Dönemi* (1973); Ahmet Süheyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fâtih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı* (1946); Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi* (1997); Hacı Ataş, *Fâtih Dönemi İstanbul Medreseleri ve Faaliyetleri* (2001); Ziya Kazıcı, *Osmanlıda Eğitim Öğretim* (2004); Şerafettin Yaltkaya, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler" (1940).

İlk dönem medreselerinden bahseden doktora tezlerinden: Cahit Baltacı, *XV.- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (1976); M. Asım Yediyıldız, *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami* (1995); Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi* (1996); Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim* (1997); Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze FâtiH Külliyesi* (2003); Murat Akgündüz, *XIX. Asır Osmanlı Medreseleri* (2005).

Mefail Hızlı, *16. Asır Bursa Medreseleri* (1986); M. Hulusi Lekesiz, *Osmanlı İlmî Zihniyetinde Değişme (Teşekkül-Gelişme-Çözülme XV- XVII. Yüzyıllar)* (1989); Zübeyir Akçe, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemindeki Eğitim Müesseseleri Üzerine Bir Deneme (1326 -1451)* (1995); Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri* (1997); İsmail Şeker, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri ve Medrese-Vakıf Münasebeti* (1999); Ahmet Ulusoy, *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri* (2007) adlı yüksek lisans tezleri.

Arkeoloji ve Sanat Tarihi ile ilgili çalışma ve tezlerden: Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *Osmanlı Mîmârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* (1989) ile *Osmanlı Mimari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)* (1989) eserleri; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, (2004) ile *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)* (1977). Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)* (1997) adlı doktor tezi; Osman Ülkü, *Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri* (1999) ile Salim Tayfun Yıldız *Bursa Yıldırım Bayezid Külliyesi* (2001) adlı yüksek lisans tezleri.

Bu çalışmalar dışında medrese ders programlarına yer veren bazı makaleler de kaleme alınmıştır: Mustafa Ergün, “*Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları*” (1996); Mustafa Şanal, “*Osmanlı Devletinde Medreselerde Ders Programları, Öğretim Metodu,*

Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış” (2003); Mefail Hızlı, “*Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*” (2008).

Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*; Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*; İbn Batûta, *Seyahatnamesi*; Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*; Müneccimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar fi Vekayü'l-Âsâr*; Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*; Şükrullah, *Behçetü't- Tevârih*; Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşri Tarihi* kroniklerine de başvurulacaktır.

Medrese vakıfları ve onun işleyişini gösteren muhasebe defterleri de medreselerin hem statüsü hem de işleyişi açısından birinci elden kaynaklar olduğundan Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden Vakfiye Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden de Tapu Tahrir Defterleri kullanılacaktır.

Medrese gündemli eserlerde Fatih ve Kanuni devri ile birlikte zirveye ulaşan medrese eğitim sistemi övgülerle aktarılırken, önceki bir buçuk asırlık sürece, sanki sadece gündem girişi şeklinde kısaca temas edilmiştir. Dahası Osmanlı kuruluş dönemi medreseleri ile ilgili vakfiyelerin var olduğundan haber verilmiş, içeriklerinden ya çok kısa bahsedilmiş ya da bütüncül bir kurgu oluşturulmamıştır. Sadece vakfiyelerin yerleri belirtilmiş ve konu yüzeysel olarak birkaç cümle ile geçiştirilmiştir. Böyle bir geçiştirme, bilimsellik noktasında böyle bir eksiğin varlığını haberdar etmiştir ki; bu eksikliğin tamamlama mecburiyetini doğurmuştur.

Çalışmanın konusu olan Bursa, Edirne ve Gelibolu'da bulunan medreseler ile ilgili belge ve bilgilerden hareketle Osmanlı kuruluş aşamasında uygulanan politika ve bu politikaya paralel yapılan eğitim yatırımları; personel ve talebesinin eğitim sistemi içindeki rolü ve sınırları ele alınmaya çalışılmıştır. Medrese binasının eğitime olan etkileri tartışılacak, söz konusu medreseler, minyatürlerle ve -var olan- gravürlerle de zenginleştirmeye gayret edilmiştir.

Medreselerin ne amaçla kurulduğu, nasıl her an canlı tutulduğu, Osmanlı öncesi siyasal yapılar tarafından kurulan medreselerin Osmanlı'daki durumu tartışılacaktır. Bazı ilimlerin niçin yasaklandığı, hangi mezheplere yer verildiği, sürekliliği sağlamak amacıyla medrese banilerinin vakfiyelerinde hangi tedbirleri aldığı ve kaliteyi yükseltmek için farklı memleketlerden gelen müderrisler, gündemin ana başlıkları olacaktır.

Çalışmalarım sırasında tezimi ilk aşamasından son aşamasına kadar destekleyen sürekli yanımda olduğunu hissettiğim değerli hocam, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Halil Ersin Avcı'ya, tez jürimde bulunan Yrd. Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü'ye ve Yrd. Doç. Dr. Fatih Kana'ya sonsuz teşekkür ederim.

Bu aşamaya gelinceye kadar emek ve zaman harcayarak yetişmemi sağlayan başta kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Esenkaya'nın şahsında burada ismini sayamadığım bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Çanakkale 2017

Süleyman Uysal

Özet

Osmanlı Kuruluş Dönemi Eğitim Yatırımları ve Politikaları: Bursa Edirne ve Gelibolu Medreseleri Örneği

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Bursa, Edirne ve Gelibolu'da faaliyet gösteren medreseler için uyguladığı eğitim yatırımları ve politikalarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Osmanlı arşiv belgeleri taranmış, kronikler incelenmiş minyatürler gün yüzüne çıkarılmıştır. Daha önce konuyla ilgili yapılan çalışmalardan, doktora ve yüksek lisans tezlerinden istifade edilerek tezin gündemi oluşturulmuştur. Yapılan araştırma sonucunda Osmanlı, Selçuklu Sünni İslam inancı eğitim geleneğinden beslenerek bir eğitim sistemi uygulamaya çalışmıştır. Bu amaçla güçlü eğitim tecrübesi olan ilim merkezlerinden bir taraftan müderris talebinde bulunulmuş, diğer taraftan o merkezlere eğitimini tamamlayıp eğitim kadrosunda yer alması için öğrenciler gönderilmiştir.

Orhan Gazi'nin 1331 İznik'te ilk medreseyi kurmasından sonra ülke topraklarının değişik yerlerinde medreseler faaliyet göstermiştir. Çalışma gündemini oluşturan şehirlerde Osmanlı Bursa'da 21 medrese bir darüşşifa, Edirne 12 ve Gelibolu üç medrese kurmuştur. Adı geçen şehirlerde medreselerde verilen eğitimin kalite ve sürekliliğini vakıf kurumu aracılığıyla vakfiye şartlarıyla sağlamıştır. Vâkıf, medrese kurup hem medresenin devamı için hem de tüm medrese giderleri için akarlar vakfetmiştir. Bu sebeple yüzlerce yıl medreseler özgün eğitimi sürdürebilmiştir. Vakfiyelerde özellikle medreselerinin eğitim kadrolarında ehil kişilerin olmasına dikkat edilmiş, talebenin de derslerini aksatmaması şart koşulmuştur. Kütüphane ve eserler de medreseye vakfedilmiştir.

Sonuç olarak Bursa, Edirne ve Gelibolu'nun da içinde bulunduğu kuruluş dönemi Osmanlı şehirleri bir ilim geleneğinin oluşmasına Fatih Sultan Mehmed'in 'Sahn-ı Seman' medresesini, Kanuni Sultan Süleyman'ın 'Süleymaniye' medresesini kurmasına zemin

hazırlamıştır. Bu çalışma ile İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'nin Sünni İslam geleneğini oluşturduğu, tüm kamu ve özel kurumlara eleman yetiştirdiği sonraki yıllarda sistemleştirilecek olan medrese geleneğinin tüm hazırlıklarının tamamlandığı bir süreci ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Bursa Medreseleri, Edirne Medreseleri, Gelibolu Medreseleri

Abstract

Education Investments and Politics in the Ottoman Foundation Period: Example of the Bursa, Edirne and Gelibolu Madrasahs

In this study was aimed to find out the practiced education investments and politics in madrasahs showing activities in Bursa, Edirne and Gelibolu in the Ottoman foundation period. For this aim, the documents of Ottoman archive were scanned, chronicles were examined and miniatures were brought to light. Agenda of the thesis was formed based on benefiting from PhD and master dissertations, as well as earlier studies on this topic. In this study it was understood that the Ottoman Empire practiced an education system utilizing the education tradition of the Seljuk Sunni Islamic idea. For this aim, on the one hand, mudarris were demanded from education (ilim) centers having a strong education experience and on the other hand, students were sent to take part in these education centers after completing their educations.

After Orkhan Ghazi constituted the first madrasah in Iznik in 1331, madrasahs started functioning in the different places of the country. In the cities mentioned in this study, the Ottoman Empire founded twenty one madrasahs and one hospital (darüştifa) in Bursa, twelve madrasahs in Edirne and three madrasahs in Gelibolu. In these madrasahs, the quality and consistency of education were provided by waqf conditions within the waqf foundation. Waqifs founded the madrasahs and endowed income both for the continuation of these madrasahs and for all the expenditures of madrasahs. That is why the madrasahs continued their novel education tradition for hundreds of years. It was particularly noticed to have qualified persons in the education framework of madrasahs and also requested from students for providing of continuance in courses. Library and works were endowed into madrasah by the waqf.

As a result, Ottoman cities of the foundation period such as Bursa, Edirne and Gelibolu provided an education (ilim) tradition and an inspiration to the founding of the madrasah of “Sahn-ı Seman” by Sultan Mehmed II the Conqueror and “Süleymaniye” by Sultan Süleyman I the Magnificent. With this study it was demonstrated that until the conquest of Istanbul, the Ottoman Empire completed its process of madrasah tradition, which would become systematic in the following years; these madrasahs also created the Ottoman Empire’s Sunni Islamic tradition, and educated people for government and private foundations.

Key Words: Madrasah, Madrasahs of Bursa, Madrasahs of Edirne, Madrasahs of Gelibolu

İçindekiler

Onay.....	i
Önsöz.....	ii
Özet	vii
Abstract.....	ix
Kısaltma ve Semboller	xiv
Giriş.....	1
Araştırmanın Problemi.....	4
Tezin Amacı.....	5
Tezin Önemi.....	5
Varsayımlar.....	6
Kapsam ve sınırlılıklar.....	6
Tanım.....	6
BÖLÜM I: YÖNTEM	
1.1. Araştırmanın Modeli.....	9
1.2. Bilgi Toplama Kaynakları.....	9
1.3. Evren Örnekleme.....	9
1.4. Veri Toplama Teknikleri.....	9
BÖLÜM II: OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM GÜNDEMİ	
2.1. İslam Dünyasında Örgün Eğitim.....	10
2.2. Anadolu Coğrafyasında Örgün Eğitim.....	14
2.3. Osmanlı Devletinin Devraldığı Örgün Eğitimde Bilimsel Miras.....	17
2.4. Osmanlı Medreselerinin Nitelikleri (1453 Yılına Kadar).....	21
2.4.1. Vakıf-Medrese Bütünlüğü.....	21
2.4.2. Medreselerinin Eğitim, Yönetim ve Hizmetli Kadrosu.....	23

2.4.3. Müderris, Ders, Kitap.....	28
2.4.4. Medreselerinin Misyonu.....	57

BÖLÜM III: BURSA MEDRESELERİ

3.1. Ali Paşa Medresesi.....	63
3.2. Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi.....	64
3.3. Bayezid Paşa Medresesi.....	65
3.4. Ebu İshak Medresesi.....	67
3.5. Esediye Medresesi.....	68
3.6. Eyne Bey (Kara) Medresesi.....	69
3.7. Eyne Bey (Subaşı) Medresesi.....	70
3.8. Fazlullah Paşa Medresesi.....	77
3.9. Ferhadiye Medresesi.....	77
3.10. Gülçiçek Hatun Medresesi.....	78
3.11. Hacı İvaz Paşa Medresesi.....	81
3.12. Hüdavendigâr Medresesi.....	93
3.13. İsa Bey Medresesi.....	102
3.14. Kara Hasan Paşa Medresesi.....	109
3.15. Lala Şahin Paşa Medresesi.....	110
3.16. Manastır Medresesi.....	116
3.17. Molla Fenari Medresesi.....	118
3.18. Muradiye Medresesi.....	123
3.19. Vaiziyye Medresesi.....	126
3.20. Yeşil Medresesi.....	128
3.21. Yıldırım Bayezid Darüşşifası.....	133
3.22. Yıldırım Medresesi.....	138

BÖLÜM IV: EDİRNE MEDRESELERİ

4.1. Bevvab Sinan Medresesi.....	153
4.2. Beylerbeyi Medresesi.....	154
4.3. Dâru'l Hadis Medresesi.....	155
4.4. Eski Cami Medresesi.....	163
4.5. Gülçiçek Hatun Medresesi.....	164
4.6. Halebi Medresesi.....	164
4.7. Kürd Hoca Medresesi.....	165
4.8. Oruç Paşa Medresesi.....	166
4.9. Saruca Paşa Medresesi.....	166
4.10. Şah Melek Medresesi.....	167
4.11. Şeyh Şüca Medresesi.....	171
4.12. Üç Şerefeli Medrese.....	172

BÖLÜM V: GELİBOLU MEDRESELERİ

5.1. Balaban Paşa Medresesi.....	177
5.2. Mihaliç Hatip Medresesi.....	179
5.3. Saruca Paşa Medresesi.....	181
Sonuç.....	187
Kaynakça.....	190
Ekler.....	198
Özgeçmiş.....	224

Kısaltmalar

BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	:Cilt
Çev	:Çeviren
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz	:Hazırlayan
İbn Batuta	:Ebû Abdullah Muhammed İbn Batuta Tancî
M	:Metre
Neş	:Neşreden
R	: Resimler
S	:Sayfa
Sad	:Sadeleştiren
Taşköprülüzade	:Ahmed İsâmüddin Taşköprülüzade
TD	:Tapu Defteri
TTK	:Türk Tarih Kurumu
V	:Vefatı
VGMA	:Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Müneccimbaşı	:Müneccimbaşı Ahmed Dede
TD 75	:Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defter

Giriş

Milletlerin eğitim karakterlerinin oluşmasında, çağdaş medeniyetler konumuna yükselmesinde, eğitim-öğretimin başat rol oynadığı aşikârdır. Bireyi olmayan bir toplum düşünülmemeyeceği gibi eğitimi olmayan bir birey de düşünülemez. Beşikten hayatın sonuna kadar devam eden eğitim süreci; insan, aile, çevre ve eğitim kurumlarının ortak sarmalını oluşturmaktadır.

İnsanlık tarihinde var olan bütün milletler, eğitim için farklı yöntemler kullanma ihtiyacı duymuşlardır. Kullanılan yöntemler, ilgili toplumun eğitim karakterini öğrenmek açısından son derece önemlidir. Bu sebeple altı asırlık Osmanlı Cihan Devleti'nin kuruluş dönemi eğitim sisteminin anlaşılması büyük önem arz etmektedir.

İslam tarihinde cami ve mescitler eğitimin temel mekânlarıdır. Zamanla bu mabetlerin mekân noktasında ihtiyaca cevap verememesi üzerine yeni eğitim kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultu da medrese adlı verilen yeni bir yapı ortaya çıkmıştır. Medresenin sistemli ve düzenli şekilde kurulmasını sağlayan Selçuklu veziri Nizamülmülk olmuştur. İlk olarak Bağdat'ta açtığı Nizamiye Medresesi'yle birlikte Selçuklu eğitim geleneği oluşmaya başlamış ve Anadolu'nun farklı yerlerine açılan diğer medreselerle birlikte bu gelenek Sünni inanç formuyla olabildiğince güçlenmiştir.

Osmanlı eğitim müesseselerinin kurulmasında, bilim ile ilgili faaliyetlerin oluşmasında, gelişip olgunlaşmasında Anadolu Selçuklu şehirlerindeki ilim kurumlarının yerleşik gelenekleri ile dönemin ilim ve kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen âlimlerin büyük katkısı olmuştur. Bu dönemde bir potada eritilen, zihin ve gönüllere yerleşen kültür ve bilim mirası, Anadolu'nun yanı sıra birçok Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Balkan ülkelerinin kültürel kimliğini ve mirasını oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti de Anadolu Selçuklu Devleti'nin uç beyliği olarak, Kayı boyunun 14 ncü yüzyılın başında Domaniç ve Söğüt bölgesine yerleşerek kurduğu bir beylik/devlettir.

Anadolu ve Balkan topraklarını fethettikten sonra Bizans İmparatorluğu'nu da topraklarına katmıştır. 16 ncı yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Arap dünyasını da idaresi altına almış ve hilafeti İstanbul'a taşımıştır. Kısa sürede İslâm dünyasının en güçlü devleti haline gelmiştir. Orta Avrupa'dan Hint Okyanusu'na kadar uzanan büyük bir sahaya hâkim olmuş ve güç kaybettiğçe de Avrupa ile güç dengelerini koruyarak varlığını altı asır sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren padişah ve hanedanı ya da devlet erkânı ve ilim adamları, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi medrese kurmaya başlamışlardır. İlk Osmanlı medresesinin Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulmasından sonra yine İznik'te Rumeli fatihi Süleyman Paşa kendi adına bir medrese inşa ettirmiştir. Bundan sonra Anadolu'da hâkimiyet altına alınan her şehirde medrese inşasına devam edilmiştir.

Çalışma sürecinde ilk başta detaylı bir literatür taraması yapıp konuyla alakalı eserler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan matbu eserler ve tezler gözden geçirilirken, diğer taraftan gündemle ilgili her bir eser taranmaya çalışılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden gerekli vakıf ve arşiv belgeleri temin edilmiştir. Ayrıca gündemle ilgili olarak kronik, seyahatname, minyatür ve gravürler de kayıtlanmıştır. Medreselerin mimarisi ile ilgili eserler de incelenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı öncesi dönemden başlayarak eğitimin sisteminin Osmanlı'ya kadar olan evreleri, eğitim yöntemleri ve yatırımları Bursa, Edirne ve Gelibolu medreseleri sınırlı kalacak şekilde değerlendirilecektir. Beş bölümden oluşan çalışmada ilk olarak medreselerin tarih sahnesinde çıkmasından başlayarak temel bilgilendirmeler yapılacaktır. Ardından çalışmanın yönteminden bahsedilecektir. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nde eğitim politikasına değinilecektir. Son üç bölümde Bursa, Edirne, Gelibolu medreseleri aktarılacaktır.

Birinci bölümde çalışma yöntemi içinde araştırmanın modeli, bilgi toplama kaynakları, evren örnekleme, Veri Toplama Teknikleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde kuruluş dönemi Osmanlı eğitim politikaları incelenmeye çalışılmıştır. ‘İslam Dünyasında Örgün Eğitim’, ‘Anadolu Coğrafyasında Örgün Eğitim’, ‘Osmanlı Devletinin Devraldığı Örgün Eğitimde Bilimsel Miras’, ‘Osmanlı Medreselerinin Nitelikleri’ başlıkları içerisinde tartışılacaktır. Bursa, Edirne ve Gelibolu medreselerinde tevarüs edilen ilim geleneğinden etkilenip nasıl bir eğitim politikası uyguladığı, medreselerde eğitim veren müderrisler hangi vasıflar aranarak medrese kabul edildiği, müderrisler nasıl çalışma ortamında bilimsel faaliyetler yaptığı hangi dersler ve eserler okuttuğu açıklanacaktır. Talebe kaydında ve personel alımında hangi niteliklerin arandığı, ne kadar ücret verildiği, talebelere hangi derslerin ve eserlerin okutulmasının şart koşulduğu, talebelerin nasıl bir çalışma ortamında eğitim gördüğü anlatılacaktır. Medresede eğitimin sürekliliği için ne tür tedbirler alındığı gibi sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde Bursa’nın fethinden sonra, Orhan Gazi tarafından Osmanlı Beyliği’nin merkezi haline getirilen Bursa’nın fethinin ardından inşa ve iskân faaliyetleriyle şehir yeni bir boyut kazanıp büyüyüp gelişmiştir. Orhan Gazi Bursa kalesinin doğusuna kendi adıyla anılan ve içerisinde cami, imaret, medrese, hamam ve kervansaray barındıran külliye inşa ettirmiştir. Kiliseden medreseye çevrilen yapı Orhan Gazi Medresesi veya Manastır Medresesi olarak da anılır. Orhan Gazi bu medreseden sonra bir medrese daha yaptırmıştır. Lala Şahin Paşa’nın Bursa’da inşa ettirdiği medrese, Osmanlı hanedanı dışında biri tarafından yaptırılan ilk medresedir. Bursa’da I. Murad devrinde Hüdavendigâr Medresesi ve Hacı İvaz b. Hacı Bey b. Arslan tarafından Esediye medresesi tesis edilmiştir. Yıldırım Bayezid, Yıldırım Medresesi ve Dâruşşifâ’yı inşa ettirmiştir. Çandarlı Hayreddin Paşa’nın oğlu ve Yıldırım Bayezid’in veziri Ali Paşa bir medrese yaptırmıştır. Kâzerûniyye tarikatının kurucusu Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyâr el-Kâzerûnî Yıldırım Bayezid devrinde kendi adıyla anılan bir medrese tesis etmiş, padişah da onun adına bir zaviye inşa ettirmiştir. Bursa’da bu dönemde ayrıca Gülçiçek Hatun, Eyne Bey, Eyne Bey Subaşı, Ferhâdiye, Molla Fenârî,

Vaiziyye Medreseleri tesis edilmiş, bunlar için zengin vakıflar tahsis etmişlerdir. Çelebi Mehmet devrinde ise Bayezid Paşa medresesi ile Yeşil Medrese faaliyete geçmiştir. Bu medreselerden sonra II. Murad, Muradiye medresesini tesis etmiştir. Fazlullah Paşa, Hacı İvaz Paşa, Kara Hasan Paşa, İsa Bey medreseleri de faal konumdadır.

Dördüncü bölümde Edirne medreseleri ele alınmıştır. Balkanlar ve Avrupa tarihi için bir dönüm noktası teşkil eden Edirne'nin fethi İstanbul'un fethini de kolaylaştırdığı gibi Rumeli fütuhatında birinci derecede önemli bir hareket üssü olmuştur. Edirne asıl önemini Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra fetret devrinde kazanmıştır. Edirne'de yaptırılan ilk medrese Çelebi Mehmed medresesidir. II. Murad, hadis ilimlerinin tedris edildiği bir Dârülhadîs Medresesi inşa ettirmiştir. Sırayla Bevvab Sinan Medresesi, Beylerbeyi Medresesi, Gülçiçek Hatun Medresesi, Halebi Medresesi, Kürd Hoca Medresesi, Oruç Paşa Medresesi, Üç Şerefeli Medrese, Saruca Paşa Medresesi, Şah Melek Medresesi, Şeyh Şüca Medreseleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Beşinci bölümde Gelibolu'da inşa edilen üç Gelibolu'nun en eski medrese olan Mihaliç Hatip Medresesi ile Balaban Paşa Medresesi ve Saruca Paşa Medreseleri değerlendirilecektir.

Son üç bölümde uygulanan eğitim politikası doğrultusunda medreselerin sayısı, konumları, hangi yılda, hangi bölgede yapıldığı, personel ve talebe ücretleri, mimari özellikleri incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma Problemi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda başkent Bursa ve başkent Edirne ile Gelibolu medreseleri, önemli eğitim ve öğretim merkezleri arasında yer alır. Osmanlı'nın Anadolu ve Rumeli eyaletleri arasında köprübaşı olan Gelibolu da önemli bir kentsel gelişim çizgisi yakalamış Osmanlı kenti olarak bu çalışma kapsamında değerlendirilecektir. Osmanlı Devleti medreselerin özerkliğini muhafaza etmek için, vakıflara bırakmıştır. Bursa, Edirne ve

Gelibolu'da kurulan bu vakıfların içinde medreselere ayrılan payın ne kadar olduğu, ayrılan bu bütçenin hangi kalemlere harcandığı, merkezi yönetimin eğitim politikalarının ne olduğu incelenen konular arasındadır. Vakıf akarlarıyla yürütülen eğitiminin temelini atmış olan şehirlerin içinde olan bu üç şehrin medreseleri de yapılan eğitim-öğretim yatırımlarının ve politikalarının Osmanlı eğitim sistemi içindeki yerini algılayabilmemiz açısından dikkate değer ve incelenmesi gereken bir gündemdir.

Tezin Amacı

İlk Osmanlı medresenin sayısı, İznik Orhan Gazi Medresesi'nden sonra hız kazanmıştır. Vakıflar aracılığıyla yaptırılan ve vakfiyede belirtilen şartlara göre kurulup işletilen medreselerin 'yatırım bütçesi', 'ödenek', 'gider' gibi temel kavramlar çerçevesinde finansal ve mali nitelikleri incelenecektir. 'Eğitim politikası' adı altında eğitime yön veren felsefi, kültürel ve hukuki boyutuna, sonunda da medrese eğitim gündemi değerlendirilecektir.

Tezin Önemi

İkisi de başkentlik yapmış olan Bursa ve Edirne, eğitim konusunda önemli bir laboratuvar niteliği gösterir. Gelibolu şehri ise Türk-İslam yerleşiminde her alanda rol-model görevini üstlenmiştir. Bu durum eğitim ve kültür alanında da böyle olmuştur. Bu yüzden devletin eğitim konusuna yaklaşımını anlayabilmek amacıyla vakıflar aracılığıyla tesis edilmiş olan bu üç şehrin medreselerine eğilmek önemli bir çıkarım imkânı sağlayacaktır. Başta padişah, saray mensupları ve devlet ricali tarafından tesis edilmiş olan medreselerin ilki, 1331 yılında İznik'te Orhan Gazi tarafından açılmıştır. Daha sonra diğer şehirlerde de medrese inşası hız kazanmıştır. Medreseler sayesinde devlet, ihtiyaç duyduğu personeli yetiştirmeye başlamıştır. Vakfiyelerin belirlediği şartlar çerçevesinde hizmet veren eğitim kurumları, kuruluş dönemi eğitim politikalarını anlayabilmek ve yapılan eğitim yatırımları hakkında değerlendirme yapabilme imkânını sağlayacaktır.

Osmanlı kuruluş dönemi medreseleriyle ilgili bir araştırma yapmak, her zaman karmaşık bir sorun olagelmıştır. Ana kaynak konumundaki vakfiyelerin belli bir düzen içinde bulunmayıp farklı yerlerde bulunması, araştırmacıyı zorlar durumdadır. Bu nedenle Osmanlı kuruluş dönemi medreseleri hakkında sınırlı eser mevcuttur. Yapılacak her bilimsel çalışmanın literatüre katacağı bilgi, farklı ve değerlidir. Araştırmalarında dolgu malzemesi oluşturacak kadar Bursa, Edirne ve Gelibolu medreselerine yer vermeleri, 150 yıllık kurucu medrese ruhunu hafife almak anlamına geleceği gibi; fetih sonrası sisteme kavuşturulmuş medreselerin bir buçuk asırlık geçmişinde ortaya konan emek ve çaba da gözardı ediliyor demektir. Araştırma gündemini -gözardı edilen- Bursa, Edirne ve Gelibolu'daki 150 yıllık medreseler, vakfiyeler, tahrir defterleri, kroniklerle baştan yazılıp; matbu eserler, minyatür ve gravürlerle desteklenecektir. Böylece birinci el kaynaklar sayesinde literatüre önemli katkı sağlanacağı beklenmektedir.

Varsayımlar

Bu çalışma da; Bursa, Edirne ve Gelibolu medreselerinde eğitime yapılan yatırımlar ve politikaları, medreselerin kim tarafından kaç tarihinde yaptırıldığı ve orijinal isimlerinin tahlil ve tenkidi, medrese görevlilerin maaşları, talebelerin günlük ödenekleri, medreselerin gelirleri ve giderleri yer alacaktır

Kapsam ve sınırlılıklar

Bu çalışma da; Osmanlı kuruluş dönemi Bursa, Edirne ve Gelibolu medreselerinde eğitime yapılan politikalar ve yatırımlar, Osmanlı kuruluş dönemi sınırları içinde ve bu üç şehir sınırlı kalacak şekilde ele alınacaktır.

Tanım

Bevvab: Arapça bir kelime olan bevvabın sözlük anlamı kapıcı kapı bekçisidir.

Câbi : Vakıf tahsildarı yerine kullanılan tabirdir. Câbi ler defterlerini vakıf mütevellisine göstermeye ve hesap vermeye, mütevellilerde hesaplarını kadılara verip tasdik ettirmeye mecburdur.

Evkaf: Vakfa tahsis olunan şeyler. Bu tabir cami, mescid, tekke, türbe, medrese, mektep, imaret gibi dini müesseselerin hayır müesseselerinin hayır masrafı karşılığı olarak muayyen bir mülkün paranın gelirini tahsis etmek manasında kullanılırdı. Vakıf olunan şey satılmaz miras olamaz kimse tarafından müdahale edilemez ve devletin himayesi altında bulunurdu.

Ferraş: Cami, mescit, imaret gibi müesseselerin temizliğini temin ve halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle görevli kimseler için kullanılan tabirdir. Ferraş; Arapça yayıcı, döşeyici, hizmetçi manalarına gelir.

Hafız: Kur'an Kerim'i tamamen ezberleyen kimse. Ekserisi güzel sesli olur ve Kur'an-ı Kerim'i gayet mükemmel şekilde usulüne uygun olarak okumayı bilirlerdi. Hafız Arapça hıfzedici saklayıcı demek olan hıfz'dan gelir.

Hatip: Cuma günleri camide hutbe okuyan görevlidir.

İmam: Önde bulunan kendisine iktida olunan manasına gelen bu tabir ıstılah olarak Hazret-i Peygambere niyabeten ammenin reisliğini haiz olan zat demektir.

Kayım: Müteveli yerinde kullanılan bir tabirdir. Caminin temizlik işlerini yapan hademesine de bu ad verilir.

Mimar: Binaların tamir ve inşasıyla görevli kişidir.

Muid: Medreselerde müzakerecilik edenler ve müderris muavini mertebesinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir.

Müderris: Medrese ve camide talebeye ders okutan hoca yerinde kullanılır bir tabirdir.

Müteveli: Vakıf işleri vakfiyye şartları ve şeri hükümler dairesinde idare ve rüyet için tayin olunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir.

Nakib: İmaret Şeyhinin yardımcısı yerinde kullanılır.

Nâzır-ı Vakıf: Müttevellilerin tasarufatına nezaret etmek üzere tayin olunanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Nezaret bir şeyi görüp gözetmek demektir. Nazır vakıfta tasarruf salahiyetine haz değildi. Bu tasarruf salahiyeti münhasıran müteveliye aitti.

Talebe-i Ulûm: Medrese öğrencisine verilen isim. Talib-i ilim terkinin çoğul şeklidir.

Vakfiye: Vakfa dair vakfın takrir ve hâkiminin tescilini havi tanzim olunan hüccet hakkında kullanılan bir tabirdir. Kurulan müessesenin nasıl idare edileceği ne türlü masraflar yapılacağı müessesede kaç adamın ne suretle çalışacağı bunlara ne kadar aylık verileceği bu aylıkların nerelerden alınacak gelirlere temin olunacağı ve nihayet bu müesseseden kimlerin ne şekilde istifade edeceğine vakfiyelere kaydedilirdi.

Vekilharç: Masrafa bakan kişiye verilen ad.

Bölüm I: Yöntem

1.1 Araştırmanın Modeli

Vakfiye defterleri, tahrirler, kronikler ve matbu eserler incelenerek, Osmanlı Kuruluş dönemi medreseleri olan Bursa, Edirne ve Gelibolu Medreselerinin eğitim yatırımları ve politikaları ortaya konulacaktır. Bununla birlikte vakfiyeler ile tahrir defterleri gibi birinci el kaynakların kullanıldığı ve Osmanlı kroniklerinin incelendiği, matbu eserlerin kullanıldığı bir yöntem izlenecektir.

1.2 Bilgi Toplama Kaynakları

Çalışmamızın temel kaynağı medreselerin vakıflarını içeren vakfiyeler olacaktır. Bu ihtiyaç Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi vasıtasıyla giderilecektir. Vakfiyelerin bulunamadığı noktada tapu tahrir defterlerine başvurulacaktır. Bunlara ulaşılamaması halinde ya da vakfiyenin yok olduğunun bilinmesi halinde vakfiyeyi gören kişilerin eserlerine başvurulacaktır. Bunların yanında Osmanlı Kronikleri kullanılacak, ikinci el kaynak olan (tez, makale, kitap) yer verilecektir. Konumuz Osmanlı kuruluş dönemi olduğu için fatih dönemine kadar olan; Bursa, Edirne ve Gelibolu medreseleri konumuz dâhilinde işlenecektir.

1.3 Evren Örneklem

Osmanlı Kuruluş Dönemi Medreselerinden Bursa, Edirne ve Gelibolu Medreselerinin araştırma alanı ve örneklerini oluşturur.

1.4 Veri Toplama Teknikleri

Tahrir defterleri ve vakfiyeler, bu tezin en önemli kaynaklarıdır. Osmanlı kronikleri, konuyla alakalı matbu eserlerden gerekli bilgiler elde edilecektir. Bununla birlikte bölgenin eski tahrir defterleri ve vakfiye kayıtları incelenecektir. Bu belgelerin temini için Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi kullanılacaktır.

Bölüm II: Osmanlı Devletinde Eğitim Gündemi

2.1. İslam Dünyasında Örgün Eğitim

11. yüzyıl, İslami düşünce ve eğitim geleneğinin Abbasi ve Fatımi liderlikleri desteğinde bir taraftan *Mü'tezilî* diğer taraftan *Şii-Batini* öğretilerin hâkim olduğu zaman dilimidir. Zamanla gelişen bilimsel faaliyetler, toplum bünyesinde sivil baskı gruplarının oluşumuyla sonuçlanırken; nicelik ve nitelik olarak gelişen eğitim halkaları da caminin diğer fonksiyonlarını bünyesine alacak yoğunluğa ulaşmıştır. Böyle bir ideolojik ve akademik atmosferde *Sünni öğreti*, kendisine müstakil araştırma ve öğretim kurumu arayışına girmiş ve Sünni ulemanın etkili olduğu sosyal çevrelerde sivil bir inisiyatif halinde yarı yapılanmış ilk medrese örneklerini oluşturmuştur (Akgündüz, 1997, s. 238-239).

İlk medrese Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından, 1067 tarihinde kurulmuştur. Nizamiye Medreseleri olarak da bilinen bu medresenin tesisinden önce Abbasi halifeleri tarafından kurulan 'Beytü'l-Hikme' mahiyet itibariyle farklı bir manzara içermektedir. Halife Mansur ve Me'mun'un kurdukları Beytü'l-Hikme'ler, bilimsel eserlerinin tercümesine hasredilmişti. Ağlebiler'in Kayrevan'da 800 tarihinde kurdukları Beytü'l-Hikme de neredeyse aynı hedefe yöneliktir. Nasırüddin Tusî'nin, Tus şehrinde 1201'de kurduğu 'Dârü'l-Hikme', Sâmânilerin Buhâra'da kurdukları 'Sivânü'l-Hikme' ve el-Mütevekkil'in 'Hızânetü'l-Hikme'si de Abbasiler döneminde yürütülen tercüme faaliyetlerinin birer uzantısıdır. Tesis edilen bu Beytü'l-Hikme'ler bir akademi niteliğini taşımaktadır (Lekesiz, 1989, s. 16-17).

Nizamülmülk'ün kurduğu medrese bütün bunların üstünde ve 'Sünni' inancı kuvvetlendirmek için kurulmuş teşkilatlı ilk müessese idi ve okutulan dersler de dinî ilimlerdi. Gazali'nin (v.1111) hem yöneticilik yapması ve hem de medresesinde dört sene ders vermesi, bu medreselere verilen kıymeti göstermektedir. Medresede bir taraftan eğitim devam ederken, diğer taraftan Şii-Batini görüşlerinin çürütülmesi için önemli çalışmalar yapılmıştır (Çelebi, 1976, s. 110-111; Rahman, 1981, s. 230-231; Köymen, 1983, s. 376; Lekesiz, 1989, s. 17-18).

İslam dünyasında medreselerin kuruluş esası ‘fıkıh’ı öğretmektir. Aynı anlayışla Nizamiye Medreseleri hakikatte ‘fakih’ yetiştirmek üzere kurulmuştur. Bu medreseler arasında dört Sünnî mezhep için ayrı ayrı medrese ve müderris olduğu gibi birkaç mezhebin ve bazen de dört mezhebin bir arada okutulduğu medrese örneklerine rastlatmaktadır (İhsanoğlu, 2002, s. 853).

Türk Atabeyi Nureddin Zengi de Nizamülmülk'ün izinde hareket etmiştir. Örneğin Dârülhadîs en-Nuriyye, el-İmadiyye, en-Nuriyetü'l-Kübra ve en-Nuriyetü's-Suğra adlı medreseler, Nizamiye modeline nazire olarak bizzat Nureddin Zengi tarafından yaptırılmıştır. Nureddin Zengi'nin başlattığı hamleler halefleri tarafından da sürdürülünce; bölgede Şam, Halep, Musul, Harran, Sincar, Cizre, Amid, Rakka, Meyyafarikin, Basra, Baalbek, Hama, Humus, Maarretü'n-Numan, Re'se'l Ayn ve Urfa gibi şehirler adeta medreseler şehri olmuştur. İnandığı öğretiyi bakımından hükmettiği beşeri coğrafyanın aykırı bir ideoloji olan ‘Şii-Bâtını öğretisi’ ile kültürel tahribe uğradığını tespit eden Selahaddin-i Eyyubi, askeri ve siyasi fütuhatını kültürel fetihlerle bütünleştirmek ve süreklileştirmek maksadıyla medrese geleneğini söz konusu coğrafya da yaygınlaştırma seferberliği başlatmıştır. Öncelikle Amr b. As Camii bitişiğindeki Nâsırıyye Medresesi'ni Şafii otoritelerin hizmetine tahsis eden Selahaddin-i Eyyubi, bunu takiben Mısır'da yedi, Şam'da yedi, Kudüs'te üç medrese yaptırmıştır. Tarihi el-Ezher Camii ve eklentilerini medrese haline getirmiş olan hükümdar, böylece Moğolların Bağdat'ı düşürmesiyle darbe alan Sünni öğretiyi, yeni bir mekânda telif ve tedris geleneği ile konuşlandırma başarısı göstermiştir (Akgündüz, 1997, s. 242).

Osman Gazi tarafından 1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti, ortaya çıktığı coğrafyada yeni kurulmuş bir devlet olmasına rağmen, mensup olduğu değerler sistemi bakımından İslam medeniyetinin tabîî bir devamı durumundadır. Böylelikle Anadolu Selçuklu medreselerinin hâkim zihniyeti ve öğretilerini bilmek, Osmanlı medreselerinin bilimsel zihniyetini anlamaya büyük ölçüde yardımcı olacaktır (Lekesiz, 1989, s. 19).

Türklerin yeni devletlerini kurdukları topraklarda yetişen bilim adamlarının katkıları, başlangıçta çok az bir bölümünü teşkil ederken; devletin güçlenmesi, coğrafyanın genişlemesi, zenginlik ve refahın artması ve medreselerin gelişmesiyle nitelik olarak büyük gelişmeler kaydetmiştir. Topraklar genişledikçe, bu coğrafyada yetişen bilim adamları da artmış, devletin güçlenmesi ve cazibe merkezi haline gelmesi ile Endülüs, İran, Hint gibi bölgelerden Osmanlı coğrafyasına birçok bilim adamı gelmiş ve Osmanlı bilimine önemli katkılarda bulunmuşlardır (İhsanoğlu, 1999, II, s. 363).

Osmanlı eğitim politikasının oluşumunda ve gelişmesinde, Selçuklu döneminde Anadolu şehirlerindeki eski ilim müesseselerinin yerleşik gelenekleri ile dönemin önemli ilim ve kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen âlimlerin de rolü büyük olmuştur (İhsanoğlu, 1996, s. 21-22). Osman Gazi ve Orhan Bey dönemlerinde siyasî gücünü artıran Osmanlılar, çeşitli Türk ve İslam ülkelerinden Osmanlı ülkesine bilgili, erdemli kimseleri getirmek için çalışmışlardır. Böylece Osmanlı ülkesinde ilim adamı sayısında önemli oranda artış olmuş, bu bilim adamlarının vasıtasıyla birçok önemli medreseler kurulmuştur (Şanal, 1998, s.10; Akyüz, 2007, s. 61-62).

Sultanların davetleri ve hürmetkâr tavırları, Anadolu beylikleri ve diğer merkezlerden bilginlerin Osmanlı ülkesine misafir hoca olarak gelmesini sağlamıştır. Bunlar içerisinde tamamen yerleşenler, kısa veya uzun vadeli kalanlar olmuştur. Kuruluş dönemi Osmanlı medreselerindeki âlimlerin Arabî, Acemi, Tusî, Semerkandî olarak anılmaları geldiği memleketi göstermektedir (İpşirli, 1994, I, s. 253).

Osmanlı Beyliği'nde ilk medrese olarak Orhan Gazi'nin 1331'de kurduğu, İznik Orhaniyesi adını da taşıyan İznik Medresesi'dir. Bu medreseye önce Mısır'da yetişmiş, eserleriyle tanınmış âlim Davud-i Kayseri, ardından Tâceddin-i Kürdî, Alâeddin Ali Esved müderris olarak tayin edilmiştir. 1326'da Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi, manastırdan çevrildiği için Manastır Medresesi olarak da bilinen Orhan Gazi Medresesi'ni

kurarak vakıflar tahsis etmiştir. I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad ve bunların devlet ricâlinin yaptırdığı 21 medrese ve bir Dâruşşifâ ile Bursa bir ilim merkezi haline gelmiştir. Bursa'daki medrese önemini kaybetmemekle birlikte 1361'de Edirne'nin fethiyle medrese tarihinde yeni bir aşamaya gelinmiş; Çelebi Mehmed devrinde iki, II. Murad döneminde dokuz yeni medrese tesis edilmiştir. Özellikle II. Murad'ın Dârülhadîs Medresesi, en yüksek Osmanlı medresesi olarak kabul görmüştür. Kuruluş yıllarından itibaren 1326-1451 devresinde 84 medresenin yapıldığı tespit edilmektedir. Bunlardan 11'i Orhan Bey, sekizi I. Murad, 20'si I. Bayezid, yedisi I. Mehmed, 37'si II. Murad zamanında kurulmuş, bir medrese de fetret döneminde inşa edilmiştir (İpşirli, 2003, s. 327).

II. Murad ile birlikte şeyhülislâmlık makamının oluşması; Edirne, Bursa ve diğer şehirlerde büyük medreselerin kurulmasının yanında, ilmi ve tasavvufi akımların geliştiği, adeta büyük fetih için kültür hazırlığının yapıldığı bir devir olmuştur (İpşirli, I, 1994, s. 253). Sa'deddin Tâftâzânî (v. 1389) ve Seyyid Şerif Cürcânî (v. 1413)'nin yanında yetişen bu bilim adamları, geldikleri coğrafyadaki ilim ve fikir akımlarını, felsefî tartışmaları Osmanlı ülkesine getirmişler ve gözle görülür bir gelişmeler kaydedilmeye başlanmıştır (İnalçık, 2006, s. 171; İpşirli, 1994, s. 254).

Dini ve hukuki ilimlerle, bunlara temel teşkil eden *tefsir, hadis, tarih, edebiyat ve kavâid*'e dair olan ilimler Suriye ve Mısır gibi Arap nüfusun yoğun olduğu bulunduğu coğrafyada okutulmuştur. *Riyaziye, hey'et, hendese, hesap, kelâm ve felsefe* gibi ilimler ise, ekseriyetle Türklerin hâkim oldukları İran, Mâverâünnehir ve Horasan gibi doğu bölgelerinde tahsil edilmiştir (Unan, 2003, s. 15; Uzunçarşılı, 1988a, s. 227).

Adı geçen bölgelerde Osmanlı ulemasını derinden etkileyen iki âlim yaşamıştır. Birincisi İmam Gazali; ikincisi ise, kendi adıyla anılacak bir *mekteb (ekol)* oluşturacak olan Fahrüddîn Râzî (v.1209)'dir. Nizamiye medresesinde Gazali, bir taraftan felsefecilere yönelik sert tenkitleriyle ortaya çıkan, öte taraftan Sünnî İslam düşüncesiyle tasavvufu bütünleştiren

bir ilmî ve fikrî yapı doğmuştur. Râzî ise, *tefsir, hadis, kelâm, felsefe, tıp, riyaziye, edebiyat* ve öteki *aklî* ve *naklî* ilimlerle ilgili pek çok eser vermiştir (Uzunçarşılı, 1988a, s. 75-76; Unan, 2003, s. 16)

Râzî'nin ilim anlayışı, İslam âlimleri arasında kısa süre içerisinde pek çok taraftar bulmuştur. Bu anlayışın en belirgin hususiyeti pratik hedefler gözetmesi, *aklî* ve *felsefî* bir karakter taşımasıdır. Sünnî İslam kelamı ile felsefeyi bir ölçüde bağdaştırmıştır. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*'ini yazarken, zamanın bütün ilimlerinden faydalanmış ve şahsi görüşlerine de yer vermiştir. Kullandığı metot, Osmanlı âlimleri tarafından da benimsenmiş ve kullanılmıştır (Unan, 2003, s. 16; Cerrahoğlu, 1977, s. 7).

Mısır, Suriye, Irak gibi ülkelerde ve hatta Anadolu'nun birçok yerlerinde yetişenler ve Anadolu'nun herhangi bir şehrinde kalıp ölünceye kadar oradaki medreselerde ders verenler de çoktur. "Mısır'dan Bergama'ya gelip hocalık yapan hadis bilgini Kâfiyeci Muhiddin Mehmet bin Süleyman'dır. Daha sonra Celâlüttin Süyuti Bergama'ya gelip Kâfiyeci'den dersler almıştır (Ünver, 1946, s. 2-3).

Osmanlılar İslâm dünyasının kültürel ve bilimsel hayatına yeni bir dinamizm ve zenginlik katmışlardır. Böylece İslâm bilim geleneği 16 ncı yüzyılda zirveye ulaşmıştır. İslâm medeniyetinin eski merkezlerinin yanında Bursa, Edirne, İstanbul, Üsküp, Saraybosna gibi yeni kültür ve bilim merkezleri kurulmuştur. Bu dönemde oluşan kültürel ve İlmî miras bugün Türkiye'nin yanında birçok Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Balkan ülkesinin kültürel kimliğini ve bilimsel mirasını oluşturmaktadır (İhsanoğlu, 1996, s. 22).

2.2. Anadolu Coğrafyasında Örgün Eğitim

İbn Batûta Anadolu coğrafyasında Birgi medresesini eğitimini ve eğitim mekânını şu şekilde anlatır:

Yaz mevsiminin en sıcak günlerini yaşıyorduk. Ev sahibimiz bize çeşitli meyvelerden getirdi, güzel yemekler hazırladı, bineklerimizin yemini verdi. Geceyi

onun evinde geçirdik. Daha önce tanıştığımız Muhyiddin adlı bir müderrisin bu şehirde bulunduğunu öğrendiğimiz için onun yerini sorduk ev sahibimizden. Meğer ev sahibimiz de medresede talebeymiş! Hemen medreseye gittik. Muhyiddin iyi tımar edilmiş bir katırın sırtında; öğrencileri önde, hizmetkâr ve köleleri de iki yanında medreseye geldi. Üzerinde altın işlemlerle süslü geniş ve ağır bir elbise vardı. Selâm verdiğimizde daha kibar ve süslü kelimelerle aldı selâmımızı. Pek nazik konuşarak elimden tutup yanı başına oturttu. Sonra Kadı İzzeddin Feriştah denen adam geldi oraya. ‘Feriştah’ melek anlamına geliyor. Bu adam temiz ahlâkı, saflığı, erdemi ve melek tabiatıyla bu unvanı hak etmiş biridir! Onu karşıladık. Müderrisin sağ tarafına oturdu. Müderris önce temel ilimlerden başladı. Sonra teferruata daldı. Ders bitince kalktı, medrese içinde bir odacığa vardı; burasının benim için döşenmesi emrini verdi. Daha sonra bana mükellef bir sofraya gönderdi. Akşam namazından sonra bana haber saldı; bahçede bir köşede, çardak altında buldum onu. Orada bir havuz vardı. Su, kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arkandan geliyordu buraya. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedire kurulmuştu. Onu bu hâlde görünce kendi kendime “padişahlardan birinin huzurundayım galiba!” dedim. Beni görünce ayağa kalktı, elimi tutarak yanı başına, sedire oturttu; sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten sonra yanından ayrılıp medresedeki odama döndüm. Daha sonra talebelerden bazıları, o gece şahit olduğum tarzda her gece aynı şekilde yemeklerini hocanın huzurunda yediklerini anlattılar bana. Müderris benim oraya gelişimi övgü dolu ifadelerle bölgenin hükümdarına bildirmiş. Birgi hükümdarı o günlerde şiddetli sıcaklar nedeniyle civardaki yaylalardan birine çıkmış meğer. Bu yayla gayet serin olduğu için her yaz oraya gidermiş. (İbn Batuta, 2000, C. I, s. 419)

Osmanlı, Selçuklu devletinin devamı niteliğindedir ve bu yüzden onun ilim, sanat ve vakıf kurumlarını aynen devam ettirmiştir. Anadolu'nun birçok şehirlerinde yerleri ve hatta isimleri bile kaybolmuş Selçuk medreselerinin çoğunda farklı tarihlerde istinsah edilmiş (çoğaltılmış) kitaplar bulunur ki, bunlar Anadolu'da bütün medreselerin hemen her asırda eşdeğer eğitim verdiğini ortaya koymaktadır (Ünver, 1946, s. 1). Selçuklu devletinin İslam ve Türk dünyasında siyasi ve sosyal birliği sağlamaya yönelik atılımı, medrese geleneği açısından da dönüm noktası sayılabilecek bir gelişmedir (Akgündüz, 1997, s. 239).

Nizamiye Medreseleri modeli ile ilk dönem Osmanlı medreseleri arasındaki eğitim mantığı büyük paralellik arzeder. Her iki dönemde de felsefenin medresede okutulmasının kesin olarak yasaklandığına dair iki örnek bulunmaktadır. Umur Bey Medresesi bunun ilk örneğidir. Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey'in Bergama'da kurduğu medresenin vakfiyesi günümüze ulaşmıştır. Vakfiyede, medresede sadece tefsir, hadis, fıkıh usul ve furû'unun okutulması, felsefi ilimlerin ise kesin olarak okutulmaması şartı bulunmaktadır. İkinci örnek ise Bergama'daki medrese ile hemen hemen aynı zamanlardadır. 1415 yılında Karamanoğlu Ali Bey'in Niğde'de kurduğu Akmedrese'nin vakfiyesinde "bu medreseyi ulûm-ı şer'iyye tedrisiyle meşgul fukahâ ve mütefekkihaya ve ulûm-ı diniyenin muhtaç olduğu ulûm-ı edebiyye tahsili ile müteveggil evli, bekâr, leyli ve neharî talebe ile Hanefî ve Şâfî mezhebine göre olan müderris ve muidlere vakfetti... Müderris, her gün fıkıh ve usûl-ı fıkıh ve sair umûr-ı şer'iyye ve âliyyeyi takrir etmesini, muidin ise fukahâ derslerini her gün müzâkere ile sonunda tekrar etmesi" denilmektedir. Bu ibareler Fatih'in kurduğu Sahn-ı Seman medreseleri öncesinde Anadolu'da geleneğe dayalı medrese eğitiminin temel özelliklerini açıklaması bakımından önemlidir (İhsanoğlu, 2002, s. 874-875).

Osmanlıların yükseköğretim kurumu durumunda olan medreselere, sıbyan okullarından veya aynı seviyede özel öğretim görmüş talebeler alınırdı.

2.3. Osmanlı Devletinin Devraldığı Örgün Eğitimde Bilimsel Miras

Nureddin Mahmud tarafından Şam, Halep, Hama, Hums ve Baalbek’de birer medrese yaptırılmıştır. Medreseler, daha çok Şam’da gelişme göstermiştir. Tarhaniye Medresesi ve Atabek Eminüddeve’nin kurdurduğu Şafii Emiye Medresesi bunların en dikkate değer örnekleridir. Yine Şam’da ilim adamları veya devlet ileri gelenleri tarafından kurulan ve kendi adları ile anılan pek çok medrese vardır (Tekindağ, 1973, s. 7).

İslâm ülkelerinde medreselerin çok geliştiği, sayılarının çoğaldığı devirlerden biri de Eyyubiler devri olup Kudüs’te ilk medrese kurduran Selâhaddin’dır. 1192’de bir kiliseyi Selâhiyye adı ile medreseye çeviren Selâhaddin’i diğerleri takip etti. Selâhaddin’in veziri Kadı el-Fâdil, kendi adıyla anılan Fâdiliye Medresesi’ni, kardeşleri ise Medresetül-Âdil (Âdiliye), Medresetü’s-Seyfiye adı verilen müesseseleri yaptırıldılar. Genellikle Nureddin Mahmud ve Selâhaddin zamanından kalan Şerifiye, Hatuniye, Umeriye, İmadiye, Selâhiye, Esediye, Mücâhidiye, Reyhaniye medreseleri, dört mezhebe göre öğretim yapan kuruluşlardı. Tamamen Türk karakteri taşıyan Memlûkler devrinde medrese sayısı arttı. Kahire’de iki sıra halinde medreseler kuruldu (Tekindağ, 1973, s. 7).

Altun-Aba Medresesi (İplikçi)’nin 1202’de tanzim edilen vakfiyesinde, yüksek seviyede üç öğrenciye ayda 15’er dinar, orta seviyede 15 öğrenciye ayda 10’ar dinar, ilk seviyede 20 öğrenciye de ayda beşer dinar ödeneceği şart koşulmaktadır. Her yıl medreseye 100 dinar değerinde kitap alınması öngörülmektedir (Yakuboğlu, 2003, s. 7). Ayrıca, beş yıllık bir süre içinde kabiliyet gösteremeyen ve derslere muntazam devam etmeyen öğrencinin medreseden çıkarılacağı belirtilen aynı vakfiyede, medresenin masrafını karşılamak için han, dükkân ve arazi vakfedilmiştir. Vakfiyelerden anlaşıldığına göre, Selçuklu medreselerindeki öğrenci sayısı 20 ile 40 arasındadır. Sivas Buruciye Medresesi’nde 30 öğrenci, Konya AltunAba Medresesi’nde 38 öğrenci bulunuyordu. Öğrencilerin tamamı da bursludur. Vakfiyelerde öğretim süresi hakkında kesin bilgi yoktur. Konya Karatay Medresesi

vakfiyesine göre öğrenci, fıkıh (ileri seviyede öğrenci) ve mülâzım olarak ikiye ayrılmaktadır. Kırşehir Caca Bey Medresesi vakfiyesinde fakihlerin medreseyi üç yılda bitireceği kaydedilmiştir (Tekindağ, 1973, s. 7).

Anadolu Selçuklu medreselerinin vakfiyelerinde müderrislerin hangi dersleri takrir edecekleri de açıklanmıştır. Konya Karatay medresesi vakfiyesinde ise müderrisin şeriat, hadis, tefsir, usul ve fûru ilimlerinde liyakatli ve ehliyetli olması hususu öngörülmektedir. Vakfiyelerde ayrıca müderrislerin Hanefî mezhebinden olması istenmiştir. Nitekim Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde müderrisin Hanefî olacağı açıkça belirtilmiş, Sivas'ta Gök Medreseye ait vakfiyede müderrisin Şafii mezhebinden olması istenmekle beraber, Hanefî olabileceğine de işaret edilmiştir. Kıdemli öğrenciler arasından seçilen muîd, müderrisin yardımcısı olarak, ilk seviyedeki öğrencilerle meşgul olur, onlara derslerini ezberletirdi. Anadolu medreselerinde genelde iki muîd bulunmakla beraber Konya Karatay Medresesi'nde bir, Sivas Buruciye Medresesinde ise üç muîd vardır (Tekindağ, 1973, s. 7; Yukuboğlu, 2003, s. 8).

Selçuklu medreselerinde diplomanın karşılığı, hadis ilmine has bir terim olan icazettir. İcazetler müderris tarafından kendi adına verilmiş, medresenin adı zikredilmemiştir. Anadolu Selçuklu medreselerinde daha çok ihtisaslaşma vardır. Medreseler okutulan konulara göre, dârülhadîs, fıkıh medresesi, tıp medresesi şeklinde sınıflandırılmıştır. Konya İnce Minareli Medrese bir dârülhadîs, yine Konya Sırçalı Medrese bir fıkıh medresesi, Kayseri Çifte Medresenin doğudaki bölümü ise bir tıp medresesidir. Kırşehir ve Kütahya'daki iki medrese ise heyet ve nucûm ilimleri öğretimi ile ilgilidir. 'Dârülhadîs'lerde okutulan esas ders, Hz.Peygamber^{sav}'in ve sahabelerin yaptıkları işleri ve söyledikleri sözleri araştırmak ve incelemek suretiyle bunları değerlendiren hadis dersi idi. Fıkıh medreselerinde verilen esas ders ise İslâm hukuku olan fıkıhtır. Fıkıh, sonraları dini hükümler yanında medeni ve cezâî hükümleri, muhakeme usullerini, devlet idaresi ve teşkilâtı ile harp hukukuna ait hususları da

içine alan daha geniş bir hukuk ilmi şeklini almıştır. Kur'an, sünnet, kıyas ve icmâ', fıkıh usulünün esasını teşkil etmiştir (Tekindağ, 1973, s. 8).

Danışmendiler ile Artukoğulları 12 nci yüzyılda, Selçuklular ise 13 ncü yüzyılda, büyük medreseler yapmışlar ve bunlar büyük bir çoğalma göstermiştir. İlhaneliler, Karamanlılar ve diğer Anadolu beylikleri aynı yolu takip ettirmiştir. Niksar Nizameddin Yağıbasan Medresesi; Tokat Çukur Medrese; Kayseri Hoca Haşan Medresesi; Kayseri Küllük Câmii Medresesi, Urfa Ulu Cami Medresesi; Diyarbakır Mes'udiye Medresesi; Diyarbakır Zinciriye Medresesi; Kızıltepe Horezm Tâceddin Mes'ud Medresesi; Mardin Şehidiye Medresesi; Gaziantep'de Ahmet Çelebi Medresesi, Konya Şemseddin Altun-Aba Medresesi; Kayseri Çifte Medrese, Şifâiye-Gıyâsiye Medreseleri; Afyon/Sincanlı Boyalıköy Medresesi; İsparta / Atabeyköy Atabey (Mübârizüddin Ertokuş) Medresesi; Seyitgazi Ümmühan Hatun Medresesi; Kayseri Afgunu Medresesi; Kayseri Hond Hâtûn Medresesi; Kayseri Emir Sirâceddin Medresesi; Antalya Mübârizüddin Atabek Armağan Medresesi; Konya Tâcülvezir Medresesi; Konya Sırçalı Medrese; Konya İnce Minareli Medrese; Kırşehir Muzafferüddin Medresesi; Konya Emir Celâleddin Karatay Medresesi; Antalya Emir Celâleddin Karatay Medresesi; Akşehir Taş Medrese; Erzurum Çifte Minareli Medrese; Alaca Karahisar Medresesi; Konya'da Ali Gav Medresesi; Alaca Hüseyin Gâzî Medresesi; Kayseri Hacı Kılıç Medresesi; Malatya Ulu Cami Medresesi; Sinop Süleyman Pervane Medresesi; Kayseri Sâhibiye Medresesi; Sivas Gök (Sâhibiye) Medresesi; Sivas Burciye Medresesi; Kırşehir Caca Bey (Nureddin Cibrail b. Caca) Medresesi; Konya Nizamiye Medresesi, Murad III. devrinden sonra Nalıncı Medresesi adını aldı. Sivas'da Çifte Minareli Medrese; Erzurum Yakutiye Medresesi; Erzurum'da Ahmediye Medresesi, Ermenek Tol Medrese; Karaman (eski Lârende) da Hatuniye Medresesi; Niğde Ak Medrese, Kütahya'da Vâcidiye Medresesi (1314); Ürgüp yakınında Taşkun Paşa Medresesi; Beyşehir Taş Medrese; Beçin'de Ahmed Gâzî Medresesi; Manisa İshak Bey Medresesi; Eğridir Taş Medrese (Tekindağ, 1973, s. 9-10).

Mısırlılar Fatımi yönetiminin baskısı altında sinmişler, fakat Bâtînî-İsmâîlî mezhebe iltifat göstermemişlerdir. Eyyubiler dönemine kadar süren bu baskı Eyyubilerin Mısır'a girmesiyle sona ermiş, Mısır'a ihtiyatla giren Selâhaddin Eyyubi, halkın desteğini görmüş ve kısa sürede Fatımi hâkimiyetine son vermiştir. Şafii ve Maliki fakihlere ait iki medrese kurdurarak eğitim faaliyetlerini başlatmış ve bütün İsmâîlî kadıları azlettirmiştir. (Yakuboğlu, 2003, s. 33, 36).

Osmanlı müderrislerinin, doğrudan Râzî mektebine mensup ilim adamları veya bu silsileden gelen âlimler tarafından yetiştirildiklerini gösteren muhtelif veriler de mevcuttur. İlk Osmanlı medresesi olan İznik Orhaniye'sinin ilk müderrisi, Arabî tasavvufunun Osmanlı topraklarındaki ilk temsilcisi olan Davud-i Kayseri (v. 1350-1351), bir mutasavvıf olmasına rağmen, aynı zamanda Râzî mektebine mensuptur. Aynı medresenin müderrislerinden Alâuddin Esved (v. 1397), tahsilini İran'da tamamlamış ve Osmanlı topraklarına gelmiş bir Râzî müntesibiydi (Mecdî, 1989: 29-30). Molla Fenârî (v. 1430-31) aynı ekole mensuptu (Mecdî, 1989, s. 27, 47). Molla Yegân (v. 1437) da Molla Fenârî'den okumuştur. Molla Yegan'in talebesi ve ilk İstanbul kadısı olan Hızır Bey (v. 1459), hemen hepsi Sahn müderrisi olan pek çok âlim yetiştirmiştir (Unan, 2003, s. 16).

Kurulan ilk medreselerde, Dâvud el-Kayserî, Tâceddin el- Geredî (Orhan Gazi) ve Alâeddin Esved gibi Osmanlı âlimlerinin eliyle başlayan eğitim öğretim ve telif hareketi, Selçuklular devri birikimi üzerinde inşa edilmiş ve gelişmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 365).

Dini ve idari hayatın tanzimi ve bu iş için gerekli personelin yetiştirilmesi, hem Selçuklu ve hem de Osmanlı medreselerinin temel görevi olarak yansımaktadır. Osmanlı medreseleri de bu ana hedeflere varabilmek için tedricî bir şekilde yapılanılmışlar ve zaman içinde ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirmişlerdir (Lekesiz, 1989, s. 23).

2.4. Osmanlı Medreselerinin Nitelikleri (1453 Yılına Kadar)

2.4.1. Vakıf-Medrese Bütünlüğü

Esas itibariyle medrese bir vakıf kurumu olmasından dolayı işleyişi, malî kaynakları, bunların kullanılması ve denetlenmesi tamamıyla vakıf kuralları içinde yapılmıştır. Ancak konu toplum eğitimini ilgilendirdiği için devletin daima sıkı bir denetime tabi tutulmuştur (İpşirli, 2003, s. 330).

Vakıflar genellikle devlet tarafından, sultanlar ya da bazı büyük devlet adamları tarafından kurulmuştur. İnşa masraflarının vakfa ismini veren sultan, saray erkânı veya vezirler tarafından temin edilmiştir. Bu sebeple idari ve malî bakımdan özerk ve hususi bir statüye sahip bulunan medreseler, aynı zamanda bir kamu hizmeti müesseseleri olmak vasıflarını sürekli devam ettirmiştir. (Barkan, 1962, s. 240).

Medresenin her türlü giderleri, kurucuları tarafından vakfedilen bağ, bahçe, zeytinlik gibi yerlerden elde edilen gelirlerden karşılanmaktadır. Bu uygulama devlete herhangi bir mali külfete yol açmamakta, ayrıca devlete mali kaynaklarını diğer alanlara yönlendirme fırsat ve imkânını vermektedir. Vakıf gelirlerine sahip olan tüm medreselerde eğitim öğretim hizmetleri ücretsizdir (Şanal, 2000, s. 319; Tekindağ, 1973, s. 7).

Medreselerin kullanılış biçimi de, vakfedenin şartlarının mutlaka yerine getirilmesi esasına dayanmaktadır. Müderrislerde ilmi bakımdan aranacak vasıflar zikredilirken; âlim, Hanefi¹, akıl ve nakil ilimlerde muktedir, fıkıh, hadis ve tefsir okutacak seviyede, ahlâklı, sâlih v.b. hususların bulunması istenmiştir. Aslında bu vasıflar o dönemde ‘ilim adamlığı’ kavramına yüklenen manayı çok iyi ifade etmektedir. Müderrisler, kendi yetişme tarzlarına, bağlı buldukları ilmi mekteplere ve seviyelerine göre istedikleri kitapları okutmakta serbesttiler (Lekesiz, 1989, s. 24).

¹Mustafa Bilge, ulaştığı Lala Şahin Paşa Vakfiyesinde hanefi olması gerektiğini yazdığını söylemektedir. Bizim ulaştığımız vakfiye suretinde böyle bir bilgi yoktur. (Bilge, 1984, s. 24).

Vakfiyelerde, medresedeki müderris, muîd ve öğrencilerin derslere vaktinde gelip gelmediklerini tespit etmekle görevli *noktacı* (devam etmeyenlerin isimlerinin yanına nokta koyan) adında bir memur bulunmaktadır. Günde üç akça yevmiye ile çalışan noktacılar, durumu *mütevelliye* bildirilmekte, o da görevine gelmeyenlerin yevmiyelerini kesmektedir (Tekindağ, 1973, s. 23).

Osmanlı'nın ilk medreselerinde eğitimin, geleneğe bağlı olarak vâkıfların koymuş oldukları şartlar çerçevesinde tayin olunan müderrislere bırakılmış olduğu görülmektedir. İznik Orhan Bey Medresesi'nin vakfiyesinde, Müderris Davud el-Kayseri'nin '*medresede tâlib-i ilme her gün ders okutacağı*' şartı dışında bağlayıcı bir ifade bulunmamaktadır (İhsanoğlu, 2002, s. 874). Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi'nin vakfiyesinde '*müderrisin âlim ve ifadeye kâdir bir kimse olması ve tatil günleri dışında şeri bir özrü olmadığı takdirde dersleri katiyen terk etmemesi*' ifadesi yer almaktadır (VGMA DEFTER 1961-602-96)².

Müderrislerin tayini, görev günleri, maaşı vs. hakkında vakfiyelerde verilen bilgilere daima riayet edilmiş, ancak vakfiyeler düzenlenirken yerleşmiş olan genel kurallara aykırı hükümler içermemesine özen gösterilmiştir. Bu işlem, 'kadı'nın vakfiyeyi tasdiki sırasında yapılmaktadır (İpşirli, 1994, I, s. 260). Müderrislerin tatil günleri dışında derslerini düzenli olarak vermeleri konusuna hemen her medrese vakfiyesinde önemle temas edilmiştir (VGMA DEFTER 1961-602-96).

II. Murad'ın 1435'te Edirne'de, sadece hadis eğitim-öğretimi için kurmuş olduğu Edirne Dârülhadîs Medresesi vakfiyesinde : "*Müderrisler, talebelere ulûm-ı şer'iyye ve fünun-ı edebiye öğreteceklerdir. Bunun dışında kalan felsefî ilimleri okutmayacaklardır. Burada her gün müderrisler hadis ve onunla alakalı konularda ders vereceklerdir*" denilerek şartlar net bir şekilde belirtilmiştir (Bilge, 1984, s. 228-229).

²VGMA DEFTER 732-74-59'de bulunan Lala Şahin Paşa'nın vakfiyesinin tercüme suretidir.

Vakfiyelerde ‘felsefî bilimlerin yasaklanması’ndan kastedilen felsefenin yasaklanması mı yoksa Sünnî İslâm'a karşı İsmailîler'in savunduğu heterodoks fikirlerin veya Allah'ın varlığını inkâr yoluna sapmış bazı inanışın gayesi olan diğer felsefî tartışmaların yasaklanması mı olduğunun tespit edilmesi önemlidir. ‘Felsefî ilimler’in reddedildiğini fark edersek, bu ilimlerin tamamen mi yasaklandığının, bu yasaklamaya riyazi ilimlerin (el-ulûmü't-ta'limiye) de dâhil edilip edilmediğinin tespiti ayrıca önem taşımaktadır (İhsanoğlu, 2002, s. 876).

Vakfiyelerde yer alan açık sınırlamalar, gerçekte felsefî ilimlerin veya bunlardan birkaçının bazı Osmanlı medreselerinde okutulduğunun -veya okutulmuş olduğunun- kesin delilidir. Bu sebeple de felsefî ilimlerin kendi medreselerinin eğitim faaliyetleri arasında olmasını istemeyen vakıf sahiplerinin bunu vakfiyelerde belirtilmesi gerekmiştir (İhsanoğlu, 2002, s. 877).

2.4.2. Medreselerinin Eğitim, Yönetim ve Hizmetli Kadrosu

Selçuklular medrese öğrencilerine *fakîh*, *mülâzım* derlerdi. Osmanlılar ise *talebe*, *tullab*, *talebe-i ulûm*, *danişmend*, *softa* (*suhte*), *muste'id* demişlerdir. Bu terimler bazen birbirlerinin yerine kullanılmışsa da. Sıbyan mektebi öğrencilerine genellikle *talebe*, *şakird*, alt düzey medrese öğrencilerine *softa*, yüksek düzey medrese öğrencilerine *danişmend* denirdi. Öğrencilere genel olarak kapsayan terim de *talebe-ı ulum* idi (Akyüz, 2007, s. 68).

Eğitim kadrosu, müderris ve muîdden oluşmaktaydı. Müderrislerin ahlaki vasıflar olarak fazıl, kâmil, doğru ve açık kalpli olmaları; meslekî vasıf olarak da *açık bir ifade ile ve mâhirâne bir şekilde ders vermeleri ve bilginler arasında tek olmaları*" istenirdi. Muîde gelince; medresenin tedris heyeti ile yakından ilgili olup, vakfiye şartlarına göre, iade hizmetine lâyık, ilmî seviyesi yüksek ve eser sahibi kimseler arasından seçilirdi. Muîdlerin temel görevlerinden biri, müderrisin her hangi bir mazeret sebebiyle müzakereye gelemediği günlerde, onun vermeye hazırladığı bahisleri tedris ve takrir etmektir. Medresede dersler

haftada dört gün olup, bütün İslâm âleminde adâlet günleri olarak kabul edilen Salı ve Perşembe günleri tatil yapılırdı (Tekindağ, 1973, s. 23-24).

Müderriş, medrese ve camide talebeye ders okutan hoca yerinde kullanılır bir tabirdir (Pakalın, 1993, II, s. 598). Ana prensip her medreseye bir müderriş tayinidir. Müderrişlerin Osmanlılarda büyük ölçüde İslâm'ın öğretmene verdiği değerden kaynaklanan itibarlı bir konuma sahiptir. Başlangıçta bazı büyük medreselere Hanefî ve Şafîî gibi Sünnî mezheplere göre birden fazla müderriş tayin edilmiş, ancak bunlar münferit örnekler olarak kalmıştır. Müderrişlerin tayini, görev günleri, maaşı vs. hakkında vakfiyelerde verilen bilgilere daima riayet edilmiş, bir de vakfiyeler düzenlenirken yerleşmiş olan genel kurallara aykırı hükümlere yer verilmemesine dikkat edilmiştir. Müderrişlerin tatil günleri dışında derslerini düzenli olarak vermeleri konusuna hemen her medrese vakfiyesinde önemle temas edilmiştir. İlk Osmanlı asırlarında müderrişler süresiz olarak kaydı hayat şartıyla tayin edilmiştir (İpşirli, 1994, I, s. 260-261).

Medreselerde talebelerin hangi medresede okuduğu değil hangi hocalardan ders aldığı önemlidir. Genel olarak Râzî ekolünün medrese eğitim sisteminde büyük etkisi olmuş, Molla Fenârî, Molla Yegân ve sonraki ulema ile bu ekol sürdürülmüştür. İlk Osmanlı medreselerinde ders veren müderrişlerin çoğu İslâm dünyasının tanınmış ilim merkezlerinde yetişmişler, sonradan gelerek ders vermek üzere istihdam edilmişlerdir. Tarihî kayıtlara göre Molla Yegân hacda tanıştığı genç âlim Molla Gürânî'yi Edirne'ye davet etmiş, II. Murad çok beğenip takdir ettiği Molla Gürânî'ye Bursa Yıldırım ve Kaplıca medreselerini vermiş, ardından şehzadesi II. Mehmed'e hoca olmasını istemiştir. Kuruluş asırlarında İslâm dünyasının çeşitli merkezlerinde tahsil görüp Osmanlı ülkesine dönenlerin sayısı da oldukça fazladır (İpşirli, 2003, s. 330; Ünver, 1946, s.4).

Sultan I. Bayezid döneminde medreseyi yeniden düzenleyerek sürekliliğini mümkün kılan zemini inşa edenlerden biri olan Fenârî ailesi, pek çok âlim yetiştirmiştir. Molla Fenârî

ve oğlu Mehmet Şah Fenârî'nin, Osmanlı bilim dünyasında özel bir yeri vardır. Mehmet Şah Fenârî, Kütahya Vâcidiye Medresesinde *Hidâyetü'l- Hikme, İlm-i Usturlâb'ı* okumuştur (Molla, 2005 s. 246, 249).

Müderres Molla Fenârî'nin, devlet ricali ile arasının iyi olması, bunun yanı sıra II. Murad'ın müşavirliğini yapmış olması, Fenârî'nin, medreseler için uygun gördüğü birtakım düzenlemeleri rahatlıkla uygulamaya koymasını temin etmiştir. Bunlardan biri tatil günleriyle ilgili yaptığı düzenlemedir. O devirde öğrenciler, okuyacakları eserleri kendileri çoğalttıkları için buna ayıracak müstakil bir zamana ihtiyaç duymaktaydılar. Özellikle o dönemde okutulmaya başlanan, Taftazânî'nin (v. 1390) eserlerinin çoğaltılması bir hayli zaman almaktadır. Molla Fenârî'nin Osmanlı ilim geleneğine bir diğer katkısı, yetiştirdiği öğrencileri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Zira onun tedrisinden geçen pek çok âlimin, Osmanlı toprakları dışında da şöhret kazandığı aşikârdır (Mehmed Mecdi, 1989, s. 51; Gürer, 2015, s. 126).

Antakyalı olup Mısır ve Şam bölgesine yaptığı ilmî seyahatlerden sonra Bursa'ya yerleşen Abdürrahman Bistâmî (v. 1453) de özellikle gizli ilimlerde Mehmet Şah Fenârî'nin hocası olmuştur (Molla, 2005 s. 250). Mehmet Şah Fenârî, Sultaniye Medresesi'ndeki ilk dersini halka açık olarak yapmıştır (Gelibolulu Mustafa Ali, 1997, s. 188)³. Bu ilk dersinde, dönemdeki âlimler de hazır bulunmuş, kendisine, muhtelif ilimlerde zor sorular yöneltilmişlerdir. Mehmet Şah Fenârî sorulara cevap vererek medreseye hakkıyla tayin edildiğini ispat etmiştir (Molla, 2005 s. 250)⁴. Mehmet Şah Fenârî 1419 yılında babası Molla Fenârî ile birlikte hacca gitmiş; Mısır ve Kudüs'e de uğramışlar, 1424 senesinde Anadolu'ya geri dönmüşlerdir (Ünver, 1946, s. 4).

Dursun Fakih (1325) ve Mevlâ Hattâb Karahisârî (1142) müderreslik payesi almamış olmalarına rağmen önemli görevlerde bulunmuş ulemadandır. Diğer beyliklerden kalkarak

³Gelibolulu, umumî ders âdetinin Mehmed Şah Fenârî'den miras kaldığını ifade eder; bkz. (Gelibolulu Mustafa Ali, 1997, s. 188)

⁴Molla Hüsrev (v. 885/1480), Osmanlı ülkesinde iki ders dinlediğini, bunlardan birincisinin Fenârîzâde, Mehmet Şah'ın Sultaniye Medresesi'nde verdiği ilk ders olduğunu belirtir; bkz. (Molla, 2005 s. 250).

Osman Bey zamanından Osmanlı ülkesine geldikleri bilinmektedir. (Taşköprülüzade, 1985, s. 30). İlk dönem Osmanlı ilim ve kültür hayatında önemli roller oynamış olan tarikat ehlinde, ediplerden ve kadılık görevi yapmış olanlar da vardır (Lekesiz, 1989, s. 30).

Osmanlı Devletinde çeşitli imtiyazlara sahip olan askerî (yönetici) zümre arasında yer alan ilim erbabı bu sınıf içerisinde en geniş imtiyazlarla taltif edilmiştir. Bunları vergilerde ve cezalarda ayrıcalık ile çocuklarına tanınan imtiyazlar şeklinde birkaç noktada toplamak mümkündür. Bütün askerî sınıfa bazı vergilerden muafiyet tanınmış olmakla birlikte, ilmiye sınıfı için bu muafiyetin sınırı çok daha geniş tutulmuştur. Diğer taraftan askerî sınıfın ‘ehl-i örf’ kesimini oluşturan kapıkulu ve diğerlerine idam dâhil her türlü ceza verilirken ‘ehl-i şer’ olarak tanımlanan ilmiye mensuplarına verilen en ağır ceza görevden azil veya sürgüne gönderilmedir (İpşirli, 1994, I, s. 255).

Diğer taraftan ilk defa Molla Fenârî ailesine II. Murad tarafından tanınan imtiyazlar daha sonra bütün ilmiye ailelerine ve hatta ulema çocuklarına uygulanan, netice itibariyle yarar yerine büyük zarar getiren, mesleği geriletken, gelişmesine mani olan en büyük felâket olmuştur. Uygulamaya yansıyan bu ayrıcalıkların dışında belki en önemli olanı ise bu zümrenin toplumda sahip olduğu itibardır (İpşirli, 1994, I, s. 255).

Osmanlılarda tanınan hususi imtiyazlarla aileler çok daha farklı bir hüviyet ile ortaya çıkmış, belli bir süre sonra aileler arası akrabalık münasebetleri tesisiyle bir ilmiye ağı örülmüştür. İlmiye ailelerinde ilk imtiyaz II. Murad'ın Molla Fenârî evlâdına bahşettiği hakla başlamıştır. Buna göre Molla Fenârî oğulları ve torunları müderrisliğe kırk akçe ile tayin olunurlardı. Daha sonra bu imtiyazların kapsamı genişletilerek diğer ilmiye ailelerine de verilmiştir (İpşirli, 1994, I, s. 256; Uzunçarşılı, 1988a, s. 71-72).

Muid, medreselerde müzakerecilik edenler ve müderris muavini mertebesinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir (Pakalın, 1993, II, s. 573).

Talebe-i ulum, Medrese öğrencilerine verilen ismin çoğul şeklidir (Sertoğlu, 1986, s. 329).

Hafız, Kur'an Kerim'i ezberleyen kişidir (Sertoğlu, 1986, s. 130).

Cüzhan: Kur'an Kerim'in her 20 sayfasına cüz denir. Cüzleri okuyana cüzhan denir.

İmam, mihrapta cemaate namaz kıldırın görevlidir (Pakalın, 1993, II, s. 59).

Hatip, Cuma günleri camide hutbe okuyan görevli (Sertoğlu, 1986, s. 144).

Müezzin, ezan okuyan ve kamet getiren görevlidir.

Bevvab, Arapça bir kelime olan kapıcı veya kapı bekçisidir (Pakalın, 1993, I, s. 212).

Câbi, vakıf tahsildarı yerine kullanılan tabirdir. Câbi ler defterlerini vakıf mütevellisine göstermeye ve hesap vermeye, mütevellilerde hesaplarını kadılara verip tasdik ettirmeye mecburdular (Pakalın, 1993, I, s. 251).

Evkaf, vakfa tahsis olunan şeyler. Bu tabir cami, mescid, tekke, türbe, medrese, mektep, imaret gibi dini müesseselerin hayır müesseselerinin hayır masrafı karşılığı olarak muayyen bir mülkün paranın gelirini tahsis etmek manasında kullanılırdı. Vakıf olunan şey satılamaz miras olamaz kimse tarafından müdahale edilemez ve devletin himayesi altında bulunurdu (Sertoğlu, 1986, s. 105).

Noktacı, Mütevellinin idaresi altında görev alan noktacı, isminden anlaşılacağı üzere 'nokta koyan' demektir. Noktacı, vakfın birimlerinde görev alan kişilerin talebelerin ve vazifelilerin devam edip etmediklerini kontrol eden ve gelmeyenlerin isimlerinin yanına nokta koyan kişidir (Hızlı, 2012, s. 121).

Nakib, İmaret Şeyhinin yardımcısı yerinde kullanılır (Pakalın, 1993, II, s. 647).

Mimar, binaların tamir ve inşasıyla görevli kişidir.

Kayyım, müteveli yerinde kullanılan bir tabirdir. Caminin temizlik işlerini yapan hademesine de bu ad verilir (Pakalın, 1993, II, s. 223).

Müteveli, vakıf işleri vakfiye şartları ve şeri hükümler dairesinde idare ve rüyet için tayin olunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir (Pakalın, 1993, II, s. 640).

Nâzır-ı Vakıf, Mütevellilerin tasarruflarına nezaret etmek üzere tayin olunanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Nazır vakıfta tasarruf salahiyetine haiz değildi. Bu tasarruf yetkisi sadece müteveliye aitti (Pakalın, 1993, II, s. 666).

Vakfiye, vakfa dair vakfin takrir ve hâkiminin tescilini havi tanzim olunan hüccet hakkında kullanılan bir tabirdir. Kurulan müessesenin nasıl idare edileceği ne türlü masraflar yapılacağı müessesede kaç adamın ne suretle çalışacağı bunlara ne kadar aylık verileceği bu aylıkların nerelerden alınacak gelirlerle temin olunacağı ve nihayet bu müesseseden kimlerin ne şekilde istifade edeceğine vakfiyelere kaydedilirdi (Pakalın, 1993, III, s. 576).

Vekilharç, her türlü alışveriş yapmakla görevli memurdur (Sertoğlu, 1986, s. 357).

Kandilci, aydınlatmayı sağlamakla görevlidir.

Ferraş, Cami, mescit, imaret gibi müesseselerin temizliğini temin ve halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle görevli kimseler için kullanılan tabirdir (Pakalın, 1993, I, s. 608).

2.4.3. Müderris, Ders, Kitap

Ertuğrul Gazi'nin yaşlandığı sıralarda Şeyh Edebalı'nın Söğüt bölgesine gelerek yerleşmesiyle birlikte ilim-irfan sahibi insanlar bu topluluğa dâhil olmuştur. Osman Bey'in idareyi ele aldığı sırada Şeyh Edebalı bu eksikliği görmüş olup, Dursun Fakih'i Karaman'dan davet ederek dinî konularda onları aydınlatmasını ve müşküllerini halletmesini istemiştir. Daveti kabul eden Dursun Fakih'i imam-hatiplik görevini yerine getirmiş. Karacahisar'da Osman Bey'in adına ilk hutbeyi okuyan ve Osmanlı'da ilk tayin olunan kadı unvanına sahip kişi Dursun Fakih olmuştur (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 84; Yakuboğlu, 2003, s. 75).

Sonraki dönemlerde farklı şehirlerde ve tarihlerde Osmanlı medreseleri açıldıktan sonra görev yapan müderrisler olmuştur. Bunlardan bazıları;

Davud b. Mahmud er-Rûmî el-Kayserî (v. 1350)

Osmanlı Devleti'nde ilk müderris olma özelliğine sahip bulunan Davud-ı Kayseri, Karaman'da bir süre eğitim gördükten sonra Kahire'ye gitmiş ve Memluk medreselerinde tefsir, hadis ve fıkıh usulü okumuştur. Mısır'daki eğitimini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönen Davud-ı Kayseri bir müddet Bursa'da ikamet etmiştir. Tasavvuf alanında özel bir gayreti görülen âlimin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'ine yazdığı şerh büyük bir ilgi görmüştür. İbnü'l-Arabî düşüncesinin yayılmasında bu eserin etkili olduğu belirtilmektedir. Şerhin baş kısmına genişçe bir mukaddime ekleyen âlim, burada tasavvuf ilminin esaslarına dair bilgiler vermektedir (Yakuboğlu, 2003, s. 85).

Tâceddin Kürdî

İznik Orhan Gazi Medresesi'nin ikinci müderrisi olan Tâceddin Kürdî, Sadrazam Hayreddin Paşa'nın ve Şeyh Edebalı'nın kayınpederidir. Konya'da Mevlana Sirâcuddîn Konevî'nin müridi ve öğrencisi olmuştur (Yakuboğlu, 2003, s. 85-86).

Alâaddin Esved (Kara Hoca Alâaddin Ali b. Ömer) (v. 1397)

Alâuddin Ali Esved Kara Hoca olarak da bilinir. I. Murad devrinin âlimlerinden olup Afyonkarahisarlıdır. Tahsilini İran'da tamamlamıştır. Fıkıh ilminin fûruuna ait iki cilt '*Vikayetü'r-Rivaye fi Mesaili'l-Hidaye*' adlı şerhi ile usûlü fıkihtan '*Muğni şerhi*' adlı iki eseri mevcuttur. 1397 yılında vefat etmiştir. İznik'te Şerefzade mahallesindeki türbede metfundur. Mevlânâ Fenarî bir müddet bu zattan istifade etmiştir. I. Murad namına Usûlü Fıkihtan *Rumuzu Efkâr* ile *Künuzü'l-Envar'ı* şerh etmiştir ki, 826 H. de yazılmış olan bir nüshası Nuruosmaniye kütüphanesinde vardır (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 251-252):

Kutbeddin İznikî (v. 1418)

Yıldırım Bayezid devri âlimlerinden olan ve Orhaniye Medresesi müderrisi olan Kutbeddin İznikî'nin vefatı 1418 yılıdır. Türbesi, Çandarlı Hayreddin Paşa Camii bitişiğindedir *Zâdü'l-Meâd fi'l-Furûi ve'l-Ahlâk* adlı eserinin bir nüshası Bursa'daki İncirli Dergâhı Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. İlmihal tahsilinin farz olduğuna dair *Râhatü'l-*

Kulûb adlı Türkçe kaleme aldığı eserinin bir nüshası Ayasofya Kütüphanesi'ndedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 133-134; Yakuboğlu, 2003, s. 86).

Tâceddin İbrahim Hatipzâde (v. 1459),

Sultan II. Murad devri âlimlerinden olan Tâceddin İbrahim, hatib oğlu olduğundan Hatibzâde olarak şöhret bulmuştur. Molla Yegânın öğrencisi olmuş ve Sultan II. Murad tarafından İznik Orhaniye medresesinde günlük 130 akçe ücretle görevlendirilmiştir (Yakuboğlu, 2003, s. 86).

Hızır Bey b. Celâleddîn (v. 1458)

Sivrihisar kadısı Celâleddin'in oğlu olan Hızır Bey, II. Murad ve Fatih devri âlimlerindedir. Yaşadığı devirde saygın âlimlerden olduğu, aklî ve naklî ilimlerde otorite olduğu belirtilmektedir. Nazım ve nesir türünde eserler telif etmiş olan Hızır Bey'in 'Akaid'e dair yazdığı 'Kasîde-i Nûniye'si meşhurdur (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 337; Yakuboğlu, 2003, s. 86).

Molla Fenârî (v. 1431)

Molla Fenârî ilk tahsilini Anadolu'da yaptı. Cemaleddin Aksarâyî (v. 1388) ve Alâeddin Esved (v. 1397) gibi âlimlerden ders aldı. Daha sonra tahsilini ilerletmek için Mısır'a giden Molla Fenârî, burada Seyyid Şerif Cürçânî ile birlikte Şeyh Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî'den (v. 1384) şer'î ilimleri okudu (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 313; Azamat, 1996, s. 50).

Molla Fenârî, Çelebi Mehmed zamanında Padişaha gücenip Karamanoğlu Mehmet Bey'in yanına gitti ve Mehmed Bey, ona hürmet göstererek kendisine 1000 talebelerine 500 akçe tahsis etti. Çelebi Mehmed, Karamanoğlu'na galip gelince Molla Fenârî'yi alıp Bursa'ya götürdü ve ona tekrar Bursa kadılığını verdi; vefatına kadar da bu mevkide kaldı (Uzunçarşılı, 1988c, s. 644; Koca, 2007, s. 77).

Molla Fenâri, Yıldırım Bayezid tarafından 1368'de Orhan Gazi Medresesi müderrisliğine, ertesi yıl da Bursa kadılığına tayin edildi. Bu görevleri yürüttüğü yıllarda fıkıh konularında Seferşah'dan tasavvuf konusunda da Somuncu Baba diye meşhur Şeyh Hamîdeddin-i Aksarâyî'den (v. 1412) istifade etti (Azamat, 1996, s. 50-51).

Molla Fenâri'nin Bursa ve Kudüs'te birer cami ve medresesi vardır. Yıldırım Bâyezid devrinde başladığı müderrislik ve kadılık görevini uzun yıllar sürdüren Molla Fenâri II. Murad devrinde Bursa'da vefat etmiş, yaptırdığı caminin haziresine defnedilmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 314; Azamat, 1996, s. 51; Bilge, 1984, s. 30).

Molla Fenârî, Kale, Manastır mahallesi ve Debbağlar semtindeki mescitleri ile Pınarbaşı'ndaki Dârülhadîs ve birçok vakıf eseri bırakmıştır. Kudüs'teki bir medreseyi satın alıp masraflarını Anadolu'da yaptığı vakıfların gelirinden karşılamıştır. Vefatında 1000 cilde yakın kitabı olan bir kütüphane bırakmıştı. Molla Fenârî, II. Murad döneminde ilk Şeyhülislam olmuştur (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 313-314; Uzunçarşılı, 1988c, s. 645; Koca, 2007, s. 77-78).

Molla Fenâri'nin yüze yakın eseri vardır. Bunlardan en önemlileri (Mehmed Mecdi, 1989, s. 47-50; Uzunçarşılı, 1988c, s. 646; Koca, 2007, s. 78):

Tefsîrû'l-Fâtîha, Ta'likât âlâ Evâili'l-Keşşâf, Fusûsü'l-Bedâyî fî Usûli's-Şerâyi, Haşiye-i Dibace-i Usul-i Pezdevi, Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye Şerhu Telhîs-i Câmi'i'l-Kebîr fî'l-Furû, Şerhu Fıkhi'l-Keydânî Risâletü's-Salâtiyye, Ta'likât alâ Şerhi'l-Mevâkıf, Şerhu Muhtasari'l-Mevâkıf Misbâhu'l-üins beyne'l-Ma'kûl ve'l-Meşhûd, Şerhu Dibaceti'l-Mesnevî, Ta'lîka 'ala Istılahâti's-Sûfiyye, Risale fî Ricâli'l-Gayb, Şerh alâ Nusûs, Risale fî Beyân-ı Vahdeti Vücûd, Risale fî Menâkıb-ı Bahaeddin Nakşibend, Şerhu Îsagocî, Hâşiye ale'd-Dav, Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 314; Azamat, 1996, s. 52-55).

Mehmed Şah (Mevlana Muhammed Şah b. Molla Fenârî) (v. 1435)

Molla Fenârî'nin oğludur. Öğrenimini babasının yanında tamamlayan Mehmed Şah Babası Molla Fenârî'nin sağlığında 18 yaşında Bursa Sultaniye Medresesi'ne müderris olmuştur. İlk dersinde hazır bulunan devrin ilim adamları tarafından kedisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarla ilmî gücünü herkese kabul ettiren Mehmed Şah babasından dört yıl sonra 1435 yılında vefat etmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 387; Azamat, 1996, s. 56; Taşköprülüzade, 1985, s. 33).

Yusuf Bâlî (v. 1442)

Molla Fenârî'nin diğer oğludur. Ağabeyi Mehmed Şah'ın vefatından sonra onun görev yaptığı medreseye müderris olarak tayin edilmiştir. Müderrislikten ayrıldıktan sonra Bursa kadısı olmuş ve bu görevi sürdürürken vefat etmiştir (Azamat, 1996, s. 57). Babasının da naaşının olduğu Yıldırım Bayezid Câmii'nin avlusuna defnedilidir. *Evail-i Telviha* (Hidaye Şerhi) ve *Şerh-i Mevakıfadlı* iki eseri vardır (Koca, 2007, s. 80).

Fahreddin Acemi (v. 1460'tan sonra)

İlk tahsilini İran'da yapan ve Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin talebesi olan Fahreddin Acemî muhtemelen Çelebi Mehmed döneminin başlarında Anadolu'ya geldi. Bursa'da kendisi gibi İran'dan gelen Burhaneddin Haydar-ı Herevî'den hadis icâzeti aldı. Molla Fenârî'nin oğlu Mehmed Şah'ın hizmetine girerek Sultaniye Medresesi'nde muîdi oldu. Bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1430-1431'de II. Murad tarafından şeyhülislâm tayin edildi. Fatih zamanında da bu görevine devam eden Fahreddin Acemî padişahı etkileri altına alan Hurûfiler'in bertaraf edilmesinde önemli rol oynadı. Fahreddin Acemî 30 yıldan fazla bir süre şeyhülislâmlık makamında bulundu ve Hayreddin Halil b. Kasım, Alaaddin Arabî gibi birçok âlim yetiştirdi. Edirne'de vefat eden Fahreddin Acemî'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. Mecdî 1465'te onun yerine Molla Abdülkerim müftü tayin edilmiştir. Fahreddin Acemî eser telif etmemiştir (Taşköprülüzade, 1985, s. 59-61; Mehmed Mecdi, 1989, s. 81-83; Azamat, 1996, s. 63; Gökbilgin, 1965a, s. 164; Gökbilgin, 1952, s. 31).

Musannifek (v. 1470)

Ali b. Mecdeddin b. Mes‘ud olan Musannifek 1401’de Bistam’ın Şahrûd Köyü’nde doğdu. Bu sebeple Bistâmî veya Şâhrûdî nisbesiyle tanınan Ali b. Mecdeddin küçük yaşlarda eser yazmaya başladığından Farsça’da ‘küçük yazar’ manasına gelen Musannifek lâkabını almıştır. Musannifek sekiz yaşında iken öğrenim görmek için kardeşiyle birlikte Herat’a gitmiştir. Orada edebî ilimleri, Şafîî ve Hanefî fikhını Abdülazîz el- Ebherî’den, fikhını Fesühüddin Muhammed’den okuduktan sonra Herat’a giderek tahsilini burada tamamladı. 1438’de Anadolu’ya gelerek Konya’da müderris oldu. II. Murat devrinde Bursa Sultaniye Medresesinde müderrislik yapan Musannifek, Fatih devrinde Mahmud Paşa’nın daveti üzerine İstanbul’a gelmiş, Fatih’in takdirini kazanıp kendisine 80 akçe yevmiye verilmiştir (Taşköprülüzade, 1985, s. 163; Mehmed Mecdi, 1989, s. 184; Azamat, 1996, s. 64; Uzunçarşılı, 1988c, s. 82).

Molla Yegân (v. 1473)

II. Murad devrinin en tesirli âlimlerinden olan Molla Yegân’ın ismi Mehmed b. Yegân b. Armağan b. Halil dir. İlk tahsilini memleketi Aydın’da yaptıktan sonra Bursa’ya giderek Molla Fenârî’nin talebesi oldu. Tahsilini tamamlayıp icazet aldıktan sonra Bursa’da çeşitli medreselerde ve kendi adıyla anılan medresede müderrislik yaptı. Molla Fenâri vefat edince onun yerine Bursa kadılığına tayin edildi (Taşköprülüzade, 1985, s. 79; Mehmed Mecdi, 1989, s. 99; Azamat, 1996, s. 65).

Molla Hüsrev (v. 1480)

II. Murad ve Fatih devri âlimlerinden olan Molla Hüsrev Osmanlı Devleti’nin üçüncü şeyhülislâmıdır. Bursa’da Yusuf Bali’den (v. 1436) Edirne’de Taftâzânî’nin talebesi Burhaneddin Haydar-ı Herevî’den (v. 1427) ders alan Molla Hüsrev tahsilini tamamladıktan sonra Edirne’de Şah Melek ve Halebiye medresesinde müderrislik yaptı. II. Murad zamanında

kazasker oldu (1428) (Bursalı Mehmed Tahir, I, 1975, s. 339; Taşköprülüzade, 1985, s. 116-117; Mehmed Mecdi, 1989, s. 135; Azamat, 1996, s. 66-67).

Ali et-Tûsî (v. 1482)

II. Murad devrinde Anadolu'ya gelen âlimlerden olan Ali et-Tûsî'nin asıl adı Alâaddin Ali b. Muhammed el-Beterkânî et-Tûsî'dir. Aslen Semerkantlıdır. Aklî ve naklî ilimleri İran ulemasından tahsil eden Ali et-Tûsî Osmanlı ülkesine geldiğinde II. Murad tarafından Bursa Bâyezid Paşa Medresesi'ne müderris olarak tayin ve günde 50 akçe maaş tahsis edildi (Bursalı Mehmed Tahir, I, 1975, s. 339; Taşköprülüzade, 1985, s. 117; Mehmed Mecdi, 1989, s. 135; Azamat, 1996, s. 68).

Molla Gürânî (v.1488)

Osmanlı Devleti'nin dördüncü şeyhülislâmı olan Molla Gürânî 1410 yılında Amid'in Güran Köyünde doğdu. 1441 yılı başlarında hapisneden kaçarak Halep'e giden Molla Gürânî hacca gitmek üzere orada bulunan Molla Yegân ile karşılaştı. Beraber Anadolu'ya gelerek II. Murad ile tanıştıktan sonra Bursa'daki Kaplıca ve Yıldırım Medresesi'ne müderris tayin edildi. 847/1443'te II. Murad tarafından Fatih'in hocası olarak görevlendirildi (Azamat, 1996, s. 68-69).

Sirâceddin Mehmed b. Ömer Halebî

Timur'un Halep'i yağma etmesiyle Mâverâünnehir'e götürülen Sirâceddin Efendi, orada tahsilini tamamladıktan sonra II. Murad devrinde Edirne'ye gelmiş ve padişah tarafından Şehzâde Sultan Mehmed'e hoca tayin edilmişti. Daha sonra II. Murad Edirne'de yaptırdığı medreseyi ona verdi ve medrese onun adıyla anılmaya başladı. Orada müderris iken Fatih Sultan Mehmed'in ilk devirlerinde vefat etti (Baltacı, 2005, I s. 449-450).

İbnü'l-Cezerî (v.1424)

1350'de Dımaşk'ta doğdu. Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Cezerî 'dir. İbnü'l-Cezerî diye anılması bu günkü Şırnak'a bağlı Cizre ilçesine nispetlidir. İbnü'l-Cezerî'nin

zirveye ulaştığı alan 'kıraat ilmi'dir. Şeyhülislam İbn Kesir İsmail'den fetva yetkisini (icazet) aldı. 1395-96 yılında Antakya'da bir müddet kalarak kıraat-ı aşere okuttu. Daha sonra Bursa'ya gitti. İbnü'l Cezerî Bursa'da Yıldırım Bayezid'den büyük ilgi gördü, kendisine yüksek miktarda maaş bağlandı ve burada talebe yetiştirmesi sağlandı. Padişahın teklifi üzerine Ağustos 1393 de İstanbul'a yapılan askeri harekâta katıldı; ardından gerçekleşen Niğbolu savaşında Yıldırım Bayezid'in beraberinde bulundu. Yıldırım Bayezid'in oğulları Mehmet, Mustafa ve Musa, onun talebeleri arasında yer alır. 2 Aralık 1429'da Şiraz'da evinde vefat etti. Kendi yaptırdığı Darü'l-Kurra'da defnedildi (Yakuboğlu, 2003, s. 37; Mehmed Mecdi, 1989, s. 26; Koca, 2007, s. 80-81).

Kur'an ilimleri ile ilgili eserleri: *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l Kırâ'âti'l-Aşr*, *Takribü'n-Neşr fi'l Kırâ'âti'l-Aşr*, *ed-Dürre*, *Tahbîrü't-Teysir*, *et-Temhid fi İlmi't-Tecvid*, *Mukaddimetü'l-Cezerî*, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, *Hidâyetü'l-Mehere fi Tetimmeti'l-'Aşere*, *Nihayetü'l-Berere*, *el-Gâzû'l-Cezeriyye*, *el-İkdü's-Semin*, *Kifâyetü'l-mâ-i fi şerhi Kavlihi Te'âla*, *Tezkâr fi Rivayeti Eban b. Yezid el-Attâr*, *Tuhfetü'l-İhvan*, *Usûlü'l-Kırâ'at*. Hadis, siyer, tarih, tabakat, teracim ilimlerinde pek çok eser kaleme almıştır (Koca, 2007, s. 81-83).

İlk dönemden başlayarak, özellikle Bursa'nın devlet merkezi olmasından itibaren Osmanlı medreselerinde, eğitim kadrolarında yetkin insanların görev aldıkları yaygın dinî eğitimin ve tefsir, hadis ve fıkıh gibi naklî ilimlerin yanı sıra riyaziye, felsefe, astronomi ve tıp bilimleri de okutulmaktaydı. Henüz Anadolu ve Rumeli'de kendini yeterince kanıtlayamamış bir devlet için, bu seviyede bir ilmî performansla sahip olmak oldukça önemlidir. Bu dönemde Bursa'da Yıldırım Bayezid tarafından kurulan Dârü'ttîb'ta doğunun ve batının tıp alanındaki kitaplarının çevirileri okutulmaktaydı (Yakuboğlu, 2003, s. 87; Sakaoğlu, 2003, s. 24-25).

Yeni başkent olan Edirne, her bir şehirde kurulan medrese faaliyetini kesintisiz sürdürdü. Edirne medreselerindeki müderris maaşları, biraz yüksek olsa da bir önceki başkent olan Bursa medreseleri hep saygınlığını korudu. Edirne’de II. Murad’ın cami, imaret, muallimhâne, misafirhane ve Mevlevihane’den başka yaptırmış olduğu 100 akçe yevmiyeli medrese ve 50 akçe yevmiyeli Dârülhadîs birinci dereceyi teşkil ediyordu. Edirne şehri, birinciliği muhafaza etmişti. Bu medreseler, okutulan derslere göre yüksek, orta ve ilk olarak birtakım derecelere ayrılmıştı. Padişah medreseleri her zaman öncelikli konumunu korudu. Osmanlıların bu devirlerinde neresi devlet merkezi olursa orasının ilim ve fikir hareketlerinde daima önde bulunduğu görülmektedir ki bu şekil sonraki asırlarda da tabîi olarak devam etmiştir. Padişahlarla vezir ve diğer devlet adamlarının yaptırmış oldukları medreseler, az zaman içinde özellikle Rumeli’de Türk kültürünün süratle yayılmasında önemli rol oynadı. Osmanlı hududu Anadolu’da genişlediği zaman Anadolu beylerinden alınan yerlerdeki bilimsel, sosyal bütün kurumları, mevcut vakıf şartlarıyla tanınmalarından dolayı bu kurumlar eski faaliyetlerini muhafaza ve devam ettirmiştir (Uzunçarşılı, 1988b, s. 523).

Medreselerde okutulan derslerin bir program dâhilinde nasıl bir sıra takip ettiğini net olarak bilmiyoruz. Yine de medrese derslerinin İslâm âleminde aşağı yukarı birbirinin aynı program dâhilinde ve aynı metotla eğitim yapıldığı ve tatil günlerinin bile birbirine benzediğini görülmektedir (Uzunçarşılı, 1988a, s. 39).

Osmanlı medreseleri eser ve ders programlarına ışık tutan bibliyografik eserler de mevcuttur. Taşköprülüzâde Ahmed İsamüddin’in ‘Şakâik-i Numâniye’ ve ‘Mevzuatü’l-Ulûm’, Kâtip Çelebi’nin ‘Mizânü’l-Hakk’ ve ‘Keşfü’z-Zünûn’, İshak b. Hasan et-Tokâdî’nin ‘Nazmu’l-Ulûm’, Saçaklızâde’nin ‘Tertibu’l-Ulûm’, Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın ‘Tertibu’l-Ulûm’, Bursalı İsmail Hakkı’nın ‘Tamâmü’l-Feyz’, Cevdet Paşa’nın ‘Tezâkir’i araştırma açısından değerli eserlerdir (Öktem, 2004, s. 276).

Taşköprülüzâde, ‘*Hikmet*’ten Mevlânzâde’nin, Hocazâde’nin şerhi ile birlikte ‘*Şerhu’l-Hidâyeti’l-Hikme*’sini okuduğunu ifade eder. İshak b. el-Hasan et Tokâdî, ‘*Nazmu’l-Ulûm*’unda, genel olarak, Osmanlı medreselerinde hesap, hendese yanında ilâhî hikmet, tabiî hikmet, mantık, hey’et, kimya vb. gibi aklî bilimlerin de okutulduğuna işaret eder. Ona göre, İlâhî ve tabii hikmet adına okutulan kitaplar arasında *İşârât*, *Şifâ* ve *Hikmetü’l Ayn*’in ayrı ve önemli bir yeri vardır. Erzurumlu İbrahim Hakkı da aynı şekilde, *Tertibu’l-Ulûm*’unda ahlâkın yanı sıra riyâzî ve tabiî bilimleri hikmet (felsefe), hendese, hesap, hey’et, coğrafya, nücûm, teşrih, tıp ve ferâiz olmak üzere saydıktan sonra, bu bilimlerde okutulan temel kitapları söz konusu eder (Özyılmaz, 2002, s. 57-58; Öktem, 2004, s. 276-277; Uzunçarşılı, 1988a, s. 20).

Nakli ilimler, Allah tarafından bildirilen vahiylerle, dolayısıyla hususi tebliğlere dayanmaktadır. Nakli ilimler İslamiyet’in tespit ettiği bütün ilimleri içine almaktadır. Bunlar arasında Kur’an, tefsir, kıraat, hadis, yardımcı ilimler, fıkıh ve ferâiz (miras hukuku), hukuk esaslarını istidlal usulleri ile mezheplerin taksimini içine alan usul-ı fıkıh ve kelâm gelmektedir (Bilge, 1984, s. 41).

Aklî ilimler (Tabiî ilimler veya âlî ilimler de denir) tabiî müşahede ve mantikî muhakemeye dayanmaktadır. Bu sebepten bunlara felsefe denir. Bu kısımdaki ilimler ise mantık, kelâm, belagat (ma’ânî, bedî’ ve beyân), lügat, nahiv, hendese, hesap, heyet, ilm-i hikmet (felsefe) dir (Bilge, 1984, s. 41).

İlk Osmanlı medreselerinde okutulan dersler mahiyet itibariyle Selçuklu medreselerinde okunan derslerin aynı veya az farkla devamı idi. Medresede naklî ve aklî ilimlerden her biri okutuluyordu. Davud b. Mahmud el-Kayseri dinî, felsefî ve tasavvufî eserler kaleme almış kelim ve felsefî görüşleri itibariyle Osmanlı ülkesinde Fahreddin el-Râzî’yi (v.1209-1210) temsil etmiştir. Muhyiddin İbnü’l-Arabî (v. 1240-1241)’nin *Fusûsü’l-Hikem*’ine yazdığı *Husûsü’l-Hikem fi Me’ânî Fusûsi’l-Hikem* adlı şerhi ile özellikle Osmanlı-Türk ve İran tasavvuf düşüncesine önemli etkilerde bulunmuştur. Ancak, Kayserili Davud’un

en önemli çalışması zaman kavramını felsefî-fizik açılarından ele alan *Nihâyetü'l-Beyan fi Dirâyeti'z-Zaman* adlı eseridir (Bursalı Mehmed Tahir, I 1975, s. 84-85; İhsanoğlu, 1999, II, s. 365; Bilge, 1984, s. 42).

Naklî ilimlerden ilk Osmanlı medreselerinde okutulan dersler:

Tefsir

Kur'an-ı Kerim'in manasını açıklamak için yazılan eserlerdir. Bunlar rivayet ve dirayet yoluyla yapılan tefsirler diye iki kısma ayrılır. Tefsire ilk zamanlardan itibaren çok gayretler sarf etmişlerdir. Tefsir ilminden, daha çok akli yorumlara ağırlık veren 'dirayet' metoduyla yazılmış olan Zemaşherî'nin kısaca *Keşşâf Tefsiri* diye bilinen tefsiri ve Zemaşherî'den büyük ölçüde istifade edilmiş olan, Sünnilerce de çoğunlukla kabul gören, Bayzavi'nin *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*'i kısa adıyla *Kâdî Tefsiri* adlı eseri okutulmuştur (Katib Çelebi, 1972, I, s. 186; Tekindağ, 1973, s. 29; Lekesiz, 1989, s. 41).

el-Keşşâf 'an Hâkâiku't-Tenzil adlı tefsir, kısaca *Keşşaf Tefsiri* diye bilinir. Müellifi Harezmsahlı Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmud b. Ömer al-Zemaşherî (v. 1143) dir. Bu tefsir, Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerdendir (Uzunçarşılı, 1988a, s. 23). Seyyid Şerif'in tamamlayamadan vefat ettiği haşiyesine Hatibzâde bir hâşiye yazmış ve eseri Sultan II. Bayezid'e hediye etmiştir. Seyyid Şerif'in bu tamamlanmamış haşiyesine Muhammed Şah Fenâri'nin oğlu Hasan Çelebi'nin de bir haşiyesi vardır (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 320; Bilge, 1984, s. 43).

Tefsir-i Kâdî, '*Kâdî Tefsiri*' olarak bilinir. Esas adı *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil* olan bu eser Nasirüddin Sa'id 'Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî (v. 1292-93) tarafından yazılmıştır. Medreselerinde tefsir dersinde okunan baş kitaplardandır (Bilge, 1984, s. 44-45).

Hadis

Hadis tedrisinde *Kütüb-ı Sitte* olarak adlandırılan altı hadis külliyyatının esas alınmıştır (Uzunçarşılı, 1988a, s. 23). *el-Câmi'ü's-Sahîh* (Buhari), müellifi Ebû 'Abdullah Muhammed

b. İsmail al-Buhari (v. 869) dir. Eser ‘Sahih-i Buhari’ diye bilinir. Dârülhadislerde okunan baş kitaptır. *el-Câmi’ü’s-Sahîh* (Müslim), Ebu’l-Hasan Müslim İbn al-Haccâc al-Kusayri (v. 874) tarafından yazılan bu esere ‘*Sahih-i Müslim*’ denir. *el-Câmi’ü’s-Sahîh* (Tirmizî), müellifi olan Ebû İsa Muhammed b. İsa al-Tirmizî (v. 892) ye nisbetle ‘*Camiü’t-Tirmizî*’ veya sadece ‘*Sünen*’ diye geçer. *Sünen-i İbn-i Mâce*, müellifi Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce al-Kazvînî (v. 886) dir. *Sünen-i Ebû Davud*, müellifi Süleyman b. Eş’âş al-Sicistânî (v. 888) dir. *es-Sünenü’l-Kebîr*, müellifi Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu’ayb Nese’i’dir. (v.915)’dir (Bilge, 1984, s. 45-46).

İmâm-ı Sağânî diye bilinen Râzîyyüddîn Hasan b. Muhammed al-Sağânî (v.1252), altı sahih hadis kitabı arasından toplamış olduğu 2246 hadis eserinin adı ‘*Meşârikü’l-Envarü’n-Nebeviyye min Sihahü’l-Ahbari’l-Mustafaviyye*’dir. Esere birçok şerhler yazılmış olup çoğu Osmanlılar tarafından yapılmıştır. Bu esere, Mısır’da tahsil gören ilk devir âlimlerinden Şeyh Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud Bâbertî (v. 1384) nin ‘*Tuhfe el-Ebrâr fî Şerh Meşâriku’l-Envâr*’ isimli bir şerhi vardır. Lügat âlimi Fîruzâbâdî (v. 1414) nin dört ciltlik ‘*Şevâriku’l-Esrâri’l-‘Aliyye fî Şerh Meşâriku’l-Envâri’n-Nebeviyye*’ adlı eseri şerhler arasında en güzel olanlarındandır. Ayrıca bunların muhtasarlarından olan Hüseyin b. Mes’ud el-Ferra’ el-Bağavî (1122)'nin Buhari ve Müslim'den seçerek yazdığı *Mesâbihü’s-Sünne* adlı kitabı okutulmaktaydı. Eserdeki hadis sayısı 4719’dur. Esere Ya’kub b. İdris Karamani (v. 1429) şerhler yazmıştır (Bilge, 1984, s. 46-47).

Usul-ı Hadis ve Hadîs Murad II. tarafından Edirne’de tesis edilen Dârülhadîs medresesinde derslere başlamadan önce İmam Radîyyüddin Hasan Sağânî (v. 1253) nin *Meşâriku Envâri’n-Nebeviyye* adlı eseri ile İmâm Huseyn Bağavî (v. 1126) nin *Mesâbihü’s-Sünne*’si, Ebu’l-Hüseyin Müslim en-Nîşabûrî (v. 875) nin *Sahîh-i Müslim*’i ve Buharalı Ebû Abdullah Muhammed (v. 869) in hadis kitabı *Sahîh-i Buhâri*, muhtemelen İbn Haceri’l-Askalânî (v. 1448) nin bütün Orta Doğu’da meşhur olup Buhârî’nin eserini şerh etmek üzere

kaleme aldığı '*el-Fethü'l-Bârî fi Şerhi'l-Buhârî* adlı eseri okutuluyordu (Tekindağ, 1973, s. 28-29; Uzunçarşılı, 1988a, s. 23).

Usûl-i Hadisten İbnü'l-Esir'in *Nuhbetü'l-Fiker* adlı eseri de okutulmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988a, s. 23; Lekesiz, 1989, s. 41).

Fıkıh

Fıkıh, ibadet ve muamelat bilgilerini içerir. Namaz, oruç, zekât, hac, büyü', şuf'a ve saire gibi ibadet ve muamelât kısımlarını içeren ahkâm ve akaidinden bahseden ve şer'î ilimlerin zirvesi sayılan usûl-i fıkıh da onun usulünden bahseden; birtakım kavaid-i külliye vasıtasıyla kitap, sünnet, icmâ ve kıyas denilen ahkâm ve delillerden istifade ile şer'î hükümler çıkararak bir ilimdir. Kısaca dinî meseleleri şer'î delillerine dayanarak meydana çıkarmaktır. Bunun da usûl-i fıkıh, fıkıh, ilm-i kelâm gibi yüksek ilimlerden sonra muhtasar ve mufassalı vardı. Yüksek tahsilde okutulan usûl-i hadîs ve hadis ile tefsir başlı başına önemli bir ihtisas işi olduğundan *muhaddîs* ve *müfessir* denilen bu derslerin müderrislerinin dereceleri diğerlerinden daha yüksekti (Uzunçarşılı, 1988b, s. 525).

Fıkıh ilminden okunan eserler arasında Ali b. Ebubekir Merginânî (v. 1196-97)'nin *el-Hidaye* adlı eseri en çok rağbet görüyordu. Bir diğer Hanefî âlimi olan Burhanü's-Şerî'a Mahmud (v.13 ncü yüzyıl) tarafından yazılan *el-Vikâye* de bir fûrû kitabıdır. Her iki esere de Osmanlı uleması tarafından şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Hanefî fikhına dair okutulan eserlerden, Kudûri'nin *Muhtasarü'l-Kuduri*, Sirâcüddin b. Abdürreşid es-Secâvend'in *Ferâizü's-Secâvend* adlı eserleri medreselerde okutulmuş ve üzerine şerhler yazılmıştır. Usûl-i fıkıh'tan Taftazânî'nin yazmış olduğu bir şerh olan *Telvih* adlı eseri ilk Osmanlı medreselerinde revaç bulmuştur. Bu esere hâşiye yazarlar arasında Seyyid Şerif Cürcânî (v.1413) ve ilk Osmanlı müderrislerinden bazı ulema da bulunmaktadır. Usule dair okutulan eserlerden bir diğeri, Nesefî'nin yazmış olduğu *Menârü'l-Envâr* adlı eseridir. Her iki eser de İslam dünyasının diğer ilim merkezlerinde rağbet görmüş, defalarca şerh ve hâşiyeleri

yapılmıştır. Hanefî fıkhnın usulü bu iki eser sayesinde Osmanlı medreselerinde okutulmuştur (Bilge, 1984, 50-51; Lekesiz, 1989, s. 42).

Usûl-i Fıkha dair yazılmış eserlerden. Habbâzî (v.1272)'nin *el-Mugnî* ve İbn Hacib (1248)'in *Muhtasar-i Müntehâ* adlı eserleri de okutulmuş, yine bu eserlere pek çok şerh yazılmıştır. Fıkıh ilmi ilk devir Osmanlı medreselerinde okutulan ana derslerden biridir (Bilge, 1984, s. 48; Uzunçarşılı, 1988a, s. 28).

Fıkıhla ilgili okutulan eserler:

el-Hidaye, furu' yani fıkıh ilmine dair bir eserdir. Müellifi şeyhüislâm Burhaneddin 'Ali b. Ebubekir Mergînâni (v. 1196-97) dir. Aslında bu eser metin değil şerhtir. Metin yine kendisi tarafından yazılmış olup *Bidâye el-Mübtedi* adını taşır. Aralarında Sadrüşşerî'a'nın oğlu Ömer (v. 1273) de olmak üzere pek çok kimse bu esere şerh yazmıştır. Osmanlı âlimlerinden muhakkik diye anılan Hümâmzâde diye bilinen Sivaslı Kemalettin Mehmed b. Abdülvâhid (v. 1456-57) bu eseri şerh etmiş ve '*Fethü'l-Kadir*' ismini vermiştir. Bu esere birçok şerh yazılmıştır (Bilge, 1984, s. 48).

Sadrüşşerî'a'nın oğlu Burhânüşşerî'a Mahmûd'un '*Vikâye er-Rivâye fi Mesâ'ili'l-Hidâye*' adlı fıkıh eseri '*el-Vikâye*' olarak bilinir. Alâaddin Ali b. Ömer el-Esved bu esere İznik medresesinde müderris iken bir şerh yazmış ve ona '*el-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye*' adını vermiştir. Bu eserde metin olarak *Vikâye* yanında medreselerde okunmuştur. '*Vikâye*'ye birçok şerh ve haşiye yazılmıştır (Bilge, 1984, s. 50).

Muhtasar el-Kudûri, Hanefî fıkıhı üzerine Bağdatlı Ahmed b. Muhammed Kudûri (v. 1036-37) tarafından yazılmış bir eserdir. Esere birçok şerhler yapılmıştır (Bilge, 1984, s. 50). *Ferâ'izü's-Secâvend* adlı eserin müellifi Sirâcuddîn Muhammed b. Mahmud b. Abdürreşîd es-Secâvend'dir. Bu esere müellifine nispetle *Ferâ'iz-i Sirâciyye* de denir. Bu eserin birçok şerhi vardır (Bilge, 1984, s. 50).

Medreselerde okutulan usul-ı fıkhıta ‘*Telviḥ*’in ayrı bir yeri vardır. Bu eser Sâdeddin Taftazânî (v.1389)’nin muasırı olan âlimlerden Şerafeddin Ahmed (v. 1369) tarafından yazılmış olan ‘*Tenkihü’l-Ahdâs fî Ref’i’t-Teyemmümi’l-İhdâs*’ isimli eserine yazmış olduğu şerhtir. Esere yazılmış olan ilk ve en kuvvetli şerh de budur (Bilge, 1984, s. 50).

Taftazânî, ‘*et-Telviḥ fî Keşfi Hâkâ’iki’t-Tenkih*’ adlı eserini 1357’te tamamlamıştır. Bu şerh eserin aslından daha fazla rağbet görmüş ve medreselerde bu şekli ile okutulmuştur. Böylesine mükemmel bir şerhten sonra esere başka şerhler yapmak yerine hâşiye ve ta’likler yazılmıştır. Molla Muhammed Şah’ın oğlu Hasan Fenârî de bu esere bir hâşiye yazmıştır. Diğer hâşiyeler arasında Seyyid Şerif’in, Molla Musannifek’in, *Telviḥ Usul-ı Fıkıḥ*’tan medreselerde okutulan en önemli dersler arasında gelirdi (Bilge, 1984, s. 50).

Usûl-ı fıkıḥ, Sadeddin-i Taftâzânî’nin *Telviḥ* adlı eseri ile İbn Hâcib (v. 1248) in *Muhtasarı Münteḥa* adlı eserinin Allame Adududdîn Abdurrahman İcî (v. 1355) tarafından yazılan ve medreselerde *Şerh-i Adud* denilen şerh ile *Menâru’l-Envâr şerhi*, Molla Hüsrev’in *Telviḥ Hâşiyeleri*, yine Molla Hüsrev’in *Mirkatu’l-Vusul* adlı eseri ile bunun şerhi *Mir’âtü’l-Usûl*’ü ve Sadeddin-i Taftâzânî’nin *Muhtasar-ı Münteḥa Hâşiye*’si okutuluyordu (Tekindağ, 1973, s. 28; Uzunçarşılı, 1988a, s. 22).

Fıkıḥ ders olarak Hanefî fikhından Şeyhülislâm Burhaneddin Ebu’l-Hasan Ali el-Merginânî’nin *Hidâye*’si ile Fergana’da Merginânlı fakihlerin şerhleri (*Nihâye*, *Kifâye*), Zeylâî (v. 1342) nin *Kenzü’d-Dekayik şerhi*, Bayburtlu Ekmeleddin’in *İnâye* (*Şerh-i Ekmel* olarak tanınır), Sadrüşşeri’a Ubeydullah’ın oğlu Burhanuşşeri’a Mahmud (v. 13. y.y.) un *Vikayetü’r-Rivâye fî Mesâili’l-Hidâye*’si ile bunun muhtasarı olan *Nikaye* adlı eserler okutuluyordu. Bu arada ferâiz (miras hukuku) kitabı olarak Siracüddin’in *Sirâciye* adlı eseri ile bunun Seyyid Şerif-i Cürçânî’nin şerhleri de medreselerde tedris ediliyordu (Tekindağ, 1973, s. 28; Uzunçarşılı, 1988a, s. 22).

Menârü'l-Envâr, usul-ı fıkha ait olan bu eser Abdullah b. Ahmed Neseffî (1310)'dir. Bu esere -başta müellifin kendisi olmak üzere- birçok şerhler yazılmıştır. Müellif kendi eserine yazdığı şerhe '*Keşfü'l-Esrâr*' adını vermiştir (Bilge, 1984, s. 51).

el-Muğni, fıkıh usulü derslerinde okunmakta idi. Müellifi Celâleddîn Ömer b. Mehmed Habbâzî (v.1272)'dir. Fıkıh usulüne dair eksiksiz bir kitaptır. Esere yazılmış birçok şerhler mevcut olup, Orhan Gazi medresesi müderrislerinden Alâaddin Esved'in ve Cemalettin Mahmud b. Ahmed Konevî (v.1368)'nin de şerhleri vardır (Bilge, 1984, s. 51-52).

Muntahâu's-Sûl ve'l-A'mal fî İlmi'l-Usul ve'l-Cedel'in müellifi Cemaleddin Ebû 'Amr Osman b. Ömer İbn Hâcib (1248) önce bu eserini telif etmiş sonra da onu kısaltmıştır ki meşhur olan şekli de budur. Bu eser '*Muhtasar al-Müntahi*' veya '*Muhtasar İbnü'l-Hâcib*' olarak bilinir (Bilge, 1984, s. 52).

Müellif eserinin başında, önce fıkıh usulüne dair ilk eserini hazırladığını sonra da onu muhtasar hale koyduğunu söyler. Eseri Kutbuddîn Mahmud b. Mes'ud al-Şirâzî (v. 1310) şerh etmiştir. Diğer bir şerh de 'Azududdin Abdurrahmân b. Ahmed al-Îcî tarafından yapılmıştır (Bilge, 1984, s. 52).

Bu esere Seyyid Şerif Cürcânî'nin ve Nasirüddin Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî'nin de şerhleri vardır. Şeyh Ekmelüddin üç cilt halinde yazdığı şerhe '*el-Nukiid ve'r-Rudüid*' ismini vermiştir. Daha sonra esere birçok hâşiyenin yapılmış olduğunu görülür (Bilge, 1984, s. 52).

Akâid

Akâid dersinden Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerin de, İslâm dünyasında o zamanki en çok kabul gören kitaplardır. Adüduddin el-Îcî'nin yazdığı *Akâidü'l-Adüdiyye*, şerhiyle birlikte okutulmuştur. Bu şerhlerden Seyyid Şerif Cürcânî, Alaaddin Tûsi ve Molla Hüsrev'in şerhleri meşhurdur. Bir diğer akâid eseri Ömer. b. Muhammed Neseffî'nin *Akâidü'n-Neseffî* ve Ahmed b. Cafer el- Hanefî (v.933) 'nin *Akaidü't-Tahâvî*'dir. Kelâma dair Nasirüddin Tûsi'in *Tecridü'l-Kelâm*'ı, Abdullah b. Ömer Beyzavi'nin *Tevâliü'l-Envâr*'ı ve

Adududin el-İcî'nin *el-Mevâkif*'ı medreselerde okutulan üç önemli eserdir. Her üç eser üzerine de Seyyid Şerif Cürçânî'nin şerh ve haşiyeleriyle şerhleri vardır ve bunlar da medreselerde okutulmuştur (Bilge, 1984, 54-55; Lekesiz, 1989, s. 43; Tekindağ; 1973, s. 28-29).

Dinin aslî kaidelerini az çok veciz cümlelerle ifade eden düsturlardır. Akaid itikadı, yani inanılması gereken şeyleri dikkate alır. Akaitten okutulan dersler:

el-Akâ'idü'l-Adudiyye: Kadı 'Adudiddin 'Abdurrahman b. Ahmed el-İcî tarafından telif edilmiştir. Seyyid Şerif al-Cürçânî'nin bu esere güzel bir şerhi vardır. Osmanlı medreselerinde okutulan şerh bu olmakla beraber sonradan Alâeddin Tusî, Molla Hüsrev ve Molla Hayalî (v.1457) gibi zamanlarının en ileri âlimleri tarafından yapılan hâşiyeler de kullanılmıştır (Bilge, 1984, s. 52-53).

'Akâ'id en-Neseî'nin müellifi Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed Neseî (v. 1142) dir. Esere çok sayıda şerh, hâşiyeye ve talik yazılmıştır. En çok okunan şerhi Saadettin Mesud b. Ömer et-Taftazânî (v. 1388) kaleme almıştır (Bilge, 1984, s. 53). Neseî'nin telif etmiş olduğu bu metne güzel bir şerh yazılmıştır:

Alâeddin Ali, Musannifek (v. 1466) in ufak bir hâşiyesi vardır. Sultan Murad II. devri âlimlerinden Mehmed b. Manyas ve Şemseddin Karaca Ahmed (v.1450) hâşiyeye yazmışlardır. II. Bayezid'in muallimi Molla Selahaddin şehzâdeye bu kitabı okuturken ona güzel bir şerh yazmıştır (Bilge, 1984, s. 53).

'Akâ'idü't-Tâhâvi: Müellifi Ahmed b. Cafer al-Hanefî (v. 933) idi. Esere Türkistanlı Şücâuddîn Hibetullâh b. Ahmed (v. 1332) in bir şerhi vardır. Daha sonra Osmanlılar gerekse diğer İslâm ülkelerinde çeşitli şerh, hâşiyeye ve talikler yapılmıştır (Bilge, 1984, s. 53).

Konyalı Mahmud b. Ahmed Mesud (v. 1368)'nin Seyyid Şerif Cürçânî (v. 1413)'nin şerhleri ile Molla Hüsrev, Molla Hayali, Alâeddin Tusî'nin hâşiyeleri esere yapılan çok sayıda şerh ve haşiyelerden sadece birkaçıdır (Bilge, 1984, s. 54).

Akli ilimlerden medreselerde okutulan dersler:

Kelâm İlmi

Kelâm İslâm âlemine girmiş olan eski Yunan'ın fizik, metafizik, matematik, kimya ilimlerinden bahsedip, aklî ilimlerin telkinlerini içeren kelâm ilmi, İslam akaidine göre, muhtelif bahisleri marifet, araz, cisimlerin teşekkülü, heyet, vücub, vücut, kıdem, vahdet, kesret, illet ve saire ve kısımları Allah'ın varlığı, nübüvvet, imamet, maadı kapsar. Bu bakımdan medreselerde kelâm dersi olarak tanınmış metafizik ve astronomi âlimi Nasırüddin Tusî (v. 1273) nin *Tecridü'l-İtikad* veya *Tecridü'l-Kelâm* adlı eserinin Seyyid Şerif-i Cürcânî (v. 1413) tarafından yapılan hâşiyesi *Hâşiye-i Tecrid*, Kadı Beydâvî (v. 1286) nin *Tevâli'ü'l-Envâr* adlı eserinin Şemseddin Mahmud-ı Isfehânî tarafından yapılan şerhi *Şerhü Tevdî*, Kadı Adudüddin İcî (v. 1355) nin altı fasıllı *Mevâkif* adlı eserinin Seyyid Şerif Cürcânî tarafından yapılan şerhi *Şerh-i Mevâkif* okutulmakta idi (Uzunçarşılı, 1988a, s. 23-24; Tekindağ, 1973, s. 26-27).

Tecridü'l-Kelâm'ın müellifi Nasırüddin Tusî (v. 1273)'dir. Bu eserin birçok şerh ve hâşiyeleri vardır. Bunlar arasında ilk Osmanlı medreselerinde okunan, Şemseddin Mahmud b. Abdullah b. Ahmed (v. 1345)'nin yapmış olduğu *Tasdidü'l-Kavâ'id fi Şerhi Tecridü'l-Akaid* isimli şerh ile bu şerhe Seyyid Şerif Cürcânî yaptığı hâşiyedir. Eser, "*Hâşiyetü't Tecrid*" olarak ün yapmış olup, üzerine birçok hâşiye yazılmıştır (Bilge, 1984, s. 54).

Tevâli'ü'l-Envâr: Eserin müellifi kadı Abdullah b. Ömer Beyzâvî (v. 1286) dir. Esere ilk şerhi Şemseddin Mahmud b. Abdurrahman Isfahanî (v. 1348) yapmıştır. Seyyid Şerif Cürcânî'nin de bu esere bir hâşiyesi vardır. Medreselerde okutulan da bu hâşiye olmuştur (Bilge, 1984, s. 54-55).

el-Mevâkif'in müellifi Azududdin Abdurrahman b. Ahmed el-İcî (v. 1355) dir. Seyyid Şerif Cürcânî bu esere bir şerh yazmıştır. Seyyid Şerif'in bu şerhine Osmanlı âlimleri tarafından çok sayıda hâşiyeler yapılmıştır. Hasan Çelebi b. Mehmed Şah Fenârî'nin hâşiyesi bunlardan biridir (Tekindağ, 1973, s. 27).

Belagat İlmi

Belagat ilminden sırasıyla, Sekkâki (v. 1228)'nin *Miftahü'l-Ulûm*, Abdurrahman el-Kazvini (v. 1338)'nin *Telhisü'l-Miftah* ve bu eserlerin şerhleri okutulmaktaydı. Mantık ilminden okutulan eserlerin başında, son zamanlara kadar medrese müfredatında bulunan Ömer el-Ehberi'nin meşhur *Îsagucî* adlı kitabı, Ömer b. Ali Kazvini (v. 1293)'nin *Şemsiyye* Cürcânî'nin oğlu Ş. Nureddin Muhammed (v.1434)'in *el-Gurra fi'l-Mantık* ve Ebubekir Ermevi (v.1283)'nin *Metâliü'l-Envâr* adlı eserleridir. *Metâliü'l-Envâr* üzerine pek çok şerh ve hâşiyeler vardır (Katib Çelebi, 1971, I, s. 206, 473, 1715-1716-1063; Bilge, 1984, s. 58; Lekesiz, 1989, s. 44).

Medreselerde belâgat (meânî, bedi, beyan) dersleri olarak Sekkâki (v. 1228) nin *Miftahu'l-Ulûm* adlı eseri ile bunun İbn Hâcib (v. 1248) tarafından *Telhisü'l-Miftah* adıyla yapılan hülâsası ve bu hülâsaya Sadeddin-i Teftazânî (v. 1389) tarafından yazılan *Mutavvel* ve *Muhtasar* adlarındaki şerhler ve bu şerhlere Seyyid Şerif-i Cürcânî, Fenârîzade Hasan ve Molla Hüsrev tarafından yapılan şerh ve hâşiyeler okutuluyordu (Tekindağ, 1973, s. 27).

Miftahü'l-Ulum'ın müellifi Sirâcuddîn Ebî Ya'kub Yusuf b. Ebubekir Sekkâki (v. 1228) dir. Eser üç bölümdür. Birinci bölümde sarf, ikinci bölümde nahiv, üçüncü bölümde de meânî ve beyan gündemlidir. Meânî kısmının sonuna had ve istidlal fasılları eklemiş olup, sonunda da aruza dair bilgi mevcuttur. Şerhini Harezmlî Molla Hüsameddin (v. 1341) yapmıştır. Bundan başka yapılmış olan şerhler sadece üçüncü bölümüne yani meânî ve beyan ilimlerinden bahseden kısma bağlı kalmışlardır. Bu kısma yapılan şerhler arasında en güzel olanları üç tanedir; Kutbettin Mahmud b. Mes'ud Şirâzî (v.1310), Saadettin Mes'ud b. Ömer Taftazânî, Seyyid Şerif Cürcânî. Seyyid Şerif Cürcânî, '*Mısbâh*' adını vermiştir (v. 1401). Bu şerhe medreselerde yapılmış birçok hâşiyeye vardır. Bu eser, medreselerde çok okunan ve üzerinde müzakereler açılan bir kitap olmuştur (Bilge, 1984, s. 55-57).

Telhisü'l-Miftah fi'l-Me'âni ve'l-Beyân adlı eser, '*Miftahü'l-Ulum*' adlı esere Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman al-Kazvini tarafından yapılan bir hülâsadır. Bu hülâsa da '*Miftahü'l-Ulûm*'un sadece üçüncü kısmına ait bir hülâsadır. Kazvini sonra bir eser daha yazmıştır ki bu da âdetâ '*Telhis*'e şerh gibidir. '*Telhis*'e şerhler yazılmıştır. (Bilge, 1984, s. 56).

Şemseddin Muhammed b. Osman b. Muhammed Zevzenî (v.1389), Saadettin Mesud b. Ömer Taftazânî ve Şeyh Ekmelüddin'in şerhleri bunların önemlilerini teşkil eder. Saadettin Taftazânî sonra bu esere daha kısa olan bir şerh yazmıştır. Birinci şerhe daha uzun olduğu için '*Mutavval*' ikinci şerhe de '*Muhtasar*' denmiştir (Bilge, 1984, s. 56-57).

Bu iki şerhte Taftazânî çok muvaffak olmuş ve bu iki eser çok ilgi görmüştür. Bu rağbetin tabîî neticesi olarak her iki şerhe de birçok hâşiyeler yapılmıştır. Birinci şerh '*Mutavval*'a yapılan hâşiyelerin başında Seyyid Şerif Cürçânî'in hâşiyesi gelir. Önce basit ve kısa bir hâşiye yapmış sonra bunu okuturken talebelerden gelen istek üzerine daha geniş ve şümüllü bir hâşiye yapmıştır. Daha sonra yine "*Mutavval*"a Muhammed Şâh'ın oğlu Hasan Fenârî ile Molla Hüsrev tarafından birer hâşiye yapılmıştır (Bilge, 1984, s. 57).

Belâgat, medreselerde belâgat (meâni, bedi, beyan) dersleri olarak Sekkâki'nin *Miftahu'l-Ulûm* adlı eseri ile bunun İbn Hâcib tarafından *Telhisü'l-Miftah* adıyla yapılan hülâsası ve bu hülâsaya Sadeddin-i Teftezânî tarafından yazılan *Mutavvel* ve *Muhtasar* adlarındaki şerhler ve bu şerhlere Seyyid Şerif-i Cürçânî, Fenârîzade Hasan ve Molla Hüsrev tarafından yapılan şerh ve hâşiyeler okutuluyordu (Katib Çelebi, 1971, I, s. 473; Tekindağ, 1973, s. 27; Lekesiz, 1989, s. 44).

Mantık

Osmanlı medreselerinde okutulmakta olan bu ilme 'mizan ilmi' de denir. Mantık ilminden medreselerde okutulan eserler şunlardır:

Îsagucî, Yunanca bir sözcüktür. Müellifi Esirüddin Mufazzal b. Ömer al-Ebheri (v.1300 civarı) dir. ‘Mantık’a dair gerekli bilgi bu kitapta toplanmış olup birçok şerh ve hâşiyelerine rastlanır. Son devirlere kadar medreselerinde okutulmuş bir kitaptır (Bilge, 1984, s. 57-58). *Îsagucî*’ye şerh yazanlardan birkaçı şunlardır:

Şemseddin Mehmed b. Hamza Fenâri’nin şerhi mükemmeldir. Bu şerhe yapılan hâşiyeler arasında en meşhuru Kul Ahmed b. Mehmed b. Hızır’ın yaptığı hâşiyedir. Yine bu şerhe Kemâleddin oğlu Burhaneddin’in ‘*el Fevâ’idü’l-Burhâniyye*’ ismiyle yaptığı hâşiyeye çok tutulmuştur. Seyyid Şerif Cürcâni’nin talebesi Şirazlı Şerif Nureddin Ali b. İbrahim (v. 1457). Mantık ilminden okutulan *Îsagucî*, Molla Fenâri ve Şerif Nureddin’in şerhleri ile beraber okutulurdu (Bilge, 1984, s. 58).

eş-Şemsiyye (Risâletü’ş-Şemsiyye fi’l-Kavâidi’l-Mantıkiyye): Necmeddin Ömer b. Ali Kazvini tarafından yazılmış mantık ilmine dair muhtasar bir eserdir. Kazvini, Nasırüddin Tusî’nin talebesi olup Kâtibi diye bilinir. Eserini hoca Şemseddin Muhammed için telif etmiş ve ismi de ona nispetle konulmuştur. Medreselerde en çok okutulan eser, Saadettin Taftâzânî bu şerh yazmıştır. Veliyüddin Karamani’nin bu şerhin giriş bölümüne bir hâşiyesi vardır (Katib Çelebi, 1971, I, s. 1063; Tekindağ, 1973, s. 27; Bilge, 1984, s. 58; Lekesiz, 1989, s. 44).

Şemsiye’nin diğer bir şerhi de Kutbuddin Muhammed Tahtavi tarafından yapılmış ve bu şerhe ‘*el-Kavâ’idü’l-Mantıkiyye fi şerhi’ş-Şemsiyye*’ adı verilmiştir. Bu şerhe, Osmanlı medreselerinde kitapları en çok okutulan müelliflerin Seyyid Şerif’in bir hâşiyesi vardır. Küçük hâşiyeye diye anılan bu eser 1352 yılında tamamlanmıştır. Bu hâşiyeye de birçok hâşiyeler yapılmıştır. Saadettin Taftâzânî’nin talebelerinden Kara Davud, Burhaneddin b. Kemâleddin, Seyyidi Ali Acemi (v. 1455), Karaca Ahmed (v. 1450) ve Molla Şemseddin Fenâri Seyyid Şerif’in hâşiyesine hâşiyeler yapmışlardır (Bilge, 1984, s. 58-59).

el-Gurra fi'l-Mantık, Seyyid Şerif Cürçânî'nin oğlu Şerif Nureddin Muhammed tarafından (v. 1434) mantık ilmine dair yazılmış güzel bir metindir. Bu metne sonradan Kutbuddîn Seyyid 'İsa tarafından bir hâşiye yapılmıştır (Bilge, 1984, s. 59; Tekindağ, 1973, s. 27).

Metâli'u'l-Anvâr: Eserin müellifi kadı Sirâcuddîn Mahmud b. Ebubekir Ermevi (v. 1283) dir. Çok sayıda şerhleri ve hâşiyeleri olan bu eser medreselerde okutulmaktaydı. İlk şerh Kutbuddîn Muhammed b. Muhammed Razi (v. 1364) tarafından yapılmıştır. 'Levâmiü'l-Esrâr' ismi verilen bu şerhe yazılmış birçok hâşiyeler olup, bunlar arasında medreselerde okunan Seyyid Şerif'in hâşiyesidir. Hacı Paşa'nın da hâşiyesi vardır (Katib Çelebi, I, s. 1715-1716; Bilge, 1984, s. 59).

Hendese

Tercih edilen eserlerin başında Eukleides'in Usul kitabının mukaddimesi ile müselleslerin evsafını gösteren kısımlarını içeren Allâme Semerkandlı Şemseddin Mehmet Semerkandi (v.1203) (Tekindağ, 1973, s. 27)'nin *Eşkâlü't-Te'sis* adlı eseri son zamanlara kadar Osmanlı medreselerinde okutulmuştur. Diğer hendese kitabı da Gıyâsüddin Mahmud el-Kâşi (v.1414) tarafından yazılan *Usûl-i Hendese* ve Kadızâde-i Rumi'nin, *Risale fi İstihrâc-i Ceyb-i Dereceti'l-Vahide ala Kavâidi'l-Hendese* adlı kitabı şerhleriyle birlikte okutulmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988a, s. 20, 31; Tekindağ, 1973, s. 27; Lekesiz, 1989, s. 44).

Hesap ilgili yalnız *Risale-i Bahâiye* adlı hesap kitabıyla şerhinden daha sonraları istifade edilmiştir (Uzunçarşılı, 1988a, s. 20).

Arap Dili

Alet ilimlerinden Arapça, Osmanlı medreselerinde Sarf (etimoloji) ve Nahiv (formoloji) olmak üzere iki bölümde okutulmaktadır.

Sarf ilminden okutulan kitaplar değişik olmakla beraber bazıları şunlardır:

Esâsü't-Tasrif: Müellifi Molla Şemseddin Fenâri'dir. Oğlu Muhammed Şah'ın bu esere şerhi vardır (Bilge, 1984, s. 60).

eş-Şâfiye: Müellifi İbn-i Hâcib diye meşhur olan Ebu 'Amr Osman b. Ömer (v.1248) dir. Bu zatın sarfta olduğu gibi nahiv ilminde de mukaddime mahiyetinde bir eseri vardır. Sinaneddin Yusuf'da dâhil bu esere çok şerhler yazılmıştır (Bilge, 1984, s. 60-61).

el-İzzi: Müellifi Şeyh İzzeddin Ebu'l-Fezâ'il İbrahim b. Abdülvehhab b. 'İmaduddin b. İbrahim Zincâni (v. 1257) dir. Eserini 1337 tarihinde bitirmiştir (Lekesiz, 1989, s. 45).

el-Maksud: Müellifi hakkında ihtilaf vardır. Simavna kadısı Şeyh Bedrettin (v. 1420) bu esere güzel bir şerh yazmış ve '*Unkud el-Cevâhir*' adını vermiştir (Bilge, 1984, s. 61).

Merâhü'l-Ervâh: Müellifi Ahmed b. Ali b. Mes'ud'dur. Aralarında Kara Hoca'nın oğlu Molla Hasan Paşa, Kara Sinan gibi birçok müderris esere şerh yazmıştır. Kemâlpaşazâde şerhine '*el-Felâh*' ismini vermiş sonra da '*Reyhânü'l-Ervâh*' adıyla Türkçeye tercüme etmiştir (Lekesiz, 1989, s. 45).

Nahivde okutulan eserlerden bazıları şunlardır;

'el-Elfiye fi'n-Nahv' ve '*Elfiye-i İbn-i Mâlik*' adlı eserler Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Tâ'i (İbn-i Melek) (v. 1360-61) tarafından kaleme alınmıştır. Bugün bile nahiv derslerinde okutulan bu esere birçok şerhler yazılmıştır (Bilge, 1984, s. 61-62).

el-'Avâmilü'l-Mi'a: Abdurrahman Cürcânî'nin oğlu Şeyh Abdülkadir (v. 1078) tarafından yazılmıştır (Bilge, 1984, s. 62).

el-Kâfiye fi'n-Nahv: Müellifi İbn-i Hâcib olarak bilinen Cemaleddin Ebû Amr Osman b. Ömer (v. 1248)dir. Çok sayıda şerh ve hâşiyeleri olup, medreselerde okunurdu (Bilge, 1984, s. 62).

Şüzüru'z-Zehab, *Katrü'n-Nedâ* ve *el-Muğni'l-Lebîb an Kütüibi'l-'Arâb* üç eserin müellifi de İbn-i Hişam diye bilinen Cemaleddin Şeyh Abdullah b. Yusuf (v.1360-61) dur. Son eser sekiz bölümden oluşmaktadır. Şemseddin Fenâri'nin, oğullarına bu kitabı okumaları

üzerine vasiyeti olduğu bildirilir. Esere yazılmış çok sayıda şerh, hâşiye ve ta'likler vardır (Bilge, 1984, s. 62). *Balü'ş-Şedâ* müellifi de İbn-i Hişam'dır.

el-Mısbâh: Nahive dair olan bu eserin müellifi Naşir b. Abdüsseyyid Matrîzî (v.1212-13) dir. Bu eseri müellif oğlu için, beş bölüm üzerine yazmıştır. Bu kitap medreselerde okutulmuş olup, birçok şerhi vardır (Lekesiz, 1989, s. 45).

Felsefe

Felsefe (ilm-i hikmet) İlm-i İlâhî ve ilm-i hikmet, eski Yunan'da temsilcileri Aristo ve Eflâtun olup, İslâm âleminde de Fârâbî (v. 950), İbn Sina (v. 1037), İbn Rüşd (v. 1199) ve Fahreddin Râzî (v. 1209) dir (Tekindağ, 1973, s. 27; Uzunçarşılı, 1988a, s. 21).

Hey'et (Astronomi)

Astronomiye hey'et ilmi (kâinatın manzarası ilmi) ve felekler ilmi adı verilmiştir. Müslümanlar, Aristo'nun ilim tasnifine uyararak Astronomiyi çoğunlukla dört riyazi ilmin biri gibi kabul etmişlerdir. Astronominin gayesi yıldızların zahiri hareketlerini tetkik ve aldıkları geometrik şekilleri tayinden ibarettir (Bilge, 1984, s. 59-60).

Hey'et ilminden en çok okunan eserler: Mahmud b. Muhammed Çağmînî (v.1221)'nin "*el-Mulahhas*" adlı eseri ve buna Kadızâde-i Rumi'nin yazdığı şerhi tedris ediliyordu. *el-Mulahhas*, Hey'et ilmine dair olan bu eserin müellifi Harezmsahlı Mahmud b. Muhammed Çağminî'dir. Eser, bir mukaddime ve iki bölüm üzerine tertip edilmiştir. Mukaddime çeşitli cisimlerden, birinci bölüm ulvî varlıklardan, ikinci bölüm ise süfli varlıklardan bahseder. Bu esere Kadızâde-i Rumi olarak tanınan Musa b. Mahmud (v. 1407) bir şerh yazmış ve eseri Uluğ Bey Mirza'ya ithaf etmiştir. Eserin başka şerhleri de vardır (Tekindağ, 1973, s. 27; Lekesiz, 1989, s. 44).

Çelebi Sultan Mehmet devri tabip ve astronomlarından Abdülvehhâb b. Cemâleddin b. Yûsuf el-Mârdânî (1420'de sağ) astronomi sahasında üç eser kaleme almıştır. Önemli yıldızların hareketlerinden bahseden *Manzûme fi Silki'l- Nücüm* adlı eseri didaktik bir eserdir.

Ayın doğuşu ve menzillerini incelediği didaktik eseri *Urcûze fi Menâzili'l-Kamer ve Avkati Tulûhâ fi Külli Asr* yanında Cemâleddin Abdullah b. Halil el-Mârdânî'nin *Risâle fi'l-Amel bi'l-Rub 'i'l-Muceyyeb'ini* şerh etmiştir. Ahmed Dâi tarafından tercüme edilen *Sî Fasl fi'l- Takvim* adlı eser bu dönemde Farsçadan Türkçe 'ye tercüme edilmiştir (İhsanoğlu, 1996, s. 28-29).

Abdülvâcid b. Muhammed (v. 1434-1435) İran'dan Anadolu'ya gelerek Kütahya'da yerleşmiş, Vâcidiye medresesinde müderris olmuştur. Ayrıca, müderrisliği esnasında Vâcidiye medresesinde astronomi gözlemlerinde bulunmuştur. Abdülvâcid, Muhammed el-Fenârî'nin oğlu Muhammed Şah için, usturlab ve kullanışı hakkında *Meâlimü'l-Evkat ve Şerhehu* adlı bir ürcûze kaleme almış ve sonra bunu şerh etmiştir. Ayrıca Çağminî'nin *el-Mülehhas fi'l-Hey'esini* şerh ederek Sultan II. Murad'a sunmuştur. Bunların yanında Nasîreddin et-Tûsi'nin takvim konusundaki *Sî Fasl* adlı Farsça risalesine Arapça bir şerh yazmıştır (İhsanoğlu, 1999, II, s. 370).

Matematik

Yıldırım Bayezid devri matematikçilerinden Ali b. Hibetullah vefatı 15. yüzyılın ilk çeyreğidir. Ali b. Hibetullah, *Hulâsatül-Minhac fi İlmi'l-Hisab* adlı bir eser yazmıştır. Kadızâde ile beraber ilk dönem Osmanlı matematikçisi olması dolayısıyla Ali b. Hibetullah'ın zamanımıza gelmeyen bu eseri, bilim açısından önemlidir (Adıvar, 1982, s. 28-29; İhsanoğlu, 1999, II, s. 368).

Kâdî Manyasoğlu diye tanınan Mahmud b. Kâdî Manyas ise (v. 15. yüzyıl), Sultan II. Murad dönemi bilim adamlarındandır. Dinî ve edebî birçok eseri dan Manyasoğlu, *Acâbü'l-Ucab* adlı dört baptan oluşan Türkçe ansiklopedik bir eser kaleme almıştır Bu eserin ikinci babı hesap biliminden bahsetmektedir ve muhtemelen Osmanlı Türklerinde ilk Türkçe matematik çalışmasıdır (Adıvar, 1982, s. 29; İhsanoğlu, 1999, II, s. 369).

Tıp

Osmanlı tıp literatürünün gelişmesinde, özellikle Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun (v. 1468 civarında) Saferi tıbbına da tesir eden eserleri önemlidir. Sabuncuoğlu'nun Türkçe yazdığı ilk cerrahî kitabı olan *Cerrâhiyet el-Hâniyye*, Ebu'l- Kasım Zehrâvî'nin *el-Tasrif* adlı eserinin tercümesi ile kendi yazdığı üç kısmı ihtiva eder. Bu eser cerrahî müdahaleleri ilk defa minyatürlerle gösterdiği için İslâm tıp tarihinde çok meşhur olmuştur (İhsanoğlu, 1996, s. 28).

Hekim (Celâleddin Hızır) Hacı Paşa (v. 1413-1414), ilk eğitimini Konya'da gördü. Yüksek tahsilini ise, o dönemde Osmanlı biliminin Semerkand yanında ikinci bir kaynağı olan Mısır'da yaptı. Tıp bilgisini geliştirdikten sonra Kahire-Kalavun hastanesinde çalıştı. Eğitimini tamamladıktan sonra Konya'ya döndü. Aydınoğlu İsa Bey'in daveti üzerine Selçuk (Ayasoluk) ve Birgi'de hekimlik hizmeti verdi (İhsanoğlu, 1999, II, s. 370).

Hacı Paşa, tıp sahasında beşi Arapça, altısı Türkçe ve biri de Farsça olmak üzere 12 eser kaleme almıştır. Önemli eserlerinden biri *Şifâü'l-Eskam ve Devâü'l-Âlam*'dir. Eserde tıbbî bilgiler açık ve muhtasar ifadelerle ortaya konmuş, tafsilata girilmemiştir. Hacı Paşa, Ayrıca eserinde hastalıkların klinik tanımlarını vermiş ve kendi şahsi gözlemlerini kaydetmiştir. Diğer bir eseri *Kitâbü't-Te'âlim fi't-Tıb* adını taşır. Bu eserin önemi, son kısmının, 'Vasiyyât' başlığı altında deontoloji ve tıbbî etiği içermektedir. Eser yine kendisi tarafından *Kitabü'l-Ferîde* adı ile ihtisar edilmiştir. Hacı Paşa'nın bir diğer eseri *Kitâbü's-Saâde ve'l-İkbal* adlı genel sağlığı konu alan kitabıdır. Eserde çevrenin sağlığa etkisi, nabız ve idrarın hastalıklardaki rolü ele alınmaktadır. Bu eser daha sonra meçhul biri tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Hacı Paşa, Osmanlı Türkçe tıp dilinin gelişmesinde önemli yeri olan *Kitâbü't-Teshil fi't-Tıb* ve *Müntehâb-ı Şifâ* adlı Türkçe telif eserlerinin yanında İbnü'l-Baytar (v.1250-1251)'in *Müfredat*'ını da *Tercûme-i Müfredât-ı İbnü'l-Baytar* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 370-371; İhsanoğlu, 1996, s. 29).

Daha çok tıp sahasında eserleriyle tanınan Hacı Paşa tefsir, kelim ve mantık konularında da değerli çalışmalar yapmış iki Türkçe tıp kitabı dışında Eserlerinin tamamını

Arapça yazmıştır. *et-Te'alim fi İlmi't-Tıb, el-Feride fi Zikrî'l-Agziyeti'l-Müfide, Şifa'ül-Eskâm Devâ'ül-A'lâm, el-Usûlü'l-Hamse, Kitâbü's-Sa'âde ve'l-İkbal, Müntehab-ı Şifa, Teshil, Mecma'ü'l-Envâr, Şerhu Levami'il-Esrar, Şerhu Tevâli'i'l-Envâr* (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, III, s. 209-211; Mehmed Mecdi, 1989, s. 74-75; Koca, 2007, s. 86).

Sultan I. Murad ve Sultan Yıldırım Bayezid dönemlerinde tıp dalındaki bu canlılık kesintisiz devam etmiştir. İshak b. Murad, *Edviye-i Müfrede* ve *Havâsü'l-Edviye* adlı iki Türkçe eser kaleme almıştır. İkinci eserinde Zeyneddin b. İsmâil el-Gürgâni'nin (v. 1135-1136) *Zahîre-i Harezmsâhi*'si ve İbn Sînâ'nın *Kânun*'undan faydalanmıştır. İshak b. Murad bu iki telif eseri yanında İbn el-Baytar'ın *Müfredât* adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir. Sultan I. Murad döneminde yaşayan Tabip Ali b. İshak ise *Kitab fi İlmi'l-Bah* ve *Müfredât-ı Mükellef* adlı iki Türkçe eser kaleme almıştır (Adıvar, 1982, s.20; İhsanoğlu, 1999, II, s. 371).

14 ncü yüzyılın hekimlerinden Şeyh Cemâleddin el-Aksarayî (v.1378-1379), İbn el-Nefis'in *Mücezû'l- Kânun*'unu, *Hallü'l-Mücez* adı ile şerh etmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 371).

Dönemin ünlü hekimlerinden Tâceddin İbrahim b. Hızır, Ahmedî (v.1412- 1413) mahlası ile meşhurdur. Mesnevi tarzında yazdığı *İskender-nâme, Cemşîd-i Hurşid*, vb. eserlerinin yanında bir de *Dîvan*'ı vardır. Tıp sahasındaki ilk eseri Yıldırım Bayezid için hazırlamış olduğu *Tervihü'l-Ervah* adlı eseridir. Ahmedî'nin diğer bir tıp eseri *Risâle fi Cesedi'l-İnsan* adını taşımaktadır (İhsanoğlu, 1999, II, s. 371).

Dönemin hekimlerinden Abdülvehhab b. Cemâleddin b. Yûsuf el-Mardânî. El-Mardânî, Sultan Çelebi Mehmet'e ithaf ettiği Türkçe *el-Müntehab fi't-Tıb* ve diğer iki Türkçe eserinin yanında el-Çağminî (v. 1222 civarı)'nin *Kânunçe fi't-Tıb* adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 372).

Sultan II. Murad zamanında yaşamış olan Sinoplu Mukbilzâde Mümin dönemin diğer bir hekimidir. Tıp sahasında zamanımıza gelen iki Türkçe eseri vardır. İlki, *Zahîre-i Murâdiye*

adını taşımaktadır ve Zeyneddin b. İsmail el-Gürgânî'nin *Zahîre-i Harezmsâhî* adlı eseri temel alınıp, 1437'de Sultan II. Murad'a sunulmuştur. Mukbilzâde'nin diğer eseri *Miftâhü'n-Nur ve Hazâini's-Sürur'dur*. Yine Sultan II. Murad için kaleme alınmıştır. Eserde göz hastalıkları detayları ile ele alınır (İhsanoğlu, 1999, II, s. 373).

Tabiplerden Hekim Hayreddin b. Bayezid b. Şâhî, *el- Karabadin ve Hulâsatü't-Tıb* adlı iki Türkçe eser kaleme almış, Ebû Muhammed Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hasan Beg ise *Kitâb-ı Müfîdat fi't-Tıb* adlı eserini Türkçe telif etmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 373).

Bu dönemdeki Türkçe tıp eserleri arasında Şeyhî Muhammed b. Mustafa el-Maaddî (v.1418)'nin *Bah-nâme*'si de zikredilmelidir. Bu dönemde Türkçeye çevrilen tıp eserleri arasında Mûsâ b. Mes'ud tarafından tercümesi yapılan ve Nasîreddin el-Tûsî'ye nispet edilen *el- Bâhü'l-Şâhiyye ve'l-Terkibâtü's-Sultâniyye* ile Ebû Tâhir İbrahim b. Muhammed el-Gaznevî'ye isnad edilen ve Cerrah Mes'ud'un tercüme ettiği *Hulâsa fi Fenni'l-Cirâha* adlı eseri zikredilmelidir. Bunun yanında mütercimleri meçhul olan iki önemli tercüme görülmektedir; Ali el-Mecûsi'nin (v. 994-995) *Kâmilü's-Sînâ'a*'sı ile İbn el-Baytar'ın *Kitâbü Camii Müfredatü'l-Edviye ve'l-Eğziye*'si, özellikle ikinci eser eczacılık açısından büyük önem taşımaktadır (İhsanoğlu, 1999, II, s. 373).

Tabiat Tarihi

Tabiat tarihi ile ilgili pek çok eser, Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu tip ansiklopedik Türkçe eserlerin, özellikle Sultan Çelebi Mehmet döneminde tercüme edildiği dikkati çekmektedir. Tabiat tarihi ile ilgili olarak tercüme edilen veya yapılan teliflerde örnek olan eser Zekeriya el-Kazvî'nin *Acâibü'l-Mahlûkat*'ıdır. Bu eser ilk olarak Rükneddin Ahmed tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Sultan Çelebi Mehmet'e sunulmuştur. Aynı dönemde, tabiat tarihi sahasında Ali b. Abdurrahman, müellifi bilinmeyen *Kitab Acabü'l-Ucab*'ı, Mahmud b. Dilşâd el-Şirvânî'de İbnü'l-Verdî (v.1348- 1349)'nin *Haridetü'l-Acâib ve Cerîdetü'l-Garâib* adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 373).

Baytarlık

Mehmet b. Süleyman'ın, Muhammed b. Mûsâ Kemâleddin ed-Demîrî'nin (v. 1405-1406) ünlü zooloji eseri *Hayâtü'l-Hayavan'ı* 1422 senesinde Türkçeye tercüme etmiştir. Eser 1000 yakın hayvan ismini alfabetik olarak vermektedir. Eserde ayrıca hayvanlar hakkında folklorik malzeme verilmekte ve zooloji hakkında telif eser veren yüzlerce müellif ve kitabının isimleri kaydedilmektedir. Aynı eser Farsçaya ve 1464 yılında da Latinceye tercüme edilmiştir. Aynı yüzyılda Ebû Yusuf b. Ali Hakan (15 nci yy.)'ın, veteriner hekimliği ile ilgili olan eseri, meçhul biri tarafından *Kitâbü'l-Hayl ve'l-Baytara* adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 373-374).

Harp Tekniği

Muhammed b. Şeyh Mustafa, Sultan I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman için harp tekniği konusunda Türkçe *Umdetü'l-Mütenâsilin* adlı eseri telif etmiştir. Âşık Paşa olarak tanınan, Ali b. Paşa b. İlyas (v.1332-1333) kimya ile ilgili, *Risâle-i Âşık Paşa* adıyla Türkçe bir risale kaleme almıştır. Muhtemelen bu risale kimya sahasında telif edilen ilk çalışmadır ve Türkçe olması bakımından da önemlidir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 374).

Değerli Taşlar

Değerli taşlar konusunda Sultan II. Murad için Muhammed b. Mahmûd el-Şirvânî, *Tuhfe-i Murâdî* adlı eserini Türkçe kaleme almıştır. Ayrıca Mustafa b. Şeydi yine II. Murat için, Nasîreddin et-Tûsi'nin *Cevher-nâme-i* (veya *Tanksuk-nâme-i*) *İlhânî*'sini Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Yine aynı dönemlerde Karaca Bey için *Tanksuk-nâme-i İlhânî* yeniden Türkçeye tercüme edilmiştir (İhsanoğlu, 1999, II, s. 374).

Müzik

Müzik sahasında telif edilen ilk eserin de Türkçe olması son derece manidardır. Hızır b. Abdullah, *Kitâb-ı Edvar* adlı hacimli bir eser telif etmiş, Abdülkadir el-Merâgî de yine hacimli olan *Zeynü'l-Elhan* adlı eserini kaleme almıştır. Tıp, astronomi ve matematik

sahasında bir takım ders kitapları, telhisler ve şerhler kaleme alınmış, esas dil olarak Arapça kullanılmasına rağmen Osmanlı Türkçesi eğitimde kullanılmış ve yapılan tercümelere ve telifler ile bilim dili olma yolunda hızlı bir şekilde adımlar atmaya başlamıştır (İhsanoğlu, 1999, II, s. 374).

2.4.4. Medreselerinin Misyonu

Osmanlı İmparatorluğu üç esaslı temel üzerine kurulmuştu. Bu esaslar ahlâkî fazilet, fikrî ve maddî kuvvet. Bu üç temeli tespit eden ve Osman Gazi'ye telkin eden, o devrin büyük hocası, din adamı Şeyh Edebalı idi (Ezherli, 1968, s. 64).

İlk devirlerde müderrislerin son derece itibarlı oldukları görülmektedir. Müderrislerin seçimi titizlikle yapılmış ve maddi olarak tatmin edilmişlerdir. Medrese vakıflarında müderrislerin mütevellî hatta vakfın nazırı olmaları da bu itibarın yalnızca bir parçasıdır (Bilge, 1984, 26-28, 72,75; Lekesiz, 1989, s. 49).

İlk dönem Osmanlı medreselerinde büyük oranda Hanefî fihhine göre eğitim-öğretim yapmaktaydı. Medreselerde müderrislerin yanı sıra, onların yardımcısı olan muîdler görev yapardı. Bu iki medrese elemanı maaşlarını düzenli olarak almakta ve bunlarla birlikte talebelere de yiyecek ve para yardımında bulunmaktaydı (Bilge, 1984, s. 20).

Osmanlılar, vakıf imkânlarını daha da zenginleştirmiş ve böylece medresenin toplum tarafından itibar görmesini sağlamıştır (Ünver, 1946, s. 1). Medreseler zamanla toplumda o kadar etkili olmaya başladı ki, sadece dinî konularda değil, iktisat, siyaset, hukuk ve terbiye alanında da söz sahibi müesseseler haline geldi (Hızlı, 1987, s. 279).

I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde yeni medreseler inşa edilmiş, eğitim ve yargı alanlarında yeni kurumlar teşkil edilmiştir. 1362'de kazaskerlik kurulmuş; mahkemelerde bakılan davalardan belirli ücretlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bu resmî gelişmelerin yanında asıl önemli olan, bu dönemde ilim hayatının sağlam bir temele oturması ve bir geleneğin teşekkül etmesidir. Bu konuda her şeyden önce ilk Osmanlı sultanlarının

büyük rolü olmuştur. Kuruluş devrinde âlimlerden yararlanma birkaç şekilde olmuştur. Bunların başında istişare keyfiyeti gelir. Hükümdarlar hemen her konuyu bilginlerle görüşerek karara varmışlardır. Bu uygulama bir nevi gayri resmî bir istişare meclisi görünümündedir. Kuruluş devri ilim hayatını ele alırken Çandarlı ailesinin önemli katkısını unutmamak gerekir. İstanbul'un fethine kadar takriben bir buçuk asır ilim ve idarede Osmanoğulları'nın yanında ve hizmetinde Çandarlılar görülmektedir. Hemen hepsi medreseden yetişen aile fertleri önce kadılık ve kazaskerlik daha sonra da vezirlik ve veziriazamlık olmak üzere en üst mevkilerde bulunmuşlar, askerî, ilmî ve idarî müesseselerin teşkilinde fikren ve fiilen çalışmışlardır (İpşirli, I, 1994, s. 252-253)

Kuruluş döneminde ilim hayatını canlandıran en önemli unsurlardan birisi şüphesiz çift yönlü işleyen akademik seyahatlerdir. İlim tahsili ve tedrisi için seyahatin İslâm dünyasında çok köklü bir yeri ve geleneği bulunmaktadır. Esasen hadislerde bu husus teşvik edilmiştir. Güç ulaşım ortamında fevkalâde bir hareketliliğin yaşandığı müderris ve talebelerinin belirli zamanlarda İslâm dünyasının bütün büyük ilim merkezlerini gezdikleri müşahede edilmektedir (İpşirli, I, 1994, s. 253).

Osmanlılar'da yeni fethedilen yerleşim birimlerine medrese inşası da yerleşmiş bir adetti. Osmanlı idaresine giren yerlerde medrese teşkili sadece eğitim amacına değil İslâm dini ve kültürünün yaygınlaşmasına, devlet, aydın ve halk uzlaşmasının teminine ve yönetimin toplumlara benimsetilmesine de yardımcı oluyordu. Özellikle Balkan şehirlerinde medreselerin kurulmasına önem verildi (İpşirli, 2003, s. 329).

Medrese hayatının belirli ve sade bir özelliği vardı. Medreselerde haftanın beş günü ders verilir, salı ve cuma günleri tatil olurdu. Molla Fenârî talebenin ders kitaplarını, özellikle o sırada eserleri meşhur olan Teftâzânî'nin kitaplarını istinsah edebilmeleri için pazartesiye de ekleyerek tatil günlerini üçe çıkarmıştı. Hoca Sâdeddin Efendi kendi zamanında bu usulün

devam ettiğini belirtir. Bununla birlikte iki gün tatil İslâm dünyasında köklü bir gelenektir (İpşirli, 2003, s. 331).

Medreseler, sadece din görevlisi değil, aynı zamanda memur ihtiyacını da karşılamaktaydı. Adliye ve ilmiye alanında kadılar ve müderrisler de yine medreselerden yetişmekteydi. Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde (1299-1453) 12 vezirden 11'i ilmiyeden yetişmişlerdi. Merkezî bir idarî yönetime sahip olan devlet, memleketini aynı olay karşısında aynı tepkilerde bulunan, aynı şeyleri düşünen memurlar ve yöneticiler medreselerde yetiştirmekteydi. 'İtaat' ve 'devlete bağımlılık' en çok aranan özelliklerin başında gelmekteydi (Şanal, 2000, s. 318-319).

Osmanlı medeni açılımında *kuruluş dönemi* olarak kavramlaştırılan zaman dilimi bahis konusu medeniyet sisteminin diğer parçaları gibi medreselerin de oluşum aşamasıdır. Osmanlı Beyliği'nin kendine ait topraklarda siyasi otoriteyi tesis ettikten hemen sonra, resmi ve sivil toplum örgütlenmesini temellendirdiği Sünni öğretiyi yeniden üretmek ve bu öğretiyi ise koşarak ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünü yetiştirmek amacıyla medrese eksenli bir akademik örgütlenmeye yöneldiği bilinmektedir. Söz konusu yaklaşım bu medeniyet tecrübesinin bilgi ve yeteneğe dayandırılmış olmasının çarpıcı bir göstergesidir. Tabiatıyla bu noktada Osmanlıların kültür kodları itibarıyla uyuşum halinde oldukları Anadolu Selçuklu tecrübesi, önemli bir tarihi referans olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgündüz, 1997, s. 248).

Osmanlı siyasi liderliğinin ilk halkasını temsil eden Osman Bey'in iktidar yılları, düşünce ve kültür hayatı bakımından ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız zaman dilimidir. Oğlu Orhan'a verdiği nasihatler çerçevesinde zahir ve batın ilimlerini taşıyan akademik kesime duyarlı ve sıcak yaklaşım gösterdiği anlaşılan bu hükümdarın iktidar yılları bir dizi askeri faaliyetin gerçekleştirildiği ve haliyle otoritenin tesisinde de önemli güçlüklerin yaşandığı daha çok dışa dönük oluşum aşamasıdır (Akgündüz, 1997, s. 248).

Bir buçuk asırlık kuruluş döneminde II. Murad (1360-1382), Yıldırım Bayezid (1382-1402), Çelebi Mehmed (1402-1421) ve II. Murad (1421-1451)'in iktidar yılları, Osmanlı medeniyet sistemi bünyesinde medrese eksenli akademik örgütlenmenin alt yapı ve kurumsal kişilik bazında önemli gelişmelere sahne olduğu zaman dilimidir. Orhan Gazi'den sonra sultan ve hükümdar olarak anılan Osmanlı siyasi liderlerinin ortak özelliği, *ilim ve ulema* koruyuculuğudur (Akgündüz, 1997, s. 249).

Bölüm III: Bursa Medreseleri

Edirne medreselerine geçmeden önce Edirne şehrinin sosyal kültürel alt yapısı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır Tayyip Gökbilgin'in ifadeleriyle şehir;

İlk devirlerde, hatta bütün 14 ncü ve 15 nci asırlar boyunca, Rumeli'min kesif Türk unsur ile iskânı çok mühim bir keyfiyetti. Göçebe Türkmen kabilelerinin yeni fethedilen topraklara nakline ve orada hizmet görmelerine çalışırken diğer vasıtalarla da bu hususun temini ehemmiyetle göz önünde tutuluyordu, Vezirler, beylerbeyi, sancakbeyleri gibi büyük ümeranın, mîrahur, hazinedar-başı, kilerci gibi sarayın yüksek memurlarının, ulema, meşâyih ve fakîhlerin bu iskân ve kolonizasyon hareketlerinde büyük rolleri ve himmetleri olmuştur. Devlet görevlileri kendi dirlikleri dahilinde bir taraftan köy, çiftlik, mezre'a gibi meskûn mahaller kurarken diğer taraftan reâyanın refah hali ve Türk-İslâm ahâlinin çoğalmasi için bütün faydalı tedbirleri alıyor ve bu suretle birer kurucu ve şenlendirici oluyorlardı. Keza, öteden beri muhtelif tasavvuf ceryanlarına bağlı baba, derviş, fakîhlerin Anadolu'da yaptıkları gibi, bu türlü mutasavvıflarda zâviyeler açmak, mescit ve tekkeler tesis etmek, ilk hükümdarlardan aldıkları muafiyetler, beratlarla bu mıntakaları birer kültür ve sosyal, iktisadi faaliyet merkezleri haline getirmek suret ile bu vadide küçümsenemeyecek hizmetler görüyorlardı. Bütün Rumeli'ye şamil olan ve türlü cepheleri, inkişaf şekilleri bulunan bu umumî hareket ve siyasetin ilk geniş tatbikat sahası Edirne olmuş, asırlarca bu iz üzerinde yürünmüştür. Adeta denebilir ki, Edirne'nin cami ve medreselerini, türlü hayrat ve vakıflarını görmek, semt ve mahallelerini tetkik etmek, başta padişahlar olmak üzere, cemiyetin bütün idareci ve entelektüel zümresinin bir İslam Türk şehrini vücuda getirmekte nasıl gayret sarf ettiklerini, iş birliği yaptıklarını ispat eden

en güzel bir misaldir. Bu misali zaman ve mekân hudutları ve şartları içinde bütün Osmanlı İmparatorluğuna tatbik ve bunu bir örnek kabul etmek mümkündür. Filhakika, Edirne'nin belli başlı semtlerinden birçoğu (Yıldırım, Muradiye, Yeni İmaret (Bayezid II), Sulta Selim) hükümdarların bu şehre sarf ettikleri gayret ve emeğin birer şahididirler. Keza, ilk devirlerden itibaren vezirlerin, idare ve askerlik hayatında ehemmiyetli mevki sahibi devlet erkânı, ümera ve sairenin elile de bu şehir imâr ve iskân edilmekte idi. Yıldırım Bayezid ümerasından Firuz ağa (ölümü 816 /1413) ile Hacı Doğan ağa bunlardan ilk tespit edilebilenlerdir. (Gökbilgin, 1952, s. 20-21)

Kroniklerde Bursa şehri ve medreseleri hakkında pekçok bilgi bulunmaktadır:

İbn Batûta Seyahatnamesi, Sonra Bursa şehrine vardık. Burası muazzam bir şehir; çarşıları güzel, caddeleri geniş Bahçeler ve gür çaylar çeviriyor şehri. Şehir dışında sıcak akan bir memba var; büyük bir göle dökülüyor. Onun üzerine iki hamam yapılmış; biri erkeklere, diğeri kadınlara ait. Hastalar uzak diyarlardan gelip bu kaplıcada şifa bulurlar. Burada yolcuların konaklayacağı bir zaviye vardır; gelen üç gün kalır ve doyurulur. Orayı Türkmen hükümdarlarından biri yaptırmış (İbn batuta, 2000, I, s. 428).

Evliya Çelebi, Evvelâ Orhaniye Manastır Medresesi ve Hüdavendigâr Medresesi, Yıldırım Han Medresesi, Çelebi Mehmed Han Medresesi, Koca Muradiyye Medresesi, Emir Sultan Medresesi, İsa Bey Medresesi, Emir Sultan yakınında Kasım Paşa Medresesi, Cüneyd Bey Medresesi, Hançeriyye Medresesi, Kadri Efendi Medresesi, Molla Yegân Medresesi, Molla Fenârî Medresesi, Zeynüddin-i Hâfî Medresesi, Sultanî Medresesi, Bayezid Paşa Medresesi, Hamza Bey Medresesi, Edebiye Medresesi, Gazzâziye Medresesi ve Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa Medresesi (Evliya Çelebi, 2010, II /1, s. 18).

3.1. Ali Paşa Medresesi

Ali Paşa Çandarlı Hayreddin Paşa'nın büyük oğlu ve I. Murad ve Yıldırım Bayezid zamanında 25 yıl veziriazamlık yapmıştır (Uzunçarşılı, 1988e, s. 31; Hızlı, 1986, s. 40). Ali Paşa'nın vakfiyesinde⁵ sıfatları '*erbâb-ı seyf ve ilim ve kalem Ali Paşa merhum*' olarak geçmektedir. 1368 de kazasker (Uzunçarşılı, 1988e, s. 16), 1386'da babasının vefatı üzerine sadrazam olmuştur (Bilge, 1984, s. 102). Çandarlı Ali Paşa 18 Aralık 1406 tarihinde Ankara ordugâhında vefat etmiştir. Nâşı, İznik'e, babasının türbesine gömülmüştür (Uzunçarşılı, 1988e, s. 40-41).

Bursa'da bir camii ve hamamı olup Siroz'da bir Mevlevi tekkesi yaptırmış ve bu yapıları için vakıflar bırakmıştır. Çandarlı Ali Paşa'nın cami ve medreseden meydana gelen Bursa'daki eserleri aynı adı taşıyan cadde üzerindedir (Hızlı, 1986, s. 41; Baltacı, 2005, II, s. 840). Ali Paşa çınarının batısında bir medrese, hamam ve imareti vardı (Baykal, 1950a, s. 80). Medrese yıkılmış olup, yerinde konutlar bulunmaktadır (Ayverdi, 1989a, s. 441; Baltacı, 2005, II, s. 840). Camii faal olup vakfiyesi 1394 tarihini taşımaktadır (Hızlı, 1986, s. 41).

Medrese ile ilgili olarak Bursa mahkeme sicillerinde 16 ncı yüzyıla ait iki belgede, 'Ali Paşa Tekkesi' adının verildiğini ve burada görevlendirilen müderrisin 20 akçe yevmiye aldığı bildirilir. 'Ali Paşa Medresesi' adının da kullanıldığı ve müderrisin aynı yevmiye ile görev aldığı bilgisi de mevcuttur. Medresenin fiziki özellikleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. 16 ncı yüzyıl sonlarına kadar mevcut olan üç yüze yakın defter içinde sadece birkaç belgeye rastlanması, medresenin ikinci sınıf konumda olduğu veya kayıtlarda yer alan 'tekke' ifadesiyle, medreseden ziyade bir dergah ya da zaviye olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Medresenin iki amaçlı, yani tekke ve medrese olarak hizmet verdiğini düşünmek mümkündür (Hızlı, 1998, s. 39).

⁵Vakfiyenin neşri için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Çandarlızade Ali Paşa Vakfiyesi", *Bellekten*, C. V, s. 549-576. Vakfiye Arapça olup Ali Paşa'nın Bursa'daki imareti için kaleme alınmıştır. VGMA'da Ali Paşa ile ilgili 796 H. (bk. Haremeyn, I, s. 108-109), 830 H. (bk. 1174 küçük evkaf, sani 33, s. 587), 795 H. (bk. 1176 Haremeyn 7, s. 99) ve bir de tarihsiz. Dört adet vakfiye sureti vardır. Bunlardan hiçbiri medrese ile ilgili değildir.

3.2. Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi

Orhan Gazi, saltanatı esnasında esas tesislerini İznik'te kurarak Mevlâna Davud Kayseri'yi başına geçirmişse de, Bursa'da da önce Hisar'da, sonra da şimdiki Orhan Camii yanında, büyük ihtimalle Belediye binasının bulunduğu yerde medrese, zaviye ve misafirhane 1340'da yaptırdığı anlaşılmaktadır (Gökbilgin, 1965b, s. 261-262; Hızlı, 1986, s. 34).

Bursa'nın 1326 yılında fethedilen sonra, Hisar'da sıkışıp kalmasının mümkün olmayacağını anlayan ve şehri genişletme zorunluluğu hisseden Orhan Gazi, fethin üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen hâlâ ıssız durumdaki bir bölgeye kendi adıyla anılan bir külliye inşa ettirdi. Ulucami'nin yaklaşık 150 metre kadar doğusunda konumlanan bu külliyenin üniteleri arasında camiın yanı sıra medrese, zaviye, misafirhane, mektep ve imarethane de bulunmaktaydı. Günümüzde bu külliye sadece cami, aslî fonksiyonuyla hizmet vermeye devam etmektedir (Koyunluoğlu, 1935, s. 81; Hızlı, 2001, s. 34).

Bursa'da Orhan Gazi'nin Manastır medresesi yanında bu medrese gölgede kalır. Derece bakımından hiçbir zaman için bir Manastır medresesi veya Çekirge'de Kaplıca Medresesi ile mukayese edilemez (Bilge, 1984, s. 91).

Medresenin banisi Orhan Gazi Edirne'nin fethinden az sonra ki yaşı da oldukça ilerlemişti. Mart 1362 Bursa'da vebadan vefat etmiştir. Türbesi de Bursa'da babası Osman Gazi'nin yanındadır (İnalçık, 2007, s. 383).

Medresenin varlığını Osmanlı kroniklerinde de görmekteyiz Şükrüllah Efendi *Behçetü't-Tevârih* adlı eserinde Bursa ve İznik'in alışı ve medrese inşalarından bahseder:

Şükrüllah, Pek az gün geçmişti ki, Ulubad'ı, Bursa'yı aldı. Ondan sonra birçok uğraşp İzniğ'i de aldı. Kiliseleri mescit ve medrese yaptı. Onlardan başka İznik ve Bursa'da yoksullar evi yaptırıp yoksulları doyurmak için mallar vakfetti. O yoksullar evinde bilginlere ve hafızlara akça bağladı. Buyurdu ki: Bursa imareti evkafının

tevlîyeti gelirini kadı kendi dirliğı için harcıya ve öteki kadılar gibi kimseden nesne almayıp şeriatın buyruklarını yerine getire (Atsız, 2015, s. 207).

Vesikalar Aşağı Şehirde Orhan Gazi medresesinin 18 nci yüzyıla kadar faal olduğundan bahseder. Fakat oda sayısı ve oda şekli hakkında bilgi vermez. Bu medrese 1897 yılında mevcut bulunuyordu. Medreseden bahseden bir belgede:

Orhan ‘imaretinde fukarâ-yı müslimîn için tabh olunan foduların kadîmden 12’si bir kıyye gelub imam hatîb ve sair hüddâmı için tabh olunan fodul anın dokuzu bir kıyye; suhtevât ve müderris ve dânişmendler için tabh olunan fodulanın altısı bir vukiyye idi. Vakfın mütevellisi Darüssaâde Ağası İdris Ağa tarafından gelen mektupta müderris ve dânişmend, suhtevât fodusundan mâ‘adâ fukara ve şâir hüddam için tabh olunan fodulanın dördü bir vukiyye kesilmesi... dîvanca emir olunmaktadır.

Târîhi evâsıt-ı Cemâziyülâhır 1043 (1633 sonu)dur; 25 Rebî‘ü’l-evvel 1145 (15 Eylül 1732) tarihli başka bir belgede de “*Sultan Orhan Camii ve İmâret-i münîfe ve medrese-i lâtifinin tamîr ve termîmleri imâretin ceviz kapıları, talebenin çorba içtiğı mücedded mahal, küçük mahzen-i imaretin koçusundaki büyük anbarın 209.170 akçeye tamir mevzûundan bahs olmaktadır*” (Ayverdi, 1989a, s. 94). Ekrem Hakkı Ayverdi medrese hakkında bu bilgileri verir ve yukarıda geçen belgelerden başka belgeye rastlanmadığını bildirir. Yine Mustafa Bilge de bu medresenin de Manastır Medresesi gibi vakfiyesinin bulunamadığını bildirir (Bilge, 1984, s. 91). Nitekim kaynak taraması sırasında adı geçen medrese hakkında her hangi bir vakfiye bilgisine rastlanmamıştır.

3.3. Bayezid Paşa Medresesi

Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad devri vezirlerinden olan Yahşi Bey’in oğlu Hamza Bey’in kardeşi Bayezid Paşa, bu medreseyi yaptırmıştır. Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed’in Amasya hükümdarlığı sırasında hizmetinde bulunmuştur (Hızlı, 1986, s. 53). 1413 yılında Çelebi Mehmed padişah olunca Bayezid Paşa’yı önce Rumeli Beylerbeyi, sonra

da kendine vezir yapmıştır. Sadrazam İbrahim Paşa, Bayezid Paşa'ya haset ederek Düzmece Mustafa harbinde esir düşmesine sebep olmuştur. Düzmece Mustafa Paşa da Bayezid Paşa Paşa'yı kendine vezir tayin etti ise de bağlılığından şüphelenmesi üzerine Sazlı Dere'de 1421 senesinde öldürmüştür (Bilge, 1984, 115). Bayezid Paşa'nın türbesi medrese yakınında başlanmış ise de, Şehzâde Mustafa elinde şehit olunca buraya değil, Edirne'ye yakın Sülüklü Dere'ye defnedilmiştir. Türbenin temel taşları görülmektedir (Ayverdi, 1989b, s. 118).

1934'e kadar ayakta olan medreseden bugün sadece bir duvar parçası kalmış, daha sonra arsası satılarak yerine evler yapılmıştır. Medrese, bir büyük derslane ve 11⁶ odadan oluşmakta olup 1853'te esaslı bir tamir görmüştür (Bilge, 1984, s. 115).

Yeşil Külliyesinin doğusunda arsa haline gelmiş mezarlık içinde türbe vaziyetinde bir duvar izi görülür. Büyük bloklar halinde temelleri yapılmış tamamlanmadan kalmıştır. Türbe yerinin kuzeyindeki medresesinin doğu odaları ile doğru taraftaki duvarı kalmış diğer kısımları yıkılmıştır. Orası da küçük tarzda Çelebi Sultan medresesi tertibinde yapılmak istenmiştir (Baykal, 1950a, s. 142-143).

Bayezid Paşa'nın, Bursa'da medresesinden başka bir cami ve Amasya'da bir imareti ve cami vardır. Bayezid Paşa Bursa'da bir camii olmakla beraber medresesi çok daha parlaktır. Medresenin onun adına başkası tarafından yapıldığı söylenmektedir. Vakfiyesi bulunmayan medresenin ne zaman yapıldığı da bilinmemektedir (Hızlı, 1986, s. 53; Bilge, 1984, s. 115-116). Nitekim araştırmalar sırasında adı geçen medrese hakkında her hangi bir vakfiyeye ulaşılamamıştır.

Fakat vakıfları şunlardır; Kaygan Mahallesinde Yoğurt Han; Eski Gaile Pazarında beş dükkân; İnegöl'e bağlı Akhisar Köyündeki iki değirmen; İnegöl'e bağlı Helalce, Fedalar, İlarıslan köyleri; Balıklı Köyünde Taşlıpara adı verilen cevizlik; İnegöl'e bağlı Karalar,

⁶Ekrem Hakkı Ayverdi ise 10 odalı olduğunu bildirilmektedir. Bkz: (Ayverdi, 1989b, s. 118)

Akçahisar ve Çavuş köylerinin hububat hâsılatının 1/10'ü; İncirli Mahallesi'nde bir menzil (Hızlı, 1998, s. 89).

Osmanlı kronikleri olan Müneccimbaşı, Hoca Sadettin ve Aşıkpaşazade de Bayezid Paşa ve medresesinden şöyle bahseder;

Müneccimbaşı; *“Paşa'nın birçok hayrı ve büyük fütühatı vardır. Bursa'da cami, medrese, imaret ve han yaptırmıştır. Kendisinden sonra İsa Bey adında bir oğlu kalmıştır”* (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 200).

Hoca Sadettin *“Merhumun (Bayezid Paşa) Bursa'da mescid ve medresesi vardır. Bursa kalesinde mescit, medrese ve bir imaret yaptırmış olan İsa Bey, onun öz be öz oğludur* (Hoca Sadettin, 1979, II, s. 127).

Aşıkpaşazade; *“Amasya'da bir imaret yaptı. Bursa'da bir medrese yaptı. Allah rahmetine vardı”* (Atsız, 2015, s. 207).

3.4. Ebu İshak Medresesi

Medresenin kurucusu Ebu İshak İbrahim b. Şehriyar Kazerüni, Kazerüniyye tarikatının kurucusudur. Yıldırım Bayezid onun adına Bursa'da bir de zaviye⁷ yaptırmıştır. Bu zatın Bursa'da bir imareti ve bir de cami vardır. Medrese, Camiin avlusunda idi, ancak bugün mevcut değildir. Bugün olmadığı gibi yakın devirlerde Bursa medreselerinden bahseden eserlerde de ismine rastlanamaz. Bu duruma göre medrese, kuruluşundan itibaren derece bakımından vasatın altında kalmıştır. Medresenin vakfiyesine de rastlanamamıştır (Bilge, 1984, s. 103; Hızlı, 1986, s. 42). Araştırmalar sırasında adı geçen medrese hakkında vakfiye bilgisine rastlayamamıştır. Ebu İshak Medresesi'nin 30 kadar hücresi vardı (Koyunluoğlu, 1935, s. 157).

⁷İmaretin 802/1399 tarihli vakfiyesinde, medreseden bahsedilmez. Vakfiye için; Adnan Erzi, “Bursa'da İshâki Dervişlerine Mahsus Zaviyenin Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. II, s. 423-429.

3.5. Esediye Medresesi

Medrese'nin banisi, II. Murad devri ricalinden Hacı İvaz bin Hacı Bekir bin Arslandır. 1439 yılında vefat etmiş ve medresesinde defnolunmuştur. Halen Hacı İvaz'ın kabri, musalla taşlarının yanındadır. 1374-75 tarihinde vakfiye tanzim etmiştir (Gökbilgin, 1965b, s. 262; Koyunluoğlu, 1935, s. 156; Baykal, 1950b, s. 17; Baltacı, 2005, I, s. 323).

Konum itibariyle, Ulu Cami civarında, caminin kible tarafında, solda, cenaze namazlarının kılındığı taraftadır. Bu bakımdan medresenin bir diğer adı da Musalla Medresesidir (Bilge, 1984, s. 99). Ayrıca kurucusuna izafeten 'Arslaniye' de denmiştir. Medrese pek rutubetli olduğu için zamanla yıkılmıştır. Daha sonra Mısır Valisi Hidiv Abbas Hilmi Paşa, o civarda yaptırdığı binayı bu medreseye tahsis ederek medreseyi tekrar faaliyete geçirmiştir. Bu bina, sonradan Halkevi'ne devredilerek konferans salonu haline getirilmiştir (Ayverdi, 1989a, s. 275; Hızlı, 1986, s. 40).

Hızlı'nın Bursa mahkeme sicillerinde ortaya çıkardığı vakfiyesinde 'Esediye' adı verilmiş, sureti 1559'da deftere geçirilmiştir. Bu vakfiye de 1374 yılında düzenlendiği bildirilmekte ise de, vakfiyede, asıl tanzim tarihinin bulunmaması ve daha önemlisi, iddia edilen vakfiye tarihi ile Hacı İvaz'ın ölüm tarihi arasında 65 yıllık süre bu bilgiyi ihtiyatla karşılamamızı gerekli kılmaktadır. Medreseye verilen isimler arasında, babasına nisbetle, Arslâniye, Arslanoğlu ve Arslanzâde de vardı. Hacı İvaz Bey, yaptırdığı 12 odalı medresesi için şu vakıfları bırakmıştır: *"Şehrin farklı yerlerinde 29 oda, iki değirmen, farklı yerlerde sekiz dükkân, İki fırın, Yeni Tahtakale'de yapılan birkaç bina, iki parça arazi, bir bahçe Edremit'e bağlı Ağacık mezraası"*. Vakfiye'de ayrıca, müderrise günde 10, talebeden beşine de beş akçe olmak üzere 15 akçe verildiğini biliyoruz. Müderris için, namuslu, öğretme liyâkati ve tecrübesi şartlarını arayan vâkıf, tedris ve tevliyet işlerine evlâdını görevlendirmiş, eğer torunlarından bu işe lâyük birisi çıkmazsa o zaman mevcut âlimlerden en uygununun seçilmesini istemişti. 12 odadan oluşan medresede kaç talebenin bulunduğunu bilmiyoruz.

Vakfiyedeki “*talebeden beş kişiye günlük beş akçe*” ifadesinden, medresedeki öğrenci sayısının en az beş olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı ifade, mevcut talebeler içerisinde en başarılı beşine, her gün birer akçe verileceği manasını da çağrıştırmaktadır. Oda sayısı göz önüne alındığında, öğrenci sayısının 12 civarında olduğu söylenebilir. 1884 tarihli salnameye göre, medresedeki öğrenci sayısı 15 olup bu rakam 1906’da 36’ya yükselmiştir. Medresede klasik dönemde görev yaptığı tesbit edilen müderris 1466’dan önce Hocâzade Muslihiddin Mustafa Efendi’dir. Medrese ile ilgili eklenmesi gereken bir husus da, uzunca bir dönem medrese vakfının mütevelliliğini Safiye Hanım yürütmüştür. En az yedi yıl görev yapan bu hanımdan yaklaşık yarım asır önce, 15 nci yüzyıl sonlarında da, ne kadar görevde kaldığı belli olmayan Sitti Hatun, medresenin mütevelliliğine getirilmişti (Hızlı, 1998, s. 35-37).

3.6. Eyne Bey (Kara) Medresesi⁸

Bursa’da Yıldırım Devri’nde iki Eyne Bey vardır. Biri Karesi Subaşı Eyne Bey, diğeri Kara Eyne Bey’dir. Birbirinden ayrı olmakla beraber, Subaşı Eyne Bey’in şöhreti bunu bastırması, bu yüzden karışıklıklar oluşmuştur. Bir vakfa ve tevliyete tesahüb meselesi dolayısıyla, verilen fermanda, bu Eyne Bey’in ismi geçerken Eyne Bey Subaşı yazılmıştır. Divanda sade kayıtlara bakarak yazılan hükümde, iki Eyne Bey karıştırılmıştır. Demek ki bâninin hüviyeti mahkemece hükme bağlanmış bulunmaktadır (Ayverdi, 1989a, s. 441).

Banisi, Yıldırım Bâyezid devri devlet ricalinden Kara Eyne Bey’dir. Ancak medresenin inşasından yarım asır sonra müderrisi bulunan Molla Yeğen, medresenin yıkılmaya yüz tutması üzerine vakfa sahip çıkarak ilavelerle yeniden ihya edilmiş, avluya bir mescid yapılmış ve böylece medrese ikinci banisinin adıyla anılmaya başlamıştır. İlk bânîsi hakkında yeterli bilgi yoktur. İkinci bânîsi olan Mehmed b. Armağan b. Halil, tahsilini Aydın’da tamamladıktan sonra II. Murad devrinde Bursa’ya gelmiş, Molla Fenâri’nin derslerine devamla ondan icazet almış, müderrislikten sonra Bursa kadısı olmuş ve 1473-74

⁸Bursa’da Yıldırım Bayezid Devri’nde iki Eyne Bey vardır.

tarihinde vefat ederek Bursa'da Yıldırım İmaretı yakınındaki mektebe defnolunmuştur. Bugün mezarından eser yoktur. Medrese ve mescid, Tatarlar Caddesinden Yıldırım'a sapan yolun sonunda idi. Bugün yerinde iki duvar kalıntısı ve gecekondular vardır. Medrese, 1914 tarihine kadar ayakta idi (Baltacı, 2005, II, s. 573; Ayverdi, 1989a, s. 441; Baykal, 1950a, s. 98, 156; Bilge, 1984, s. 104-105).

Medreseye, 'Yegânzade', 'Mevlana Yegân' veya 'Molla Yegân' adları verilmekte ve müderris tevcihleri de mezkûr isimlerle yapılmaktadır. Kara Eyne Bey adı kullanılarak müderrislerin tevcihlerine rastlanamamıştır. Molla Yegân, medreseye ve mescid için; Karaman Köyü civarında bir bina içinde Nilüfer Suyu ile dönen dört gözden oluşan bir değirmen. Değirmen denilen etraftaki bütün yerler, Bursa civarında yoncalık ve çayırılık denilen üç parça yer, Bursa yakınlarında Çamlıca Ayazma'daki bir ev, Atıcılar altında bir bahçe ve 2.900 kitap vakfetmiştir. Mahkeme sicillerine göre, medresenin vakıfları arasında, İnebey Hamamı, Çağrışan Köyü de vardı. Ancak medresenin sahip olduğu evkaf 1625'de yok olmuştur. Arşiv kaynakları, medresenin 12 oda ve bir dershaneden oluşan kargir bir yapı olduğunu haber vermektedir. 15 nci ve 16 ncı yüzyılda medresenin oda sayısına paralel olarak 12 öğrencinin bulunduğu tahmin edilen medresede, 1906'da 35 talebe öğrenim görmekte idi (Hızlı, 1998, s. 40-41). Bu medresenin vakfiyesi bulunamamıştır (Bilge, 1984, s. 105). Araştırma sırasında da vakfiyeye ulaşılammıştır.

3.7. Eyne Bey (Subaşı) Medresesi

İnebey Subaşı Feleküddin oğlu olup Kosova'dan Timur Vak'asına kadar bütün savaşlarda bulunmuş, Çelebiler zamanında Süleyman Çelebi ile Edirne'ye gitmiş, İsa Çelebi tarafına geçmiş, bu şehzadeler savaşında hayatını kaybetmiştir. Balıkesir'de Teke Köyü civarında kendi adını taşıyan kümbette medfundur. Hamamın arkasındaki konserve fabrikası olan yerdedir. Birkaç basamak merdivenle çıkıldıktan sonra sağda yüksek kütüphanesi, karşıda dershanesi ve yanlarında odaları ile muhkem bir anıttır (Baykal, 1950a, s. 97). Subaşı

Eyne Bey Balıkesir’de, matbah, odalar ve ahır bulunan bir zaviye, ikisi Balıkesir’de, ikisi Bergama’da, biri Ankara’da ve biri de Bursa’da olmak üzere altı hamam yaptırmıştır (Başol, 2001, s. 75-76).

Medrese, Ulu Cami’nin güneyindeki Şeker Hoca Mahallesi’ de, Maksem’e çıkan caddeye bağlanan İnebey Sokak’tadır. ‘Eyne Bey’, ‘Hüseyin Çelebi Medresesi’, ‘Merdivenli Medrese’ adlarıyla anılmıştır. Medresenin 1683 yılında büyük bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Son onarımı 1965 yılında tamamlanan medrese, 1995 yılında Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi olarak kullanılmıştır. Medresenin batısında, aynı zamanda inşa edilmiş bir hamam yer almaktadır. Günümüzde, batı duvarının güney kesiminde, medrese ile hamamı birbirinden ayıran, bir dehliz bulunmaktadır. Bu dehliz, 1683 tarihli kadı sicilinde sözü edilen onarımda açılmış olmalıdır (Demiralp, 1997, s. 46; Ayverdi, 1989a, s. 442; Başol, 2001, s. 75-77).

Sonradan esaslı tamir gördüğünden dolayı, ikinci bâninin de ismi araya karışmış, sicillerde Eyne Bey, sonrakilerde Hüseyin Çelebi namıyla anılmıştır. O devirde Çelebi iken, müstakbel Sadrazam Hüseyin Paşa’nın, Niyâzî-i Mısırî Dergâhı’na yardım etmek istediği hâlde kabûl olunmadığını ve şeyh Efendinin tavsiyesiyle bu medreseyi 1674’da yaptırdığını ilave etmektedir. Medrese dokuz oda, bir derslane, üst katta bir kütüphaneden ve bir heladan oluşur. Her odada bir ocak, iki raf hücresi, bir kandillik, bir de büyük dolab boşluğu bulunmaktadır. Son yıllarda binanın her tarafı tamir edilmiştir. (Ayverdi, 1989a, s. 443-445).

1969 yılında medrese bakım ve onarıma alınmış, bazı ilavelerle ve revakın camla kapatılmasıyla daha kullanışlı hala getirilmiştir. Medrese 1674’de Veziriazam Fâzıl Ahmed Paşa’nın amcaoğlu Hüseyin Ağa’nın tamir etmesi sebebiyle ‘*Hüseyin Ağa*’ adını da almıştır. Medresenin asıl banisi Subaşı Eyne Bey, medresesi için bir hamam, birkaç dükkân ve Çağrısan köyünü vakfetmiştir. Çağrısan Köyü civarında olan Safalı mezraasında da medreseye zamîme olarak verildiği anlaşılmaktadır. Medresede görev yapan personelin

aldıkları ücretleri Eyne Bey'in Balıkesir'deki zaviyesi için hazırlattığı vakfiyede buluyoruz. Vakfiyeye göre, müderris günde 10 akçe, her bir talebe ise günde bir buçuk akçe almaktadır. Fiziki kapasitesi dolayısıyla sekiz-dokuz öğrenciyi barındırabilecek olan medresede, 1884'de 18, 1906'da ise 40 öğrenci öğrenim görmekteydi (Hızlı, 1998, s. 44-45).

Mimari

Sıbyan Mektebi, hamam ve medreseden meydana gelen küçük bir külliye özelliğine sahiptir. Medrese girişinin sağında fevkânî sıbyan mektebi yer alır. Merdivenle girilen medresede revaklı bir avlu vardır. Girişin karşısında farklı bir revak sistemi gerisinde kubbeli dersane yer alır (Cantay, 2002, s. 95).

Güney cephesinin ortasında, dersane mekânı yer almaktadır. Medresenin güney duvarı üzerinde, dersane mekânının doğusunda ve batısında kalan kesimlerde de ikişer pencere açıklığı vardır. Bunlardan köşelere yakın olanlar, öğrenci hücrelerine; diğer iki pencere ise, doğu ve batı revaklarının güney ucuna açılmaktadır. Dersane mekânının doğu ve batısındaki dış avluların, dışa bakan kenarları birer kuşatma duvarıyla kapatılmıştır (Demiralp, 1997, s. 46-47).

Medresenin doğu ve batı kanadında, dikdörtgen planlı dörder öğrenci hücresi yer almaktadır. Son onarımda, batı kanadının kuzeyindeki son iki hücreyi birbirinden ayıran duvara bir kapı açılmıştır. Hücrelerin, revaka açılan birer kapı ve birer penceresi vardır. Güneydoğu ve güneybatı köşesindeki öğrenci hücrelerinin güney duvarlarında; kuzeydoğu köşesindeki öğrenci hücrelerinin de kuzey duvarlarında, diğer hücrelerden farklı olarak birer pencereleri daha mevcuttur. Doğu kanadındaki hücrelerin doğu duvarlarına; batı kanadındaki hücrelerin de batı duvarlarına birer ocak inşa edilmiştir. Medresenin kuzeybatı köşesinde yer alan helanın, batı revakına açılan bir kapısı, kuzey duvarı üzerinde de mazgal şekilli bir penceresi vardır. Helanın doğusunda da bir öğrenci hücresi yer almaktadır. Dersane, güney

kanadının ortasındadır. Kuzey duvarı üzerinde, güney revakına açılan giriş açıklığı ile iki pencere yer almaktadır. Dershanenin doğu, batı ve güney duvarlarında üçer pencere açıklığı vardır. Bunlardan ikisi alt sırada, diğerleri üstte yer almaktadır. Bugünkü şeklini, onaranlardan birinde almış olmalıdır (Demiralp, 1997, s. 48).

VGMA'da bulunan İne Bey Subaşı'ya aid 804 tarihli Arapça vakfiyye:

Hamdü sena ol Allahü azimüşşane mahsustur ki abid kullarından bazılarını doğru yollara sulûk ettirmekle mes'ud x kılıp mükâfatlandırdı. Mürad ve maksatlarının husulü zımnında ecdadının mefahirinden nehy eyledi. Hilkatı insandan maksud olan gaye Rahman olan Cenab-ı Hakk'ın rıza ve mağfîret ve x ihsanlarını tahsil etmektir. Cenab-ı Hak kürre-i arzı insanlar için döşek ve hayvanlar için karargâh kıldı. Salatü selâm x hediyeleri ol kavimlere vasıl olsun ki anlar göçme zamanının yaklaştığını anladılar da nefislerini hazırladılar ve hazırda bulunan şey ile kanaat eylediler ve haklarından az bir katığa ve en helali olan su ile iktifa edüp yeni az bir şey'e x razı olun sükûnet bularak pek nefis oldular. Husus ile kesbi x kemalâte vesile ve vasıta olan ve mütenevvi' faziletlerin en yükseğine sahip olan Hz. Muhammed^{sav}'le (âl ve ashabın hayırları olan) âl ve ashabına salatü selam ki anlar (irciî...) ayeti celilesinin tahtında dâhil olup envai fazıl ve ihsan ile muhat oldular. Dünya-yı deniyye ölüm yeri ve musibet mahalli oldise lisani hâl ve sıdkı makal ile: Ey muhkem binalar yapub süsleyen kimse uykudan uyanın göç etmeğe izin verildi ömürler geçüp gitmektedir iyi ameller işlemeğe mübaderet et x ömür sürmedin mi hâlbuki ömrün yokluk x içinde zayı oldu yahud az bir şey elde etmekle gaib oldu. X Ansızın hücumu uğramadan akıcı gözyaşların nerede diye nida ve hitab etmektedir. X garaz şahinlerinin dinleyişlerinden yüz çevirerek erbabı ukulun âdeti vechile bidayeti x halde can kulağı ile bu sözleri dinleyen ümera kisvesini lâbis cumhur-ı vüzeranın mereli ve zamanında neziri olamayanların vahidi hayrat ve meberrat yapan ve seadet yüceliklerinde dehrin (VGMA

DEFTER 1768-148-34)⁹ feridi ve fevzü saadete iriştiren Şer'i Şerife ittiba'i ve Cenab-ı Hakk'ın en büyük rızasını tahsil etmeği himmetinin en büyüğünü eden rahmetli Feleküddin oğlu İne Bey, Subaşı Bey iyi günleri daim ve ana kavuşmakla güzelliği paydar olsun günler varlığı ile hallerini tanzim eylesün x meberrat ridaları alamlere yayılsun kerem elviyesi âlemleri kaplasun gaflet uykusundan uyandı ve Cenab-ı Hakk'ın x ineytile dünyadan yüz çevirerek bütün varlığı ile himmetini hayrat ve meberratın tertib ve terkibine ve müştemilatının temhidine ve erbab-ı hacate kifayet miktarı mühimmat tedarikine sarf eyledi de bela ve musibetlerden mahfuz x kalası Balıkesir şehrinde riya ve süm'adan hali olarak x sadık ve halis bir niyetle bir zaviye-i şerife bina ve tesis eyledi (bu zaviye) matbahı ve odaları ve mezkûr zaviyenin avlusunda bir ahur müştemil olup zaviyeye gelüp xx giden ve oraya nazil olan gureba ve zuefa ve miskinler x ve ehl-i ilim ve ehl-i Kur'an ve meskenleri olmayan ve hiç X bir kimse tarafından barındırılmayan talebeden ibaret x olan misafirlere vesair mustahiklere vakfeyleti. Sonra x hayrat ve meberratın daha eyisini yapmağa Cenab-ı Hakk'ın muvaffak buyurası vâkıf-ı mezbur zaviye için bir tafsil işaret edilecek şeyleri vakf eyledi. O da: mahrusa-i Balıkesir'in şark canibinde kâin iki taraftan Etnoz karyesinin arzına ve diğerk taraftan Aslihan karyesinin arzına ve diğerk taraftan emir çayırı denilen meraya ve koruya münthehi xx hudud ile mahdut kilisecik karyesinin tamamı. Ve keza x iki taraftan yola ve diğerk batı tarafı kışın su toplanup kemiş biten arza münthehi hudud ile mahdut ve Çakır çiftliği namiyle maruf mezreanın tamamı. Ve keza Kurt Kalesi nahiyesinde kâin bir tarafı Kurthisar diğerk tarafı Köylü deresi ve Kömürcü geçidi diğerk tarafı Kavak Çayır ve Sögütlan ve diğerk tarafı Kumlu Çukur x ve Kuyupınar deresi ve diğerk tarafı Odun deresi ve Ulu xx Yol ve Pazar Kayası ve İne Bey Pınarı ve Deve Yolu ve bir tarafı Kayıkçı Çayır ve Taş Köprü ve yine mezbur zaviyeye mevkuf Koca Dere x

⁹Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi VGMA DEFTER 579-339-151'deki Subaşı İne Bey'in Balıkesir vakfiyesinin tercüme sureti.

hudutlar ile mahdut ve Kozlice namile meşhur x karyenin tamamı. Ve keza vâkîf altı hamamın tamamını vakfeyleti. Bunlardan ikisi (iki hamam) iki dedirmen ile birlikte Bergama şehrinde olup vâkîf tarafından bina edilmiş şöhretine mebni tahditden müstağnidir. Bu altı değirmenden ikisi Balıkesir'dedir ki: bu ikiden birisi Taşpazar xx nam mahalde olup vâkîf bina etmiş ve şöhretine mebni tahditden müstağnidir. Diğer birisi Balıkesir içinde olup Vâkîf bunu azadlısı Nasrullah kızı Melek hatundan 14.000 Osmanlı dirhemi mukabilinde şirai şer'i ile satın alarak temellük etmiş ve yeniden imar eylemiştir. Bu hamam bir taraftan yola diğer taraftan İbrahim oğlu Ali fakih milkine müntehi hudut ile mahduttur hamamlardan diğer bir tanesi de Ankarada olup vâkîf bina eylemiştir. Ve diğer bir tanesi Bursa şehrinde olup vâkîf tarafından bina edilmiştir. Vâkîf bu son hamamın galiesinden on dirhemini Bursada dar tepe zaviyesinin yanında bina eylediği medresede ders okutan kimseye ve 12 hücreden x ibaret olan medresedeki x hücrelerde sâkin olan talebeye verilmek üzere her hücre başına birer buçuk dirhem ve vâkîfin gilmanlarından (vâkîfa hizmet edenler) olup mezbur medrese avlusundaki türbede kur'an okuyan beş nefer hafızlardan her birine ikişer dirhem ve medrese kayyimine bir dirhem tayin eyledi. Bunlardan her birine tahsis edilen dirhem günlüktür bunlardan artan fazla mezkûr zaviyeye sarf x edilecektir. Ve keza Hâkim Değirmeni demekle meşhur rahmetli kadı Zeynüddin'den satın alınan ve bir çatı altında bulunan iki değirmenin tamamı. Ve yine mahrusai Bergamada şöhretine binaen tahditden müstağni Kâhya oğlu Ahmed'den satın alınan iki değirmenin x tamamı. Vâkîf bunları vakfi sahihi şer'i müebbed ve habsı x sarihi mer'i muhalled ile kat'i suretde vakf ve hebs eylemiş olmağla hayrülvarisin olan Cenab-ı Hak küre-i arza ve x üzerindeki varis olduğu tezahür edinceye kadar yani kıyamete kadar alunup satılamaz, hibe edilemez, rehin bırakılamaz ve hiç bir kimseye miras kalamaz. Vakfın yazılı şartları ve esas kaideleri teptil ve tağyir edilemez x tatil, ibtâl, taksir ve ihmâl edilemez. Her ne suretle x

olursa olsun vakfin aleyhine her kim yürürse zulmün büyüğünü işlemiş ve büyük günah kazanmıştır. (ayetler yazılıdır) Cenabıhak anları mütenevvi' azaplarla mücazat eder. Vakıf vakfının tevliyetini ümera ve sulehanın medarı iftiharını ve vâkıfın kardeşi Feleküddin oğlu Alaüddin x Ali Bey ile vâkıfın azadlılarından beylerin ve gençlerin x mefhari Abdullah oğlu şahin beye ve bu ikisinin evladlarından sonra nesilden nesile geçmek üzere anların oğullarına x bunlarda münkariz olursa vâkıfın akrabasından en eyi hâllisine bunlarda münkariz olursa kölelerinin en eyi hâllisine keza bunlarda münkariz olup nesilleri kalmazsa vakfin x ve zamanın imamı olan kimseye tefviz edüp o da sulehadan başka birini müteveli tayin etmesini şart eyledi. Müteveli olan kimse mevkufatı münasip gördüğü meşru' bir şekilde istiklâl edüp elde edilen nemadan evvela mevkufat rekabetinin idamesine ve sonra zaviyenin rekabetinin idamesine vesair ebniyenin devam memuriyetine sarf edildikten sonra mevkufat ve zaviyenin rekabe ve tamirinden artan fazladan bu vakfin mütevellisine tam 2000 ve mezkûr zaviyenin imamına imamet x vazifesi mukabelesinde yevmi iki dirhem ve kadim olan kelâmi İlâhi ve Kur'an-ı Azim'den bir cüz tilavet etmesi x mukabelesinde yevmi bir dirhem ve yine vâkıfın gilmanlarından mezkûr zaviyede hergün kuranın cüzlerinden x birer cüz okuyan dört nefer hafıza yevmiye sekiz dirhem ve zaviye şeyhine yevmiye beş dirhem ile her sene Bursa ve Balıkesir müddi ile 10 müd buğday x ve ol kadar arpa ve zaviyeye gelenler ile gurebaya iki çenak pismiş yemek tayin eyledi ve mütebakiyi pirinç, et vesair taam hevayicine mezkûr zaviyenin şeyhi eliyle sarf edilmesini şol bir haysiyyette ki her gün gelen x misafirler ile müstehiklerden yemek zamanında hazır bulunanlar için yemek sofrası hazırlanarak zaviyelerde x adet olduğu vechle akşam namazından sonra yenilmesini ve gelen mustahiklerin men' olunmamasını ancak kâfir veya fücürî zahir ve sünnete aykırı bulunan ehli bid'at men' olunacaktır. Vâkıfın umduğu ecrü sevab Cenab-ı Hak'ka aittir eyi iş isleyenlerin ecir ve sevabını Cenab-ı Hak zayi etmez bunların

cümlesi 804 senesi x Şaban ayının üçüncü günü cereyan eyledi (VGMA DEFTER 1768-148-34).

3.8. Fazlullah Paşa Medresesi

Fazlullah Paşa, Çelebi Sultan Mehmed devrinde Gebze kadısı idi. Hekimlikte üstat olduğu söylenir (Koyunluoğlu, 1935, s. 200). II. Murad ve II. Mehmed'e önce nedim sonra da vezir olmuştur. Fatih'in saltanatının ilk yıllarında vefat etmiştir. Bursa'da medresesinden başka bir de cami vardır (Bilge, 1984, s. 122). 1428-29 tarihinde vefat etmiştir. Edirne'deki cami önünde medfundur (Baltacı, 2005, II, s. 846).

Fazlullah Paşa mescid ve medresesi, Emir Sultan'ın altında, Dokuz Serviler mevkiinde idi. Güneydeki medresesi de ev olmuştur. Tahtakale'deki. Yoğurthanı yanındaki dükkânlar, cami ve medresesinin vakıflarıdır (Baykal, 1950a, s. 147; Ayverdi, 1989b, s. 288)¹⁰.

3.9. Ferhadiye Medresesi

Medresenin bânisi Ferhad Paşa Yıldırım Bayezid devrinde önce padişahın haznedarlığını sonra da vezirliğini yapmıştır. Yıldırım semtinde inşa edilen medreseye sonradan 'Ferhâdiye Medresesi' denilmiştir (Gökbilgin, 1965b, s. 262). Medrese önceden İncirli Caddesinden doğuya doğru uzanan dıştaki semtte Karagüllü olarak bilinen yerde bulunuyor idi (Baykal, 1950a, s. 153; Hızlı, 1986, s. 44-45).

Yıldırım haziresinin üstünde, Beliğ Efendi, Ferhad Ağa'nın Yıldırım Bayezid'in hazinedarı iken, kaybettiği kıymetli bir mücevheri Davud Dede'nin himmetiyle bulduğunu ve hatta vezirlik görevine de nail olarak şükran makamında azize bir türbe bina edip kendisinin de orada defnolunduğunu bildiriyor. O civara bugün dahi Davud Dede denmektedir. Anlaşılan bu zat Davud Dede'ye türbe, kendi hayratı olarak da medrese yaptırmıştır. 1563-64 ve Teşrîn-i Evvel 1563 tarihlerinde iki belgede, Ferhad Ağa Medresesi'nin vakfının 40-50.000 akçesinin

¹⁰Kazım Baykal ve Ekrem Hakkı Ayverdi, Medresenin Vakfiyesi Hüseyin Kocabaş'tadır demelerine rağmen her türlü aramalarımıza rağmen bizim ulaşmamız mümkün olmamıştır. Bu yüzden vakfiyedeki bilgiler onların gördükleriyle sınırlıdır.

eski mütevellî Mîmî elinde zâyi' olduğunu, yenisi Tâcüddin tescil ettirmiştir. (Ayverdi, 1989a, s. 445). Memduh Turgut, Yıldırım civarında kargir kemer ve duvarların görüldüğünü, fakat ne Ferhad Paşa'nın ne de Davud Dede'nin kabirlerinin olmadığını söylemektedir (Koyunluoğlu, 1935, s. 158).

Mahkeme Sicilleri, medreseye 'Ferhad Ağa' ve 'Ferhad Bey' adlarının da kullanıldığını göstermektedir. Günümüzde mevcut olmayan medrese 1869'da ortadan kalkmıştır. Vakfiyesi bulunamayan medresenin evkafı konusunda hiç bir bilgi yoktur (Hızlı, 1998, s. 46). 1939 yılında yeniden inşa edilen bu medreseye müderris tayin olunarak derslere devam edilmiştir. Bu medresede talebeler yakındaki Yıldırım imaretinden istifade ederlerdi (Bilge, 1984, s. 107).

Medresenin nakit ve vakıf varlığına sahip olduğunu, bu vakfın 1551'deki mali gücünün 82,000 akçe olarak kaydedildiğini mahkeme sicilleri bildirir. Bir süre Yıldırım ve Sultan İmaretlerinden beşer tane olmak üzere Ferhâdiye Medresesi talebelerine her gün 10 adet yemek geldiğini mahkemede ifade eden medrese müderrisi Muhyiddin Efendi, bu konudaki hükmün yinelenmesini istemiş ve İstanbul'dan ferman gelmiştir. Bu noktadan hareketle, medresede en fazla 10 bulunduğu hükmedilebilir. (Hızlı, 1998, s. 46-47).

3.10. Gülçiçek Hatun Medresesi¹¹

Murad Hüdavendigâr'ın karısı ve Yıldırım Bayezid'in annesi Gülçiçek Hatun medreseyi yaptırmıştır. Kendisi de burada medfundur. Medrese, Gülçiçek Hatunun diğer oğlu Yahşi Beyin camisinin bulunduğu yerde idi. Bugün mevcut değildir (Baltacı, 2005, II, s. 846; Gökbilgin, 1965b, s. 262; Koyunluoğlu, 1935, s. 157; Hızlı, 1986, s. 42).

Bu medresenin vakfiyesini 1399/1400 (Gökbilgin, 1965b, s. 262; Koyunluoğlu, 1935, s. 157) de tanzim edildiğini kabul eden ve iki adet 791/1389 ve 802/1399 tarihli vakfiye sureti bildiren araştırmacılar vardır (Bilge, 1984, s. 103; Hızlı, 1986, s. 42).

¹¹İçindekiler kısmında 2 adet Gülçiçek Medresesi görülmektedir. Bu Gülçiçek Hatun Yıldırım Bayezid'in annesidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki her iki surete de; 791 Tarihli vakfiye; VGMA DEFTER 590-266-220/802 Tarihli vakfiye VGMA DEFTER 580-383-332 ulaştık. İki suret arasında da tarih farklarından başka içerik olarak hiçbir farklılık yoktur. Kronolojik olarak eski tarihli olan vakfiye kullanılmıştır. Medresenin vakfiyesi 1389 tarihinde tanzim edildiğini ve buna yakın bir zamanda inşa edildiği düşünülebilir. Medreseye vakfedilen akarâtın dışında müteveli ve cüzhan bilgisinin verildiği vakfiyede medrese hücre, talebe sayısı, personel sayısı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece talebe hakkında mütevellinin uygun göreceği şekilde elbise ve diğer ihtiyaçlarını vakıf çatısı altında gidermesi bildirilmiştir (VGMA DEFTER 1862-166-35)¹².

Yıldırım Bayezid'in Annesi Gülçiçek Hatunun 791 tarihli vakfiyesinin tercümesi;

Öz malından yaptırıp ihya ettiği zaviye, türbe, birkaç oda ve bir matbah olup bunların kâffesi Bursa Kalası dâhilinde yine zaviyeye vakfettiği bahçenin içindedir. Beş adet su (çeşme) olup bunların asıl menba'ları pınarların başıdır. Bu pınar kal'anın kible tarafında vaki olup bunu Bayezid Han ibni Murad Han validesine ihsan etmiştir. O beş sudan biri İsa Bey mahallesinde Halil matbahının duvarından çıkar, ikincisi mezkûr kal'a tarafından Kaplucanın kapusu karşısında, üçüncüsü mezkûr kal'adan iner ve okçular deresine X'den gelerek geri döner ve mezkûr semte gider. Dördüncüsü; zaviye ile bahçe arasındadır. Beşincisi zaviyenin alt tarafında ve zaviye ile tarik-ı âm arasındadır. Değirmenlerin mecmuundan gelen sudan miktarı malum sulama hakkı olan bahçeyi de yine vakfetti, bunun sulama hakkına mani olunmamak üzere hacet miktarı sulanacaktır. Mezkûr kal'adan Kaplıca kapısı ile zindan kapısı arasındaki derede vaki iki değirmeni de; evli olan iki değirmencileri ve zevceleri ve çocukları ile birlikte vakfeyleti. Akçağlan başındaki mevkide bulunan Musa Baba zaviyesinin üst tarafında

¹²Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde VGMA DEFTER 590-266-220 de bulunan Gülçiçek Hatun'un vakfiyesinin tercüme sureti.

vaki bağları ve Simavna namile meşhur olan bağları ve bahçeleri de keza vakfetti. Bunların kible hududu dağ, doğusu; Görlük deresi; batısı Kesen Deresi, şimali tarik-ı âmdir. Hatun kötündeki küp yerini keza hudut ile hukuk ile tevabi' ve levahik ile arazi ve ağaçlar ile bağ ile ve bu bağa hizmet eden köleler ile birlikte vakfetti. Şöhretine binaen X hududu ahalice malum meşhurdur. Bu bağdan ve bağa bakandan harc ve haraç alınmamasını da şart kıldı. Yine Lala Paşa karyesi tabir edilen Köyü de dört X hudut ile vakf eyledi kible sınırı yol ve ziyaretgah doğusu Uzan Köyü ve yol, şimal sınırı Kurtul yolu, batısı Karaca Ali oğlu Hızır Bey Köyü'dür. Samanlı nahiyesinde vaki Kavak denilen Köyü; içinde mandalar ile birlikte keza vakfetti. Bu köy evvelce yine Lala Paşa'nındı. Bu köye pirinç ekilir, buda hududu, hukuku tevabii levahiki, arazisi, ağaçları ve pirinçlikler ile birlikte X vakfedilmiştir. Şöhretine mebni ahali arasında hududu malum ve meşhurdur. Sonra Tuba Köyündeki pirinç yerleri için yerden sızan suyu ve Kirezlik denilen yerden sızan suyu da keza pirinç yerleri için vakfetti. Yine Alanı kübra (büyük alan) tevabiinden Kalemendiye Köyündeki mezraayı da vakfetti. Bu mezraa; Tülüce Tepe ve x Çayırlu Pınar ve Dilsiz Yatağı ve Kabaagaç ve Tisnufer Nehri ve Çıkrıklı kuyu ve Ahur ayazma ve Saz konağı ve Karapınar ve Dibekli mermer ile mahdud olup hududu, hukuku, arazisi ve ağaçları ve buna hizmet eden (köleler) ile birlikte X vakfetmiş ve mezkür yaryeden de keza harc ve haraç şart kılınmıştır. Vakfin tevliyetini oğlu Yahşi Bey'e sonra batnen bibatnin ve karnen bade karnin bu Yahşi Bey'in evladının ve evladı evladının ekberine, sonra nesli münkariz olursa tevliyet; kıyamete kadar yakası pak, ruhu temiz olan mezkûr şehrin hâkimine ait kıldı. Ve türbede medfun bulunanların ruhları için her gün Kur'an okunmak üzere mezkûr mütevellinin lüzum göreceği kadar hafızlardan cüzhan tayin edüp kendisinin münasip göreceği miktarda onlara şehri veya senevi vazife vermesini ve X mezkûr evkafın gallesinin, mevkufatın ve mevkufü aleyhin tamirlerinden sonra; fukara, misafirin,

ulema, talebe-i ülm ve sair müstahiklardan zaviyeye inenlerin müsafirlerin, mücaviz kalanların zaviyeye gidüp gelenlerin mesalihine ve taamlarına ve elbiselerine ve sair hacetlerine mütevellinin münasip görüp tayin edeceği ve vakfın gallesinin kifayet edeceği veçhile sarf edilmesini şart kıldı. Bihamdihî Teala^{cc} bu suretle meşru bir vakfi lazım oldu ki hiçbir kimseye bunun tağyiri veya tebdili ve ibtali helal olmaz, her kim bunun tağyirini kast ederse müstahik olduğu ikab onun üzerine olsun. Bu hadise 791 senesinde cereyan etti (VGMA DEFTER 1862-166-35).

3.11. Hacı İvaz Paşa Medresesi

Hacı İvaz Paşa 15 nci yüzyılın ilk yarısında Bursa'nın imarında ve ilim müesseseleri ile zenginleşmesinde, büyük paya sahip olmuştur. İlk zamanlarında bir dirlik sahibi tımarlı sipahi iken, Bursa subaşılığı ve burayı Karaman oğluna karşı şecaatle müdafaası üzerine vezirlik pâyesine yükseltilmiş ve Yeşil Cami ile türbenin inşasında Çelebi Sultan Mehmet namına nezaret etmiştir. II. Murad devrinde de “*nâzım-ı umur-ı devlet*” olarak rol oynayan Hacı İvaz Paşa, Bursa'm Tavuk pazarındaki Kazzaziye medresesi yıkılmıştır (Koyunluoğlu, 1935, s. 155; Gökbilgin, 1965b, s. 265).

Osmanlı Devleti hizmetinde bulunarak büyük şöret sahibi olan Hacı İvaz Paşa, önemli mevkilere gelmiştir. Hacı İvaz Paşa, Kazâbâd/Tokad vilâyetinin Kazova nahiyesinde doğmuştur. Vakfiyelerindeki kayıtlara göre künyesi İmâdüddin'dir. Babasının Ahî Bayezid ve babasının da İvaz olduğu gerek vakfiyelerinde, gerekse kabir kitabesinde görülmektedir (Uzunçarşılı, 1959, s. 25).

Çelebi Mehmed birinci vezir ve aynı zamanda beylerbeyi olarak Amasyalı Bayezid Paşa'yı, ikinci vezir olarak Çandarlızâde İbrahim Paşa'yı üçüncü vezir Hacı İvaz Paşa'dır. Hacı İvaz Paşa'nın İnegöl'de mekteb, Bursa'ya mülhak Derekızık Köyünde câmi, Bursa'nın Tuzpazarı'nda İmadiye adında medrese ve yine Bursa'da Pirinç Hanı'nın kapısı karşısında

câmi, İnegöl ile Bursa arasında ve Bursa'ya yakın han ve çeşme yaptırmıştır (Uzunçarşılı, 1959, s. 27, 49).

Hacı İvaz Paşa, Bursa'da ikamet ederken 1428 yılında bir veba salgını sebebiyle hayatını kayetmiş ve Bursa merkez Osmangazi ilçesi Pınarbaşı Mahallesi Kuzguncuk bölgesindeki Pınarbaşı mezarlığının güneydoğusunda, İvaz Paşa Sokağı'nın batı yanındaki aile kabristanına defnedilmiştir (Baykal, 1950a, s. 76; Bayazıt, 2009, s. 9-10). Ayak taşının dış yüzünde ve iç yüzünde ise dörder satırlık celi sülüs yazılar bulunmaktadır. Özellikle bunlardaki yazılardan Hacı İvaz Paşa'nın hayatı ve vefat tarihi ile ilgili bilgiler bulunur (Kunter, 1942, s. 440).

Hacı İvaz Paşa Bursa'da bir külliye vücuda getirerek bu külliyesi dâhilinde iki mescid, bir medrese, mektep, türbe, han, çarşı ve çeşmeler yaptırmıştır. Hacı İvaz Paşa'nın Bursa'daki hayratını içeren külliye vakfiyesi 28 Şubat 1427 tarihinde düzenlenmiştir. Külliyenin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte külliyenin vakfiye tarihi olan 1427 yılında tüm birimleriyle faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. İvaz Paşa Külliyesi, Bursa'nın fethinden sonra ilk genişleme mekânı olan ve Orhan Gazi Külliyesi ile Ulu Cami Külliyesi'nin de bulunduğu mahalde, Yıldırım Bedesteninin kuzeyinde, doğu batı istikametinde yerleşmiştir. Hacı İvaz Paşa yaptırdığı bu medreseye, künyesi olan imameddin'den dolayı 'İmadiye' adını vermiştir. Sicillerde İvaz Paşa Medresesi veya 'Kazzaziye', 'Kazzazhane' medresesi de denildiği belirtilen İmadiye Medresesinde talebelerin oturmasına mahsus 14 oda, ders müzâkereleri için iki sofa ve ders tâlimi için bir de dersane bulunmaktaydı. İvaz Paşa Medresesinin, faaliyetini 1904 yılına kadar devam ettirmiştir. Birçok onarım geçiren medresenin, son onarımı ise 1905 yılında gerçekleştirilmiştir (Başol, 2001, s. 81-83, 85; Bayazıt, 2009, s. 38).

Vakıflarından, Mekke ve Medine'nin fakirlerine verilmek üzere akçe tayin etti. Medrese, Ulucami altında, dört yol ağzındaki camiin arkasında, bugün ancak bir duvarı kalabilen hanın yanında bulunmakta olup yıkılmıştır. Medresenin 1761'de odaları ve

dershanesi harap olduğundan camii ile birlikte tamir edilmiştir. Arnavut Bayram Ağa tarafından 1905'te esaslı bir onarım gören medresede bu tarihte müderris olarak Müfti Aşık İbrahim Efendizade Sabit Efendi bulunuyordu (Hızlı, 1986, s. 55-56).

Hacı İvaz Paşa Vakfiyesinde talebeler iki grupta gösterilmiştir. Derse sürekli devam eden, talebelerle 'müterreddidîn' denilen talebeler oluşturmaktadır. Müterreddidîne, diğer düzenli talebelere verilen günlük üç akçe yerine, iki akçe tayin edilmesi de oldukça manidardır. Medresede, başlangıçta tespit edildiği gibi, öğrenci sayısının uzun süre 14 olarak devam etmiştir. Hatta 1884'de medresedeki öğrenci adedinin 17 olarak belirlendiği düşünülürse, kuruluşundan itibaren 19 ncu yüzyıl sonlarına kadar sayı neredeyse hiç değişmemiştir (Hızlı, 1998, s. 101-102; Bilge, 1984, s. 123).

Hacı İvaz Paşa'nın Bursa'daki eserlerine ait vakfiyesinin Arapça bir sureti Bursa Evkaf Dairesi nr. 52 sicilin 15. sahifesinde iken bina ile beraber yanmıştır. Paşa, Bursa'daki cami, medrese, mektebin masrafları ile validesi ve kendisinin türbesinde Kur'an okunması için beş aşçı dükkânı ve karşısındaki dükkân, mescid karşısında diğer onsekiz dükkân, kasap dükkânı, bir boyacı dükkânı ve hücreleri havi diğer bir dükkân, Sultan Bâyezid Bedesteni yanında 80 dükkânlı çarşı, bir ahır, medrese yanında evler, Neccarlar Çarşısı arkasında iki ev, diğer altı ev, Hasan Paşa'nın harap hamamına bitişik arazi, diğer İki arz, bir bağ, bir mezraa, İnegöl'de 50 mud tohumluk veren Yiğit Lala Çiftliği ve bir mezraa, Fidyeye Kızık Mezraa, yine İnegöl'de 40 müd tohumluk veren arazi ve İnegöl'de tâbi Musluk Gözü arazisini vakfetmişti. Vakfın gelirlerinden günde beş dirhem Seyyid Efendi'ye (müderrese), üç dirhem orada yatan talebeye ve iki dirhem de müterreddidin denilen diğer bir talebe grubuna verilmekteydi (Baltacı, 2005, I, s. 502).

Evliya Çelebi Hacı İvaz Paşa'nın yaptırdığı medrese de türbesinin olduğunu bildirir: Tanrı'nın hikmeti az müddet geçmeden bir gün Yıldırım Han, İvaz Paşa'ya bir husus için öfkelenip İvaz Paşa'nın iki gözlerine mil çektirir, İvaz Paşa kör olur. Tanrı'nın

hikmeti o Kadir gecesinde Mevlânâ Şems kadre erip nergis gözleri Allah'ın izniyle aydınlanıp İvaz Paşa'nın cenazesine imam olmuştur. Âlimlerin bir keşif ve kerametidir. 1430 tarihinde vefat ederek Bursa'da kendi medreseleri yanında gömülmüşlerdir. Zahir ve batın ilimlerinde yetişkin ve mükemmel idi. Allah rahmet eylesin (Evliya Çelebi 2010, 2/1, s. 60).

Şükrüllah, Osmanlı Hanedanı kapısında Paşalar siniler ile şölen çekmeyi ondan öğrendiler. Başka memleketlerden hüner sahiplerini ve üstadları Anadolu'ya ilk o getirmiştir. Kazova'da bir medrese ve bir zaviye yaptırdı. Bursa'da bir mescit ve bir medrese yaptırdı. Vakıflarından Mekke ve Medine yoksullarına akça tayin etti. Her yıl gönderirler (Atsız, 2015, s. 211).

Hacı İvaz Paşa'nın vakfiyesinin tercümesi;

Sadri kebir, küyük emir, ülema ve füzelayı, yetiştiren zuafa ve gurebayı himaye iden ve ümeranın metbui, kılıç ve kalem sahibi olan ve daha birçok mezaya-yı ülviyeyi nefsinde cem' itmiş bulunan İvaz oğlu ahi Bayezidzade İvaz Paşa insanın, yediği emvali yok olup gittiğini ve giydiği elbiseyi eskidüp imha ettiğini, fakat tasadduk ve hayra sarf eylediği emvalini ibka ile yaşattığını kuvvetle idrak itti de akıbetine ve ahiretine mir medar olmak emeli ile halis emvalinden sarf ile yaptırdığı ve İmadiye adı verdiği mescidi ve İmadiye namındaki medresenin heyeti, mecmuasını, işleri muteber tutulup tesarrufatı kavliye ve filliyesi şer'an nâfiz iken Cenab-ı Hakk'a yaklaşmak ve rızasını celb itmek, Canab-ı Hakkı'n ağır azabından kaçmak ve sevabına nail olmak için en sadık bir niyet ve en temiz bir yürekle fî sebilillah bunları vakıf ve habis eyledi. Bu mescid ve medresenin her ikisi de Bursa şehrinin haricinde vaki olup mahallerinde banilerinin adı ile maruf oldukları için tahditten müstağnidirler. Medrese aşağıda beyan idilecek olan müderris ve talebenin toplanub içinde ilim müzakeresie (tedris ve tederrüs) mahsus bir dershane ile sofalara muttasıl 14 hücreyi müştemildir. Vakıf bunları bütün

hudud ve hukuk ile yollar ile dâhili ve harici merafık ve levahık ile vakf etti ki birincisini yani mescidi, içinde ale'd-devam beş vakit namaz kılınmağa, ikinciye de tefekkuh itmek isteyen, ifade ve istifade, talim ve teallümlle iştiğal idecek olan salih ve ilmiyle amel olan zevata vakıf ve tahsis edip bunlar burada oturub tefsir, hadis, usul ve furû gibi ulûm-u şer'iyeye ve ulûm-u şeriye kendisine tevakkuf iden lûgat, sarf, nahıv, meani, beyan ve saireden ibaret olan ulum-u edebiyye tahsilile meşgul olacaklardır. Vâkıf bu mescidin ve medresenin mesalihine ve her biri mezkûr şehirde (Bursa) vâkıf vâkıfın türbe-i mutahhasesine ve validesinin türbesine devam idecek olan kiraat ve tevcid mütehasıslarının mesâlihine ve yetim çocukları okutmak için yaptırdığı dari talimin mesâlihine aid olmak üzere şu vakfın kendisinden suduruna kadar elinde ve tasarrufu altında bulunan ve vasaik şer'iyenin natık olduğu veçhile hakkı sarihi ve mülki sahihi olan akaratının kâffesine fi sebillillah vakıf ve habis eyledi. Vakıf eylediği akarat şunlardır: Birbirine muttasıl beş dükkânla birlikte Saraçlar çarşısındaki kelleci dükkânın tamamı olup kible tarafları tarik-ı âm, doğu tarafları kısmen Hacı İskender b. Tariğlica Hoca vakfi ve kısmen Karaca Ali vakfi, batı ve şimal tarafları tarik-ı âm ile mahduddur. Mezkûr beş dükkânın karşısında vâkıf kible ve doğu tarafları tarik-ı âm, şimal ve batı tarafları Sultan Mehmed Merhum vakfi ile dükkânların tamamı. İmadiye mescidinin ön tarafında vâkıf Kible taraflarından tarik-ı âm, şarkan Merhum Sultan Mehmed vakfi garben tarik-ı âm, şimalen vâkıfın vakfi ile mahdud 18 dükkânın tamamı. Kanare tesmiye idilen dükkânın ve her biri diğerine muttasıl dört dükkânın tamamı olup kible ve şark tarafları tarik-ı âm şarken ve şimalen Behaüddin kızı Hacı Ayşe Hatun mülki ile mahduddurlar. Her biri diğerine muttasıl dört dükkânın tamamı olup hepsinin hududu kible ve şark taraflarından tarik-ı âm ve batıen yeni hamam şimalen merhum Sultan Mehmed vakfidir. Diğer bir dükkân ve birbirine muttasıl hücreler ile birlikte boyacı dükkânının tamamı olup, kible ve doğu taraflarından vakfın vakfına giden yol ve garben

tarik-ı âm ve şimalen Mehmed oğlu Hacı Murad'ın mülkile mahduddurlar. Bayezid bedesteninin yanında vakıfın yaptırdığı ve imadiye tesmiye idilen çarşının tamamı olub bu çarşı marangozlar çarşısından Yüz pazarı yoluna varıncaya kadar birbirine muttasıl 80 dükkânı müştemil ve mahalindeki şöhretine ve başkası ile ademi iltibasına binâen tahdidden müstağnidirler. Payigâh naile iştihar iden ahurın kendisine muttasıl havlı ile birlikte tamamı olub bunlar mahallerindeki şöhretlerine ve başkalarından mümtaz bulunmalarına binaen tahdid ve tariften müstağnidirler. İmadiye adı ile meşhur olan medresenin yanındaki odaların erâzîsi ve buna muttasıl bağçe ve aralarındaki harabe ile birlikte temamları olup bunların hepsi kible tarafından vâkıfın vakfı ve şarkan Yahya oğlu Hacı Minnet mülki ve şimalen kısmen Bey Halil mülki ve kısmen Hamza oğlu Oruç Bey mülki ve kısmen tarik-ı âm ve garben yine tarik-ı âm ile mahduddurlar. Kendilerine muttasıl iki dükkânla birlikte odaların temamları olub hepsi kible taraftan Hacı Murad bin Mehmed mülki ve şark tarafından kısmen tarik-ı âm ve kısmen Hacı Polad oğlu Şeyh Paşa mülki ve batien ve şimalen tarik-ı âm ile mahduddurlar. Hacı İsmail bin Tekcik mahallesindeki odaların tamamı olub hepsinin hududu kible ve batı taraftan vâkıfın vakfı ve şark taraftan Seferşah mülki ve imal taraftan mezkûr Hacı İsmail mescidi vakfidir. Marangozlar çarşısının arkasında vaki iki evin oradaki diğer bir kıta arz ile birlikte temamları olub hepsi mahallerindeki şöhretlerine ve başkası ile adem-i iltibasa binaen tahdid ve tariften müstağnidirler. Merhume Daye Hatun Zaviyesi kurbundaki bağçenin tamamı da mezkûr akarat cümlesindedir. Ve Kible tarafı kısmen Halil Bey varisesi Sıddıka ve kısmen şark hududu ile beraber tarik-ı âm ve batien adı geçen Halil Bey veresesı arzı ve şimalden vakıdın vakfı ile mahduddur. Diğer bir kıta arzın tamamı olub bu kıta vâkıfın evinde vaki ve mezkûr mescid ile medresenin mesalihine mevkuf olan beş odanın bedeli olub bunlarla müstebtel, kiblesi kısmen vâkıfın vakfı ve kısmen Daver Hatun mülki ve şarken İne Hoca bağçesi ve kısmen

beylik arzı ve kısmen Halil bey vereseşi arzı şimalen tarik-ı âm ile mahduddurlar. Merhum Hasan Paşa'ya ait harap hanın alt tarafında vaki sebzeliğin tamamı olub bütün hudud ve umum hukukile vakf idilmiş kiblesi mezkûr han ve kısmen şark hududile birlikte tarik-ı âm, kısmen şimal hududile birlikte vakıf, garben vadi ile mahduddur. Haydar Bey bahçesi yanında vakidiğer bir kıta arzın tamamı olub dört hudud ile mahduddır ki kiblesi ve şarkı Haydar Bey mülki şimal ve şarki Yahşi Beyzade Hamza Bey mülkidir. Bütün hudud ve umum hukuk ile Haydar Bey bahçesi kurbunda vaki diğer bir kıta arzın tamamı olub kiblesi ve şarki ve garbi mezkûr bağçe ve şimali İsa oğlu Mustafa mülk ile mahduddur. Mezkûr şehir haricinde Kızık Köyü'nde vaki kiblesi Selmeş bağı ve Abdülcelil bağı, garben Elekçi bağı ve Sefer Hoca vereseşi bağı ve şarken Papuşcı Aydın bağı ve tarik-ı hâs ve şimalen Timurtaş oğlu Umur bağı ve Mihri Hatun bağı ile mahdud bağın tamamı. Bursa tevabiinden Fidyeye ve Kızık dinilen mezraanın tamamı olub hududu kible taraftan Keşiş dağına, şark taraftan Balıklı Çaya, şimalden Büngüldek pınara tamamı Ayazmend bağı ve sığır eğreği ve süğütlerdir. Şarken bende kariyesi arazisine muttasıldır, bu tarafın tamamı kapu kaya çayıdır. İnegöl tevabiinde vaki elli müd tahum ekilir Nüket Lala çiftliği namı ile maruf köyün tamamı olub dört taraftan hudud içine alınmıştır ki şimalen koyun ini ve Sarıkaya dinilen mevzi buradan Gerlik deresi namile maruf mevzia, buradan Kalce namı ile maruf mevzude vaki yola ve şarkan çınar ağacına varan vadiye ve buradan Alemüddin köyüne giden yola ve buradan Bacı suyu namı ile maruf nehire ve şarken Pazaryolu namı ile şöhret bulan yola ve buradan sınır kaya denilen büyük taş ve buradan kırincık namını alan mevzia, kible taraftan küçük vadiye ve buradan ak su namı ile meşhur olan suya, suradan eyücek mevziine muttasıldır. Kılıca Köyü arazisinden diğer bir kıt'a arz olub bu kıta vâkıfa cediti ailesi neslinden Süleyman b Savcı Beyden veç-i şer'î ile intikal ve intikali şer'an sabit olmuş ve kırk müd tohum ekili miktarındandır. Ve ortasında tarik-ı

âm bulunub kıble tarafı ak su ile ve şark tarafı Vâkıfın vakfı şimalen dağ, şarken adı geçen Süleyman bey mülki ile mahduddur. İnegöl tevabinde vaki vâkıfın vakfına muttasıl mahalindeki şöhretine ve başkasından mütemayiz bulunmasına mebni tahdidden müstağni Musluk köy nam ile meşhur mezraanın tamamı ismi geçen mevkufatı vakıf bütün hudud ve hukuk ile yollar ile mezraa ile binalar ile ev yerleri ile tepeler ile dağlar ile düz yerleri ve taşlık mahaller ile elhasıl burada eski vakıflar ve hayrattan maada bütün vücuh ve eshabın sununa kadar tamamen dâhili ve harici her hakkile vakf idüb bu vakfın nezaretini sağ oldukça nefesine, kendisinden sonra aslah evladına ve neslen ba'de neslin ve akaben ba'de akabin ve batnen ba'de batnin üredikçe bunların aslah evladı evladına neslinin inkırazından sonra ekabir-i sülalesi, mekarim ve mefahir sahibi, sudur ve âyânın muktedabih-i mumaileyh ehi Bayezidin iki oğlu ve vakıfın kardeşleri olan Hacı Şerefüddin Şeyh Çırağ Bey ile Hacı Hayrettin Hızır Bey'in evladlarının ıslahına ve neslen ba'de neslin, akaben ba'de akabin üredikçe bunların evladı evladının ıslahına, bunlarında inkırazından sonra, batnen ba'de batnin, karnen ba'de karnin üredikçe kendi ütekasının ıslahına şart kıldı. Bunların inkırazından sonra Nazır, mezkûr şehirde hâkim bulunan zat olacaktır. Vakıf tevliyeti, sâdâtın ulusu, salikin ve ehl-i yakının muktedabihi, erbabı keremin zübdesi, daire-i ukulun merkezi, secere-i risaletin semeresi, evliyanın kutbu, esfiyanın imamı, dünya ve dinin cilası Emir Seyyid Buhari'ye, sonra bunun oğullarına ve üredikçe oğullarının oğullarına şart kıldı. Ve medreseye mütteki, nezih, âlim, amil ve mezkûr fünûn ve ulum ile mücehhez bir zatın müderris tayin idilmesini ve mollalara ve erbabı tahsile ve mezkûr hücrelerde oturan ve şeriatın ahkâm ile âmil ve salih, tahsil-i ulum ile meşgul talebeden birkaç zata müderrisin okuttuğu dersi iade ve müzadere itmek üzere salih, temiz, zeki, bir müîd tayin idilmesini ve bu müderrisin ve müîdin talebenin tatil günlerinden ma'ada her gün ale's-sabah medresede hazır olub bu müderrisin mezkur ulumu hazır olan talebeye

okutmasını ve ders bittikten sonra hâzırûndan her biri 12'şer defa (İnnaateyna) suresini¹³ okuyarak Kur'an'ı sonuna kadar hatim ve Bakara suresinin evvelinden üç ayet celile okuyub tilavet sevabını vâkıfın ve evladının ebeveyninin ve sair müslimin ve müslimâtın ruhlarına hediye itmelerini ve mescidde hazır olan cemaate beş vakitte imamet itmek ve hergün Kuran-ı Kerim'den bir cüz okumak üzere ilm-i fıkha vakıf, afif, eteği temiz, münkerata meyilden masum bir zatın mescidde imam olmasını ve evkat-ı hamsede ezan okumak ve her gün Kur'an'dan bir cüz okumak üzere salih bir müezzin bulunmasını ve mescidi süpürmek ve nezafetine bakmak ve kapusunu açıp kilitlemek üzere bir kayyim bulunmasını evkafı bekleyüb hıfız idecek bir muhafız ve gallati cemi ve hıfz idecek bir câbi ve vakıfın ka'lanın içinde ve dışında aktırdığı çeşmenin işlerine bakacak, bunları her an koruyup mürakabe idecek bir mimar bulundurulasını ve hergün sabahları mezkûr türbede toplanıp sürat ve tecil ile değil, tecvid ve tertil veçhile Kuran-ı Kerim'den ve mushafın yüzünden her biri birer cüz okumak üzere 12 zat bulundurulup bunlardan biri okuduğunun sevabını Sultan Adil Sultan Mehmed bin Sultan Gazi Bayezid Han'ın ruhuna ve abayı aliyesinin ervahına ve bu cüzhanlardan diğerinin tilavet sevabını Sultan Murad bin Mehmed Hanın ruhına ve mütebaki 10 cüzhan tilavet sevabını nefsi vâkıfa ve ruhuna hediye itmelerini ve ehli tecvid hafızlardan altı cüzhan daha bulundurulup ve bunların her pazartesi ve perşembe günleri vâkıfın validesinin türbesinde hazır olarak bunlardan her biri veçh-i meşrû üzere Ku'ran-ı Kerim'den birer cüz okumalarını ve yine bu altı cüzhandan her biri her Cuma gicesinde (tebareke, amme) sureleri¹⁴ ile (Elhaküm) suresinden¹⁵ Kur'an'ın sonuna kadar sureleri sıdk ve ihlas ile okumalarını ve bunlardan ikisi kıraet sevabını vakıfın validesinin ruhuna, diğer ikisi babasının ruhuna, diğer ikisi evladının ve iki kardaşının ve akrabasının ruhlarına hediye itmelerini şart kıldı. Vâkıfın nesli arasında müderrislik,

¹³Kevser Suresi.

¹⁴Mülk ve Nebe' Suresi

¹⁵Tekasür Suresi

muâdlik, imamet, cüzhanlık, müezzinlik, mütevellilik hizmetlerine yukarıda zikr idildiği veçhile ehil ve layık kimseler bulunur ise müderrisin, muidin, imamın, cüzhanın, müezzinin ve mütevellinin vâkıfın neslinden olmasını, kendi neslinden bulunmazsa isimleri geçen iki kardaşların neslinden bunların neslinden de bulunmaz ise mezkûr vâkıfın akrabasının neslinden bunların neslinden de bulunmasa ütekasından, ütekasından da bulunmaz ise sair müslimden olmasını şart kıldı. Evkafın her nevi istiğlâl ile nemalandırub hâsıl olan nemanın evvela rekabatın ve usul-i mevkufatın ihtiyaca göre tamir ve termimlerine, sonra mezkûr mescid ve medresenin tamirlerine, bundan sonra paygâh namile iştihar iden ahurun ve umum gallesinden 1/3'ü ve 80 dükkânı müştamil olan çarşının mahsulinden 1/10'u ve Hasan Paşa hanı yanındaki arzın ve Haydar bağına yakın iki arzın gallerinden oda biri ve Fedye Kızık namile marut Köyün mahsulatından 1/10'u bunların her birinin isimleri geçmiştir. Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevverede oturan imamlara, kadılara, yaşlılara, hademe-i hayrata sarf idilecek şu şart ile ki nazır ile mütevellî bunlara tayin idilen galleyi kâmilen hacca gidenlerden iki adil ve müstakim zata teslim idecekler ve bu iki hacıda bunun bir kısmını mekke de diğer bir kısmını da Medine'de bu vakfiyenin zeylinde vâkıfın tayin ettiği tertib veçhile sarf ve tevzih edeceklerdir. Sonra mezkûr ahırın gallesinden geri kalanın nisfi ve kelleci dükkânı karşısında vaki üç dükkândan maada olan evkafın mahsulatının tamamından 1/3'ü ve yine sair evkaftan her gün beş dirhem sağ oldukça vâkıfa sonra evladına ve üredikçe evladı evladına sarf idilüb bunların kâffesi aralarında oğlana iki, kıza bir olmak üzere taksim edilecektir. Şu şart ile ki ikinci batında bulunana birinci batındakinin hissesinin 1/3'ü verilecektir. Evladın inkırazından sonra mevkufatın kâffesinin gallesinden 1/4'ü vâkıfın adları geçen iki kardeşinin evlatlarına ve evladı evlatlarına ve bunların inkırazından sonra mezkûr tertib ve üslub veçhile ütekasına sarf edilecektir. Ve yine vâkıfa evkafa nezaret idüb o hususda çalışması mükabilinde her gün

beş dirhem sarf idilüb kendisinden sonra yukarda beyan idilen şart veçhile aslah evladına sarf idilecektir. Ve yine mezkûr mütevelliyeye tevliyat hakkı olarak beş dirhem ve bundan sonra oğullarına ve oğullarından oğullarına sarf idilecek Süleyman oğlu Ahmed'e üç dirhem sarf edilecek, vefatından sonra bu üç dirhem evladına ve üredikçe evladı evladına verilecektir. Evkafa tecavüz ve onu ifsad itmek isteyenlerden evkafı korumaları için mezkûr şehir hâkimine iki naibine bir dirhem sarf idilecek ve medresenin müderrisine Nüket Lala çiftliği namile maruf mezraa ve Musluk köyi denilen mezraa ve adı geçen Süleyman Bey'den şer'an intikal iden mezraa ile birlikte her gün beş dirhem ve muide beş dirhem hücrelerde müstakillen oturan mezkûr talebeden her birine dirhem $\frac{2}{3}$ 'ü ve hücrelerde bitteba oturan talebeden her birine dirhem $\frac{1}{3}$ 'ü ve medresede oturan mütereddidlerden her birine iki dirhem ve imama, ismi geçen Kızık Köyünde vaki bağ ile birlikte imam eti için üç dirhem cüz okuması için bir dirhem ki cem'an dört dirhem ve müezzine müezzinlik için bir buçuk dirhem, cüz kıraeti için bir dirhem ve vâkıfın türbesine devam idecek olan cüzhanların reisine iki dirhem ve bunlardan mütebaki altı cüzhana dokuz dirhem ve bunlardan beşine dört dirhem ve yetim çocukların muallimlerine iki dirhem ve bunların mesalihine hacet miktarı iki dirhem sarf idilecektir. Hin-i hacetde vakfın maslahatına sarf idilmek üzere küfür ve isyan vadisine düşmeyüb iman kulpuna sımsıkı sarılan bir yedi emin nezdinde her gün iki dirhem (ihtiyat akçesi) cem' ve idhar idilecek bundan bir şey artarsa artan fazla rekabata tahsis idilen paraya ilave idilecektir. Ve enbiyanın ulusu aleyhisselatü vesselam Efendimiz^{sav}'in validet nebeviyyelerine müsadif olan Rebiülevvel ayının 12 nci günü toplanacak olan cemaatin yemeklerine kısmen sarf idilmek üzere her gün yine bir buçuk birhem tevkif idilecek ve mütebaki kısmı da eczay-i şerife okuyub rıza ve hulus-i kalb ile hatim yapacak olan cüzhanlar arasında taksim ve tevzi idilecektir. Ve muhafıza iki dirhem câbi ye iki dirhem, mimara bir dirhem sarf idilecek ve rekabe-i

evkafın mesalihi ve dükkânların arsasının mükataası ve vâkıfın kal'a içinde ve dışında aktırdığı çeşmelerin rekabeleri ve eytam mektebinin rekabesi ve vâkıfa aid musluğun imarı ve Hasan Paşa mescidinin civarında vâkıfın yaptırdığı mescidin rekabesi için her gün 10 dirhem ahz ve tevkif idilecek ve bu mescidin imamına her gün yarım dirhem sarf idilecektir. Erbab-ı vezaifden biri hiçbir özri şeriyye müstenid olmaksızın bir ay tamamen vazifesini ifa itmezse nâzır ile mütevellinin bunu vazifesinden azil ile yerine bu vazifeye ehil ve layık olan zir zatı tayin itmelerini ve nazır, müteveli, imam, müderris, muid, talebeden, müsteid ve muktedir olan bazileri her sene vezaifi tedkik idüb hesabını almalarını şart kıldı. Bu tetkik ve hesab neticesi vezaifden ve rekabata tahsis idilen paradan fazla kalırsa bu fazlayı nazır ile müteveli, rast gelen sadata, ulemaya, gurabaya, fukaraya sarf idecektir. Vakıf yine şart kıldı ki mezkûr evkafın mahsulâtı, kayıt ve tesbit idildiği veçhile mesarifin hukukına kâfi gelmesse hepsini hak ve vazifesinden hisseleri nisbetinde bir miktar kati ve tenzi idilecektir. Ve bu mahsulâttan bir şey artarsa artan bu fazla ile vakfa salih ve nafis bir şey satın alınub sair evkafa ilhak idilecektir. Aslı vakıfta değilde ancak vakfın kayıt ve şartlarında tedbil ve tağyir selahiyetlerinin kaydı hayatla vâkıfın elinde olub vakıftan başka mütevelliler ve nazırların bu selahiyetleri haiz olmamalarını şart kıldı. Vakıf bunları vakfi sahih şer'i ve habsı sarihi mer'î ve kat'î ve müseccel bir tesadduk ve kat'î ve mutaber merzi bir tesbil olarak vakf itdiki dünyanın son gününe kadar bunlar satılmaz, hibe idilmez, mülk yapılamaz, katiyyen başkası ile değiştirilemez, bir seneden fazla ve müteaddid akitlerle icar idilemez, ırs olamaz, Sultan veya vezir veya melik veya emir, yahud kadı ve yahud müderris ve yahud başka bir büyük bu vakfi ibtal ve teptiline sayı idüb imha ve tahvilini kasd iderse Allah'ın ve meleklerinin ve peygamberinin ve umum müslümanların lanetleri onun üzerine olsun. Asrında İslam hâkimlerinin en adil ve en muktediri olan ve vakfiyenin balasını imza ve tevki iden hâkim, tescilden sonra bu vakfın sıhhat ve

lüzumuna ve şart kayıtlarının sihhatına hüküm ve bu hükmüne tarihinde mesul olarak birçok adil zevatı işhad itdi. Hüküm, tescil, işhad, tahrir hadisesi hicri 830 senesinin Cemazel'ûla ayının gurreesinde cereyan etti. (VGMA DEFTER 1766-187-34)¹⁶

3.12. Hüdavendigâr Medresesi

Bu medreseyi yaptıran I. Murad, 1326'da doğmuş, 1360'da padişah olmuş ve 1389'da Kosova'da şehit düşmüştür. Türbesi, Bursa Çekirge 'deki Camii ve medresesi karşısındadır. I. Murad'ın hayratı arasında; Bursa'da camii ve üstünde medresesi, imareti, misafirhanesi, Eski Kaplıca denilen kaplıcası, Hisar Camii, Bilecik ve Yenişehir'de birer camii, Yenişehir'de Postnişin Baba için zaviye, İznik'te annesi için yaptırdığı imaret, Gökova'da bir mescit, Bursa yakınında ve Edirne'de Daru's-Saltanat (Saray) sayılabilir. Bu medresenin 1365'da Sırp Sındığı zaferinden sonra ve orada ganimet olarak ele geçen paralarla yapıldığı anlaşılmaktadır (Hızlı, 1986, s. 36-37). Hüdavendigâr'ın Bursa'daki eserlerine ait olan ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde 1545-46'da Yusuf b. Hüseyin imzasıyla tercümesi tescil edilen vakfiyenin tarihi 1385-86'dır. Ancak vakfiyede zaviye ve imareten bahsedildiği halde medreseden bahsedilmemiştir (Baltacı, 2005, I, s. 479).

Medrese, Bursa'nın Çekirge mevkiinde kaplıcaların yanındadır. Bu medresenin ismi 'Hüdavendigâr Medresesi', 'Kaplıca Medresesi' ve 'Çekirge Medresesi' diye geçer. Medresenin bulunduğu yer bir külliye şeklindedir. Esasen medrese için hususi bir bina olmayıp, camiinin üst katındadır. Caminin karşısında Murad Gazi'nin Türbesi, yine caminin az yukarı tarafında meşhur imaret bulunur. Babası Orhan Gazi'nin doğuya doğru yaydığı şehri batı yönünde genişleterek kentin bir anlamda sınırlarını genişletmiştir. Medrese iki büyük dersane ve 16 hücrelidir. 1890 yılında tamir ettirilmiş ve bir dersane daha ilave edilmiştir. Ayrıca camiye girişte sağ ve sol taraflarda bulunan yüksekçe ve geniş oda şeklindeki yerler mahkeme gibi kullanılmaktaydı. Çekirge'de Hüdavendigâr Cami olarak bilinen bina, medrese

¹⁶Hacı İvaz Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde VGMA DEFTER 591-191-188'de bulunan arapça vakfiyenin tercümesi.

mahkeme ve cami olarak üçlü bir hizmet görmüştür. Hüdavendigâr medresesi için ayrı bir vakfiye yoktur. Sultan I. Murad cami, medrese ve imaretini yan yana yapmış ve hepsi için toplu bir vakfiye tanzim ettirmiştir (Bilge, 1984, s. 94, 96; Hızlı, 2001, s. 42, 44).

Mimari

Murad Hüdavendigâr'ın Bursa'da Çekirge'de, bir sıra taş, üç sıra tuğla örgülü kalın duvarları ile 1366'da başlanarak, 1385 den önce tamamlanan camii, üst kattaki medrese ile iki katlı ve orijinal halini muhafaza etmiştir. Cami, doğuda, o zamana göre çok ilgi çekici sıcak su akan musluklarla bir umumî helâ ve bitişiğinde medrese için tek kubbeli yıkanma yeri, gusülhane (Girçık hamamı), kuzeyde Hünkâr'ın türbesi ve batıda imaret olarak bir külliye halinde yapılmıştır (Aslanapa, 1977, s. 22).

Caminin kuzey cephesindeki girişinin alınlığına yerleştirilmiş kitabeden yapının, II. Abdülhamid tarafından onartıldığı ve onarımın 30 Ağustos 1904 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. 1940'lı yıllarda, Çekirge Askeri Hastanesi olarak kullanmıştır (Demiralp, 1997, s. 27).

Orta kubbe ile aynı genişlikteki kible eyvanının tonozu her iki katı örter, yanlarda ise birinci kat üzerinde tonozlu medrese odaları sıralanmaktadır. Orta kubbe ve kible eyvanının etrafını boydan boya çeviren tonozlu koridor, yalnız mihrap üzerindeki küçük kubbeli mekândan bir tek pencere ile camiye açılmaktadır (Aslanapa, 2004, s. 17).

Batı cephesindeki toplam on dört pencere açıklığı, cephede yatay üç sıra oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Alttaki bir pencere ile orta sıradaki beş pencere camiye; üst sırada yer alan sekiz pencere ise, medrese hücrelerine açılmaktadır. Bu taşıntının, beş yüzeyinden ortadakinin üst kesiminde, medrese katındaki kubbeli küçük mekâna açılan bir pencere vardır. Güney cephesinin, harim mekânının taşıntısı dışında kalan kesimlerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere yer almaktadır. Kuzey cephesinde, altta, caminin beş birimden

oluşan son cemaat yeri ve bunun üstünde, yine beş birimden oluşan medreseye ait revak yer almaktadır (Demiralp, 1997, s. 27-29).

Bu mekânın doğu ve batısında, üstteki medrese katma çıkışı sağlayan birer merdiven yer almaktadır. Merdivenlerle, medresenin kuzeyindeki revaka ulaşılmaktadır. Medresenin revaka bakan duvarları üzerinde, revaka açılan iki pencere ve beş kapı vardır. Revakın doğu ve batı birimlerine isabet eden iki pencere, medresenin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki hürelere açılmaktadır. Medresenin revaka açılan kapı ve pencereleri, diktörtgen açıklıklar şeklindedir (Demiralp, 1997, s. 31-32).

Medresenin doğu ve batı kanadında, koridorlara birer kapı ile koridorlara açılan altı öğrenci hücresi vardır. Hücrelerin dışarıya açılan birer pencereleri vardır. Batı kanadındaki hücrelerden, güneyden itibaren beşinci hücrenin kuzeybatı köşesinde, sonradan inşa edildiği anlaşılan bir ocak mevcuttur. Medresenin doğu ve batı kanatlarının kuzey uçlarında ikişer hücre daha vardır. Doğu-batı yönünde diktörtgen planlı bu mekânların girişleri, revaklar ile medresenin kuzey koridoru arasındaki bağlantıyı sağlayan geçiş mekânlarına açılmaktadır. Bu mekânlardan kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer alan ikisinde, biri revaka, diğeri dışarıya açılan ikişer pencere bulunmaktadır. Medresenin doğu ve batı koridorlarının güney uçlarına açılan iki kapıdan dar birer dehlize girilmektedir. Mekânın kuzey duvarı üzerindeki, harime açılan yuvarlak kemerli pencere, bugünkü şeklini, 1904 yılındaki onarımında almış olmalıdır (Demiralp, 1997, s. 33-35).

Vakfiye bilgisine de ulaşılan medresenin varlığını kroniklerde teyit etmektedir:

Şükrullah, Ondan sonra gazi ve şehit şah buyurdu: Bursa'da ahiret için bir yapı yaptılar. Hem konuk evi, hem cami, hem medresedir. Kimsesizler, yoksullar için paçalardan, tatlılardan, ekşilerden, daha güzeli olmayan yemeklerin hepsinden verilmesini, konukların hayvanlarının da yemlendirilmesini buyurdu. Hatiplere, hafızlara, müderrislere, muîdlere, öğrencilere vazife karşılığı akça bağladı. O evin

karşısında bir kubbe yapılmasını buyurdu. Her gün ayrıca 30 hafız o kubbede güzel sesle Kur'an'ı okuyup hatmetmektedirler. Mübarek vücudu o kubbede dinlenmektedir. (Atsız, 2015, s. 213)

Aşıkpaşazade, “*Sonra dönüp Bursa'ya geçti. Varıp Bursa'da oturdu hicretin 767'sinde. O yıl içinde oğlanları Yıldırım Bayezid'i ve Yakub Çelebi'yi düğünle sünnet etti. Bilecik'te bir büyük Cuma Camisi, Bursa'da dahi bir Cuma camisi ve bir medrese yaptırdı*” (Atsız, 2015, s. 39).

Müneccimbaşı: Bir müddet sonra Bursa'ya dönüp bütün ganimetleri hayır işlerine sarfettiler. Saraylarının karşısına büyük bir cami, Bursa'nın bir tarafında kaynayan sıcak suyun üstüne bir kubbe ki bugün Eski Kaplıca diye meşhurdur. Yanına gelip geçenlerin, fakirlerin yiyip içmeleri ve yatmaları için bir imaret ve han, bir mescid-i şerif ve medrese yapılmasını emir buyurdular. (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 107-108)

Evliya Çelebi, Gazi Hüdavendigâr yani şehit Sultan I. Murad Han Camii'nin anlatılması: Bursa şehrinin batı tarafında yarım saat uzaklıkta başka kasabadadır ki, ‘eski kaplıca’ derler bakımlı, cennet gibi bir mahallede yapılmış ibret verici süslü bir camidir. Bir cami tarzında değil başka bir şekilde yapılmış sanatlı bir camidir. Mimarı Frenk adamı olduğundan Frenk tarzında bir camidir ki aşağısı ibâdethane, üst tarafı ise baştanbaşa medrese odalarıdır. Herkes odasından imama uyup ibâdet ederler. Görmeye muhtaç, seyretmeye değer nurlu bir cami ve sırlarla dolu ruhaniyetli eski bir mabettir. Kiblemeden mihraba kadar uzunluğu (-)¹⁷ ayaktır, genişliği ise yetmiş ayaktır. Cami içinde Murad Han'ın bir doğanı uçup bir kemer üzerine konar. Murad Han bu doğanı peftere (yapma kuş) ile o kadar okuya davet edip bek gösterip gelmek ihtimâli olmayınca Gazi Murad Han öfkelenip "kaskatı kal" deyince Allah'ın emriyle o doğan kuşu o kemer

¹⁷Metnin orijinali (-) şeklindedir.

üzerinde cılkısı (perçemi) ve kündesi (bukağısı) ve gagasıyla hâlâ taş olup kalmıştır ki ortalıkta açık ve seçik görülür. Bu camiin bir kapısı ve bir tabakalı minaresi vardır, lâkin avlusu yoktur (Evliya Çelebi 2010, 2/1, s. 15).

Evliya Çelebi'nin bahsettiğin padişahın cami (medrese)'nin içinde kuş uçurma hadisesi minyatürlerde de görülmektedir, ekler kısmında verilmiştir.

Hoca Sadettin Efendi, savaşta ele geçenler arasında bazı sanatçılar da tutulmuş, öteki ganimetler ve eşya ile birlikte bunlar da bağlı olarak yüce padişahın otağına gönderilmişlerdi. Bunların içinde bir de becerikli mimar bulunduğu anlaşılınca, onu âzâd ederek yaptırılan hayır binalarına mimar ve ustabaşı tayin etmişti. "Allahın mescidleri, kıyamet gününe ve Allaha imân edenler tarafından bakılır." buyruğu gereğince önce Saray-i âmire karşısında görkemli bir cami yaptırılması yolunda dünyalar kadar değerli fermanı çıktı. 1365-66 yılında bu hayırlı işe başlandı. Şehrin arka yakasında, halâ Kapluca adıyla tanınan temizlik ve güzelliğiyle övülen bir güzel hamam yaptırdı. Bunun yanı başında da "Sizlere sofralar kurduğumuz, tek Allah hakkı içindir" emrinden aldığı duygu ile bir imaret ve misafirhane, mescit, mescidin üst katında medrese ve öğrenci hücreleri inşa ettirdi. Gerçekte bu iki camide değer ve yapı bakımından yerlerini bulmuşlardır. Sofa ve eyvanlarının genişliği, sütun ve kemerlerinin yapısı, imân ve inancın açık belgeleri olarak gözükür. Tamamlandıkları günden zamanımıza değin, sabahın ilk ışıklarının doğuşundan, uykuya çekilecek ana kadar, geniş alanlarında farz ve nafile namazları edâ olunur, cemaatle kılınır, zikir ve teşbihler edilir. (Hoca Sadettin, 1979, I, s. 130)

Mehmed Neşrî, Rivâyetdür ki, Sırf kâfirleri ki cem' olmuşlardı, sürûb toğrı Edirne'ye yakın geldiler. Şahin Lala dahi hazır olan gazilerle küffârı karşılayub, akşam karanusunda tabl-baz kakub, Allahü Teâlâ'ya sığınub, tekbîr getürüb, Şahin Lala, gazilerle şahin kargaya girer gibi kâfirün üzerine uğradı. Kâfir konub otururdu. Heman-

ki tabl-bâz avazm kâfirler işitdi, biribirine tokundu. Atlan ürküb, küffâr biribirini kırdı. Meriç kenârunda idi. Kâfirün ekseri suya döküldi, kırıldı. Ol-kâfirlerden sehl kâfir kurtuldu. Kalanı heb kırıldı. Ba'zınun ardınca varub yolda kırdılar. Şimdi ol yirün adına Sırf-Sınuğu dirler. Çünkü Hakkun avniyle küffâr helak olub gitdi. Bu taraftan Murad Han Gazi işitdi-kim, kâfir münhezim olmuş, devletle dönüb yine Bursa'ya gelüb oğulların sünnet idüb, andan Yini-Şehir'de bir 'imâret yapub, bir derviş ki ana Puştîn-pûş dirlerdi, ana dahi bir zâviye yapıvirdi. Ve Bilecük'de bir cuma mescidi yapub ve kendüye Bursa hisarunda sarayda kapu dibinde bir cami' yaptı. Ve Kapluca'da dahi bir 'imâret yapub üzerine medrese yaptı. (Neşrî, 2014, I, s. 203)

Vakfiyesinin 1385'te tanzim edildiğine göre, bu tesis 20 sene içinde ikmal ve evkafı da tespit olunmuş demektir. O devirde 'Kaplıca İmaretî' olarak bilinen bu imaretin vakfiyesi, Yıldırım Bayezid zamanında, tanziminden 15 sene sonra, yâni, 1400 çıkarılmış bir suretidir. Başbakanlık Arşivinde, 'mâliyeden müdevver vesikalar' arasında 162/5 numaradadır. Vakfiye metni 118 satırdır, başta 6 satırlık bir başlık, altta 10 satırlık bir zeyil vardır. 39 şahit gösterilmiştir. Vakfiyenin başında Kadı Celâleddin Dede Bâli tarafından yazıldığı, 'Bayezid Han b. Murad Han' yâni vâkıfın oğlu bulunan padişahın izniyle ve Bursa kadısı Mehmed b. Hamza b. Mehmed (Molla Fenâri) marifetiyle ve imaretin vakıf şartlarına riayette ihtiyat göstermek üzere, mükerreren yazılarak bir suretin çıkarıldığı bildirilmektedir ki, vakfiyenin sonunda bu padişah tarafından vakfa, ilavenin yapıldığı hakkındaki kayıt ile aynı karakteri ve yazıyı göstermektedir (Gökbilgin, 1953, s. 219-220).

Tayyip Gökbilgin'in yayınladığı vakfiyeyi şu kısımlarda mütalâa etmek mümkündür:

Vâkıf, emir-âzam, melik-i mülûk-ül arab v'el a'cem, hâmî-i bilâdu-llah, râ'î-i 'İbâdullah, nâşir-i esnâf-ül'adl v'ek-ihsân sıfatları ile ve sultan ibn sultan Murad b. Orhan halled-allâhu sultânehû ve x. vâkıf, saf ve hâlis bir niyet ile hakkı, mülkü olan, yedinde ve tasarrufunda bulunanı hibe, tasadduk, habs ve vakfederek Kapluca

nahiyesinde ‘İmaret-i Kapluca’ denilen zaviyeyi hâvi olduğu, bütün mekânlar, meskenler, matbahlar, mahtablar v.s. ile ihdâs, binâ ve i'lâ eylemiştir. Vâkıf, bu zaviyeyi ulemâ, meşâyih, sâdât, huffâz ve vâ'izlerden veyâ fukarâ ve mesâkînden misafir olarak gelenlerin ikametine vakf ve tahsis etmiştir. Vâkıf, bu zaviyeye, Kaplıca ‘ya (Çekirge) tâbi olan havaliyi, bütün hududu, hukuku ile vakf ve tahsis etmiştir. Bu mıntikanın hududu kible tarafında Kestene-çukuru mevkiinden başlamakta, buradan Tekfür-oğlu mevkii, sonra sırası ile Keşiş dağı (Uludağ) kulesindeki meşhur ziyaret, Tilkülük-burnu; Ilıca, Söğüdüce mevkilerinden geçmekte, Nilüfer ırmağına, daha sonra Saru-kaya, Kızıl-alan, Göde-deresi, Uğurlu kıray, Emir-i ahur-vâdisi ve Kirazlû hududuna vasıl olduktan sonra Gök-eren hududuna, dikili taşlara, Kozlu-bağçe, Demür-kapu mevkilerine ve nihayet tekrar Kestene-çukuru mevkiine ulaşmaktadır. Bu hududun içinde kalan arazi-ki imaretin evkafıdır. Aşağı yukarı bugün Uludağ'ın cenub ve batı taraflarını, kısmen Orhaneli ve Bursa köylerini ihtiva etmektedir. Vakfiyede zikredilen bu isimlerin bugünkü yer adları ile tamam mutabakatını tespit etmek mümkün olursa vakfin vâzih hududu meydana çıkabilir. Mamafih, bundan hemen hemen iki asır sonra tahrir edilen Gazi Hüdâverdigâr Evkafı, bize, bu hudut içindeki köyleri tanıtmaktadır: Şöyle ki, Bursa'ya ve Kete nâhiyesine bağlı olarak gösterilen köylerden birçoğu (Kirazlû, Sipâhiler, Kavacık, Gökçe-viran, Yenice, Mürseller, Çongarlar) bugün dahi isimlerini muhafaza etmektedirler. Vakfiyede ise bu köylerden hiç biri kaydedilmemiştir. Vâkıf, bu hudut içinde olan bütün köy ve mezraaları, ev ve meskenleri değirmen, otlak, bağ, meyvalı ve meyvesiz ağaçları, bütün -ehlî hayvanları, büyük-küçük, kadın-erkek bütün reayayı, bağlarda ve mezraalarda sakin bilcümle köleleri imarete vakfetmiştir. Vâkıf, aynı zamanda, Mudanya kalesini, bütün tabileri ile Bursa şehrinde biri kadınlara diğeri erkeklere mahsus iki büyük hamamı, Bursa'da 19 dükkâni, Eğer x Köyünde bir kıt'a bağ ve bir göz değirmeni içinde hizmet eden köleleri

ile birlikte Ermenos Köyündeki bir bağı, bir dink'i imarete vakfetmiştir. Vâkıf, bu evkafı kendi mülkünden ayırmış, elinden ve tasarrufundan çıkarmış, şer'î, sahih, musaddak, sarih ve kat'î şekilde, bütün şartları hâvi olmak üzere, vakfetmiştir. Hibe, terhin, temlik ve itlâf edilemez. Halef ve vâris bırakılmaz, hiç bir suretle bozulamaz. Vâkıf, teyid edilen şekli ve tekid edilen şartı üzere cereyan eder, zamanla tenkis olunamaz. Bu vakıf, hükümdar, halife, vezir, kadı muhtesip veya nâsden hiç bir kimse tarafından teptil, tağyir, tahvil, tâtil ve ihmal edilemez. Tebdiline teşebbüs, ibdâl ve tahviline kastedenler haramı irtikâp etmiş ve günah işlemiş olurlar. Vâkıf, evkaf işinin tevliyetini ve nezâretini sadrazam Hayreddin Paşa'ya vermiştir. Burada iki vazife sadrazamın uhdesindedir. Muahhar vakfiyelerde, meselâ Bayezid II. Edirne İmaretı vakfiyesinde, mütevellilik ve nâzırlık ayrı iki vazifedir ve iki adama tevdi edilmiştir. Kapluca İmaretinde. Hayreddin Paşa imam, hafız, nakib, hâdim, ferraş, câbi, tabbâh. nüvvâb gibi vazifelilerin nasb ve azillerine bakacaktır. Bunlardan her hangi birinin gayri lâyük hareketine vâkıf olursa Evvelâ nasihat, sonra zecri muamele tatbik ve nihâyet azledecektir. İmârete gelenler üç gün misafir kalabilecek ve bundan sonraki ikametleri mütevellinin reyine bağılı olacaktır. Ulemadan, kibar-ı meşâyih ve sâdâttan birisi misafir olduğı vakit vazifeliler layığı veçhile hizmetlerinde bulunacak, hayvanlarına yem vereceklerdir. Misafir, fukaradan biri dahi olsa ayni suretle hareket edeceklerdir. Ancak fâsık ve târik-i salât planların ikametleri temdid edilemeyecektir. Vâkıf, vakfin hâsılâtını evvelâ imarete, onun tamirine, gâilesinin artırılmasına, sonra da zaviye mâsâlihine şart etmiştir. Bakiyenin; öşrü mütevelliyeye verilecek, mütebaki, yukarıda söylediğimiz gibi, gelen giden misafirlere tahsis edilecektir. İmam, hâfız, nakib ve sairenin maaşları mütevellinin reyine göre tespit edilecek, keza diğere tenvir ve teshin ihtiyaçlarını da mütevellı dilediğı şekilde verecektir. Vâkıf, vakıf mevzularından hiç bir şeyin bir seneden fazla icara verilmeyeceğini, icar müddetinin hitâmından evvel başka bir icar

mukavelesi akte dilmemesini, evkafın zâlim, tâmir-i müteğallibe kimselere icara verilmemesini şart eylemişti. Şayet mürur-ı zaman ile zaviye yıkılırsa vakfın hâsılatı fukarâ-i müslimîne sarf edilecektir. Vâkıf, vakıf için evvelâ Allahı, sonra peygamberler, evliya ve sulâhâ ruhlarını işhad etmekte ve hükümlerinin infazı hususunda da ‘udûl ve iltifat cemaatinden, erbâb-ı kabûlden kimseleri şahit göstermektedir. Vakfiyenin tarihi evâsıt-ı cumad II. 787 (24. 12. 1385) dir. Bu tarih Murad I.'ın şehzâde Savcı isyanı ile meşgul olduğu seneye tekabül etmektedir. Şahitler arasında Kutlu Bey, Bekâr Bey gibi ümeradan oldukları anlaşılan bazı kimseler olduğu gibi Barımbay, Beybars şeklinde isimlere de tesadüf edilmektedir. Bir kısmı saray veya devlet memurları (Ahmed Çavuş el-Bevvâb, Hacı Sungur el-Hâdim) veyahut çocuklarıdır (Ali b. İsmail-el-Muhtesib, Hacı Pulad b. Emirahur, Umur Bey b. Koskos Sübaşı). Şahitlerden bir kısmının da devşirmelerden veya mühtedilerden olduğu (Şerefeddin b. Abdullah, Fettah b. Abdullah, Mahmud b. Abdullah) görülmektedir. Mamafih, Orhan Bey'in Mekece vakfiyesinde olduğu gibi hanedandan bir isim mevcut değildir. Vakfiyeye 25. 5. 1400'de ilave edilen zeyilde, Yıldırım Bayezid'in, babası Murad I. Zaviyesi evkaf ve vazifelerine ilhakken, satın alıp vakfettiği Kurşunlû adında sahilde bir zimmî Köyü bahis mevzuudur. Bu Köyün geliri de Kapluca İmareti zaviyesine, babasının türbesine tahsis edilmiştir. Şöyle ki, bu zaviyede ders veren müderrise günde 12 akçe, bu müderristen ders gören talebeden her birine birer akçe olmak üzere günde 18 akçe, sıbyan muallimine günde iki akçe, türbede Kur'an okuyanlardan her birine günde dört akçe olmak üzere 60 akçe, hatibe günde bir akçe verilecek, mütebakisi zaviye masarifine harcanacaktı. (Gökbilgin, 1953, s. 220-222)

Ayrıca öğrencilerin her ay, ‘bahâ-yı erz, hinta, asel ve rugan-ı sâde ve harîr-i sürh ve bâdam’ adıyla yapılan ek ödemelerde vardı. Bursa mahkeme sicilleri arasında ‘Gâzi Hüdâvendigâr İmâreti Muhâsebe Defteri’ adlı bir defter bulunmaktadır. Bu deftere göre,

1545’de müderrise günlük 40 akçe, talebenin tamamı için 18 akçe, verilmiş 1550’de müderrise ödenen ücret aynı kalırken, talebelere verilen rakam 26 akçeye yükseltilmişti. 1564’de, ‘âdiye-i bahâririye ve sikke-i talebe-i medrese’ adıyla talebelere beş akçe ödenmişti (Hızlı, 1998, s. 32).

3.13. İsa Bey Medresesi

Medrese, eski Ahmed Vefik Paşa şimdiki Devlet Hastanesi’nin karşısındaki dinlenme parkında olup karşısında mescit ve imaret vardı. Siciller, medreseye banisinin adının verildiğini gösteriyor. Ancak medresenin ‘Eski Saray’, adıyla da tanındığı bilinmektedir. Medresede altı adet ahşap, iki adet de kargir olmak üzere sekiz oda ve bir derslane bulunuyordu. Gerçekten de, 1552’den 1563’e kadar, medrese öğrencilerine birer akçeden toplam sekiz akçe yevmiye verilmiş iken, 1563’de muhtemelen öğrenci sayısının bir artması sebebiyle olacak dokuz akçe tayin edilmişti. Ayrıca yine talebe için ‘bahâriye’ adıyla bir yıllık 30 akçe tahsisat ayrılmıştı. Vâkıf, buna ilaveten müderrise, kalabileceği bir ev de tahsis etmişti. Medresede 1884’de 13 öğrenci ders görürken, 1906’da bu rakam 23’e yükselmişti. Günümüzde, medreseden olduğu gibi mektep ve imaretten de hiçbir iz kalmamıştır. Cami ayakta kalabilmiştir. Medrese 19 ncu yüzyıl sonlarına kadar birçok tamir geçirmiştir (Hızlı, 1998, s. 104-106; Başol, 2001, s. 92-93). İsa Bey, bu medresesi için Edirne’de Kemer-Çarşı adlı kervansarayı ve Halil Paşa Hanı civarındaki dükkânlarını vakfetmişti (Baltacı, 2005, I, s. 489). Medrese yıkılmıştır. İsabey Köyü bunun vakfidir (Baykal, 1950a, s. 70).

Hoca Sadettin Efendi, Bayezid Paşa Medresesinden şöyle bahsetmektedir; “*Merhumun (Bayezid Paşa) Bursa’da mescid ve medresesi vardır. Bursa kalesinde mescit, medrese ve bir imaret yaptırmış olan İsa Bey, onun öz be öz oğludur*” (Hoca Sadettin, 1979, II, s. 127).

İsa Bey Vakfiyesi

Tasdikler: Süleyman b. Halil, Kazasker, Mehmed b. x Bursa Kadısı, İbrahim Mustafa b. Yusuf, Kazasker, Yusuf b. Mehmed b. Hamza Fenâri, Mehmed b. Armağan

b. Halil Hanefi Bursa Kadısı, Ahmed Gürani, Kazasker, Ahmed b. x mütevellî, Celâleddin, Sivrihisar Kadısı, Kazasker Veli. Dinin ve milletin şerefi olan büyük emir İsa Bey Çelebi b. el-merhum el-magfur Bayezid Paşa b. Yahşi Bey, Allah ömrünü ziyade etsin, bildi ki Allah'ın emirlerine uymak farzdır. Bunun üzerine kendisine ait olan ve taht-ı tasarrufunda bulunan şeyleri vakf ve habs etti. Ve bu hususta niyetini halis tuttu. O vakfedilen yerler şunlardır: Bursa kalesinin içindeki iki değirmen, hudutları itibariyle bunlar kıble yönünden yola, doğu yönünden Hamza Bey'in mülküne huduttur. Kuzey yönünden kaleye, batı yönünden Musa Bey'in mülküne bitişir. Bu mülk kendine aittir. İsterse orada oturur, isterse onların gelirlerini sarf eder. Hayatta olduğu müddetçe dilediğini yapar. Bu imarete gelen din ve doğruluk üzere olan kimselere harcar. İki değirmenden bir tanesini imaret yapmıştır. Burada iki kışlık oda ve üç yüksek sofa ve erzak konulan yer, bir ekmek pişirilen yer ve yemek pişirilen yer vardır. Orası imaret olarak kıyamet gününe kadar açıktır. İkinci binayı medrese olarak ayırmıştır. Orada bir kışlık yer ve tak vardır. Altında ise ev ve küçük bir hamam vardır ki, bunların tamamı Allah için vakıftır. Onun rızası için habs edilmiştir. Buraların kapsamında bulunan oda vs. gibi yerler hep bu vakfa dâhildir. Bu adları geçen imaret ve medresenin vakfiyeleri tahakkuk edip sâbit olduktan sonra vâkıf, yine şunları, Allah rızasını talep için ve bol sevaba nâil olmak gayesiyle, tasadduk etmiştir. Yine vâkıf, Allah-ü Teâlâ'nın tasadduk eden kimseleri iyi emellerinden dolayı sevindirip, zâlimleri kötü emel ve hareketlerinden dolayı cezalandıracağı günde, Allah'ın azabından korunmak ve kendisine bir mertebe sağlamak için bu vakıfları yaptırmıştır. Kendisi hayatta bulunduğu müddetçe bu yerlerin gelirlerini kendisine harcayacak, vefatından sonra ise yine vâkıfın tayin ettiği üzere imaret ve medresenin mesalihine, orada bulunan, tayin edilmiş olan vazifelilerin yararlarına harcanacaktır. Oradan arta kalan ise imarete gelen fakir miskinlere, şer'i ilimler tahsil edenlere verilecektir. Bursa'da Suluköy adı verilen

nahiyede bulunan ve halk arasında şöhretine binâen burada hudutlarını açıklamaya gerek duymadığımız köyler, içindeki hamam ve tüm etrafı ve ekleri, dâhil ve hariçteki hakları, meraları, nehirleri, pınarları, mezraaları ve meyvalı ağaçları, erkek ve kadın hizmetkârları, büyük baş hayvanları ile beraber vakfetmiştir. Vâkıf, oradaki iki evi aslah çocuklarına ve onların çocuklarına, sonra hizmetkârlarına ve onların büyük çocuklarına sonra fukaraya vakfetmiştir. Yine Bursa şehri Suluköy nâhiyesinde Ahi Seder diye adlandırılan Köyün tamamı, dâhil ve hariç haklarından her ne varsa evler, nehirler, pınarlar, pirinç, buğday arpa ve benzeri ekinler, ağaçlar mezraalar, erkek ve kadın hizmetkârlar, büyükbaş hayvanlar hepsini, yine Aluç isimli ve halk arasında hudutları bilinen, İnegöl nahiyesindeki Köyün tamamı, nehirler, pınarlar, değirmen, erkek ve kadın hizmetkârları çocukları vakfedilmiştir. İnegöl'de Ada diye bilinen mezraa ve arazinin yarısı ve kale nahiyesinde bulunan Çavuş Köyündeki değirmenlerin tamamı, yine Ada Köyü'nün kadın ve erkek hizmetkârları, çocukları vakfedilmiştir. Bursa'nın içinde Tozpaazarı diye bilinen çarşı içindeki dükkânların tamamı, mahrûse-i Ankara'daki ipekçiler, saraçlar, kumaş dükkânları ve oradaki pamuk çarşısı ve ona ait ve ilave olan yerlerin tamamı vakfedilmiştir. Kadıköy ve Şeyhler diye bilinen Mürted Ovası nahiyesindeki köylerin tamamı ki bunların hudutları yol ile dağlar arasındadır. Oradan Bıçık Köyü'nün hudutlarına kadar, oradan Istanoz isimli Köyün nihayetinde ve oradan Karkız Köyü'nün nihayetinde, oradan Erkeksu Köyü'nün nihayetine, oradan mezkûr yolla huduttur. Bu hudutlar içindeki yerler, ziraate elverişli ve elverişsiz arazi, ağaçlar, üzüm bağları, pınarlar, nehirler ve kuyuların hepsi dâhildir. Fendus diye isimlendirilen Köyün tamamı. Bu köylerden birinin halkı Müslüman, diğerinin gayri müslimdir. Bu köyler, Felekâbâd nahiyesi içindedir. Bu nâhiye hudutları itibariyle; kible yönünden Beyaz Tel'e, şark yönünden Erdemun nihayetine, şimal yönünden âmir yola, batı yönünden Kulahöyük nihayetine kadar uzanır. Bu iki Köyü hudutları ve bütün hakları

ile ve kendilerine bağı yerler ve ilaveler ile ağaçları, üzüm bağları, nehirleri, dağları, odun kesilecek yerleri ile mer'aları, hayvan bağlanacak yerleri veya deve bağlanacak yerleri (me'âtinleri) ile ve her iki Köyü, kendilerine taalluk eden hakları ile beraber vakfetmiştir. Vakfedilmiş olan imaretlerin gelecek olan gelirin 1/3ü hayatta olduğu müddetçe evlâdına harcanır. Şayet evlâdının nesli inkıraz bulursa, bu 1/3 de diğer vakıflara eklenir. Bu vakıfların her türlü tevliyet işi, kira toplanması, gelir ve giderleri düzenlenmesi, diğer her türlü hakları hayatta olduğu müddetçe kendine aittir. Kendi vefatından sonra evlâdına, daha sonra onların evlatlarına kalır. Şayet nesli inkıraz bulursa, tevliyet hakkı azatlı kölelerine daha sonra sırasıyla onların çocuklarına kalır. Vâkıfın şartları; Medrese fakih bir müderris olması gereklidir. Bu müderris, şer'i ilimleri bilecek, fıkıh ilmine usûl ve furu'u ile vakıf olacak, hadis bilecek ve tefsir bilecektir. İmarette salih ve mütedeyyin bir şeyh olacaktır. Bu şeyh, vakfa nâzırlık yapacak, gelirleri kontrol edecektir. İmarette sâlih bir imam bulunacaktır. Bu imam Efendi, namaz erkânını ve şartlarını hakkıyla bilecek, namazın adap ve ezkârına riâyetkâr olacaktır. Namazı izale eden şeyleri iyi bilecek, beş vakit namazı orada cemaatle kılacaktır. İmarette sâlih bir müezzin bulunacaktır. Müezzin Efendi, namaz vakitleri orada ezan okuyacaktır. Beş tane kurra bulunacak ve bunlar sâlih ve tecvîd ilmine vâkıf kimseler arasında seçilecektir. Her gün imarete gelecek olan bu beş kurradan biri günde birer cüz Kur'an okuyacaktır. Bu vazifelilerin, bu imareten başka bir yerde bulunmamaları ve vazife almamaları gerekir. Aksi takdirde vazifelerinden azledilirler. Okumuş oldukları Kur'an-ı Kerim'den hâsıl olacak sevabı vâkıf müşârun ileyhin ve onun ecdadının ruhuna hediye edeceklerdir. Bu işlerin yürümesini kontrol edecek olan bir kâtip bulunacaktır. Bu Kâtip ister az ister çok olsun vakıflardan elde edilen gelirleri kaydedecek, nereye olursa olsun yapılacak sarfiyatı kaydedecektir. Kısa ve geniş her türlü hesabı tutacaktır. Sâlih ve kuvvetli bir nakîb olacaktır. Ekmek pişiren

bir ekmekçi bulunacaktır. Yemek pişiren bir ahçı bulunacaktır. Kapları yıkayacak ve muhafaza eden bir bulaşıkçı olacaktır. Pazardan gerekli ihtiyaçları temin edecek bir mubayâ memuru bulunacaktır. Kandilleri yakan bir kimse bulunacaktır. Bir kapıcı olacak. Bir temizlikçi, süpürgeci olacaktır. Vazifelilere tayin edilen ücretler: Mütevelliyeye, tevliyet görevi karşılığı olarak bütün gelirin 1/10'ünün yarısı, Müderris, her gün 10 dirhem, buğdaydan altı müd, arpadan altı müd verilecektir. Vakfın nazırı olan şeyhe, günde 10 dirhem, altı müd buğday ve altı müd arpa verilecektir. İmama, üç dirhem, dört müd buğday verilecektir. Müezzine, iki dirhem ve üç müd buğday verilecektir. Beş kurradan her birine bir er dirhem verilecektir. Kâtibe, her gün dört dirhem, beş müd buğday ve beş müd arpa verilecek. Nâkibe, her gün iki dirhem verilecektir. Ekmek pişiriciye, üç dirhem verilecek. Ahçıya, her gün üç dirhem verilecektir. Bulaşıkçıya, buğdayı kabuklarından ayıran kimseye ve pazardan alışveriş yapan kâhyaya, her gün iki dirhem ve üç müd buğday verilecektir. Süpürgeci, kapıcı ve kandil yakıcıya her gün bir dirhem ve iki müd buğday verilecektir. Erzak için ayrılan para: İmarete alınacak et için her gün 20 dirhem, ekmek için beş mikyal, buğday, marak için bir gün bir buçuk kilo buğday, diğer bir gün bir buçuk kilo pirinç. Murakıp için her gün 10 dirhem, odun ve tuz için kifayet miktarı, misafirlerin gelenleri için her gün 10 dirhem, bal, yağ ve reçel için her gün 10 dirhem, her oda için bir dirhem ve yeteri kadar ekmek ve marak verilecektir. Her oda sakinine, mezkûr köydeki imama dört akçe nakit ve altı müd buğday ile dört müd arpa verilecektir. Müezzine iki akçe nakit ve 4 müd buğday verilecektir. Şayet evkâfın gelirleri artacak olursa mütevellî bunları sarf etmeyecek, evkaf emlakinin tamiri için muhafaza edecektir. Aksi olur da evkaf gelirleri eksilirse verilen ücretlerde kısıtlama yapılacaktır. Vazifeli olarak tayini yapılmış olanlardan her kim, vazifesine ihanet eder, yerine getirmese azledilecek ve yerini derhal bir başkası tayin edilecektir. Vâkıfın şartı şudur ki; vakfın yemeklerinden kızları,

erkek ve kız kardeşleri katiyen yememelidir. Şayet yerlerse yediklerinin karşılığını vermeleri gerekir. Sonra vâkıf yine şart koştu ki; mezkûr evkâfın durumundan gereksiz bir sebep yüzünden vazgeçilirse, evkaf kendisine teslim edilen mütevellinin münaza'a etmesi ve buna karşı çıkması lâzımdır. Müteveli Hasan b. Rüknedin'dir. Bu vakfiyeyi bana (İsa Bey'e), Bursa Kadısı Mevlânâ Mehmed b. Armağan b. Halil (Molla Yegân), Allah onu affeylesin, yazmıştır. Bu vakfiyenin lüzumuna hükmetmiş ve bu da tescil edilmiş bir vakıf olmuştur. Bu vakıflar mezkûr kanunlara göre gerekli bir hapistirler. Bu vakfın zabıtları, şartları değiştirilemez, Orada tayin ve tahsis edilen şeyler ihmale uğratılamaz, açıklanan şeyler gizlenemez. Yerler ve gökler durdukça İslâmiyetin iktizası nucibince vakfiyedeki hükümler caridir. Evkâf malları satılmaz, hibe edilmez, rehin verilmez, mülk edinilmez, miras yolu ile intikâl etmez ve bu şartlar altında kıyamete kadar devam eder. Her hangi bir hâkim-i mülk, kadı veya valinin bu evkâfı ve hükümlerini değiştirmemesi gerekir. Her kim onları değiştirmek ister veya ihmal ederse Allah'ın melaikenin, resullerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Her kim onu duyduktan sonra değiştirirse onun günah ve vebali onu değiştirenler üzerine olsun. Allah gerçekten her şeyi duyan ve bilendir. Vâkıfın ecri Allah'a aittir. Zira Allah iyilik yapanların ecrini zâyi etmez. Bu vakfiye, fi şerh-i Ramazânî'l-mübarek, fi sene 839'de yazılmıştır. Yazan, Şeref b. Abdullah'dır. Şahidler: Mehmed, Sirâc b. Sa'adeddin, Mehmed b. Armağan b. Halil, Yusuf b. Mehmed b. Armağan b. Halil (bunu kendisi düzenlemiştir), Ali b. İlyas Nakkaş, İskender b. Bayezid (babası bu vakfiyeyi düzenleyen kadıdır), Hasan b. Abdullah, Şeyh Mehmed b. x, Dâvûd Ulvizâde Efendi, Muhiddin b. Hamza. (Bilge, 1984, s. 266-271)

Topkapı Saray Arşivinde bulunan nüsha burada sona ermektedir. Başvekâlet arşivindeki nüshanın fotokopisi verildiği için bu aşağıdaki kısım görülmektedir:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Vakfiyede olanlar doğrudur. Ben Yusuf b. Muhammed b. Hamza al-Fenâri. Dua Kısmı...

Bu vesika bildiriyor ki Emîr Mu'azzam İsa Bey b. Çelebi b. Merhum vezir Bayezid Paşa Bursa Mevlânâ Sinan'ın yanına gitmiş ve müşârun ileyh (kadı) okunan vakfiyenin ahkâm-ı şer'iyeye uygun olduğu hususunu tasdik etmiştir. Vâkif, Bursa Kalesi içindeki iki değirmeni (Bunlar babası Bayezîd Paşa'nın mülkleri idi), kalenin kuzey kısmında ve büyük vakfiyede hudutları belirtilmiş olan iki değirmenden birini imaret ve zâviye için diğerini ise medrese için icmâlen ve tafsilen zikredilen şartlarla beraber vakf ve habsetmiştir. Mezkûr şartlar şunlardır ki, imarete sâlih bir imam olacak, bu imâm namaz şartlarını bilecektir. Yine şarta göre imarete bir müezzin bulunacak ve bu müezzin beş vakit ezan okuyacaktır. Vâkif, değirmenlerin kible tarafından önünde mamur mescid ile değirmenler arasında bir mescid yaptı ve ümid etti ki, orada imaret, zaviye ve medresedekiler namaz kılarlar. İmarette tayin edilmiş olan imâm ve müezzin bu yeni mescidde imamlık ve müezzinlik yapacaktır. Ayrıca burada çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretecek. Bunun için imâm efendiye her gün 3 akçe, müezzin efendiye ise 1 akçe verilecektir. Vâkif müşârunileyh kandil yakılmasını şart koşmuştur. Gökdere üzerindeki köprü yakınında Ermene mahallesinde, mezkûr şehirde bulunan kasap dükkânını da evkafına ilave etmiştir. Bu dükkân, Gödere köprüsünün Sultan imareti yönündedir. Bu, evasıt-ı Receb 846 H./ 29 Kasım 1442 M. tarihinde yazılmıştır. Şahitler: Mevlana Alaaddin, Mevlana Sinaneddin'in nâibi, Ulvî b. Dâvûd, Mevlana Bedreddin Mâhmûd b. Şemseddin Ahmed, Mevlana Muhiddin b. Mevlana Şemseddin Osmancıklı Kâtip, Mevlana Alaaddin b. Ebubekir Şah, Hasan b. Abdullah, Yusuf b. Mehmed b. Hamza Fenâri. Bu Bayezid Paşa merhumun evlerinin önünde Bursa kalesinde bulunan mescidin evkâfını bildiren vesikadır. Bayezid Paşa merhumun oğlu İsa Çelebi'nin imareti ve yeni cami için bir mezraa vakfetmiştir ki, bu mezraa ortalama

olarak 914 müd hububat verir. Bu mezranın hudutları kible yönünde ve doğu taraftan suyolu olan yerdedir. Ve orada pirinç mahsulü elde edilir. Batı yönünden hududu ise yoldur. Kuzey yönünden ise Emir Doğan b. Abdullah Bey'in mülküne hem huduttur. Ayrıca bu iki parça arazi ki, hudutları itibariyle kible ve batı tarafından yola, doğu yönünden merhum Çorak Bey'in mülküne, Kuzey tarafından Şemseddin Ahmed'in mülküne, oradan kalenin ucundaki rehaya, kible ve doğu yönünden akarsuya, batı ve kuzey yönünden yola bitişiktir. Orada bir tane daha arazi vardır ki, onun hudutları; mezkûr reyanın önünde Yahşi Bey'in mülküne, doğu ve kuzey yönlerinden yola, batı yönünde yola bitişir. Böylece muntazam bir şekilde yazılmıştır ki, kaybolmasın ve değiştirilmesin diye. Zira zaman bu hususta çok haris ve hileye düşkündür. Muvakkaf kılan Allahû Teâlâdır ve yine o, hayır ve hasenet yapan kimselerin yardımcısıdır. Onların ecri hem dünyada hem de ahirette görülür. Ey Allah'ım, vakfiyenin sahibi büyük emiri sen koru ve onu dünya ve ahirette yüce kıl. Bu, 1 Şaban 846 H./ 5 Aralık 1442 M. tarihinde yazılmıştır. (Bilge, 1984, s. 272-273)

3.14. Kara Hasan Paşa Medresesi

Müderri Kara Hasan Paşa ve İznik Orhan medresesinin müderriyelerinden Mevlana Alaaddin Esved'in oğludur. Molla Cemaleddin Aksarayı'den Molla Fenari ile beraber ders okumuşlardır. 1422 yılında kazasker, sonra da vezir olmuştur. Sultan Murad II. devrinde vefat etmiş Bursa'dahi medresesine defnedilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, II, s. 640). Hasan Paşa'nın Bursa'da mescid ve medresesi Edirne'de şimdi bulunmayan ve vaktiyle İhmal Paşa denmekle meşhur olan bir cami olduğunu biliyoruz (Bilge, 1984, s. 127; Hızlı, 1986, 58-59).

Eski Gemlik yolu üzerindeki Deveciler Mezarlığında'nda idi. Şemsüddin Efendi'nin verdiği bilgiye göre takriben sekiz metre tek kubbeli imiş. Medresesi ve mektebi yol için kesilmiş, yarım asır önce mevcut olan bu binalar şimdi yıkılmıştır (Ayverdi, 1989b, s. 297).

Osman Nuri Peremeci: “*Hasan Paşa'nın Bursa'da da medresesi varmış. Has fırın yanındaki Haşan Paşa mescidi de bu Haşan Paşa'nın imiş. Evleri de galiba onda imiş ki, o mahalleye halâ Haşan Paşa mahallesi denmektedir*” (Peremeci, 1939, s. 44) der.

Kamil Kepecioğlu, bu medresenin ‘Akçeli mektep’, ‘Hasan Paşa-ı Atik medresesi’, ‘Kuzguniye medresesi’ adlarıyla tanındığını yazar. Ancak Güldeste’de Derkenar olarak verilen bilgi, Akçeli Mekteb’in İsmail Hakkı Dergâhı yanında olduğunu ve dolayısıyla medreseye bu ismin verilmesinin ‘kavl-i bâtıl’ olacağını haber vermektedir. Medreseden günümüzde hiçbir iz kalmamıştır (Bige, 1984, s. 123; Hızlı, 1998, s. 107).

Vakfiyesi hâlen bulunamayan medreseye nelerin vakfedildiği tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Medrese evkafı konusunda mahkeme sicillerinde bazı bilgiler bulmaktadır. Bunlar: Atpazarında dört dükkân, Aydın’ın Arbaz, kazasına bağlı Erмене Köyündeki bir parça arazi. Medreseye bunlar dışında vakıfların tahsis edilmiştir. Medrese evkafının büyük bir kısmı 16 ncı yüzyılda yanmış tamirinin yapılabilmesi için medresede rekabeye gidilmiştir (Hızlı, 1998, s. 108).

3.15. Lala Şahin Paşa Medresesi

Lala Şahin Paşa, Osmanoğulları neslinden olmayan ilk emirü'l ümeradır (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 103). I. Murad’ın lalası ve İznik fatihi olup Orhan Gazi’nin ağabeyi olan Alâeddin ve büyük oğlu Süleyman Paşalardan sonra Osmanlı devletinde ilk önce Paşa adı, I. Murad padişah olduktan sonra ona verilmişti. Sazlıdere’de Edirne tekfuru Adriyeni bozup Edirne kalesini muhasara eden Lala Şahin’dir. I. Murad Edirne fethinden sonra Anadolu’ya döndüğünde, Rumeli beylerbeyi ve Edirne muhafızı olarak kalmış ve 1363 senesinde Eski Zağra Filibe ile dolaylarını almıştır (Peremeci, 1939, s. 140; Baltacı, 2005, II s. 852).

Osmanlı’nın ikinci medresesi olan bu medrese de Orhan Bey’in kumandanlarından Lala Şahin tarafından, İznik fethinde görülen yararlığına mükâfat olarak Tâceddin Kürdî

fetvasıyla kendisine bağışlanan ganimet malının geliriyle Bursa’da kurulmuştur (Adıvar, 1982, s. 16). 1348 tarihi taşıyan vakfiyesinden hareketle medrese bu veya buna yakın bir tarihte yapılmış olmalıdır. Lala Şahin, eserleri için farklı değişik akarat bırakmıştı. Vakfiyeye göre “*müderrise günlük sekiz dirhem, senelik 27 müd buğday, medrese talebelerine günlük üç dirhem verilmesi ve müderresin âlim, kadir olup şer’î tatil günlerinden başka bir özürlü olmaksızın medreseyi terk etmemesini ve vazifesini tayin olunandan ne az ne çok olmamasını şart*” kılınmıştı (VGMA DEFTER 1961-602-96)¹⁸.

Kazım Baykal “*Torunlarından Selim Bey 1802 de tamir etmiştir demektedir*” (Baykal, 1950a, s. 57). Medrese pek çok tamir görerek günümüze kadar gelebilmiştir. Tophane’den Pınarbaşı Mezarlığı’na doğru giden Kavaklı Caddesi ile Ortapazar Caddesi’nin kesiştiği noktada bulunmaktadır. Şimdi çocuklara yönelik Hisar Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Medreseye zaman içinde verilen diğer isimler arasında ‘Sıçanluca’, ‘Sırçâliye’, ‘Sercâniye’, ‘Sırçâniye’ de vardır. Bânisinin adıyla, neredeyse eşit olarak kullanılan bu medreseyi bu isimle de meşhur eden diğer bir ad da ‘Arabiye’dir. Mahkeme sicilleri, medresenin fiziki yapısıyla ilgili bazı bilgiler vermektedir. Buna göre medrese, dersane ile birlikte sekiz oda, üç tuvalet ve bir çamaşırhaneden meydana gelen odalarında döşeme, dolap ve kömürlükleri bulunan, üzeri kiremit örtülü bir bina olup avlusunda kaldırım ve şadırvanı vardı. Ayrıca medresenin hemen yanbaşında bir matbah ve bir çeşme mevcuttu. Medrese bir avlu duvarı ile çevrelenmişti (Hızlı, 1998, s. 27-28; Hızlı, 1986, s. 35).

Mimari

Medrese kubbeli bir medhal ve derin tonozlu bir eyvanın teşkil ettiği orta sahanın, iki tarafına dizilmiş boyut olarak birbirlerinden farklı yedi hücreden oluşur (Ayverdi, 1989a, s. 93). Lala Şahin Paşa Medresesinde Selçuklu şeması ve geleneği açıkça belli olmaktadır (Aslanapa, 1977, s. 20). 1968 yılında tamamlanan onarımdan sonra Çocuk Kütüphanesi olarak

¹⁸Lala Şahin Paşa’nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde VGMA DEFTER 732-74-59’da bulunan vakfiyesinin tercüme suretidir.

kullanılmaya başlanan medresenin 1555, 1787, 1818 ve 1844 yıllarında da onarıldığı bilinmektedir. Medrese, kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlıdır (Demiralp, 1997, s. 23).

Güney cephenin üst kesimine üç pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Bu cephede, köşelere yakın kesimlerde yer alan, küçük pencere açıklıkları öğrenci hücrelerine; ortadaki sivri kemerli büyük pencere ise, eyvan şekilli dersane/mescit mekânına açılmaktadır. Avlunun güneyinde, üzeri kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli bir tonozla örtülü dersane/mescit mekânı yer almaktadır. Bazı araştırmacılar, medresenin doğu kanadında dört öğrenci hücrelerinin bulunduğunu belirtmektedirler. Ancak son onarımda, güneydoğu köşesindeki hücre hariç, diğer üç hücreyi birbirinden ayıran duvarlar kaldırılmıştır. Bu üç hücreden kuzeydeki ikisinin avluya; diğerinin de dersane/mescit mekânını örten tonozun kuzey kesimine açılan düz atkılı girişleri, bugün hala görülebilmektedir. Batı kanadında da dört öğrenci hücresi yer almaktaydı. Güneybatı köşesindeki hücre diğerlerinden daha büyüktü. Bu nedenle, medresenin batı duvarı üzerindeki beş pencereden güneydeki ikisi bu mekânı aydınlatmaktaydı. Güneyden itibaren ilk iki hücreyi birbirinden ayıran duvar, son onarımda kaldırılmış ve iki hücre birleştirilmiştir. Bu iki mekânın girişleri dersane/mescit mekânına; kuzeydeki ikisinin girişleri ise, avluya açılmaktadır. Hiçbir öğrenci hücrelerinde ocak yoktu. Hücreleri örten kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli tonozların, son onarımda yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır (Demiralp, 1997, s. 23-26).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan Lala Şahin vakfiyesi:

Emir-i azam sahibi muazzam memalikin düsturu, İslamların halaskarı, haşmet ve vekar ezyalinin cazibi, nusrat ve iftihar sancaklarının sahibi, beldelerin X kal'aların fatihi, cihan keferesinin kahiri, devletin, dini dünyanın emiri Şahin Lala Paşa b. Abdülmuin, adi dünya mihne ve bela ve helak ve fena mahalli olup sükûn ve aram yeri olmadığını ve mürür ve ubur için bir geçit olup sürür ve huzur mevzii olmadığını, nimetleri heman bir zılli zail, mukimleri xx zayıf rahil olduğunu ve insan yediğini

tüketmiş ve giydiğini x eskitmiş ve tasadduk ettiğini ibka etmiş olup ahiretinde ana x faide verecek ancak tasadduk olduğunu yakinen bilince Cenab-ı Hakk'ın ve Cenab-ı Peygamber'in vakfiyede yazılı kavli şerifi'l-amel ederek nazarların bir noktaya dikilip kaldığı korkunç gün için hazırlık tedarik etmediği mürad etti de kendine mahsus mülk bulunan şeyleri niyyet-i safiye ve tayyibet-i vafiye ile vakıf habsittiğini meclis-i şer'i şerif ve mahfili dini münifte x ve itiraf etti. Onlarda; Bursa kalesi dâhilinde bina ad kendisine nisbetle tahdid ve tavsiften müstağni medresenin Kirmasti kalası dahilinde bina edip orada şöhretine mebniditten müstağni mescid-i cami ve bunun karşısındaki zaviyenin tamamı vakıf, mezbur medrese ve mescid-i cami ve zaviyenin x yollarını ayırır ve haklarını ve menfaatlerini tayin etti ve x anları usul ve tevabii sağ ve sağlam ve atıyye ve menafi-ı salim ve tamam ve usul üzere kaim ve şurut üzere mahfuz ve yer ve gök durdukça daim ve Allah rızası için inşa edilmiş müebbed ve muhalled bir sadaka-i sahiha-i şer'iyye olarak vakfetti. Dünyanın sonuna kadar hiçbir vecih ve sebeple ne beyi ve ne hibe ve ne temlik x ve ne itlaf edilemez. Vâkıf merkum hayratının ve mülazim ve hademesinin ve vazifelerinin ila ahiri'l-eyyam beka ve devamı ancak ruyu ve gallati anlara kâfi müteğallatın vakıf ve habi ile mümkün olacağını nazarı itibara alarak şu vakfın kendisinden xx suduri zamanında kadar kendine mahsus milki bulunan şeyleri vakıf ve habis etti onlar da şunlardır: Mezbur kasabanın çarşısında vaki ve orada şöhretine mebni tahdittan müstağni 28 dükkânın tamamı. Sultan-i ekrem ve hakan-ı efham, gazilerin, mücahidlerin x sultanı, kâfirlerin, müşriklerin kalelerini kökünden söken x beyzai islami himaye eden, küfür ve tuğyan eserlerini mahveden Sultan Orhan b. Sultan Osman tarafından temlik edilen ve defteri sultanide mestûr bulunan karyelerin ve mezraaların tamamı bu karyeler ve mezrealer, mazbur Kirmasti kasabasını ve arazısını Codrek ve Oruçbey ve Behram ve Çölmekçi ve Kürdli ve Atev namıyla ma'ruf karyelerle birlikte Yenice karyesini ve üçerler karyesi ve bunların arazi ve mezreasını

müştemildir. Ve bunlardan her biri hududları mülasik ve Bursa livasında vaki mezbur kasabanın havalisindedir. Hududu Tekfur köprüsü nam köprüden başlayup akan nehri ile beraber Kürdli karyesine müntehi ölünceye kadar x gider sonra oradan kıble tarafını tutarak Behram ceziresini x sonra nehir ile beraber Başmakçı geçidi nam su geçidine sonra Behram karyesi kabirlerine muttasıl dereye sonra dere ile beraber giderek x dağın sırtına sonra Evrane pınarına sonra Karacakoz nam mevzie sonra Numrud toprağı nam mevzie sonra Ayvacık dağı üstünden Kuşkayası nam mevzie müntehi oluncaya kadar gider sonra Değirmen deresi nam dereye onra Yolçatı nam mevzie sonra Hisarpınarı nam pınar sonra Çayırköprüsü nam köprüye varır. Sonra buradan tarik ile x beraber beldenin yoluna müntehi oluncaya kadar gider sonra buradan tarik ile beraber Kerpiçlik nam mevzie varır sonra buradan Kirmasti geçidi nam geçidi keserek Dikilitaş'a müntehi oluncaya kadar gider sonra Yenice karyesine sonra Abdülbaki pınarına x sonra tarik-i âmme sonra Mezarlıkbayırı nam tepeye, zikri geçen köprüye ki Tekur köprüsüne müntehi oluncaya kadar gider ki işbu hudut ile mahduttur. Mezbur vakıfi mezbur dükkânlar adet veçhile iyicar olunup kiralarından ve mezbur karye ve mezraaların mahsulat ve ruyuundan ve defteri hakanide muharrer xx veçhile rüsumundan mezbur medresenin müderrisine yevmi sekiz x dirhem ve senevi 27 müd buğday verilmesini ve medresenin talebesine yevmi üçer dirhem verilmesini şart kıldı. Ve yine vakıf, müderrisin ifadeye kadir ve ihatalı âlim olmasını ve x tatil günlerinden başka günlerde özri şer'i bulunmadıkça dersi terk etmemesini ve vazifesinin tayin olunandan ne ziyade ve ne noksan olmamasını ve bu müderrisin eyyami tahsilde ders terk x ettiği günün vazifesinin verilmemesini şart kıldı ve caminin imamına yevmi üç dirhem ve senevi altı müd buğday ve hatibine yevmi iki dirhem ve altı müd buğday ve müezzine yevmi bir dirhem x ve senevi dört müd buğday ve kilerciye yevmi bir dirhem ve senevi üç müd buğday ve vâkıfın kâtibine yevmi üç dirhem ve senevi altı müd buğday ve altı müd arpa

ve kayyim ve ferraş ve x bevvab olup camiin çerağlarını yakma ve söndürme ve sair hizmetlerini eda eden kimseye yevmi bir dirhem ve senevi iki müd buğday ve vekilharca yevmi bir dirhem ve zaviyenin yemek ve x ekmeğini pişiren aşçıye yevmi bir dirhem ve senevi dört müd x buğday verilmesini ve Cuma günü mezbur camide Cuma namazından Evvel Kur'an-ı Azim okuyan yedi nefer cüzhandan her birine yevmi birer dirhem ve vâkıfın türbesinde hergün Kuran-ı Azim'den birer cüz okuyub sevabini vâkıfın ruhuna hediye eden 15 x hafızdan her birine yevmi birer dirhem verilmesini ve hububat, bostan ve bağların câbisine yevmi birer dirhem ve akar ve x rüsumun câbisine amlas hizmetini ifa etmek üzere yevmi x bir dirhem ve senevi üç müd buğday ve altı müd arpa verilmesini ve müteveli için tavliyet ciheti olarak mahsulatın x öşrünü şart kıldı ve mezbur zaviyede hergün pişecek et için yevmi yedi dirhem ve tuz için senevi 450 dirhem ve soğan ve nohud ve biber ve maydanoz ve emsali taam levazimi için senevi 1000 dirhem ve pirinç ve yağ için senelik 6000 dirhem ve ekmek için senevi 36 müd buğday unu sarf x olunmasını şart kıldı. Ve mezbur Kerdeli karyesinde ziraat için seney iki müd buğday ve iki müd arpa verilmesini şart kıldı. Ve zikri tekarrür eden müdden murad Bursa şehrinde mütearef olan müd olduğunu beyan etti. Mezbur vakıf zikrolunan masraflardan artanı ihtiyaç anında inhidam vaki olur ve gelir fazlasında buna kâfi gelmezse binanın tamiri bitinceye kadar mürtezikanın vazifelerinin verilmemesini şart kıldı. Ve yine x vâkıf, mürtezikanın vazifelerinin verilmemesini şart kıldı. Ve yine x vakıf, mürtezikanın azil ve nasıblarını evkafına müteveli x olana şart kıldı ve tevliyeti sağ oldukça kendi nefesine sonra büyük oğlu Mehmet Paşa'ya sonra anın iki oğlu Bali Bey ve Hamza Bey'e sonra anların oğullarına sonra oğulları oğullarına sonra inkıraza kadar oğulları oğulları oğullarına şart kıldı ve şayet inkıraz vukubulursa vâkıfın evladı inasından tenasül ve teakub eden zükür ve inasın el erşed felierşed usuli üzere xx erşedine ve bunlarda münkarız olursa vâkıfın utekası evladının utekası evladı evladının

sonra nesilden nesile utekası evadı evladının aslahına şart kıldı ve bunların inkırazından sonra hâkimin reyine mufavvaz olacaktır. Yine x vakıf evkafının nezaretini evladının sonra teakup ve tenasül eden evladı evladının aslahına sonra hâkimin rey'ine mufavvaz olmasını şart kıldı ve ciheti nezaret için yevmi beş dirhem tayin x etti ve evkafında teptil ve tağyiri kayd-ı hayat ile kendi nefesine şart kıldı ve yine vakıf zikrolunan evkafını mülkünden x ihraç ve tasarrufunu izale ve mütevelliyeye teslim ve müteveli de lazım gelen masrafları sarfa başladıktan sonra vakfından tescil için nasbettiği mütevelliden geri alup temellük etmek istedi mütevellide teslimden imtina edip bu suretle islam hâkimlerinden hükmü nafiz ve kazası caiz bulunan hâkimin x huzurunda mürafas olup iş bu hâkim mezbur evkafın sıhhat ve lüzumüne mesaili evkafta cari hilafı bilerek hüküm ve imza xx etti. Hiçbir kimsenin bu sadakayı ibdal ve ifsadına tasaddi x etmesi ve ahkâmından bir hükmünü tebdil ve şartlarından bir x şartını tağyir ve vâkıfın şartına muhalif olarak ruyu ve galatından bir şey'i alması helal değildir. Her kim böyle şeylere teşebbüs ederse Tanrının gazabını kazanmış olup anın yeri yerlerin en acıklısı olan cehennemdir. Her kim teptil ederse xx günahı ana raci ve vâkıfın ecri hayyücevad ve kerim olan cenabı hakka aittir. Cenab-ı Hak semî ve âlimdir. Bu hadisenin cereyan ve tahriri 749 senesi Rebiulevvelin içerisinde vaki oldu. (VGMA DEFTER 1961-602-96)

3.16. Manastır Medresesi

Orhan Gazi, Bursa'nın fethinden sonra ilk medrese olarak Manastır Medresesi'ni tesis etmiştir. Daha sonra 1335-36 tarihinde de Bursa'da belediye bahçesinin yerinde bulunduğunu söylenen cami ve medreseyi yaptırmış olmalıdır¹⁹. 15 adet odadan meydana gelen Manastır Medresesi, 1854'te zelzeleden yıkılmış, 1864 tarihinde Ahmed Vefik Paşa tarafından şimdiki ilk mektebi yerine nakledilmiş ve 1921 tarihinde ilk mektep haline getirilmiştir. Diğer medrese ise, mevcut değildir. Medresenin vakfiyesi ortada olmadığı için tesis tarihi

¹⁹Bk: Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi

bilinmediği gibi medreseye yapılan vakıflar da bilinmemektedir Medresenin 1906 da 38 talebesi vardı (Ayverdi, 1989a, s. 94).

Orhan Gazi Bursa’da bulunan medresesini 1335 tarihinde yaptırmış ve burası için bir de vakfiye tanzim ettmiştir. Ancak bu vakfiyeyi ve Vakıflar Genel Müdürlüğünde ne de diğer arşivlerde bulmak mümkün olmamıştır. Bu durumda Bursa’daki Orhan Medresesi hakkında bulunanlar evkaf mütevellî raporlarından ve diğer bazı kayıtlardan öteye geçmemektedir (Bilge, 1984, s. 84).

Fetih sırasında mevcut olan Saint Elie manastırının yanında inşa edilmesi sebebiyle ‘Manastır’ adını alan medrese, kurucusuna nispeten ‘Orhan Gazi Medresesi’ olarak da bilinir. 19 ncu asrın ortalarında sicile geçirilen bir tamir kaydında, mevcuda ilaveten medreseye üç tuvaletin daha eklendiğini bildirmektedir. Medreseye tahsis edilen vakıflar: Hisar’da Manastır Hamamı, Alışar Köyünde 1,5 çiftlik büyüklüğünde, Delicesulu, Kuruderili, Ormanlı ve Filadar köylerinin çevrelediği kadı çiftliği, ayrıca Hallaç ve Çeltikçi Çiftlikleri, Alâaddin Bey Vakfı’ndan Bukluç Köyü (Hızlı, 1998, s. 20-21).

15 nci yüzyıl sonuna kadar, tespit edilen müderrislerin, şöyle bir sıralama oluşturdukları görülmektedir: 1368’da Molla Fenâri, 1369’da Molla Yegân, 1467’den önce Alâeddin Ali b. Yusuf el- Fenâri (Hızlı, 1998, s. 23; Gökbilgin, 1965b, s. 266).

Osmanlı Kroniklerinde de Orhan Gazi’nin Bursa’da yaptırdığı eserler yer almaktadır; Müneccimbaşı; *“(1335/1336) yılında, Orhan Gazi, Bursa’da bir cami, yanında imaret ve han, kale içinde Manastır adlı yerde büyük bir medrese yapılmasını emir buyurdular. Bunlar için birçok vakıflar yaptılar”* (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 92).

Hoca Sadettin; Bu şehrin içkalesinde Manastır adıyla tanınan kiliseyi medreseye çevirterek burada öğrencilerin kalacakları hücrelerin yapılmasını da emretti. Gerekli sağlam vakıflarını kurarak, gelirlerini müderrislere, öğrencilere, imarete çalışan hademe vesayir işçilere ayırdı. Her birinin görev ve ücretlerini vakfiyeye yazdırarak,

hayır ve hasenat işlerinin uygun hale gelmesi için tutulması gereken davranışta o devrin kudretli hükümdarının bir kusuru görülmedi. ‘Cenneti isteyen kişi hayır işlerine koşar’ gereğince hayırlar yapmada, bunlar için binalar yaptırmada, Osmanoğulları soyunda öncülük eden, İslam binalarını kuran, güven ve huzur kaynağı olan, cihanı tutan adaletin direği. Sultan Orhan Gazi olmuştur. (Hoca Sadettin, 1979, I, s. 77-78)

Mehmed Neşri; *“Rivâyetdür ki, Orhan Gazi iki ‘imâret yaptırdı: biri Bursa’da ve biri İznik’da ve Manastır Bursa’da, bu medrese itdürdi”* (Neşri, 2014, I, s. 187).

3.17. Molla Fenari Medresesi

Tam ismi Şemseddin Mehmed b. Hamza Fenari’dir. Tahsilini Mısır’da ikmal eden Molla Fenari’nin Kudüs’te bir medresesi ve bir mescidi, Bursa’da üç camii, bir medrese ve bir de mektep ile türbesi vardır. Bursa’da Molla Fenari’nin medresenin vakfiyede Pınarbaşında olduğu bildirilmektedir. Medrese ve caminin bulunduğu bu bölge sonradan Molla Fenari mahallesi ismini almıştır (Bilge, 1984, s. 108).

1351 de doğmuş, bilginlerden ders aldıktan sonra Hicaz’a Şam’a gitmiş, Karaman’da aidatla ders vermiş, yüzden fazla eser yazmıştır. Yirmi kıt’a manzumesi olup herbiri bir fenne işaret etmiş Hüdavendigâr zamanında ilk defa Şeyhulislamlık bu zata verilmiş, 1429 da vefat etmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975, I, s. 313-315; Baykal, 1950a, s. 78).

Medrese, Molla Fenârî Camii sokağının üst sokağında avlu kapısı karşısındaydı. Bugün bir duvarının parçasından başka bir şey kalmamıştır. Molla Fenârî son olarak 1368-69’da Manastır Medresesi’ne müderris tayin edildiğinde ve burada vefat ettiğine göre medreseyi de buna yakın tarihlerde tesis etmiş olmalıdır. Medrese, 1914-1915 tarihinde ayakta idi (Baltacı, II, 853-854; Ayverdi, 1989a, s. 445; Koyunluoğlu, 1935, s. 155).

Medreseye değişik dönemlerde, ‘Mevlâna Fenari’, ‘Fenârî’ ve ‘Şemseddin Fenârî’, isimleriyle anılmıştır. Medresedeki öğrenci sayısını tespit etmek, rakam verilmemesi sebebiyle oldukça zor görünmektedir. 16 ncı yüzyılın genelinde, medrese talebelerinin

tamamı için günlük beş akçe verilmesi iki ihtimalin varlığını akla getirmektedir. Bu durumda medresede, ya günlük birer akçe alan beş talebe ya da günlük yarım akçe alan 10 talebe bulunması mümkündür. Medresede 1906 yılında 35 öğrenci öğrenim görmekteydi. Yine vakıf muhasebe defterlerindeki bilgiler, Molla Fenârî oğlu Ali Çelebi'nin vakfından 'taamiye-i müderris' adıyla Molla Fenârî Medresesi müderrisine bir fon ayrıldığını ve Ali Çelebi'nin, babasının kurduğu vakfın harcamalarına büyük ölçüde katkıda bulunduğunu haber vermektedir (Hızlı, 1998, s. 49-51; Baykal, 1950a, s. 78).

Bu daha sonraları görev alan ünlü ilim ve kültür adamları arasında bilhassa Mevlânâ Yegânzâde ile Mevlânâ Hocazâdeyi zikretmek yerinde olur (Gökbilgin, 1965b, s. 265).

Molla Şemseddin Fenârî Vakfıyesi;

Tasdikler: Kazasker, Veli b. İlyas Hüseyini, Kazasker, İsa b. Mehmed Abbasi, Bursa kadısı Kemal b. Hüseyin. "Dünya geçici bir âlem âhiret ise devamlı ve kalıcı bir yerdir. Dünya ahiretin ekin yeridir. Bunu bilen sultânü'l-ülemâ, kelâm ehlinin önderlerinin reisi, şeriatı ve hükümleri açıklayan, Şeyhulislam Mevlânâ Efendimiz, şemsü'l-milet ve'l-hakk ve'l-din, Mehmed, Allah ömrünü uzun etsin. İbn al- Fenârî diye meşhur, b. Merhum Molla Hamza b. mağfürun leh Mehmed (tâbe serâhüma) Allaha teveccüh etmeyi son gâye görmüş ve şuna kanaat getirmiştir ki vakıf; iyilik ve sevabın devamlı olması için -insan öldükten sonra dahi- en fazla faydalı olan şeydir. Bunun üzerine Kuds-ü mübârekte Taylûniye diye meşhur olan ve Mescid-i Aksa'nın yanında, enbiyâ safında bulunan medreseyi vakf ve habsetmiştir. Şöhretine binâen bu medreseyi daha fazla tarife ve hudutlarını tayine gerek yoktur. Bu medreseye Germiyan İli vilayetinde Kütahya beldesindeki dört Köyü vakf ve habsetmiştir. Bu köylerden birincisi, Elma Ağacı diye bilinir. İkincisi; Eyne Gazi, üçüncüsü; Sele oğlanı veya Sille oğlanı, dördüncüsü; Örekir'dir. Bu köyler birbirine bitişiktir. Öyle ki onların arazileri, mer'aları, dağları, nehirleri ve kuyuları ve eski yeni, yakın-uzak, bitişik-ayrı bütün

hakları o köylere aittir. Mezkûr medresede müderris olana her gün 15 dirhem tayin edilmiştir. Evkafın gelirlerini toplayan câbiye günde dört dirhem, vakfın kâtibine günde iki dirhem tayin edilmiştir. Vakıf müşârunileyh kezâ Molla Mevlânâ Şemsü'l-milleti ved-din Bursa'da bulunan üç mescidi vakf ve habs etmiştir. Bunların birincisi; Manastır Mahallesiinde, ikincisi; Debbâğlar çarşısında, üçüncüsü; kendine mezar olarak tayin etmiş olduğu yerdedir. Medresesi de üçüncü camiin civarındadır ki; orası Pınarbaşı diye bilinir. Evkafın cümlesinden olarak Bursa yakınlarında Kazık diye adlandırılan üç parça arazinin hepsini vakfetti. Yine kible yönünden oraya bitişik olan bahçeyi vakfetmiştir ki, kuzey ve doğu yönlerinden ana yola bitişiktir. Batı yönünden Mehmed b. Ece Bey'in mülküne bitişiktir. Yine oradaki bütün bahçeleri vakfetmiştir ki, kible yönünden Mehmed b. Osman Rigaf'ın bahçesine bitişik, bir kısmı da ana yola bitişiktir. Doğru yönünden Mehmed b. Abdülcelil mülküne ve bir kısmı da Hacı Yaylı b. İshak mülküne, bir kısmı Çay diye bilinen araziye bitişiktir. Kuzey ve Batı yönlerinden ana yola bitişiktir. Bursa yakınında Nâbiye Köyü bölgesinde bulunan büyük üzüm bağlarını vakfetmiştir. Hamza bahçesi diye bilinen ve Bursa'nın ucunda bulunan bahçenin tamamını vakfetmiştir. Bu bahçe hudutları itibariyle; kible yönünden Hoca İbrahim'in kızı ve mezkûr Molla'nın zevcesinin bahçesine, doğru kuzey ve batı taraflarından ana yola bitişiktir. Bir tanesi mezkûr medresenin civarında, diğeri Bursa'nın ucunda hudutları ve hakları komşularca bilinen iki tane bahçe. Bursa şehrinde üç adet değirmen ki, bunlardan ikisi Göktere diye bilinen akarsuyun üzerindedir. Diğeri üçüncüsü, Şöhretkesri diye bilinen zaviyenin yanındadır. 22 adet dükkân hepsi, bunlardan dokuz tanesi ana yol üzerinde bulunan meşhur Hüdavendigâr hamamının karşısındadır. Bu dükkânlardan diğeri dokuzu tanesi Doğangözü diye bilinen yine mezkûr zaviyenin olan ribat civarındadır. Bunlardan dokuzu debbâğlar çarşısındaki mescidin altındadır. Hudutlarını ve hakları halk tarafından bilinen ve mezkûr medresenin yakınında bulunan

ev, bu ev medreseye müderris olana tahsis edilir. Hanımı olan Hoca İbrahim'in kızı, Bursa ucundaki İdris bahçesi diye bilinen bahçesinin tamamını bu mescidlerin yararına vakf etmiştir. Bu bahçenin kible yönü mezkûr mülke doğru yönü ana yola bitişik olan evlere kuzey yönü mezkûr Mollanın (Fenâri) vakfetmiş olduğu ve Hamza bahçesi diye bilinen bahçeye bitişir. Batı yönü ise Kara Hızır b. Yusuf'un emlakine ve bir kısmı da Hoca Mahmud b. Gıyassüddin Nisaburi'nin emlakine bitişiktir. Yine Bursa'da Şöhretkesti diye bilinen zâviye bölgesindeki bahçenin tamamı. Bu bahçe hudutları itibariyle; kuzey yönünden Bayezid Paşa'nın kardeşi oğlu merhum Hacı İvaz Paşa'nın bahçesine, diğer yönlerden ana yola bitişiktir. Sonra adı geçen Molla (Fenâri) yukarıda bahsedilen ilk camiine imam olana günde iki dirhem, müezzin olana bir dirhem tayin etti. İkinci mescidinde imam olana bir buçuk dirhem, müezzine de yarım dirhem günlük tayin etti. Üçüncü mescidinde imam olana günlük iki dirhem müezzin olana da bir buçuk dirhem ayırdı. Medrese vazifelilerine: Mezkûr medresede müderris olan Müderris Efendiye günde yedi dirhem, talebelere her ay 60 dirhem verilecektir. Vakfa müteveli olan kimse mahsûlâtın öşrünü alacak, câbi günde üç dirhem, vakıf kâtibi de bir dirhem alacaktır. Vâkıf Molla Fenâri, vakfin tevliyetini, hayatta olduğu müddetçe kendine, sonra oğlu Molla Cemalettin Yusuf Bâlî'ye daha sonra da çocuk ve torunlarından erşed ve eslâh olana bırakmıştır. Nesli inkıraz bulduğunda tevliyeti Bursa kadısına bırakmıştır. Vakfa ilave yapan hanım Efendi, aynı şekilde oğlu Hacı Cemalettin Yusuf Bâlî'yi hayatı boyunca müteveli tayin etmiş, sonra da evlâdını, onun evlâdını, erşed ve eslah olanı bu vazife ile görevlendirmiştir. Müteveli bu evkafın toplanan gelirlerinin beşte birini alacak ve vazifelerin azil ve tayin işleri kendisine bırakılacaktır. Ayrıca her iki medresede müderrislik görevinin kendi evladı ve torunlarından İstihkak edenlere verilmesini istemiştir. Adı geçen Molla (Fenâri) vazifelere verilen maaşlardan ve diğer harcamalardan arta kalan meblağın tamir, tadil gibi işlerde kullanılma hakkını da yine

evvel kendine daha sonra evlâdına bırakmıştır. Adı geçen vâkıfın (Fenâri) kardeşi Molla İsa Bey b. Molla Hamza b. Mehmed de, Bursa dâhilinde Kaplıca kapısı içinde bulunan camiini vakfetmiş ve onun için birtakım vakıf yerler bırakmıştır. Bu vakıf yerler şunlardır: Mezkûr camiin yakınındaki dükkânın tamamı, camide imam olana lojman olmak üzere camiye bitişik ev, Ankara kazası bulunan Yakacık, Kabaklı ve Gökçe adında üç köy, Bıfırgan, Kızılca kilise, Merkeç ve Konrapa kazası bölgesindeki üç köy. Çoklu adı verilen ve Gerede kazasında bulunan köyün tamamı bu evkaftan toplanacak gelirlerin sarfiyatı: Vâkıf müşârunileyh, gelirlerin mezkûr camiin yararına sarf edilmesini ve adı geçen Ankara'daki köylerin bir neferin baykınıcî gâziler arasında bulunması ve vaki olacak sefere katılabilmesi için gerekli masrafın yapılmasını istemiştir. Ayrıca camideki imam efendiye dört dükkânın icralarını, müezzîn olana üç dükkânın icralarını bırakmıştır. Ankara'daki köylerde câbi olan günde dört akçe, Konrapa köylerindeki câbi günde üç akçe, Çoklu Köyündeki câbi günde iki akçe olacaktır. Evkafa mütevellî olanın mahsulatın öşrünü alması uygun görülmüştür. Tevliyet hakkını hayatta bulunduğu müddetçe kendine, sonra da yukarıda adı geçen kardeşine (Molla Fenâri'ye) sonra da oğlu Yusuf Bâlî'ye bırakmıştır. Tevliyet hakkı sonra evladına, evladının evladına gidecektir. Vakıfta görevli bulunanların tayin ve azil hakkı mütevellîye aittir. Buna kardeşi de aynı böyle şart koşmuştu. Yine ödemelerden arta kalanların tamir, tadil için kullanılma hakkı hayatta bulunduğu müddetçe kendine, daha sonra oğluna sonra da onun oğullarına ait olacaktır. Sonra Hacı Alaaddin b. Ebubekir Şah isminde biri ortaya çıkmış ve Emir Ahûr Ali b. Abdullah ve Hacı Timurtaş b. Abdullah'ın şهادetleriyle vakıflar tarafından mütevellî tayin edildiğini ve mezkûr müvekkillerinin vakıftan rücu' ettiklerini, zira vakfın gerekli olmadığını ileri sürmüştür. Vakfın lüzumlu olduğu ve dönüşünün câiz olmayacağı söylenmiş ve nihayet mesele kadı efendiye intikal ettirilmiştir. Kadı Efendi de vakfın lüzumu ve geçerliliği

üzerinde karar vermiştir. Karar dinlendikten sonra vakfın geçerliliği ve gerekliliği üzerinde konuşulmuştur. Böylece mezkûr vakıf gerekli, şer'i, doğru bir vakıf olmuştur. Vakıftaki mallar satılmaz, hibe edilmez, rehine verilmez, mülk edinilmez, miras yoluyla intikal etmez ve bu durum kıyamet gününe kadar bu şekilde gider. Her kim bu vakfa tedbîl etmeye, ihmâle niyetlenirse Allah'ın, melâikenin ve resullerinin lâneti onun üzerine olsun. Vakfın ecri Allaha aittir. Allah-ü Te'âlâ ise iyilik yapanların ecirlerini verir, onların bu gayretlerini boşa çıkarmaz. Bu vakfiyenin yazılması 833 H. Yılı Cemâziyelâhır'ın sonlarında 1430 M. yılı Martının II. yarında tamamlanmıştır. Şâhitler: Mevlânâ Kıvâmüddin Kâsım b. Turgut, müderris, Hacı Alaaddin b. Ebubekir Şah, Mevlânâ Süleyman b. Hüseyin, Mevlânâ Mühiddin b. Sinâneddin Yusuf İmam, Mevlânâ Mühiddin b. Şemseddin x, Hacı Timurtaş b. Abdullah Beyza, Hacı Ali b. Abdullah Emir Ahûr. (Bilge, 1984, s. 237-241)

3.18. Muradiye Medresesi

Bursa'da 15 nci yüzyılın ilim ve kültür hayatında önemli yeri olan eserlerinden biri de, hiç şüphesiz, Muradiye medresesidir. Medrese bu şehrin ilim hayatında önemli katkılar yapmıştır (Gökbilgin, 1965b, s. 266).

II. Murad 1403-4 tarihinde doğup 1421'de padişah oldu ve 1451 tarihinde Edirne'de vefat etti. Bursa'da cami, medrese ve imareti yakınındaki türbesinde medfundur. II. Murad'ın Bursa'da cami, medrese, imaret, zaviye ve mektebi; Edirne'de camii, Dârülhadîs medresesi ve fethettiği yerlerde birçok mescid, cami, hankâh ve imaretleri vardır. II. Murad Bursa'daki tesislerinin temelini 1438-39 tarihinde atmış ve 1446-47'de tamamlamıştır. Ancak günümüze gelen vakfiyesinin tercümesinin tarihi daha öncedir. Temmuz 1430 tarihini taşıyan vakfiyede Sultan Murad, Bursa batısında Semariyyîn mahallinde levâhıkiyye bir zaviye, tevâbii ile bir medrese yaptığı kaydedilmektedir. Sultan Murad, bu eserleri için farklı vakıflar bırakmıştı (Baltacı, 2005, II, s. 783).

Talebinin kalabileceği 14 odası ve bir büyük dershanesi bulunan medresede, ayrıca iki küçük oda daha vardı. Zaviye ve medreseyi içine alan ve 14 Temmuz 1430 tarihini taşıyan vakfiyenin bir sureti, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır. Vakfiyeye göre medreseye yapılan evkaf şöyle sıralanabilir: Şhreküstü’de bir hamam, Tahtakale’de toplam 22 dükkân, Kirmastı’da Salihler Köyü, Karacabey’de Tophisar nahiyesinde Emre ve Temür köyleri, Manyas’a bağlı Göbel Köyü, Abaş pirinçliğı, Yenice Köyü, Kadı Köyü, Tula Köyü, Karasu, Nefs-i Tophisar, Tavşanlılık tuzlası, Bakır Arığı, Edremit nahiyesindeki Karsun Arığı, Manastır divanı, MezneK Köyü, Kemer divanı, Pelit könük, Hatunili divanı, Manyas nahiyesindeki Bölücek Ağaç Köyü, Mihaliç’de Tepecik Köyü, Balıklâgu Köyü, Çalıklhalil Köyü. Yine aynı vakfiyeye göre, müderrise günde 20 akçe nakit ödeme yapılacak ve Salihler Köyü mahsulünün tamamı verilecekti, imamlık görevini de üstlenecek olan muide, her gün 10 akçe nakit ve senelik de sekiz müd buğday ile altı müd arpa tahsis edilecekti. Medrese talebesinin her biri için günlük iki akçe ve iki ekmek verilmesi şart kılınmıştı. Muradiye Medresesi müderrislerine, aldıkları maaşa ek olarak ‘yaylakta ta’yin olunan luhûm bahası’nın da ödendiğı görülecektir. Ayrıca talebelerin, ‘hakk-ı süknâ’ adı verilen ve her gün için iki akçe olarak tespit edilen hücre akçesine ilaveten, yaylâkiye ve imarette et pişirilmediğı günler için ‘et akçesi’ de ödendiğı anlaşılmaktadır. Muradiye Medresesi günümüzde hâlâ ayakta olup dispanser olarak hizmet vermektedir. İlk tamiri 1603 yılında gerçekleşmiştir. Bu onarım sırasında derslane kubbesi üzerine yeni bir zîl (gölgelik) yapılmıştı. 1623’de cami ile birlikte onarılan medresede geniş çaplı ilk tamir 1844’de, ikinci büyük tamir ise 1851’de gerçekleştirilmiştir (Hızlı, 1998, s. 92-95; Bilge, 1984, s. 129-131).

Vakfiyedeki tarih bu olmakla beraber, Muradiye semtinde başlanan inşaatın bir buçuk yılda bitirildiğı, yapının giriş kapısı üzerindeki üç satırlık kitabesinden öğrenilmektedir. Birinci kitabe, bu eserlerin Mayıs 1425’de II. Murad tarafından yapımının emredildiğini ve Kasım 1426’da da tamamlandığını haber vermektedir (Hızlı, 2001, s. 57).

Kronikler de Sultan Murad'ın eserlerini bildirmektedir:

Şükrüllah, “*Darülhayırın batı yanında bir medrese yapılmasını buyurdu ki dört mezhebin bilgi öğrencileri ol medresede faydalansınlar. Bu iki ahret evinin ortasında bir kubbe vardır ki kutlu vücudu ile ün bulmuştur. Gece gündüz bir saat, hatta bir dakika o kubbede Kur'an okunmaksızın geçmez*” (Atsız, 2015, s. 228).

Hoca Sadettin, “*Bursa şehrinde inşa ettirdiği Büyük cami'de pek güzel olmuştur. Yanında bir misafirhane ve medresesi vardır. Medreseye günde altmış akça iki ibadethaneye ise vakıf gelirlerinden ve paradan gün onar akça verilir*” (Hoca Sadettin, 1979, II, s. 251).

Mehmed Neşrî, Ve dârüs-saltana Bursa'da bir 'imâret ve bir 'âli cami' yapıp, zikr olan cami'e otuz hafız ve on dört *mühellil* tayin etti ki, her gün yetmiş bin tehlil edeler. Sevabını seyyid-i kevineyn Muhammed Mustafa'nın, cemi-i enbiyânın *âba* ve ecdadının ve cemi' *müminin* ve *muminâtın* ervahına hediye edeler. Ve bu cami' 'in yanında bir medrese-i âliye dahi yapıp, ikisinin mabeyninde bir âli kubbe dahi buyurdu. Ve vücut-ı şerifi âhir ol kubbede müşerref ola. Şöyle emr olundu ki, gece ve gündüz hiç bir saat *tilavete-i Kur'an*'dan ol kubbede hâli olmayalar. (Neşrî, 2014, II, s. 677, 679)

Evliya Çelebi, “*Çelebi Mehmed Han oğlu Murad (Muradiye) camimin anlatılması: Bursa'nın batı tarafında, şehrin dışında başka bir kasabadır ki han, cami, imaret, mescitleri, tekke ve medreseleriyle bakımlı ve süslü bağ ve bahçeli şenlikli bir kasabadır*” (Evliya Çelebi, 2010, 2./1, s. 16).

Mimari

Güney cephesi üzerinde, sadece bir pencere vardır. Cephenin doğu köşesine yakın bir yere yerleştirilmiş olan bu pencere, güneydoğu köşesindeki öğrenci hücreğine açılmaktadır. Güney cephesinin ortasında, cepheye bitleştirilmiş, eyvan şekilli derslane/mescit mekânı yer almaktadır. Ortada, sekizgen şekilli bir havuz vardır. Medresede, revakların gerisinde 14 öğrenci hücre ve kuzey revakına açılan iki küçük eyvan yer almaktadır. Kuzeydoğu ve

kuzeybatı köşelerindeki köşe hücreleri diğerlerinden daha büyüktür. Kuzeydoğu köşesindeki hücre ile bunun güneyinde yer alan ilk iki hücreyi birbirinden ayıran duvarlar üzerine, son onanında birer kapı açılmıştır. Kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu köşelerindeki hücrelerin dışa açılan ikişer penceresi; diğer hücrelerin ise, birer penceresi vardır. Kuzeydoğu ve güneybatı köşesindeki hücreler hariç, diğer hücrelerde birer ocak bulunmaktadır. Çatıda yer alan bacalardan, bu iki hücrede de ocak bulunduğu anlaşılmaktadır. Güneybatı köşesindeki hücrede bulunan ocak, bu mekânın son onanında tuvalet olarak düzenlenmesi sırasında; kuzeydoğu köşesindeki hücrede yer alan ocak ise, güney duvan üzerindeki kapı açılırken iptal edilmiş olmalıdır. Mevcut ocakların, son onarımda yenilenmiş birer yaşmağı vardır. Ocaklar, kuzey kanadının iki yanındaki köşe hücrelerinde güney duvarları üzerinde; diğer hücrelerde ise, revaklara bakan duvarlar üzerinde yer almaktadır. Bugün tuvalet olarak kullanılan güneybatı köşesindeki hücrede yer alan nişler, son onarımda kapatılmış olmalıdır. Bazı hücrelerde, ocakların hemen yanında, yaklaşık 15 cm çapında, daire kesitli birer oyuk yer almaktadır. Avlunun güney kanadının ortasında, avluya geniş bir sivri kemerle açılan, eyvan şekilli dersane/mescit mekânı yer almaktadır (Ayverdi, 1989b, s. 316, 319-320; Demiralp, 1997, s. 73-78).

3.19. Vaiziyye Medresesi

Bu medreseyi yaptıran dördüncü Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid, 1360'da doğmuş, 1389'da tahta geçmiş ve 1402'de vefat etmiştir. Türbesi Camiin yanındadır. Yıldırım Bayezid'in Bursa'da yaptırdığı eserler dışında; Dimetoka'da ve Kütahya'da camiler, Balıkesir'de de bir cami ve bir medresesi vardır (Hızlı, 1986, s. 47-48).

Medrese, Ulu Camiin batı karşısındaki ahşap binanın bulunduğu yerdedir. 1854 büyük depreminden önce bu bina yerinde bir ilkokul varmış, oraya müftü suyu da getirilmiş. Fakat depremden sonra bunların hepsi yok olmuş, yerine ancak bu günkü ahşap bina yapılmıştır. Bu binanın hemen batı bitişiğinde Mahkeme veya Vaiziyye denen medresenin 10 odası ahşap

güneydeki büyük dershanesi kagir, üstü kubbe ve kiremit örtülüdür. Müftülüğün altında bulunan medresenin, üstündeki tuvaletler orjinaldir (Baykal, 1950a, s. 95, 102; Koyunluoğlu, 1935, s. 156; Başol, 2001, s. 74).

Talebe oda sayısı 10'dan, 1884'de 17'ye, 1906'da ise 41'e yükselmişti. Medrese bugün Bursa Müftülüğüne bitişik olarak ayaktadır. 1914-1915 tarihinde medrese olarak kullanılıyordu. Medrese son olarak 1957 tarihinde tamir edilmiştir (Hızlı, 1998, s. 59; Baltacı, I, s. 256; Başol, 2001, s. 74).

1957'deki çarşı yangınından sonra, tüm çevre ile birlikte burası da ele alınmış, temeller kazılarak meydana çıkarılmış ve eski dershanelerin dışında tamamı, izlere göre yeniden yapılmıştır. İçerde 21 hücre ve bir açık dersane bulunmaktadır. Bu dersane ve batısındaki bazı bölümleri eskidir. Bu bölümler yan caddeye bir dehlizle bağlıdır. Bu kapı ile dehlizin ve gerisindeki ufak kubbeli iki mahallin üstü mahkeme imiş. Bu sebeple medreseye Mahkeme Medresesi denilmiştir. Bu son yenileme esnasında, daha aşağısında ve yine Ulu Cami karşısında bir giriş daha yapılmıştır. Camiin helâları medresenin güney ucuna bitişiktir (Ayverdi, 1989a, s. 445-447).

Yüksekçe mevkide bir çeşme için, Akçağlan diye tanınan bir kaynağın suyunu su kemerleri inşa ettirerek buraya naklettirmişti (Gökbilgin, 1965b, s. 262). Medresede bulunan vazifelilere maaş Yıldırım Bayezid tarafından verildiği Ulu Cami vakfiyesinde belirtilmiştir. Bu vakfiyeye göre müderrise günde yedi akçe, talebe ise dört akçe alacağı yazılmaktadır. Yine medresedeki vazifelilere senede 100 kile buğday, 100 kile arpa, Yıldırım vakfından günde yedi fodle, Orhan vakfından ise günde dört kıta fodla verilmiştir (Bilge, 1984, s. 110).

Vaiziye Medresesi Ulucami'ye, 37'si medrese civarında toplam üzere toplam 67 dükkân, Ulucami civarındaki evler ile Uluabat kalesi ve Köyü'nün geliri vakıf olarak verilmişti. Sonraki tarihlerde vakfa, Şengül Hamamı ile bir tuzla da eklenmiştir. Yıllık 120

kile buğday ile 100 kile arpa ayrılmakta ve vazifeliler için Yıldırım Vakfı'ndan sekiz Orhan Vakfı'ndan da dört olmak üzere günlük 12 kıt'a fodla verilmektedir (Hızlı, 1998, s. 58-59).

3.20. Yeşil Medresesi

Medreseyi yaptıran Çelebi Sultan Mehmed, 1379'da doğmuş, 1413'te babası Yıldırım Bayezid'in yerine tahta geçmiş ve 1421'de vefat ederek Bursa'da yaptırdığı cami ve medresesi yanındaki Yeşil Türbe 'ye defnedilmiştir. Çelebi Mehmed'in Bursa'da cami, medrese, imaret, mektep ve hanı; Merzifon'da iki camii ve iki hamamı; Filibe'de bir camii ve imareti; Edirne'de Eski Cami adıyla anılan cami ayrıca bir de darüşşifası vardır (Hızlı, 1986, s. 50-51).

Çelebi Mehmed, 1417-18 tarihinde Bursa'da cami ve imaret, bir sene sonra 1418-19'da medrese inşa ettirmiştir. Bugün hâlâ caminin yanında ayakta duran medrese, biri büyük 13 hücreden meydana gelmektedir. Medrese, farklı zamanlarda tamir görmüştür. 2 Mart 1573'te hücrelerin bazı yerleri sıva yapılarak, 1617 tarihinde dershanenin kurşunlan tamir edilerek 13 Nisan 1645'te umumi tamir göyerek, 1683-84'te başka bir tamir geçirerek, 1742-43'te medreseli muhafaza gayesiyle dere tarafına set duvarı çekilerek, 1767-68'de kubbe kurşunları tamir edilerek, 1770-71 tarihinde tekrar kurşunlar tamir, 1776-77'de hücreler tamir edilmek ve 1825 tarihinde kubbe kurşunları yeniden tamir edilmek suretiyle medrese günümüze kadar gelebilmiştir (Baltacı, 2005, II, s. 771). Hala Türk-İslam Eserleri Müzesi²⁰ olarak hizmet veren medrese binasında ayrıca Şer'i mahkeme kararlarının tam arşivi (1459 yılından mahkemelerin kapanmasına kadar) buradadır (Baykal, 1950a, s. 137).

Günümüzde Bursa merkez Yıldırım İlçesi Yeşil Mahallesi'nde, Yeşil Camii'nin 100 m. güneybatısında bir yükselti üzerinde bulunmaktadır. Cami, medrese, imaret, han ve türbeden oluşan bir külliye'dir. Külliye'yi oluşturan bu yapılardan imaret ve han haricindeki

²⁰Müze olarak kullanılan medrese tadilatla olduğun dolayı ziyarete kapalıdır.

yapılar bugün varlığını devam ettirmektedir. Yeşil Medrese'nin mimarı Hacı İvaz Paşa olmalıdır (Bayazıt, 2009, s. 105; Hızlı, 1986, s. 50; Başol, 2001, s. 77; Demiralp, 1997, s. 65).

Çelebi Sultan Mehmed'in yaptırdığı bu medreseye, 'Yeşil Medrese', 'Çelebi Mehmed Medresesi', 'Bursa Sultaniyesi', 'İmaret-i Sultan', 'Sultan İmareti' gibi isimler de verilmiştir. Yeşil Medrese, Edirne'de Dârülhadîs ve Üç Şerefeli medreselerin kuruluşundan sonra bile önemini kaybetmemiş olan ve ilk devre ait en yüksek ilimlerin okutulduğu oldukça önemli bir medreseydi. Medresenin dönemindeki şan ve şöhreti Buhara ve Türkistan'a kadar gitmiş, devrin en önemli ilim adamları bu medresede ders vermiş ve birçok âlim ve şair, bu medreseden yetişmiştir (Başol, 2001, s. 78; Hızlı, 2001, s. 51; Hızlı, 1998, s. 81). Molla Fenâri diye anılan meşhur âlim Mevlânâ Şemseddin Mehmed bin Hamza El-Fenâri ve çocukları bu yüksek ilim ve kültür müessesesinin müderrisleri idi (Gökbilgin, 1965b, s. 263). 15 yüzyılda görev verilen müderrisler arasında altı şeyhülislam da bulunuyordu. 829'da Mehmed Şah Fenâri, 839 da biraderi Yusuf Bâli Efendi, 842'de Molla Yegân, Hızır Bey, Ali Tusî, Hocazade burada ders vermişlerdir (Koyunluoğlu, 1935, s. 155).

Medresesinin özel bir vakfiyesi olmamasına rağmen cami ve medrese için düzenlenen ortak bir vakfiye vardır. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bildirdiği Mart 1419 tarihli bu vakfiyeye göre; “*şerîatin akşamında âlim, müstâ'mel kitapların muaddal mes'eleleri ve müşkilâtının halline kâdir, bâtıllara gayr-i muhib*” müderrislere günlük olarak 20 akçe yıllık 36 müd buğday ve 12 müd arpa verilecek. Ayrıca, “*derslerin müzakeresine muktedir ve vazifesini, mân'-i-i şer'i den başka hiçbir sebeple terk etmeyen iki muidden her biri için günlük beş akçe ve yıllık 12 müd buğday tahsis edilmişti. Bu iki muid arasında en layık olana imamlık görevi de verilecektir. Medrese talebelerinin, her biri için günlük bir akçe ve iki adet zaviye ekmeği tayin edilmişti. Dikkat edilirse muid ve müderris efendilere, evli olmaları düşünülerek buğday ve arpa pişmemiş olarak verilmekte, talebe ise pişmiş olarak almaktadır. Bu*

medresenin, diğ er Bursa medreselerinden farklı bir özelliğ i daha vardır (Ayverdi, 1989b, s. 94; Hızlı, 1998, s. 82; Bilge, 1984, s. 117-118).

Sultaniye Medresesi ile Yeş il Camii için tahsis edilen vakıflar:

Yıldırım 'ın inşa ettiğ i bedestenin batısında büyük bir han ve onun batısında yer alan vakıf dükkânları, Bezzâziye Çakısında 41 dükkân, Sofçular Çarşısı 'nda 16 dükkân, Dellâllar Çarpışında 14 dükkân, Bakkallar Çarşısında beş dükkân, Bakırcılar Çarşısında, biri sekiz dükkânlık olmak üzere iki kıta dükkân, Geyve Hani (eski adıyla Lonca Hani), Boyacılar Çarşısında üç dükkân, Bergama 'da balıkçılar içinde birkaç dükkân, Kite Köyü, Tangri Köyü, Görükle Köyü, İnegöl 'de Edübini Köyü, Bilecik 'te Küplü Köyü, Aleksî Köyü ve Bahahor Köyü, Yarhisar 'a bağı lı Kerâmiye Köyü, Yenişehir 'de Çeltikçe Köyü, Bugar Köyünde altı feddan arazi, Edincik 'e bağı lı Erdek Köyü, Gebze 'ye bağı lı Turuci Köyü, Bursa 'ya bağı lı Mümin Ece Köyündeki altı parça arazi. (Hızlı, 1998, s. 84)

Mimari

Yeş il medrese planı kuruluşuyla revaklı, Şadırvanlı avlu gerisindeki mekânlar ile bir avlu birimi, bu avluya bir kemerle açılan avlu zemininden yükseltilmiş dersane biriminden meydana gelmiştir. Avlu bütünlüğündeki karşılıklı olarak yer alan eyvanlar, Yıldırım Darüşşifasındaki revak uzantısı eyvan hatıraları olup, bağı msız mekânlardır. Üçüncü bir eyvan ise kuzey cepheye açılır ki, içinde kapı yer alır (Cantay, 2002, s. 95).

Avlunun ortasında bir havuz vardır. Havuz yerde değı l, alçak ve gizli bir ayağ a yerleştirilmiştir. Avlunun dibinde bir çeş me kalıntısı görölmektedir. Medrese kuzeybatı-güneydoğ u doğ rultusunda uzanan dikdörtgen prizmal bir kütlede sahiptir. Bu kütlein güneydoğ u cephesinden güneye doğ ru taş ırılan kübik kütlede dershaneye yer verilmiştir. Medresenin dersane kısmının üzerinin kurş unla ve diğ er hücrelerin üzeri kiremitle örtölmüştür (Bayazıt, 2009, s. 106; Ayverdi, 1989b, s. 96).

Medresenin, eyvanlar ve kuzeybatı köşesine yakın yerdeki tuvalet kısımları hariç 13 hücresi bulunmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı medrese hücrelerinde yarım daire planlı ocaklar ve sayıları bir ile üç arasında değişen nişler bulunmaktadır. Hücrelerde yer alan ocakların yaşmakları yoktur. Ocaklar tüm hücrelerin avluya bakan cephelerinde yer almaktayken kuzeydoğu köşesindeki büyük hücrede güney duvarında bulunmaktadır. Medresenin güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinin güneyinde yer alan köşe hücreleri ile kuzeydoğu ve güneybatı eyvanları ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Diğer hücrelerde ise birer pencere bulunmaktadır. Hücrelerden güneydoğu eyvanının güneyindekiler birbirleriyle ve güneydoğu eyvanıyla açılan kapılarla bağlantılı hale getirilmiştir. Yapının güneydoğu cephesinin aksında yer alan dersane bölümü avluya tuğladan örülmüş sivri bir kemerle açılmaktadır. Medresenin müzeye dönüştürülmesi sırasında kemer açıklığının alt tarafına bir duvar örülmüş ve üst tarafına ise camekânla kapatılmıştır. Eyvan zemini avlu zemininden yüksekte inşa edildiğinden mekâna iki yönlü merdivenle ulaşılmaktadır. Mekân güney duvarında atta iki üstte bir pencere ve doğu ve batı duvarlarında ise altlı üstlü birer pencereyle aydınlatılmıştır. Kasnağın her bir kenarında da pencerelere yer verilmiştir (Bayazıt, 2009, s. 110-111).

Revakların gerisinde yer alan hücrelerin, revaka açılan birer kapıları vardır. Kuzey kanadındaki hücrelerin kapı açıklıkları düz atkılı; diğerlerinin ise, basık kemerlidir. Kuzeydoğu köşesindeki hücre, tüm diğer hücrelerden daha büyüktür. Son onarımlardan birinde, doğu kanadındaki eyvanın kuzeyinde yer alan iki hücre ile giriş eyvanının doğusundaki iki hücre, hücreleri birbirinden ayıran duvarlar üzerine birer kapı açılarak birleştirilmiştir. Aynı şekilde, doğu eyvanıyla, güneyindeki iki hücrenin de birer kapı ile birbirlerine bağlandıkları görülmektedir. Son onarımlarda, hücreler arasındaki duvarlara kapı açılırken bazı nişlerin yok edildikleri anlaşılmaktadır. Ocakların yaşmakları mevcut değildir ve ocak kemerleri de son onarımlarda yenilenmiş olmalıdır. Ocaklar, kuzeydoğu köşesindeki

mekânın güney duvarı üzerinde; diğer hücrelerde ise, avluya bakan duvarlar üzerinde yer almaktadır. Öğrenci hücreleri, dışa açılan birer pencereden ışık almaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki hücrelerin ikişer; kuzeydoğu köşesindeki hücrenin ise, üç penceresi vardır (Demiralp, 1997, s. 70).

Tek katlı olan medresede iki ayrı merdiven inşa edilmiş olması yadırganmaktadır. Bu durum, medresenin iki katlı planlanmış olabileceğini düşündürmektedir. Hücrelerin dış cephe duvarlarının, tek katlı bir yapı için çok kalın oluşu; hücrelerin kubbelerle değil, daha basık bir örtü olan manastır tonozlarıyla örtülü olmaları; ana eyvanın, tek katlı bir yapı için oldukça yüksek oluşu; ana eyvanın cephe duvarının batıya doğru uzantısında bazı taşların, ikinci kat duvarına bağlantı yapılmamış gibi dışa taşınmış yerleştirilmiş olmaları bu fikri desteklemektedir (Ayverdi, 1989b, s. 95).

Çelebi Mehmed'in vakfiye şartları, mevcut konumuyla uyduğu gözlenen medrese ve hayır eserlerinden kronikler şöyle bahsetmektedir;

Şükrüllah, Bursa Başkentine gelip, ataları dedeleri gibi darülhayır yapılmasını buyurdu. Yaptılar. Hem cami, hem hankâh, hem de yoksullar evidir. Daha güzeli ve daha tatlısı olmıyan türlü yemekleri büyüğe küçüğe eriştirirlerdi. Darülhayrın karşısında medrese buyurdu, yaptılar. Din bilgilerinden ve gayrı bilgilerden hiçbirisi yoktur ki öğrenciler ol medresede öğrenmesinler. Müderris, muid, öğrenci ve daha başka hizmetçiler için yetecek kadar (akça) tayin buyurdu. İki darülhayrın arasında bir kubbe yapılmasını buyurdu: Kendileri dinlenmek için 30 tecvidci hafız tayin buyurdu ki her gün 30 cüz Allah kelamını güzel ses ile okuyup sevabını ata dedeleri ruhuna ve başka Müslümanlar ruhuna armağan göndereler. Hafızların akçaları da her gün ulaştırılar. (Atsız, 2015, s. 224-225)

Müneccimbaşı, “*Bu yıl içinde Sultan, Bursa'nın yüksek bir yerinde, büyük bir cami-i şerif, yüce bir imaret ve medrese yapılmasını emir buyurdular. Yeni müderris tayin*

edildiğinde, ulemâya medresede ziyafet verilmesini şart koştular. Camiin kible tarafına da kendileri için bir türbe yaptırıldılar” (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 118).

Mehmed Neşri, Andan Hünkâr devlet ve saadet ile sâlim ve gânim, dârü'l-feth Bursa'ya inip, buyurdu. Âhret için bir âli 'imaret ve bir âli cami ki mislini kimse görmemiş ola; bina edeler. Ve gurebâ fukarâ için müsâfirhane dahi yapalar ve dârü'l-hayr medrese-i aliye dahi bünyâd edeler. Ve bir âli kubbe dahi kendi vücud-ı şerif için yapalar. Ve 30 hâfız her gün ol kubbede, hatm-i Kelâmullâh edip, sevabı, ebâ ü ecdâdına ve sair müslimîne hibe oluna. Az zaman içinde emir mucibince zikr olan binalar yapılp, tamam oldu, Cami'e hatip ve huffâz ve imâm ve müezzin ve medreseye müderris ve mu'id ve 'imârete müteveli ve câbi ve vekilharç ta'yin edip ve imârete bir nice kâfir köylerini vakfetmek istedi. (Neşri, 2014, II, s. 547, 549)

3.21. Yıldırım Bayezid Darüşşifası

Yıldırım Külliyesinin içinde bulunan darüşşifayı Yıldırım Bayezid yaptırmıştır. Osmanlıların ilk Darüşşifası olan bu dârüşşifâ, Keşişdağı (Uludağ) eteğinde inşa edilmiştir. 15 nci yüzyılda kullanılmış ve daha sonra yıkılmıştır. Vakfiyesinin tarihi 12 Mayıs 1400'dür. Darüşşifanın ilk tabibidir Hüsnu Efendi'dir (Baltacı, 2005, II, s. 900-901).

Yıldırım Camiinin güneydoğusunda, diğer yapılara göre daha uzakta, meyilli bir arazi üzerinde kurulmuştur. İnşa tarihiyle ilgili çeşitli rivayetler olmakla birlikte, muhtemelen vakfiyenin düzenleniş tarihi olan 1400'den önce tamamlanmış olmalıdır. Vakfiyede 'darüşşifâ', 'mâristan' adlarıyla anılan bu ilk Osmanlı hastanesi için sicillerde genellikle 'darüşşifâ', nâdiren de 'bîmârhane' ve 'tîmârhane' adı kullanılmıştır. Bu isimlerin, hemen her dönemde birbirine ardıl olarak kullanıldıklarını sicillerden takip etmek mümkündür (Yediyıldız, 1995, s. 29; Hızlı, 1998, s. 61; Başol, 2001, s. 155).

Osmanlı Kronikleri Yıldırım Bayezid'in Bursa'da inşa ettiği eserlerden şu şekilde bahseder;

Aşıkpaşazade, Ondan sonra yine Bursa başkentine gitti. Buyurdu: Bursa'da bir darülhayr, bir hastane, Ebû İshakîhane, iki medrese; bir cami yaptılar. Onların evkafını tayin buyurdu. Darulhayr'ın evkafından olmak üzere aş ve yemden başka, her yıl bilginlere ve yerli yabancı yoksullara 600 müd buğday verilmek; her gün konuğa ve yerliye et ile birlikte 300 çanak aş eriştirilmek üzere vakıflarını tayin buyurdu. Hastane, Ebû İshakîhane, medreseler ve caminin her biri için ayrıca vakıflar tayin buyurdu. Görenek olduğu üzere bunlara şeyh, tabib, imam, müezzin ve müderris dikip akçalarını tayin ettirdi. 30 hafız darülhayra, 30 hafız camiye tayin buyurdu ki her gün biri Tanrı kelâmından bir cüz okuya. (Atsız, 2015, s. 45)

Anonim Tevarih: “Andan sonra Yıldırım Han Bursa'ya vardı. Anda cami ve medrese ve timarhane başladup yapdurdı, tamâm itdürdi” (Giese, 1992, s. 30).

Müneccimbaşı: “*Bursa'ya teşrif buyurup medrese, imaret, han ve darüşşifa yapılmasını emretti. Ak Çağlayan adlı suyu Bursa'ya getirdi. Ebu İshak dervişleri için bir zaviye yapılmasına ferman buyurdu*” (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 134).

Hoca Sadettin Efendi, Ayrıca Alaşehir'de de cami, medrese, hamam gibi bazı hayır kurumları inşa ettirdi. Bu kalenin gelirinden, burada bulunan görevlilerin hizmet karşılıkları ödendikten sonra geriye kalan para, Bursa'daki bakımlı kuruluşlarına harcanmaktadır. Osmanlı devletinin bu eski taht kenti, sevinçler getiren sultanın gelişiyle mutluluk bulunca, halk onun lütuf ve ihsanlarıyla doymuş, sofralar donatılmış, armağanlar dağıtılmıştı. Rumeli'de devletin sınırları üzerinde gereken tedbirleri almakta olan beylerinin gelişine kadar padişah vaktini, bazı hayır işlerini yapmakla geçirmeyi uygun bulmuş ve bu şehirde bir cami ile medrese, imaret, misafirhane ve bir de Darüşşifâ yaptırılmasını buyurmuştu. Üç değirmen çevirecek kadar kuvvetli bir su olan ve lezzeti, içimi ile tanınan Akçağlayan adındaki suyu, Uludağ'dan kapalı künklerle şehre indirterek, yaptırdığı imaret yanında kemer ve taklar üzerinden geçirtip cami,

medrese ve hamama ayırmış, arta kalanını da mahallelere böldürmüş, güzel görünüşlü çeşmelerden akıtmıştı. Böylece Kerbela Yezidi köpeğin rağmına şehidlerin önderi Efendimin aydın ruhu için bu tatlı suyu Müslüman hanelerine indirmiş, halkın yüreğini susuzluk ateşinin korkusundan kurtarmıştı. Bu arada Şeyh Ebu İshak dervişleri için oldukça büyük bir zaviye yaptırmıştı. (Hoca Sadettin, 1979, I, s. 195)

Osmanlı kroniklerinin bahsettiği Yıldırım Bayezid'in Bursa'da inşa ettirdiği medreselerinin vakfiyede de verilen bilgilerle de uyduğu görülmektedir. Vakfiye yıldırım medresesi içinde verileceği için burada Dârüşşifâ ile ilgili kısımlar vakfiyeden alınmıştır:

Ve keza hayrat ve meberrati ve nimeti müzdat olası vakıf hastahanedede Üç tabip bulunarak başhekim olup yevmiye 12 dirhem ve senevi 20 ölçek x buğday ve dört ölçek pirinç ve diğer iki tabipten her birine yevmiye sekizer dirhem ve senevî 15 ölçek buğday ve ikişer Ölçek pirinç verilmesini ve hastahanedeki iki nefer şerbetçiden her birine yevmiye ikişer dirhem ile senevi 12'şer, ölçek buğday ve nebatattan ilaç yapan iki eczacıdan her birine yevmiye ikişer dirhem ile senevî 12'şer ölçek buğday ve hastahanedede bir aşçı ve bir ekmekçi bulunup bunlardan her birine yevmiye ikişer dirhem ile her sene 12'şer ölçek buğday verilmesini şart eyledi. Nimeti ziyade olası vakıf hastaların ihtiyaçları ve yeme ve içmeleri için memlekette geçer akça yevmiye 260'şar dirhemden senevi 93.600 akça ve yevmiye rubu ölçekten senevî anbar ölçeği ile 90 ölçek pirinç ve ekmeklik buğdaydan da ister az olsun ister çok olsun kifayet miktarı tayin eyledi. Erbab-i istihkaka lütuf ve atıfeti daim olası vâkıf evkafın tamir ve meremeti için yevmiye 20 dirhem hıfz olunmasını x ve sene sonunda masraftan artan fazlanın vakıf male zam olunmasını şayet para tamire kifayet etmezse sair emvalden kifayet miktarı sarf edilmesini ve vakıf işleri daim ve muntazam olduğu takdirde da her sene bu suretle hareket edilmesini şart eyledi. (VGMA DEFTER 1862-218-46) ²¹

²¹Vakıflar Genel Müdürlüğünde VGMA DEFTER 608-79-95 ve VGMA DEFTER 990-167-161 bulunan Yıldırım Bayezid vakfiyelerinin tercümesi.

Osman Şevki Uludağ'ın gördüğü vakfiyeden darüşşifa için vakfedilen akarat:

Keza bu mamurenin devamına aşağıda zikr olunup riayet edilmesi şart olmak üzere müteaddit köyler, mezraalar, nehirler, çayırlar, bağ ve bahçeler, bağ ve bahçe olmaya elverişli tarlalar, dükkânlar, köleler, bağcılar, hizmetçiler, bu arazide kullanılmak üzere mandalar, inekler, koyunlar ve daha sayılması lüzumsuz olan hayvanlar vakfetti. Bu vakfedilen şeylerden birini bitişik, yan yana ve Biga ili adıyla meşhur bütün köyleri ve bütün içinde mevcut olan bağlar, bahçeler meralar, içindeki köyler, bağcılar, çobanlar, köylüler ve çocukları ve akrabaları ile bütün bu araziyi vakfetti. (Uludağ, 1991, s. 89)

Mimari

Dârüşşifâ, iki yanda öğrencilere ait sekizer medrese odası da uzunlama tonoz örtülüdür. Ön cephede daha genişçe dört oda ise müderrisler ve diğer görevlilere ayrılmış olmalıdır. Epeyce uzakta boş bir arazide yapılmış olan darüşşifa çok harap durumdadır. Giriş eyvanında ikişer yan niş belki bekleme yeri idi. Avlu revaklarının ve arkalarındaki odaların tonozları yıkılmıştır. Avlunun sonundaki kubbeli salon muayene ve dinlenme yeri idi (Aslanapa, 2004, s. 27, 32).

Darüşşifanın ortada şadırvanı olan bir çevresinde sağlı sollu sıralanmış ocaklı 10'ar odası, giriş kapısının yanlarında ikişer ve güney cephesinde köşelerde diğerlerine göre daha büyük iki oda olmak üzere toplam 26 hücre ve bir dershanesi vardır. Giriş kapısının batısındaki iki oda muhtemelen tabib ve eczacılara aittir. Doğu tarafındaki iki odadan hemen kapının yanındakinin mutfak, diğerinin tuvalet olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Şadırvanlı avlunun doğu ve batısında sıralanmış 20 oda hastalar için yapılmıştır (Ayverdi, 1989a, s. 458). Tamirat kayıtları, bu odalardan birinin her halükârda hekimbaşı odası, birinin macun hane (eczane) odası, diğerinin de tuvalet olduğunu göstermektedir. Darüşşifanın bu odalar kadrosu dışında, iki hekim, bir aşçı ve bir ekmekçi olduğuna göre bunlar için de aynı

odalar tahsis edilmiş olmalıdır. Keza, hastalara ait yiyecek ve diğer eşyaların depolanması için bir de kilere ihtiyaç olduğuna göre, kalan üç odadan birisi mutfak, birisi hekim odası, diğeri de kiler olarak değerlendirilebilir. Zaten birinin kiler olarak kullanıldığını tamir kayıtlarından öğreniyoruz. Muhasebe kayıtlarında, medresede olduğu gibi Darüşşifâ talebeleriyle ilgili bir kaydın bulunmaması bu açıdan dikkat çekicidir. Hastalara tahsis edilmiş 20 odanın dışında kalan yedi odanın tuvalet, macunhane, başhekim odası, kiler, mutfak, diğerlerinin de ameliyathane ve kapıcı odası olarak kullanıldığı tahmin edilebilir (Yediyıldız, 1995, s. 29-30).

Bu hiç bir zaman pencere vazifesini görmemiştir; ocaktır. Bu ocak yerden yüksek bir masa halindedir. Ayakta ecza kaynatmaya yarayacak şekildedir. Diğer ocak orta duvarda ve yerdendir, ısınmak için yapılmıştır. Esas kapı yoldan 70 santimetre kadar yüksektedir. Kapının sol tarafındaki cephe duvarı yıkıktır. Batı tarafında kapıya bitişik edanın iki penceresi tamir görmüş ise de, diğer odadaki aslını muhafaza etmiştir. Giriş dehlizinin iki yanında ikişer derin hücre, bunlarda da, mustatîl levhalar şeklinde, çapraz tuğla tezyinat ve birisinde bir tek çini vardır; bir peyke teşkil eden hücrelerin, hastaların beklemesine mahsus olması muhtemeldir (Ayverdi, 1989a, s. 458).

Girişin iki yanında üçer adet pencere görülmektedir. Girişin iki yanındaki hücrelerden doğudaki iki, batıdaki bir pencere ile dışarı açılmaktadır. Her iki hücrenin de avluya açılan birer kapısı vardır. Yapının bugünkü planında ise, batı kanattaki hücrelerin durumu korunmuş ve doğu kanattakiler, batıdakiler örnek alınarak onarılmıştır. Doğu ve batı kanat üzerinde kare şekilli onar adet hücre bulunmaktadır. Hücrelerin tamamı birer kapı ile revaka, birer pencere ile dışa açılmaktadır. Hücrelerin revaka bakan duvarlarının inşa malzemesi kabayonu taştır. Doğuda kuzeye yakın son iki hücre avluya dik; diğerleri ise avluya paralel birer beşik tonozla kapatılmıştır. Birimlerin kuzey duvarlarının ortasında dikdörtgen şekilli birer ocak vardır. Ana eyvanın doğusundaki büyük hücre batıdaki sağlam hücre örnek alınarak onarılmış ve buranın

da güney ve doğu duvarları üzerine birer pencere açılmıştır. Bu iki büyük birimin ana eyvana bitişik, avluya açılan birer girişi vardır (Yıldız, 2001, s. 80).

Cami önündeki düzlükte yükselen Medrese eyvanlı, revaklı avlu kuruluşuyla Anadolu Selçuklu medrese geleneğine bağlanırsa da, diğer Türk Beyliklerinin medrese mimarilerinde de tespit edilen bazı farklılıklar ortaya konulmuştur. Yıldırım Külliyesi'ndeki tıp medresesi yakınındaki sokağın bir kenarı boyunca dizili evlerin arasında kalıntılarıyla yaşamaktadır. Dershane birimi kubbeli eyvan olarak tasarlanmıştır. Ancak avlu zeminden yükselerek koparılmıştır. Külliye'deki darüşşifa yapısı da medrese plan yorumuna bağlı bir yapıdır. Ancak medreseden farklı olarak dikdörtgen plan bütünlüğünde mekânların revaklı avlu gerisinde beşik tonoz örtülü olarak yer almasıyla, ayrıca dershane mekânının enine dikdörtgen ve pencereli durumuyla farklılıklar görülür. Darüşşifanın bütünü arazinin durumuna bağlı olarak inşa edildiğinden her köşedeki kot birbirinden farklıdır. Bursa Yıldırım Külliyesi, Fatih dönemine kadar işlevini sürdürmüştür (Cantay, 2002, s. 94-95).

19 ncu yüzyıl ortalarında, bir süre de akıl hastanesi olarak hizmet verdiği anlaşılan dârüşşifâ, yaklaşık dört buçuk asırdır Bursa ve çevresine hizmet veren tek sağlık müessesesidir. Bilinen son tabip Mustafa Efendi'nin, 1839'da, vefatına kadar burada görev yaptığı bilinmektedir. Dârüşşifâ bu tarihten sonra bir ara baruthane olarak kullanılmış daha sonra bu özelliğini de yitirmiştir (Yediyıldız, 1995, s. 29-30). 1993-2000 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyona ait eski bir fotoğrafa göre, yapının kuzeybatı köşesindeki mekânları ile bu mekanların güneyinde kalan birkaç hücre dışında bütün bölümlerinin son derece harap olduğu görülmektedir (Yıldız, 2001, s. 76).

3.22. Yıldırım Medresesi

Medresenin bânisi Yıldırım Bâyeziddir. Yıldırım Bayezid'in Bursa'da camileri, medreseleri ve Osmanlıların ilk Darüşşifası, imareti, misafirhanesi, zaviyesi, Edirne'de cami ve imareti vardır. Balıkesir'de cami ve Medresesi, Kızılcıca Tuzla'da cami ve medresesi,

Alaşehir’de medrese, hamam, cami ve bazı hayırları, Karaferiyye, Dimetoka’da, Niğbolu’da, Bolu’da ve Kütahya’da camiler, Bolu’da ayrıca Medresesi, hamamı ve kütüphanesi ve Yeniçağa’da camii vardır (Baltacı, II, s. 822; Gökbilgin, 1965b, s. 262).

15 ve 16 ncı yüzyıllarda Yıldırım Medresesinde görev yapan müderrisler; Mehmed b. Beşir (II. Murad devri), Şemseddin Ahmed (Karaca) (1450), Molla Gürâni (1451’den önce) (Ayverdi, 1969, s. 37).

Vakfiyede (medreseteyn), iki medrese yazılmaktadır. Kaldı ki eski veya yeni, hiçbir vesikada ikinci medrese ve müderrisi hakkında en ufak bir kayıt geçmemiştir. Tayinler hep tek müderris için olmuştur. Daha 16 ncı asırdan hemen sonra ikinci medrese ve müderrisinden bahis yoktur. Ekrem Hakkı Ayverdi’nin görüşüne göre “*vakfiyede ikinci bina derpiş edilmiş ne nasıl olsa yapılabileceği düşünülerek inşası sonraya bırakılmış, Yıldırım Han’ın ani felaketi üzerine başlanmadan olduğu halde kalmıştır*” der (Ayverdi, 1989a, s. 447). Cahid Baltacı da bu görüşü destekler; “*Bayezid burada çifte medrese yapmayı düşünmüş ve ancak birini tamamlayabilmişti. Ayakta olan medrese ise son olarak 1951 yılında yeniden tamir edilmiştir*” (Baltacı, II, s. 861).

Mustafa Bilge ise “*İkinci medrese deyince hemen akla Yıldırım’ın Va’iziye medresesi gelmektedir*” der. Vazifelilere verilen maaştan, talebe sayısından, tahsis edilen fodlardan anlaşıldığına göre her iki medrese de aynı seviyede medreseler olmalıdır. Fakat onun vazifelilerin maaş durumları Ulu Cami vakfiyesinde gösterilmiştir. Burada bahsedilen medreselerden her birinin müderrisine günlük 15 akçe tahsis ediliyor. Halbuki Va’iziye medresesi müderrisine günde yedi akçe tayin ve tahsis edilmiş. O halde bu bahsi geçen ikinci medrese başka bir medrese olmalıdır (Bilge, 1984, s. 111).

İki müderrisinden her birine günde 15 dirhem nakit, her sene 50 müd buğday 30 müd arpa ve her muîde altı dirhem ve 36 müd buğday verilip, muîdlerin medreselerde imamlık yapmasını da şart eylemektedir. Buna müteakib her medresede bulunacak 20 fakih tâlibin her

birine günde bir dirhem nakid, iki medresenin talebesine cem'an 50 ekmek ve her medresenin hasırına günde 1 dirhem ve mütevellinin lüzum göreceği miktarda yağ (tenvîrât) bedeli ve her medresede bir ferraş olup günde iki dirhem nakid ve ayda iki müd buğday verilmesi emrolunmuştur. Medrese için olan şartların ehemmiyetlerinden biri de (ulum-i şer'iyye ve arabîyye, ilm'ül-mizan) dan başka bir şey tedris edilmemesi hakkındaki kayıttır (Ayverdi, 1989a, s. 447).

Bursa mahkeme sicillerinde, medrese için 'Yıldırım Han' ad daha çok tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca vakfiyede, bir adet gösterilen muide ilaveten 16 ncı yüzyıl sonlarına doğru bir daha katıldığı gözlenmektedir. Müderrislerine medrese dışında ev tahsis edilen, Yıldırım Medresesi'nde muid ve bevvab için de odalar bulunmaktaydı. Medresede 1884'de 13 talebenin, 1906'da ise 73 öğrencinin bulunduğu bildirilmektedir. Son dönemlerde bu medresenin müderrisine "reîsü'l-müderrisin" denilmekteydi. Medrese 1953'te Sağlık Bakanlığı ve Veremle Savaş Derneği tarafından restore edilerek Verem Dispanseri haline getirilmiştir. Daha önce, bir süre baruthane olarak da kullanılmıştır (Hızlı, 1998, s. 52, 54-55; Hızlı, 1986, s. 48-49; Hızlı, 2001, s. 46).

Kronikler de Yıldırım Bayezid'in Bursa'daki Medrese ve Darüşşifasından bahsetmektedir:

Anonim Tevârih; *"Andan sonra Yıldırım Han Burusa'ya vardı. Anda cami' ve medrese ve timarhane başladup yapdurdı, tamâm itdürdi. Andan sonra Edrene'ye dahi bir imâret bünyâd idüp anı dahi tamâm itdürdi"*(Giese, 1992, s. 30).

Müneccimbaşı; Evrenos Bey'i de eski iktâ olan Siroz'a gönderdi. Bütün ümerâyâ buldukları yerlerde intizamı temin ettikten sonra huzuruna gelmelerini tenbih etti. Zira Karamanoğlu'nun civarındaki beylerle anlaşarak isyan etmeye hazırlandığı haberi gelmişti. Sonra Bursa'ya teşrif buyurup medrese, imaret, han ve darüşşifa yapılmasını

emretti. Akçağlayan adlı suyu Bursa'ya getirdi. Ebu İshak dervişleri için bir zaviye yapılmasına ferman buyurdu. (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 134)

Şükrullah, “*Bayazıd Han, Bursa'ya geldi. Hayrat yapmakla meşgul oldu. Cami yaptı. Karşısında medrese, şehir ucunda bir imâret, yanında medrese, bir hastahane ve Ebû İshâkiyye zaviyesi yaptı*” (Atsız, 2015, s. 216-217).

Hoca Sadettin, Osmanlı devletinin bu eski taht kenti, sevinçler getiren sultanın gelişiyle mutluluk bulunca, halk onun lütuf ve ihsanlarıyla doymuş, sofralar donatılmış, armağanlar dağıtılmıştı. Rumeli’de devletin sınırları üzerinde gereken tedbirleri almakta olan beylerinin gelişine kadar padişah vaktini, bazı hayır işlerini yapmakla geçirmeyi uygun bulmuş ve bu şehirde bir cami ile medrese, imaret, misafirhane ve bir de darüş-şifa yaptırılmasını buyurmuştu. (Hoca Sadettin, 1979, I, s. 194)

Neşrî, “*Rivâyetdür ki, Bayezid Han Bursa’da bir cami’-i kebîr ve bir âli imâret ve iki medrese ve bir dârüşşifa yaptırdı. Ve Ebû İshak han-kahını yaptırdı. Ve Edirne’de bir cami’ ve bir ‘imâret-i âliye ve bir medrese yaptırdı*” (Neşrî, 2014, I, s. 361).

Mimari

Yıldırım Caminin güney batısında, sekiz metre daha alçak bir zeminde inşâ edilmiş, uzunlamasına bir binadır. Sanki bu bina cami ile ‘aynı zemânda yapılmamıştır; inşaat ve mimari farkı o derece bârızdır. Aslında evvelce ve asırlar boyu sonraları olageldiği gibi, camiler daha itina ile medreseler, hizmete mahsûs olduğu göz önünde tutularak, daha hafif yapılagelmiştir. Ama burada bayağı bir devir farkı kendini göstermektedir. Ma'mâfih, bu binâ önü kapalı ilk Osmanlı medresesi olarak husûsiyeti hâizdir. (Ayverdi, 1989a, s. 447).

Yan revaklar boyunca sağlı sollu sekizer oda sıralanmıştır, kuzeydekiler bir az daha büyük, güneyindekilerin yedisi küçük, sekizincisi umumundan büyüktür. Cephedeki odalardan, güney köşesindeki hepsinden ufaktır. Bundan dolayıdır ki esas kapı mihverden

kaçmaktadır. Bu dört odanın müderris ve muîdlere ait olduğunu tahmin yerinde olur. Her odada bir ocak bir veya iki hücre bulunmaktadır (Ayverdi, 1989a, s. 450, 452).

1400'lerde tamamlanan Yıldırım Külliyesi bütünlüğünde yer alan iki medrese ile bir darüşşifa yapısı, Osmanlı Beylik statüsünden büyük devlet durumuna geçişini de belgeler durumdadır. Cami önündeki düzlükte yükselen Medrese eyvanlı, revaklı avlu kuruluşuyla Anadolu Selçuklu medrese geleneğine bağlanırsa da, diğer Türk Beyliklerinin medrese mimarilerinde de tespit edilen bazı farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu medresede avlu birimi ile dersane birbirinden ayrılmış hacimsel kütleler halindedir. Dar diktörtgen avluyu üç yönde çeviren revaklarda taş-tuğla-derz dokulu paye, kemer ve cepheler şadırvanlı avlu mekânına ifade zenginliği kazandırır. Dershane birimi kubbeli eyvan olarak tasarlanmış ve avlu genişliğiyle, avluya katılmıştır (Cantay, 2002, s. 94-95).

Büyük bir giriş kapısı olan medresenin ortasında boş bir avlu mevcuttur. Yanlarında iki hücrenin yer aldığı dershane, medresenin batı cephesindedir. Doğudan girişin yanlarında ikişer odası olan medresenin sekizi kuzeyde, sekizi güney cephesinde olmak üzere 16 odası karşılıklı sıralanmıştır. Medresenin girişteki köşelerde yer alan odaların müderris, muîd, bevvâb ve helâya ait olduğu tahmin edilmektedir. Lodosların, yıldırımların ve bilhassa zamanın darbeleriyle sık sık tamirâta ihtiyaç duymuş olan medrese, kaynaklarda aydınlatıcı bir bilgi olmamakla beraber, Bursa'nın kaderine ortak olarak, 1855 depreminin hedefi haline gelmiştir. Onarımları sonucunda medresenin mimari yapısında herhangi bir değişikliğin meydana gelmediği anlaşılan eserin çatısı, daha medrese avlusundaki havuzun da yeni olduğu söylenmektedir (Yediyıldız, 1995, s. 28-29).

Binâ medreselerin kapatılmasından sonra büyük bir harâbîye düşmüş, iki yan revâk ve üstündeki uzunlamasına tonoz yıkılmış, bacalar kalmamış bir vaziyette ve kapı penceresiz bir hâlde idi. Ne sıvası, ne döşemesi vardı. Revâk direklerinin yekpâre mermer olduğu peşinen

hükmedilmiş olmakla, restorasyon projeleri böylece yapıldı. Enkaz altından tuğla taş yığma ayak çıktığı görülünce, bunlar asılları gibi yapıldı (Ayverdi, 1989a, s. 448).

Padişah Yıldırım Bayezid'e Ait 802 tarihli Vakfiye:

İşte buna binaen Sultan Bayezid han makarri hükûmet olan Bursa -Allah bu şehirde sakinlerini ve buraya gelenleri her dürlü keder her hüzünden ebediyyen salim ve kendisini en hayırlı x belde ve abidler makarri kılsın- şehrinin şark tarafında bulunan şehre nâzır tepe üzerinde yaptırdığı güzel imareti matbahlar, mahzenler, hamam, iki medrese, bir han, hademenin oturmasına mahsus meskenleri ihtiva eden avlu ile imarete akan su ve manbaından imarete kadar üzerinden su geçen köprü ve ahur, musluk vesaire gibi imarete mensup ve mülhak olan şeylerden mürekkebe müştemilâtile beraber vakfetti. Vâkıfı nüşarun ileyh yine mezkûr tepenin şarkındaki küçük tepe üzerine yaptırdığı x Hastahaneyi de kendisini aşağı ve yukarisından ihata eden bir avlu içindeki müştemilâtile birlikte vakfetti. Sonra aşağıda zikredilecek şerâit-i tafsilat veçhile birkaç köy, nehir, otluk, değirmen bahçe, iktaat (kesime verilen arazi) ve bedesten ve x dükkânlar ve çiftçi ve bağcı ve hizmetçi köleler ve camus, sığır, koyun gibi menafiinden istifade edilmek için bulundurulan hayvanatı mezkûr hayirlerinin mesalihine vakfetti. Vâkıf-ı mumaileyhin mevkufatından birisi: Kay İli adile anılan ve birbirine ulaşan x köylerdir ki içindeki bağları, bahçeleri, ağaçları, nehirleri, 1 meraleri, değirmenleri ve kölelerinden olup içinde sakin bulunan çiftçi ve bağcıları ve çobanları, ehil ve evlat ve müteallikatile vakfeyledi. Bunların hududinden kiblesi Anahor nehridir x Haraka adlı mevziindeki garp sınırının nihayet bulduğu piyade Mürsel mezraasının gayrından yani çorak olan ve inbate müsait olmiyan yerden başlayarak ilerisundeki Osman ve Hasanın değirmenlerine x suyun döküldüğü mahalle müntehi olunceye kadar imtidat ederek kible ve garp sınırı tamam olmuş olur. Bu suyolu Kay İli ile Çamluce adlı karyeyi birbirinden ayırarak değirmenin şimalindeki tepeye müntehi olur Burada sınır mezkûr

tepenin üstünden ve şimale meyllen giden yol teşkil ederek makbereye vasıl olur sonra dağa x doğru çıkararak dağın üstündeki Kapluca'dan gelen büyük yola müntehi ve mülâki olduktan sonra bu yolun şimalindeki tepeye doğru x, gider ve Samanlü Lîmonî denilen ırmağa iriştikten sonra Basat x oğlu Demirhan Köyü'nün arkasını dolanır ve Demirhan karyesinin x evlerini hududi içine aldıktan sonra oradan kibleye doğru döner ve kendisi ile Ayaş mezraasını ayıran yol ile giderek Demirhanın kiblesindeki küçük tepeyi kible canibinden ve ortasından geçerek vadiye iner ve oradan diğer bir tepeye doğru çıkar ve x oradaki incir ağacının şimalinden ortalama geçerek iniş ve çıkışlarla vakıf köylerden Demirci Köyü'nün yanındaki büyük tepenin ortasına vasıl olur sonra iki vadinin birleştiği yerin ortasına iner sonra kible tarafında ve üstündeki tepeye ve nihayet batı doğru Mihalıca giden büyük yola müntehi olur işbu büyük yol tahdid edilen bu mahal ile piyade Süleyman mezraasını x birbirinden ayırarak hududun başlangıcı olan ğavre müntehi olur. Ve yine mevkufatından birisi dahi birbirini takip eden ve izzetin bela bana mensup olan köylerdir Bunların kible canibinden x hududi Anahor nehridir ki Mansur namiyle meşhur değirmenden başlayarak garba doğru gider ve Behrekciyin (diğer nushade Terenberkeçin) karyesinin yanındaki sel suyunun döküldüğü mahalle x vasıl olur sonra bu sel yolu garpten başlayarak şimaldeki dağlar cihetine dönerek Akçaalan mezraasına vasıl olduktan sonra x Akçaalan karyesinin arkasından şarkına ve yukariye döner ve Musa bey ağılı denilen tepenin üstüne vasıl olur sonra vadiye x inerek gider ve şark canibindeki Becele karyesinin tepesine x doğru çıkar ve bu karye mezraalarının kiblesinden ve sel yolunun yanından geçip Becele deresinin şarkına iner ve mezkûr vadinin sel yolu ile kibleye doğru giderek Danişmend karyesine x vasıl olur ve oradan şarka dönerek küçük sel yolu ile gider ve Becele karyesinin mezraalarıyla kendi arasını ayıran ve tepenin şarkından Akköy kabristanına vasıl olur ve buradan geri dönerek Mansurun değirmen yoluna vasıl olur ve bir ok atımı geri dürdükten sonra sel suyunun

yoluna avdetle mezkûr sel yolu ile gider ve Dede köyüne yaklaşır ve orada sel yolunun yakınından dönerek şarka doğru çıkar ve tepenin üstündeki mezkûr sel yoluna müntehi olduktan sonra kıble canibine azacık meyil eder ve Kavakteresine giden yol ile Söğüt ağaçlığına varır ve oradan de kendisi x ile Hasköy karyesini birbirinden ayırarak hududun ibtidasi olan Mansuur değirmenine müntehi olur. Mevkufatından birisi dahi x Derkele karyesi arazisidir bu arazi bahçeleri ve bağları ve ağaçlıkları ve mezraaları ve değirmenleri ve nehirleri muhtevi x olup hududinin belli ve aşikâr olmasına mebni tadat ve beyandan müstağnidir. Ve yine berveçhi sabik tahdidi hudut ve tavsiften müstağni Gemlik karyesi arazisidir. Ve yine yukarıki şekilde x; hududi malûm olan memlaha (tuzla) ile birlikte Tuzla karyesi x arazisinin nısfı şayiidir. Bu karyenin diğeri nısfı şayi'ini x vâkıf-ı mezkûr şehir içinde bina eylediği Ebu İshakiyye zaviyesine vakfetmiştir. Cenab-ı Hak ömrünü müzdat kılması vâkıfın mevkufatından birisi de Alaşehir kasabasının ihtiva ettiği köle evlerinin ve bu evlerde oturan kölelerin, zevceleri ve evlatları, akraba ve ahfadları ile birlikte tamamıdır çünkü nüşarun ileyh anları ilk fetihde köle yapup evlerinde iskân etmiş ve anları x cizye ve harace bağlamıştır bunların elindeki bahçelere gelince bu bahçeleri mezkûr şehirde kâin Müslümanların mesalihinden bulunan kaza ve tedris ve medaris ve mesacit ve sair vazifelere x vakf eyledi. Mevkufatından birini dahi Abalyanot kal'asidir. Bu kaleden maksad evler ile birlikte köleler ve zevceleri evlat ve müteallikatidir Anlar balık avladıklarından dolayı cizye ve haraç tayin edilmiştir. Kale haricinde bulunan mezraalar vakıfta dâhil değildir. Ve yine vâkıfın mevkufatından birisi Bursa şehri altında ve kendisine bitişik kuru ve şimal tarafından piriçlik ve x bostanları sulamağa mahsus nehir ile birlikte Samanlı Köyü olup garp hududu Ak çiftlikten başlayarak Yenişehre giden ve mezkûr karye ile Dikencuk mezraalarını ayıran yol olup Söğütcük karyesi mezraalarının şarkına dönerek handaka müntehi olur. Ve oradan dönerek küçük köprüye giden yolu takip ettikten

sonra garp canibine avdetle mezkûr köprü suyu ile müstemirren giderek suya dökülünceye kadar devam eder ve bu su ile garp sınır tamam olur. Şimal sınırı Ece oğlu Ferd evine vasıl olduktan sonra şark x cânibindeki küçük nehre döner sonra Kavaklu karyesinin ortasından geçen ve kabristanlarına giden yola ve oradan kara taşa xx sonra Samanlı Köyü ile Subi Köyü arazisini ayırarak bu şekilde x ding'e kadar gider sonra Yenişehir yoluna münthehi olur. Kible sınırı o yol olup İnegöl yolu ile birleştikten sonra şimale döner x kendisi ile Fedicik (diğer nushade Kadıncık) nezraalarını ayırır. Ve İzme nam mahalle varır sonra bend oğlanı karyesine ve oradan büyük yola dönerek kapukaya sel yoluna münthehi olur. Ve yine x Mahmiyei Bursa muzafatından İnegöl mevziinde emirahur Ali Bey adlı karye dahi mevkufati cümlesindedir Mezkûr karyede ve insanlar arasında aslı ve ferî mazbut olmak üzere adet veçhile kendisi ile pirinç ve saire ekilen nehir dahi vakfidır. Ekilen şey x kendi arzına olursa ne ala, şayet başkasına ait arz üzerine ekilecek olursa mahsulatın öşri arz sahibine meşruttur ve bu köyde x bulunan tahditten müstağni üç Feddan (Feddan kelimesi Mısır lisanında dört yüz kasaba miktarı tarlaye itlak olunur. Beher kasaba x altı zira ile bir zirain sülüsani miktarından ibarettir) miktarı mezraa de bu köyde vakıf olarak dâhildir. Ve yine biri dahi x Sultanüyüğü hududinde eski sahibinden sütun alarak malik olduğu Devrek karyesidir. Mezkûr karyenin sarkan hududi Yassıöyük karyesinden başlayarak Yosak hududine gider sonra oradan büyük yol ile x küçük buruna münthehi olur ve kible cânibi buradan başlayarak Tas yoluna sonra Aktaş'a sonra Çoban öyüğüne sonra Böğrüdilik kayaya münthehi olur. Grarp hududi buradan başlayarak Küme burnuna doğru gider sonra oradan Karaca öyük kabristanına ve oradan Delikli x taşa ve oradan sel yoluna vasıl olduktan sonra şimal hududi xx başlayarak Yassıöyük hududine münthehi olur. Ve yine mevkufatından birisi Yassıöyük karyesidir Bu karyeyi dahi sabiki veçhile x temellük etmiştir mezkûr karyenin hududi aşağıdaki Köşi yolunun yanında duran kadim taştan şark hududi başlar

ve yol ile giderek vadideki eski kuyuya vasıl olur ve oradan eski köprüye ve oradan böğrüdelik denilen mevzi müntehi olur Ve şimali Yassıyük sel x yolu ile giderek Kerpiçlik denilen mevzi ve oradan sıvacık canibine imtidat ile Kütahya nehrine müntehi olarak oradan garp x sınırı başlayarak aktaşa sonra devrek hududine müntehi olur. Kible hududinin temami Devrek hududi olup başladığı yere avdet x edinceye kadar gider. Mevkufatından birisi dahi Mahruse-i Bursada Tahtakale'de mebni ve aynı vakıftan madut olup dört tarafını x muhit bulunan etrafındaki dükkânlarla beraber yeni Bedesten'dir. X Bu dükkânlardan bir kaçı mezkûr bedestenin kible kapusu ile bedestanı muhit olan şark divan arasındadır. (İbarede boşluk vardır) oda Orhaniye zaviyesi vakfidir. Keza mevkufatından biri zaviye avlusunda mebni hamamdır. Keza mevkufatından bir diğeri Başçı dükkânıdır. Mezkûr dükkân buğday pazarında ve Nilüfer Hatun arsası üzerine yapılmış olan başçı ivaz dükkânı ile ketenci haci dükkânı arasındadır. Ve Yine Şehir etrafında otlayan 500 camus dahi mevkufatındandır. Ve keza Uluabad nehri arasında Karacadağ denilen tepenin batıne kadar uzayan Kabluce mevziinde otlayan 2000 sığır dahi mevkufatındandır. Vakıf bu mevzii mezkûr hayvanların yayılmaları için vakfeyleti. Ve yine Otuz iki bin x koyun mevkufatından olup bu koyunlar Sultanöyüğü hududinde tahdidden müstağni Metalib korusu ile Sultanöyüğü mevziini velyeden malumülhudut Küpeli çalının yarısı gibi meraları bu hayvanlar için vakfetmiştir. Ve yine Samanlı karyesi yanındaki Kuru x mevziinde zevce ve evlatlarıyla mütevattan otuz nefer köle dahi mevkufatındandır. Nesilden nesle üreyen bu kölelerin erkek ve x kız evlatları hastahane hademeleri olacak ve kendileri de bağcı olup bunların elde edecekleri menfaat sair evkaf mahsulâtine x ilave edilecektir. Mevkufatından birisi dahi Kocaili sahilinde Tuzla ile beraber Nikte karyesi ve bu köyde ikamet eden evli x kölelerle birlikte Bezirhane tabir olunan dört adet keten tohumu değirmenidir. Günleri ve seneleri müzdat ve mübarek olası x vâkıf evkafın varidat ve

mahsulâtinden Evvelâ zaviye ve iki medrese ve türbe ve hastahane ve saire gibi hayrat rakabesinin tamirinden sonra vâkıfın bina eylediği gelir kaynaklarının tamirine meşru bir şekilde sarf olunmasını şart kıldı. Bu tamirlerinden sonra artan varidat fazlasından her batmanı on altı okka ve her okkası dört yüz dirhem olmak şartile zaviyede yani imarete yevmiye sekiz batman et ve bu miktare münasip ekmek, pirinç vesair ihtiyaç için sarf olunup her gün iki defa pişirilip mevkice küçük veya büyük, fakir veya zengin, mukim veya müsafirlerden zaviyede hazır bulunanlara itam edilmesini ve mutud veçhile x hademe ve komşu evlerine gönderilmesini, müsafir ve mukimler geldikleri zamanlarda adet veçhile hazır her ne varsa ihzar x edilip ikram olunması ve cuma günlerinde müteaddit yemeklerle tatlılar ve Ramazan giceleriyle sair namaz kandil gicelerinde ve bayram günlerinde müteveli ve kayyimin münasip ve x muvafık gördüğü yemeklerin ziyade edilmesini şart eyledi. Ve yine imaret şeyhine beldede geçer akça olarak nakten yevmiye x yirmi dirhem ile hububattan ayda üç ölçek buğday ve iki ölçek x arpa ve iki ölçek pirinç tayin eyledi ve imame yevmiye dört x dirhem ile ayda bir ölçek buğday ve bir ölçek arpa ve bir ölçegin dörtte bir miktarı pirinç verilmesini ve iki müezzinden her birine yevmiye ikişer dirhem ve mahiye birer ölçek buğday ve x altı nefer ferraştan her birine yevmiye ikişer dirhem ile her x ay birer ölçek buğday ve iki bevvabdan her birine yevmiye ikişer dirhem ile mahiye birer ölçek buğday ve avlu bevvabına yevmiye x iki dirhem ve iki nakibden her birine yevmiye ikişer dirhem ile ayda birer ölçek buğday verilmesini ve vakfın gerek nakit ve x gerek diğer hasılatından tahsil eylediği miktardan ellide biri cibayet vazifesi olarak câbiye verilmesini ve yedi nefer aşçıdan aşci başıye yevmiye iki dirhem ile ayda bir ölçek buğday ve diğer altı nefer aşçı çırağına birer dirhem ve iki nefer ekmekçiden her birine yevmiye ikişer dirhem ve iki nefer minare yevmiye ikişer dirhem ile her ay birer ölçek buğday ve 30 cüz kurbandan yevmiye birer cüz kuran okumak şartıyla 30 nefer hafızlardan 15 neferi

hariçten ve ahrardan olup içlerinden biri reis olmak şartile baş hafıza yevmiye üç dirhem ile her ay bir ölçek buğday diğer altı nefer hafızlara yevmiye ikişer dirhem ile her ay birer ölçek buğday ve diğer sekiz nefer hafızlara yalnız yevmiye ikişer dirhem ve mütebaki 15 nefer vâkıfın hafız kölelerinden olmak şartile her birine yalnız yevmiye ikişer dirhem tayin ve tahsis eyledi. Buğday, pirinç ve saire hakkında işbu x vakfiyede zikredilen ve zikredilecek olan müd tabirinden anbar ölçeği maksuttur. Evvel ve ahir Cenab-ı Hakk'ın rızasına muvaffak olası vâkıf iki medresenin müderrislerinden her birine belde râyiç nakitden yevmiye 15'er dirhem ile senevî 50'şer kile buğday ve otuzer kile arpa ve bu iki medresenin muidi imam olmak şartiyle nakid olarak yevmiye altı dirhem ile senevî 36 kile x buğday ve yine her iki medresedeki 20'şer talebeden her birine yevmiye birer dirhem ve keza iki medresenin talebesine yevmiye x 50 kıta ekmek verilmesini şart kılup bu iki medresenin hasırına yevmiye birer dirhem ve medreselerdeki ehalinin kandil ihtiyacı için mütevellî münasip miktarda yağ vermesini ve her medresenin birer ferraşi olup nakid olarak her birine yevmiye ikişer x dirhem ile her ay ikişer ölçek buğday verilmesini tayin eyledi. Ve yine emri daim ve nafiz olan vakıf türbenin kandil yağı için yevmiye üç dirhem şart ve tahsis eyledi. Ve keza hayrat ve meberratı ve nimeti müzdat olası vakıf hastahannede üç tabip bulunarak baş hekim olup yevmiye 12 dirhem ve senevi 20 ölçek x buğday ve dört ölçek pirinç ve diğer iki tabipten her birine yevmiye sekizer dirhem ve senevî 15'şer ölçek buğday ve ikişer Ölçek pirinç verilmesini ve hastahanedeki iki nefer şerbetçiden her birine yevmiye ikişer dirhem ile senevi 12'şer, ölçek buğday ve nebatattan ilaç yapan iki eczaciden her birine yevmiye ikişer dirhem ile senevî 12'şer ölçek buğday ve hastahannede bir aşçi ve bir ekmekçi bulunup bunlardan her birine yevmiye ikişer dirhem ile her sene 12'şer ölçek buğday verilmesini şart eyledi. Nimeti ziyade olası vakıf hastaların ihtiyaçları ve yeme ve içmeleri için memlekette geçer akça yevmiye iki 260'şar dirhemden senevi 93.600

akça ve yevmiye rubu ölçekten senevî anbar ölçeği ile 90 ölçek pirinç ve ekmeklik buğdaydan da ister az olsun ister çok olsun kifayet miktarı tayin eyledi. Erbab-ı istihkaka lütuf ve atıfeti daim olası vâkıf-ı evkafın tamir ve meremeti için yevmiye 20 dirhem hıfzolunmasını x ve sene sonunda masraftan artan fazlanın vakıf male zam olunmasını şayet para tamire kifayet etmezse sair emvalden kifayet miktarı sarf edilmesini ve vakıf işleri daim ve muntazam olduğu takdirde da her sene bu suretle hareket edilmesini şart eyledi. Eğer x vakıf bozulur ve yıkılır de Cenab-ı Hak muhafaza buyursun ıslah x ve imari mümkün olmazsa vakfın varidati fukara ve miskinlere sarf olunacaktır. Ömrü uzun olası vâkıf müştekillen malik ve mutasarrif olduğu mevkufati hiç bir vasıta ve tercemane hacet kalmaksızın kendi aleyhine şahitleri işhad ettikten sonra ikrar itirafta bulunarak havzaî tasarrufunda ve bertafsil burada yazılı bulunan mülklerinin cümlesini vakıf işlerini görmekle mükellef bulunan kayyime (mütevelliye) tefviz ederek vakf-ı sahih-i şer'î-i müebbed ve habs-i mer'î-i muhalled ile vakf-ı habs ve teshil eyledi. Şol bir şekilde hiç bir vecih ve sebeple tağyir ve teptili caiz olmaz alınup satılamaz, hibe ve rehin edilemez, başka x bir şeyle tranpa olunamaz, telef edilemez, şerait-i tebdil kavaidi tağyir olunamaz, ta'dîl ve ibtal, nakız ve ihmal edilemez ve kira getiren mevkufat bir seneden ziyade iycar edilemez her kim bunlardan birini bozmağa azmeder ve kasdından sonra cezm ederse büyük bir zulüm irtikâp eylemiş ve elem verecek azaplara müstahik olmuş olur. (Zalimler hakkında tehdidi mütazammın olan, bir âyeti kerime vakfiyede yazılıdır) Her nefis kazancından müahaze ve mücazat göreceği bir günde Cenab-ı Hak vekili olup azapların envaile mücazat eylesin muhakkak Allah'ın hesabi süratlidir. Cenab-ı hak küre-i arza ve üzerindekiilere varis olduğu tezahür edinceye kadar kimseye miras kalamaz. Emr-ü iradesi daim x olası vâkıf-ı vakfın tevliyetini hayatta oldukça nefsi şerifine x ve kendisinden sonra şehirde bulunan nesilden nesle ve batından batna üreyen evlat ve ahfadından kendi makamına kaim

olanlara x meşrut olup evlat ve ahfadının inkirâzından sonra ber mucebi x şer'i-şerif amel olunması ve erbab-i vezaifi azil ve nasb keyfiyetleri mütevelliyeye ait olup doğru yoldan ayrılan kimselere birinci defasında nasihat olunarak afedilmesini, ikinci defasında x tehdit ve men olunmasını üçüncü defa tekerrür ederse azil edilerek yerlerine mütedeyyin ve eyi halli iş bilen ve kifayeti ehliyesi bulunan ve hizmeti mevduasını iyfaye kadir bulunan kimsenin tayin edilmesini şart eyledi. Mevkufatın tamirinden artan fazlanın 1/20'i tevliyet vazifesi olarak mütevelliyeye verildikten sonra geri kalan fazla yani müteveli hakkı olarak yirmide x biri çıktıktan sonra 19'u vâkıfın vaz eylediği mustağallât noksanlarının ıslahına sarf edilecektir. Mütevellinin vezaifinden, birisi de zaviyeye gelen müsafirlerin üç gün it'am ve kezalik hayvanlarını yemlemektir Bundan fazla kalmak isterlerse vakfın x şartları hadim vasıtasıyla lütuf ve mülayemetle bildirir ünf ve şiddetle muamele olunup kovulmaz. Zaviyeye gelenler sırasında x kâfir ve Hak Teala'ya meyledip isyanı zahir ve sünneti seniyyeye muhalif hareketleriyle bidat ihdas edenler kabul olunmayup bunlardan maadasının men edilmemesini ve her iki medresede ancak ulum-ı şeriyye-i Arabiyye ve ilm-i mizan tedris edilmesini şart eyledi. Bundan sonra ömrü uzun olası vâkıf ile şer-i şeriften vakıf namına x tayin kılınan hasım arasında ve hâkim huzurunda mürafaaden sonra hâkim vakfın lüzum ve sıhhatimi hükmedip imza etmekle işbu hükmi ile vakıf lazım ve müttefakun aleyh oldu. Bunların hepsi hicrî x 802 senesi mübarek Ramazan ayının ortalarında vaki oldu. (VGMA DEFTER 1862-218-46)

Bölüm IV: Edirne Medreseleri

Bursa medreselerine geçmeden önce Bursa şehrinin sosyal kültürel alt yapısı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır;

Türkiye'nin ilim ve kültür hayatı tetkik edilirken Bursa'nın özel ve müstesna bir yeri ve önemi olduğu görülür. Bilhassa, Osmanlı devletinin temellerinin atıldığı ilk iki asır içerisinde, İstanbul'un fethinden Evvel ve Edirne'nin henüz gelişmemiş olduğu bir devirde, bu şehir âlimleri, mutasavvıfları ve her türlü ilim ve kültür müesseseleri ile başta gelen bir merkez idi. 14. yüzyılın birinci yarısında, Bursa'da ilk kültür hareket ve müesseseleri olmak üzere, bazı mutasavvıflara, baba ve aptallara zaviye ve tekkeler inşa edildiği görülmektedir. Filhakika, Osman Gazi ve Orhan Bey, bütün gazâ ve cihadlarında hazır bulunup da duaları ve kendilerine isnad edilen kerametleri ile muzafferiyet ve başarılar üzerinde müessir olan Aptal Kumral, Geyikli Baba, Aptal Murad ve Aptal Musa gibi dervişler için farklı zaviyeler inşa ettirmişlerdir. Daha sonra, İslâm diyarının çeşitli yerlerinden ve özellikle Anadolu'nun her tarafından Bursa'ya türlü tarikatlere mensup şeyh ve dervişler gelmiş, bunlar şehrin kuruluş ve bir Türk merkezi halinde inkişafında olduğu kadar, manevî tesanüdünü yaratmakta da âmil olmuşlardır. Başta padişahlar olmak üzere, ümera ve ulemanın çoğu tarikat müntesibi olduklarından büyük halk kitlesi de bu tasavvuf cereyanlarına intisap etmiş ve ilk zamanlarda Bursa şehri, Konya ve Kayseri gibi fakihlerin nüfuz ve tesiri altında kalan bir şehir olmaktan ziyade, mutasavvıfların nüfuzu altında bir merkez olmuştu. Bursa'da tasavvuf vâdisinde kültür hareketleri inkişaf ederken, çok geçmeden ve buna muvazi olarak bir takım ilim müesseseleri de kurularak faaliyete geçmiştir. (Gökbilgin, 1965b, s. 261-262)

Hoca Sadettin, Edirne, zamanla gelişip onarılnca, Osmanlı padişahlarının yüce tahtlarının durağı ve güvenlik, huzur bakımından ögünülecek beldelerinden biri oldu. Bugün de gayetle bakımlı, yiyeceği içeceği bol, tatlı suları, temiz havası, güzel görünüşü olan, keyif çatılacak, safa sürülecek bir şehir olarak tanınmakta ve İslâm

dünyasının en büyük beldelerinden biri sayılmaktadır. Her türlü yaşam gerekleri orada bulunmaktadır. Gezi ve seyr yerleri, yardımları dağıtan imaretleri, mescit, medrese ve tekkeleri sayılamayacak kadar çok ve uludur. Zaman içinde yaptığı şöhret bu güzel şiirle dile getirilse elbette yeri vardır. (Hoca Sadettin, 1979, I, s. 117-118)

Müneccimbaşı, Bir gece rüyalarında, nur yüzlü bir kimse “Edirne’de bir saray yaptırınız” dedi ve sarayın yerini gösterdi. Ertesi gün Gazi Hüdâvendigâr, devlet ileri gelenleriyle o yeri buldular ve büyük bir saray bina ettirip, şehri de saltanat merkezi yaptılar. Edirne kısa bir zamanda büyük bir şehir oldu. Ayrıca mescidler, camiler, medreseler, imaretler, hanlar da yaptırıldı. İstanbul alınıncaya kadar Devlet-i Aliyye’nin merkezi Edirne oldu. (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 108)

Evliya Çelebi, Tamamı (-)²² adet öğrenim yuvalarıdır. Evvelâ Muradiye Medresesi, bakımlı evkafli meşhur, İshak mekânı olan eski bir medresedir. Ondan Yıldırım Han Medresesi, evkafı zayıftır. Ondan Yıldırım Bayezid Han oğlu Musa Çelebi Medresesi, Çelebi Sultan Mehmed Han Medresesi ve Koca Murad Han Medresesi, bakımlı ve meşhur medresedir. Üçşerefeli Medresesi, Atik Medresesi, Küçük Çelebi Medresesi, Hüsamiye Medresesi, Çukacı Hacı Medresesi ve Anbar Kadı Medresesi bakımlıdır. (Evliya Çelebi, 2010, 3/2, s. 579)

4.1. Bevvab Sinan Medresesi

Medresenin bânisi Sinaneddin Yusuf Paşa, II. Murad devri vezirlerindedir. Edirne’de iki medrese inşa ettirmiştir. Sinaneddin Yusuf Paşa, Tırhala Beyi ve Rumeli Beylerbeyliği vazifelerinde bulunmuştur. Cami, hamam ve medrese yaptırmıştır. Hızır Ağa Mahallesinde Kerestecilerbayırı Sokağında dördüncü numarada bulunan Bevvâb Sinân’ın yaptırdığı medresenin tavanı ahşaptandı. Talebeler arasında Küçük Medrese de denilmiştir. Bina şimdi

²² Örijinal metinde bu şekildedir.

yıkılmıştır. Medresenin müderrisine 1528-29 yılında günlük 20 akçe verilmekteydi (Peremeci, 1939, s. 114; Baltacı, I, s. 173; Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 205).

Mahallenin adı, Mîrimiran Sinan Bey imareti Mahallesi adını taşıyordu. 935'te müderrise 25 akçe verildiği gibi Edirne imareti, Sinan Bey imareti, Mîrimiran ve camii ve hamam da ayrı önem arz etmektedir (Gökbilgin, 1952, s. 30-31).

4.2. Beylerbeyi Medresesi

Medresenin banisi Sinânüddin Yusuf Paşa, II. Murad devrinde Tırhala Beyliği ve Rumeli Beylerbeyliği vazifelerinin de bulunmuştur (Hoca Sadettin, 1979, II, s. 69, 151). Yusuf Paşa eserleri olan camisi, medresesi, imareti, hamamı ve mahallesi ile Edirne şehrinin kurucularındandır. Mahallelisi de Mîrimiran Sinan Bey imareti Mahallesi adını taşımaktaydı (Gökbilgin, 1952, s. 30-31).

Cami, türbe, hamam ve medreseden meydana gelen küçük bir külliye şeklindeki yapı şehrin merkezinden Sarayıçi'ne uzanan caddenin sağında bir yamaç üzerinde inşa edilmişti. 1441-1442'de vefat eden kurucusu Sinaneddin Yusuf Paşa'nın türbesi de caddenin solundaki mezarlığın içinde, caminin karşısındadır (Eyice, 1992, s. 74).

Hibri, 1669 yılında ayakta olan Beylerbeyi Medresesi'nin kubbesi harap durumdayken yeniden yapıldığını söyler. Müderrisinin Yusuf Hanzâde olduğunu daha sonra 1569 yılında Sofya kadılığına atanınca yerine muhasip Mehmet Efendi Zâde geldiğini ve onun yerine de Arnavut Hüseyin Efendi geldiğini bildirir (Hibri, 1996, s. 35).

Medrese, Mîrimiran Mahallesi'nde Arpa Kavuran Sokağı'nda idi, şu an yıkılmıştır. Kadıasker Veliyyüddin b. İlyas imzasını taşıyan vakfiyesinin tarihi 1429-30 olup 1568-69 tarihinde tesbit edilmiştir. Buna göre medrese, bu tarihte veya buna yakın bir zamanda yapılmış olmalıdır. Sinan Paşa, medrese, cami ve imaret için Edirne'de çifte hamam, dükkânlar, bağ, bahçe vs. vakfetmişti (Baltacı, 2005, I, s. 317; Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 203; Peremeci, 1939, s. 114; Gökbilgin, 1952, s. 252-253).

Vakfiyesinde tespit edilen Vakıflar:

İmaret yanında çifte hamam hâsılı senede 500 akçe, 12 bab dükkân mezkûr hamamın yanında. Hâsılı senede 6000 akçe, mezkûr hamamın yanında bulunan bağ ve bostanlar. Bunlar ayda 200 akçeye işletmeye verilmiştir. 21 bab dükkân ve bab hücre, Bozahane diye anılan bir dükkân, bir kasap dükkânı ayda 10 akçeye işletmeye verilmiştir. Yenişehir nahiyesindeki Eman çiftliği, mezrası ve Bahr-i Çayanlı Köyü. Hâsıla senede 16.500 akçedir. Vakfiyeden hariç olan vakıflar: İmaretin kapısının yanında küçük bir han Hâsılı ayda 50 akçedir. İmaretin kapısının yanındaki dört oda Hâsıla ayda 20 akçedir. Kâtib-i cev mahallesinde dört bab dükkân, Hâsıla ayda 15 akçedir. Çakır Ağa mahallesinde x bab dükkân, hâsıla ayda 57 akçedir. Yeni Camiin önünde x bab dükkân ayda 110 akçeye işletmeye verilmiştir. 22 bab dükkân, işletmeye verilmiştir, ayda 240 akçe getirir. Mezid Bey'in hanının önünde yedi dükkân ki bunlar ayda 88 akçe ile işletmeye verilmiştir. Hacı 'Alemüddîn kervansarayına bitişik büyük han ve 12 dükkândan ayda 1028 akçe. Büyük hana bitişik işyeri işletmeye verilmiş. Ayda sekiz akçe getirir. Mahsûl-ü evkafdan medrese yerine üç akçe mukataa ve büyük han yerine yılda 500 akçe mukataa verilmiş. Bu toplanan gelirlerden medrese vazifelilerine ödenen: Müderris Efendiye günde 25 akçe, talebeye günde 10 akçe. (Bilge, 1984, s. 138-139)

4.3. Dâru'l Hadis Medresesi

Sultan II. Murad, Bursa'da cami, medrese, imaret, zaviye ve mektebi; Edirne'de cami, Dârulhadîs medresesi ve fethettiği yerlerde birçok mescid, cami, hankâh ve imaretleri vardır. Türbesi, Bursa'da cami, medresesi imareti yanındadır. Dârulhadîs Medresesi kale dışında Manyas mevkiinde İbn-i Arab Mahallesi'ndedir. Dârulhadîs olarak yapılmışken açıldığı günden itibaren aynı zamanda cami olarak da kullanılmıştır. Bugün hâlâ cami olarak kullanılmaktadır. Caminin yanında bulunan ayrı bir Dârulhadîs Medresesi'nin ise II. Murad'a

ait olduğuna dair bugün bilinen bir vesika yoktur. İhtimal ki Dârülhadîs, tamamen camiye çevrilince onun yerine camiin batı tarafında bir medrese yapılmıştır. Bugün camide bulunan kitabeğe göre Dârülhadîs'in inşası 23 Mart 1435'te bitirilmiştir. Şimdi tek kubbeli bir cami ve minaresi ile ayakta durmaktadır. Yanındaki medrese yıkılmıştır. Ancak 100 akçe sadece Hoca Sinan Efendi'ye ait bir imtiyazdı. Fahreddin Acemi de müderrislik yapmıştır (Gül, 1997, s. 142-143; Peremeci, 1939, s. 114).

Darbhane, kalenin cenup tarafları ve Tunca kıyısıdır. Kale içinden sonra en önce iskân sahası olan bu semt, Dârülhadîs medresesi de bulunduğu için, etrafına mahalleler kurulmuştur (Gökbilgin, 1965a, s. 162).

Şimdi Uzunköprü'den değiştirilerek gelen demir yolu güzergâhının yüksek imlâsı, caminin yakına gelmiş, binalar çukurda kalmıştır. Sultan Murad vakıflarına ait hicri 1022 tarihli, 719²³ Nolu tapu defterinde Cami'nin bahçesindeki çiçeklerin satışından senevi 500 akçe irâd alındığını bildirmektedir (Ayverdi, 1989b, s. 382).

Dârülhadîs'in yapılıma tarihi tam olarak 22 Şubat 1435 olduğunu Neşri tarihinde kaydedilir. Vakfiyenin tarihi 24 Mart 1435 dir. Dârülhadîs camiinin kitabesi de aynı tarihi taşımaktadır. Bu vakıflardan elde edilen gelirlerin sarfında mütevelliler tarafından tutulmuş birçok muhasebe raporları vardır. Aşağıdaki vakfiyede belirtilmiş olan vakıf emlâki ve köyleri burada da tespit etmek mümkündür. 15 nci asırda müderrise verilen ücret 50 akçe idi. Dârülhadîs medresesinin Edirne'de ve diğer vilâyetlerdeki evkafını tespit etmek tahrir defterleri vasıtasıyla mümkün olabilmektedir. Bu evkaf için 1613 tarihli müstakil bir defter mevcuttur. Dârülhadîs evkafı için oluşturulmuş tapu defterinde Sultan II. Murad'ın Edirne'deki camii, medrese ve Dârülhadîs'ine tespit etmiş olduğu evkafın daha çok Rumeli tarafında, olduğu yazılıdır. Dârülhadîs'in evkafının bu kadar fazlalığı sebebiyle toplanan

²³Bk. BOA TD 719.

gelirlerden civar medrese ve cami vazifelilerine de ödemede bulunulduğunu görülmektedir (Bilge, 1984, s. 143; Neşrî, 2014, II, s. 679).

Kroniklerde Edirne Dârülhadîsi,

Neşrî, Ve Edirne’de dahi bir cami'-i a'zam (Yapılışı; M. 1437-1447) ve *dar ül-fakr* bir imâret-i âliye ve *dârülhadîs* (Yapılışı; 22 Şubat 1435) bir medrese ve *mevlevîhane* (Yapılışı; M. 27. VII. 1435- 15. VII. 1436.) yaptırdı. Ve bu cami'e dahi 30 hafız ve 14 *tehlilci* buyurdu ki, şart-ı Evvel üzere *mülâzım* olalar. Ve 40 kişi dahi buyurdu, atası Sultan Mehmed Han Gazi ruhiyçin *en'am* okuyalar. Ve beş kişi dahi buyurdu ki, her gün salavât getireler. Sevabını *be-ravza-i pâk-i server-i kâinat* ve *hulâsa-i mevcudat ruhuna* hediye edeler. Ve bir nice kişiler dahi nasb etti ki, her gün ‘La ilahe illallah’ kelimesini okuyalar. Ve sevabını müslimîn ve müslimâtın ervahına hediye edeler. (Neşri, 2014, II, s. 679)

Edirne Dârülhadîs Medresesi Vakfîyesi²⁴:

İmdi bu denî dünya gurur ve şer diyarıdır. Rahat etme, sevinme yeri değildir... Peygamberimiz buyurmuşlardır ki: “insanoğlu, öldüğü zaman amel defteri kapanır. Ancak şu üç kişinin defterleri, kendileri öldükten sonra da açık durur. Bu üç kişi şunlardır; Kendisinden istifade edilen bir ilim bırakan. Geride kendisi için dua edecek salih bir evlat bırakan. Devamlı bir hayır kapısı bırakmış olan Sultanu'l-A'zamü'l-şahinşahu'l-mu'azzam... Sultan b. Sultan Murad b. Mehmed b. Bayezid Han ehl-i ilim hakkında Allahın kitabında söylenen güzel sözleri düşününce... (âlimlerin fazileti ile ilgili birkaç tane âyet...) Allah-ü Te'âlâ'nın rızasını talep etmek gayesiyle dâr-i Saltanat olan Edirne şehrinde, Tunca ismi verilen nehrin kıyı tarafında, şöhreti dolayısıyla tarife gerek olmayan Manyas Kapısı yanında bir dârülhadîs medresesi yaptırdı. O dârülhadîs medresesine ve orada bulunan, ehl-i ilimden olup da faydalı ilimler tahsiline uğraşan

²⁴ Edirne Dârülhadîs Vakfîyesi TSA, D. 7081

bütün herkese ve orada ders ve tedrisle uğraşanlara vakıflar yaptı. Yine bu medresenin yararı için birçok yerler vakfetti. Bu vakfedilen yerleri saydıktan sonra aşağıda tek tek gelecek olan şartlara bağladı.” Gayrimenkul emlâk: Tahtakale’de bulunan ve Sultan-ı müşârunileyhin kendi öz malı ile yaptırmış olduğu hamam. Hududları itibariyle bu hamam; kible tarafından mezkûr medresenin evkafı, doğu tarafından İzzeddin Bey ve Kara Şahin Beylerin mülkleri, kuzey ve batı taraflarından ana yol ile hem huduttur. İki ekmek fırını hududları itibariyle bu fırınlar; doğu tarafından Hacı x mülkü ile diğer üç taraftan da yol ile çevrilidir. 11 adet dükkân, hududları itibariyle bu dükkânlar; garb tarafından mezkûr hamama bitişiktir. Diğer üç taraftan da yola komşudur. Birbirine bitişik 38 dükkân. Bu dükkânlar hududları itibariyle; üç taraftan ana yola ve mezkûr Tahtakale’ye bitişiktir. Birbirine bitişik 33 dükkân. Bu dükkânlar hudutları itibariyle; yukarıda zikri geçen 33 dükkânın karşısındadır. Dördüncü taraftan da ana yola bitişiktir. 31 adet dükkân. Bunlar hudutları itibariyle; dört taraftan da çarşıya bitişir. Birbirine bitişik olan sekiz adet dükkân. Bu dükkânlar hudutları itibariyle kible tarafından ve doğu tarafından mezkûr hamamın dolabı ile diğer iki taraftan da yol ile birleşik. Birbirine bitişik olan 13 adet oda ile 13 adet dükkân. Hududları itibariyle bunlar; batı tarafından şehrin suru ile kible tarafından mezkûr Tahtakale ile kuzey ve doğu taraflarından Ahi Hızır mülkü ve Balaban Paşa evkafı ile hem huduttur. 11 adet dükkân. Bu dükkânlar hududları itibariyle; batı tarafından şehir suru ile diğer üç taraftan da Tahtakale ile çevrilmiştir. İçindeki 15 dükkânla beraber Tahtakale diye bilinen çarşı. Bu dükkânlara “pişhör” denir ve hududları itibariyle; üç taraftan vakfedilen dükkânlara, bir taraftan da Yenikapı yanında yapılan köprü veya yol ile çevrilmiş ki hepsi de yukarıda bahsedilen hamama yakındır. 11 adet dükkân, yedi oda, bahsedilen medreseye bitişik diğer bir dükkân. Bunlar hududları itibariyle; Yola, Tunca nehrine ve mezkûr medresenin vakfına bitişiktir. 17 tane dükkân. Hududları itibariyle bu dükkânlar;

medreseye, mezkûr medresenin vakfına, ana yola ve Köse Hâkim veresesinin mülküne hem hududdur. Üç ev ve bir büyük değirmen. Bunlar hudutları itibariyle; mezkûr medreseye, Tunca nehrine, mezkûr vakfedilen dükkânlarla ve Köse Hekim'in veresesinin mülküne huduttur. Köyler: Beniye denen ve Pınarhisar nâhiyesinde bulunan köy. Bu köy hudutları itibariyle; Kırıkkilise'ye giden yola, oradan Mihal Bey'in vakfına hudut alameti olan el-Haceru'l-Mansûra'ya, oradan mezkûr Mihal Bey'in vakfına, oradan Pınarhisar'dan Başkar akarsuyu, oradan tepeye yakın Anumur Çalı diye bilinen çalılara, oradan Todoros dikenini diye bilinen yere, oradan Kurt köyü diye bilinen köye oradan Mentor deresi diye bilinen vadiye, oradan Büyük Gölcük diye bilinen yere, oradan Karaköçe deresi diye bilinen vadiye, oradan bataklığa, oradan büyük ağaç diye bilinen ağaca, oradan evvelce zikri geçen ve Mentor deresi diye bilinen vadiye, oradan Ayazma diye bilinen memba'a, oradan Virancık vadisine, oradan Tonoza Bağ diye bilinen yere, oradan Görmeç diye bilinen derin çukura, oradan Kırıkkilise'ye giden yola, oradan adı geçen Mihal Bey'in vakfının hududu olan taş (el-Hacer'l-Mansûr) hududdur. Üsküp diye isimlendirilen köy. Bu köy de Pınarhisar nahiyesindedir. Bu köy adı geçmiş olan ve Mentor Deresi diye bilinen vadi ile çevrilmiştir. Oradan büyük ağaca, oradan bataklığa, oradan Kargöçe dere diye bilinen ve birkaç defa bahsedilen vadiye, oradan Ayazma diye bilinen membaya, oradan Virancık Vadisine, oradan iki vadinin birleştiği yere, oradan Kabaklı Kaya diye bilinen kayaya, oradan Söğütlü dere diye bilinen vadiye, oradan Değirmen deresi diye bilinen vadiye, oradan Pınarhisar kalesine giden yola, oradan Karakayalı diye bilinen yere, oradan derin çukura, oradan Hacı Fakılı köyünden Eskişar'a giden yola, oradan yukarıda adı geçen ve Pınarhisar'a giden yola, oradan yine adı geçen ve Mentor deresi diye bilinen vadiye huduttur. Kürt köyü diye bilinen köy. Bu köy, hudutları itibariyle; Küçük Ahlat diye bilinen ağaca, oradan Küçük Pelit diye bilinen ağaca, oradan eski yola, oradan Büyük Ahlat diye

bilinen köye, oradan Kara Pelit diye bilinen yere, oradan Kesilmiş Söğüt diye bilinen yere, oradan Yassı Öyük diye bilinen tepeye, oradan adı geçen Mentor deresine, oradan Büyük Pelit ağacı diye bilinen ağaca, oradan ufak vadiye, oradan Karaköçe dere diye bilinen ve yukarıda adı geçen vadiye, oradan Todoros dikenini diye bilinen yere, oradan dikenlere, oradan (el-Haceru'l-Mansûr) adı geçen mansur taşına ki bu taş Pınarhisar vakfı hudut taşıdır. Yukarıda adları geçen köylerin dâhil ve hariç hakları, ilaveleri, mazraları, ev yapılan bölgeleri, tepeleri, dağları, ağaçları, üzüm bağları, nehirleri ve her türlü muttasıl ve munfasıl hisse ve hakları ile vakfetmiştir. Daha sonra vâkıf-ı müşârunileyh tevliyet hakkını hayatta kaldığı müddetçe kendine bırakmış, sonra kendi yerine evladından saltanata geçecek olan kimseye bırakmıştır. Neslinin sona ermesi halinde durumu şeriatın hükmüne bırakmıştır. Ayrıca, açıklanmış olan vakıf şartlarına göre gelirleri toplayıp sarf edecek olan bir nazır seçimini de müteveli yapacaktır. Vâkıf bundan sonra aşağıdaki şartları açıklanmıştır: Medresede takva sahibi, temiz bir müderris olacak, bu müderris şer'i ilimleri hakkıyla bilecek, nakli müşkülleri yenmeye ve şüpheleri gidermeye kadir olacaktır. Yine medresede sâlih ve zeki bir müderris olacaktır. Bu müderris ders öğrenmeye gelmiş olan talebelere dersi tekrar etmeye kudretli olacak, devamlı olarak vazifesi ile meşgul bulunacaktır. Yine medresede bir imam olacak ve medresede namaz vakitlerinde bulunan cemaate namaz kıldıracaktır. Medresedeki namaz vakitlerinde ezan okuyacak olan bir de müezzin bulunacaktır. Medresedeki odalarda kalacak, şeriata saygılı talebelere bir gurup bulunacaktır. Müderris, müderris ve talebeler tatil günleri dışında her gün derse devam edeceklerdir. Müderris Efendi şer'i ilimleri ve edebi fenleri talebelere öğretecektir. Şu da şartıdır ki müderris medresede katiyen felsefi ilimlerle iştigal etmeyecektir. Orada müderris ders günlerinde hadis ilmi ve onunla ilgili diğer ilimleri öğretecek ve onun öğrettiklerinden iadesi gerekenleri müderris tekrar edecektir. Ayrıca medresede 30 kişi kadar hafız-ı kelâm bulunacak her biri günde

cüz Kur'an-ı Kerim okuyacaktır. Bu kıraatleri esnasında tecvîd kaidelerine riayet edip, sür'at ve acele yapmadan tertil üzere okuyacaklardır. Medresenin kapısını tutacak, odaların tamire muhtaç tarafları ile uğraşacak ve diğer işlere bakacak iki kayyum bulunacaktır. İlim ehlerinden 14 kişi her sabah medreseye gelecek ve toplu halde "Lâ ilâhe illallah" diyerek 70.000 kere tehlil getireceklerdir. Her biri 5.000 defa tehlil getirecek ve hâsıl olan sevâb vâkîf müşârunileyhin ruhuna gönderilecektir. Vâkîf yerlerden toplanan paralardan ilk defa ihtiyaç kadar vakîf yerlerin tamirine harcanacak, kalan bütün gelirlerin öşrü, 1/10'u mütevelliyeye verilecektir. Edirne şehrinde bulunan yetimlere her gün 20 akçe harcanacaktır. Vakîf nazırına her gün 15 akçe, müderris Efendiye her gün 30 akçe ve yukarıda adları geçen ve hudutları belirtilen köylerden Kurt köyü gelirinin tamamı, mezraalarından gelecek olan hasılatın 1/10'u yine müderris Efendiye ait olacaktır. Medresedeki 20 odanın her birinde kalan talebelerden her birine günlük iki akçe verilecektir. Muid Efendiye her gün sekiz akçe, imama altı akçe, müezzine altı akçe verilecektir. Her gün medresede birer cüz okuyacak olan 30 hafızdan her birine günde bir buçuk akçe verilecek, ancak bunların içinde mahfel başı olarak bilinen baş hafıza iki akçe verilecektir. Tehlil getirenlerden her biri günde ikişer akçe alacaklardır. Kayyumlara beş akçe, câbiye günde beş akçe verilecektir. Medresenin hasırlarına ve kandillerin yağına her gün iki akçe sarf edilecektir. Şayet toplanan gelirler eksik kalır da mezkûr masraflardan bazısına yetmez olursa noksan kadar, nisbet dâhilinde vazifelilerden kesilir. Şayet vazifelilere verildikten sonra ziyada kalırsa bunun sarfi mütevelliyeye bırakılır. Onun tasvib edeceği yere sarf edilir. Yine şartımdır ki; hiçbir vazifeli, vazifesine sadık kaldığı, devam ettiği ve tayin edildiği vazifeyi ifa ettiği takdirde ve vazifesini layık veçhile yaptığı müddetçe vazifesinden azledilmemelidir. Şayet vazifelilerden biri vazifesinden inhıraf edecek olursa müteveli ikaz eder, hemen azletmez. Vazifeli yine aynı hatayı ikince defa işlerse yine ikaz eder ve zecreder

(azarlar), yine azletmez. Ancak vazifeli bulunduğu hatada devam ve ısrar ederse onu azleder, azleder, azleder. Şayet medrese yıkılırsa ve Allah Korusun idaresi imkânsız olursa evkaftan toplanan gelirler fakara ve miskinlere dağıtılır. Bu saydıklarını vakıf, şeriata uygun ve doğru olarak vakfetmiş, serih olarak habsetmiş ve geçerli olarak sebil yapmıştır. Böylece vakıf malları satılamaz, hibe edilmez, mülk edinilmez, asla tebdil edilmez, bir seneden fazla icra verilmez ve kıyamete kadar da miras yoluyla intikal etmez. Sultan, vezir, emir ve kadılardan herkim bunların iptaline, tebdiline gayret sarf eder ve ihmale uğrattırsa, değiştirmeye niyet ederse, Allah'ın ve meleklerinin ve cümle insanların laneti onun üzerine olsun. Her kim onu duyduktan sonra değiştirirse onun günahı değiştirenlerdir. Allah her şeyi duyar, haber alır, bilir. Vâkıf-ı müşarünileyh, Allah onu aziz etsin, mezkûr evkâfı ve yine ayrı ayrı zikredilen mülhakatını Sadrazam Hoca Mehmed Paşa b. Hızır Danişmend'e teslim etti. Vâkıf-ı mezkûr evkâfı melikeye göndermiş, evkaf kendisine bırakılan vezir de, Allah her birinden razı olsun müçtehidlerin kavilleri üzere, onun lüzumu üzerinde bu vakfiyeyi başlangıçta kendi hattı ile tescil eden Atebe-i Aliyye kadısı bu vakfiyenin sıhhati ve lüzumu üzerine hüküm vermiş ve onun şartlarını havi olarak tescil etmiş ve onun müttefekun aleyh lazım olduğuna ve kıyamete kadar duracağına şahadet etmiştir. Yine vâkıf-ı müşarünileyh şer'i kitaplardan fıkıh, hadis, tefsir ve diğer ilimlere mütedair kitaplar vakfetmiştir. Bunların tafsilatlı dökümü bu vakfiyenin sonunda yapılmıştır. Bu kitaplar mezkûr medresenin müderris ve talebeleri (ehli) içindir. O kitaplardan hem kendileri istifade ederler, hem de başkalarına faydalı olurlar. Onları mütalaa ederler. Vakıf, sonuna da mezkûr diğer vakfiyelerden olduğu gibi fakaraya bırakmıştır. İşte vakfiyenin yazılması ve görülmesi 24 Mart 1435 tarihinde olmuştur. Vâkıf-ı müşarünileyhin şartı, medresede bulunan ve bu şer'i vakfiyede zikredilen talebelerin ve orada müderris olanların vakfedilen kitaplardan istifade etmeleridir. Şayet seneler geçtikçe

kullanılmaktan eskirlerse evkaf gelirinden yeniden satın alınır. Vakfiyede zikredilen kitapların tafsili: Tefsir-i Kaşânî, üç cilt, Tefsir-i Kebir, beş cilt, Keşşâf; Tefsir-i Sürâbâdi, Fârisi; Tefsir-i Fârisi, diğer; Buhari, Mükemmel; Buhari, Mükemmel, diğer; Şerh-i Buhâri, beş cilt; Şerh-i Buhâri, İbni Mulakkın, 24 cilt; Şerh-i Mesabih, Zeynulabidin; İbn-i Mâce; Müslim, mükemmel; Meşarık; Müslim, diğer, üç cilt; Buhari, Hadis, üç cilt; Cami'-i Kütüb-i Sitte; Cami'u'l-usul der ilm-i Hadis, dört cilt; Beyan-ı Müşkûlat-ı Ehadis; Hidâye, iki cilt; Kifaye, der şerh-i Hidaye; Mebsud, x cilt; Cami'ül-usul der ilm-i fıkıh, iki cilt; Fetâvâ-i Hüsami; Muşaffa der şerh-i Manzume; Şerh Nâfi'; Kitab x der fıkıh; Şerh-i Merâh x; Metn-i Ferâ'iz, Ahızkavî; Şerh-i Sâvî. (Bilge, 1984, s. 225-231)

4.4. Eski Cami Medresesi

Kaynaklarda 'Yıldırım Hanoğlu Medresesi', 'Cami Ardı Medresesi' ve 'Cami-i Atik Medresesi' diye anılan ve bugün mevcut olmayan medresenin hangi tarihte yapılmış olduğunu kati olarak bilemiyoruz. Musa Çelebi'nin Edirne hâkimiyeti zamanında (1410-1413) temelini atılmış olduğu anlaşılmaktadır. Medrese, Eski Camii'de olduğu gibi Çelebi Mehmed ve II. Murad zamanında tamamlanmış olmalıdır. Diğer taraftan Dimetoka'nın Ilıca Viran Köyü'ndeki bu medreseye ait vakıfların da II. Murad devrine ait olması ihtimali de II. Murad'ın da bu medresenin itmamına hizmet ettiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Baltacı, 2005, I. s. 413-414; Peremeci, 1939, s. 115; Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 201).

Daha 14 ncü yüzyılın ilk yıllarında planlanıp inşa edilen ve Edirne'nin kale dışındaki ilk külliyesi olan Eski Cami Külliyesi'nin (1403-1414) bir medresesi, caminin kible tarafında (Vakıflar Bölge Müdürlüğü binasının olduğu alanda) inşâ edilmişti. Bu medresenin ne yazık ki planı hakkında bilgimiz yoktur. Bu medrese Edirne'nin faaliyete geçen ilk medrese olması sebebiyle önemlidir (Cantay, 2002, s. 96).

4.5. Gülçiçek Hatun Medresesi

Medrese'nin banisi II. Murat Devri vezirlerinden Saruca Paşa'nın karısı Gülçiçek Hatun'dur. Medrese, Kirişhane semtinde idi, şimdi mevcut değildir (Baltacı, 2005, II, s. 846).

Kirişhane semti Edirne'nin güneydoğusunda başlayıp ve Kasım Paşa burnu denilen yerden başlayıp Kirişhane'ye kadar uzanan yer olup, kale dışındaki şehrin ilk kurulan semtlerindedir. II. Murad devrinde Vezir Saruca Paşa'nın karısı Gülçiçek Hatun tarafından cami ve medrese yaptırıldıktan sonra bu gölge imara açılmıştır. Mezit Bey cami ve imareti, Ali Kuşçunun mescidi ve daha sonraki tesisler ile de bölge gittikçe büyümüştür. Müeyyedzâde Kazasker Abdurrahman Celebi, Yavuz Sultan Selim, devrinin kazaskerlerinden ve Kadızâde-i Rumî'nin torunu astronom Mirim Celebi, Şair Hayalî, Vize Çelebi gibi 16 ncı asrın maruf şahsiyetleri namına mahalleler kurulmuş ve Tunca sahilinde uzanan bahçeleri ile Edirne'nin en güzel bir yeri olmuştur (Gökbilgin, 1965a, s. 162; Gökbilgin, 1994, s. 427-428).

4.6. Halebi Medresesi

Medresenin bânîsi Sultan II. Murad olup Halebiye medresesi denmesinin hikâyesi şöyledir; Edirne fethinde Cuma namazı kılmak için şehirdeki bir kiliseyi I. Murad tarafından camiye çevrilmişti. Murad II. Halep taraflarından Edirne'ye gelmiş olan Mevlânâ Sirâceddin Muhammed b. Ömer'in (v. 1453) oğlu şehzade Mehmed'e hususi hoca tayin etmiş ve Edirne'de Sultan I. Murad'ın kiliseden çevirmiş olduğu caminin yanında yeni yaptırdığı medreseye oğlunun hocasını tayin etmişti. O tarihten sonra medreseye hocaya nispetle Halebiye medresesi denmiştir. Murad I. tarafından kiliseden camiye çevrilen ve medrese ile yan yana bulunan bu camiye de yine hocaya nispetle Halebiye camii denmiştir. Halebiye Camii ile Murad II. tarafından yaptırılan Halebiye medresesi 1752 yılı depreminde yıkılmış ve maalesef vakıfları olmadığı için ne cami ne de medrese yeniden inşa edilememiştir. Bu camiin ve dolayındaki medresenin taşlarının 19 ncü asır sonlarında Hakkı Paşa adında bir zat tarafından yıktırılıp Edirne istihkâmlarının inşasında kullanıldığını Bâdî Efendi merhum

tarihinde hikâye eder Halebiye medresesinde müderrislerin günlük maaşlarının 45 akçe ve 50 akçe civarında oluşu medresenin yüksek dereceli bir ilim merkezi olduğunu gösterir (Bilge, 1984, s. 158-159).

Müderrislerden biri Molla Hüsrev diğeri Sirâceddin Mehmed b. Ömer Halebî: Timur'un Halep'i yağma etmesiyle Mâverâünnehir'e götürülen Sirâceddin Efendi, orada tahsilini tamamladıktan sonra II. Murad devrinde Edirne'ye gelmiş ve padişah tarafından Şehzâde Sultan Mehmed'e hoca tayin edilmişti. Daha sonra II. Murad Edirne'de yaptırdığı medreseyi ona verdi ve medrese onun adıyla anılmaya başladı. Orada müderris iken Fatih Sultan Mehmed'in ilk devirlerinde vefat etti (Baltacı, 2005, I, s. 449-450).

4.7. Kürd Hoca Medresesi

Kürt Hoca medresesi hakkında çok az şey biliyoruz. Arşiv kayıtlarında da bu medreseye rastlamak mümkün olmamıştır. Enîsü'l-müsâmirin müellifi de Edime medreselerini anlatırken bu medreseden hiç bahsetmez. Edirne'de medrese, camii bulunduğu bildirilen Kürd Hoca' nın asıl adının Mehmed b. Apturrahman b. İbrahim olduğu, zindan altında Tatarhanîler kabristanında bulunan kabir taşından anlaşılmaktadır. Edirne'de Ayşekadın semtinde bir mahalleye adım vermiş olan Kürd Hoca'nın kimliği hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Süleymaniye Küçükpazarında bulunan medresenin 1919 yılında yıkıldığını, mescid enkazının 1927 de 550 kuruşa, arsanın ise 1940 da satıldığını bilmekteyiz. Müderris tevcihlerinde medreseden bahis geçmez (Bilge, 1984, s. 148-149). Ahmed Bâdi Efendi Kürd Hâce isimdeki mahalle ve sokakta olduğunu. Zindan Altın'da Tatarhaniler Kabristanında olan taşında, baninin künyesinin Mehmed bin Abdurrahman bin İbrahim'üş-Şehîr bi Kürd Hoca şeklinde yazıldığını bildirir (Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 144). Tayyib Gökbilgin'de yalnız mahallesinin ismi bulunur (Gökbilgin, 1952, s. 42). Rıtkı Melül Bey Süleymaniye Küçük Pazarındaki medresenin 1919 da yıkıldığını, 1927 de mescid enkaazının 550 kuruca ve arsanın 1940 da satıldığını yazmaktadır. Aslında 'Ayşe Kadın ile Süleymaniye

arasında bulunduğu mahallen tahkik olunan mescitten şimdi eser yoktur. Bu Kürd Hoca'ya II. Sultan Murad, Murâdiye Camii'li evkafından bir vazife bağlanmıştır (Ayverdi, 1989b, s. 404).

4.8. Oruç Paşa Medresesi

Oruç Paşa, Timurtaş Paşa'nın oğludur. Timur olayında Süleyman Çelebi'nin yanında bulundu. Fetret geçince I. Mehmed'e (Çelebi) geldi. 1423 beylerbeylik ve ardından vezirlik verilmiştir, 1426 vefat etti (Mehmed Süreyya, 1996, IV, s. 1281). Sultan Murad II. devrinde de görev yaptı. Oruç Paşa'nın Edime ve Dimetoka'da birer medresesi vardır. Ahmed Bâdi bu medreseyi yeri bilinmeyen medreseler arasında sayar. Oruç Paşa'nın Edirne'deki medresesi vakfı olarak kayıtlarda Dimetoka'da bir hamam ve üç dönümlük bir bahçe görünmekte fakat hasılı bilinmemektedir. Bu kayıttta "Vakf-ı medrese-i Oruç Paşa, bahçer dönüm 3, kıst-ı hamam der nefis-i şehri Dimetoka fi sene..." diye geçmektedir. Medresenin vakfiyesi bulunamamıştır (Bilge, 1984, s. 156-157; Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 208) 25.

Hicri 925 yılında Çobanlı Köyü'nün (30 hâne, 11 mücerred) 5416 akçe, Brankı Köyü'nün (17 hâne) 3989 akçe geliri vardı. Bir de Oruç Paşa medresesi vakfı olarak Dimetoka'da hamam ve bahçe görünmekte, fakat hâsılı gösterilmemektedir. Fatih devrinde timara verildiği sırada vakfiyesi ve mukarrernâmesi de birlikte alınmış, fakat sonradan eski defterlerde kayıtları bulunup mülkiyeti görüldüğü için, vakfiyeti mukarrer tutulmuş ve vârislerine mukarrer-name verilmiştir. Bundan Başka Oruç Bey'in Dimetoka'da Ova nahiyesinde bir imareti görülmekte ve Çobanlı Köyü'nün 980'de bu imaret evkafından bulunduğu anlaşılmaktadır (Gökbilgin, 1952, s. 247).

4.9. Saruca Paşa Medresesi

Edirne'de Taşlık civarında kendi adına bir mahallesi olan Saruca Paşa Enderun'dan yetişerek Murad II. devrinde mirliwa ve beylerbeyi ve 1429 da vezir olmuştur. 1434 de padişah Karaman seferine giderken onu Edirne muhafızı tayin etmişti ki Edirne'de bulunan

²⁵Oruç Paşa'nın Bursa'da inşa ettiği zaviyenin vakfiyesinde de Edirne'deki medresesinden bahsetmez. Bk; VGMA DEFTER 591-179-181

camii bu sırada yaptırmış olmalıdır. Daha sonra Gelibolu'da birkaç sene ikamet etmiştir. 1442 de Macarların İzladi derbendine vaki hücumları esnasında yararlığı görülerek tekrar vezarete getirilmiş ve 1453 e kadar orada kalmıştır. Gelibolu'da vefat etmiştir (Gökbilgin, 1952, s. 247-248). Edirneli şairlerden Lebîb, Saruca Paşa medresesi müderrisi Hacı Mustafa Efendinin oğludur (Peremeci, 1939, s. 270). Edirne'de medresesi olduğu gibi Gelibolu'da da bir medrese ve bir imareti vardır. Medrese'nin müderrisleri hakkında fazlaca bilgimiz bulunmamaktadır. Medresenin vakfiyesi de yoktur (Bilge, 1984, s. 157-158)²⁶.

4.10. Şah Melek Medresesi

Amasyalı Şah Melek Paşa, Yıldırım Bayezid, Musa Çelebi, Mehmed Çelebi ve II. Murad devrinde yaşamıştır. 1403-1404 tarihinde Musa Çelebi'ye Amasya'da Lala olmuş ve 1424'te Rumeli beylerbeyliği vazifesinde bulunmuştur. Kör Şah Melek Paşa dahi denilen ve 1413'den sonra vazifeden ayrılan Melek Paşa 1444 tarihinde vefat etmiş ve camii yanında defnolunmuştur. Şah Melek Paşa'nın Mihal Bey köprüsü başında, kafes kapı civarında kendi adına bir mahallesi vardır. Bugün de mevcut olan Şah Melek Paşa Mahallesi 16' ncı asır sonlarında 'Gazi Şah Melek Mescidi Mahallesi' adı ile 'vakf-ı gâzî Şah Melek odaları' adları ile anılmıştır. Bulgaristan'da da birçok eserleri bulunan Şah Melek Paşa'nın Bulgaristan'da pek çok eserleri, Edirne'de bir camii, bir mescidi, bir medrese ve imareti vardır. Medrese bugün ayakta bulunan camiin yanında iken sonradan yıkılmıştır. Kitabesine göre cami, II. Murad devrinde, 1429 tarihinde yapılmıştır (Baltacı, 2005, I, 250-251; Bilge, 1984, s. 149; Gökbilgin, 1965a, s. 167).

Medrese, Şah Melek Paşa Camisi yanında bulunuyordu. Molla Hüsrev merhum Dürer gururini burada müderris (832'den evvel) olduğu zaman telif etmiştir. Bunların hepsi yıkılmıştır (Peremeci, 1939, s. 114). Ahmed Badi Efendi medresenin Şâh Melik Paşa

²⁶Gelibolu'da da medresesi bulunan Saruca Paşa'nın Gelibolu'da bulunan Medresesi'nin vakfiyesine Gelibolu Medreseleri kısmında verilecek olan Gelibolu Tahrir Defterlerinde rastlamaktayız lakin bu medresesi hakkında tüm aramalarımıza henüz ulaşabildiğimiz bir vakfiye bulunmamaktadır.

Mahallesinde Şâh Melik Paşa Camii Sokağında birinci numarada bulunduğunu sakfi ahşap ve harap olduğunu söyler (Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 204).

Şah Melek Paşa'nın bir kaç tane vakfiyesi vardır. Bu vakfiyeler: 1431 tarihli vakfiye sureti, 1436-37 tarihli vakfiye zeyli, bu 1431 tarihli vakfiye suretinin zeylidir. 1425 tarihli vakfiye, 1425 tarihli vakfiyenin zeylidir. Bugün mevcut olmayan medresenin yeri vakfiyede açıkça bildirilmektedir (Bilge, 1984, s. 149-150). 1431 Tarihli vakfiyede Edirne'de kale haricinde, köprü yanında olduğu bildirilmektedir (VGMA DEFTER 1766-373-91)²⁷. 1425 Tarihli vakfiyede medresenin 'medrese ve mescidden her ikisi de Edirne'nin içinde köprünün yanında Tunca nehri üzerinde' olduğu yazılmaktadır. Buradan anlaşıldığına göre medrese ve mescid yan yanadır ve muhtemelen aynı tarihte yapılmışlardır. Mescid kitabesinde Sultan II. Murad'ın padişah olduğu devirde, Şah Melek b. Şâdı Bey tarafından 1429 tarihinde yapılmış olduğu yazılıdır. Bu durumda orjinal vakfiyede mescidin belki de medresenin beraber yapılışından üç sene önce, elimizde bulunan sureti ise iki buçuk yıl sonra tanzim edilmiş demektir (Bilge, 1984, s. 150).

Şah Melek Beyin 835 tarihli vakfiyesi;

Şah Melik Bey Şadi dünyanın kararsızlığını ve değersizliğine tamamen muttali' olunca ebedi karargâh olan ahiret için x bir azık ve hazırlık yapmak murad ederek Edirne şehrinde köprü yanında halis malile muhkem bir suretde yaptırmış olduğu medreseyi fi sebillillâh vakf ve habs etti. Ve bu medreseyi; taallum ve istifade suret ile ve talim, ifade ve iade şekliyle furui fıkıh, usuli fıkıh ve hilaf ve cedel ilimlerle iştilal edecek zevata ve alelumum mezahibi erbeaya mensub fukehaya orada oturmak üzere vakfetti. Bu medresenin mesalihine şunları vakfetti; Bu medresenin yanında vakı ve bu medrese ve han ile x ve iki taraftan yol ile mahdut ve birbirine muttasıl beş dükkânın tamamı. Bu medresenin arka tarafında tahditden müstağni 13 x hücrenin tamamı.

²⁷Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde VGM DEFTER 570-49-23'deki Lala Şahin Paşa'nın vakfiyesi.

Edirne'nin dışında debbağlar mahallesinde vakı şehrin x kale duvar ile ve Hüdavendigâr milkile ve iki taraftan tarik ile mahdut birbirine muttasıl otuz hücrenin tamamı. Bu hücrelere muttasıl dört dükkânın tamamı. Edirne şehri haricinde merhum Mihal Bey Hamamı yanında vakı, Umur Bey milkiyle, Timur bağa milkiyle, Emir milkiyle, çarşı ile mahdut buzhanenin tamamı. Bu buzhane üzerinde fevkani üç dükkânın tamamı. Buzhanenin cenubunda altında tahtani üç dükkânın tamamı. Edirne şehri haricinde vakı buğday pazarı ve Emir milki ve hoca faris vakfı ve çarşı ile mahdut vâkıfla Hacı ebi Yezid bin Ali ve Hacı Doğan bin Abdullah arasında müşterek 100 dükkânın rubu (1/4 hissesi) hissei şeyiasının tamamı. Edirne dışında vakı üzerine birkaç oda yapılan nehir ile ve Mihal Bey vakfile mahdut bulunan müselles şekildeki arsanın tamamı. İstanbul kapusunda vakı iki taraftan Emir milki ve diğer iki taraftan taik ile mahdut beş dükkânın tamamı. Edirne dışında tahta kale nam mahalde vakı iki taraftan Allame hâkimi müseccil milki ve şehrin kale duvarı ve yol ile mahdut dükkânın tamamı. Edirne dışındaki vakı iki taraftan hacı Alaettin ve x diğer iki taraftan tarik ile mahdut dükkânın tamamı. Edirne dışındaki vakı kadıbaflı vereseşi milki ve hendek ve yol ile mahdut helvacı dükkânının tamamı. Edirne dışındaki İstanbul kapusu yanında vakı hendekle şehrin kale duvar ile ve Balaban Paşa vakfiyle ve yol ile mahdut ve birbirine muttasıl iki bakkal dükkânının tamamı. Edirne dışındaki köprü kapusu hizasında vakı Umur Bey milkiyle ve mezkûr vâkıfın vakfiyle ve şehrin kale duvar ile ve x yol ile mahdut ve kendisine muttasıl dükkânlar ile birlikte kanara denilen dükkânın tamamı. Edirne dışında bakırcılar kapusunun hizasında vakı x kendisine muttasıl iki dükkânla birlikte sabuncu dükkânının tamamı. Hepsi Edirne dışındaki yeni camile bezzazı hanının xx arasında vakı vâkıfla Hacı Doğan bin Abdullah arasında müşterek bir ekmekçi dükkânının nısfıyla diğer elli dükkânın nısf hissei şeyiasının tamamı olup hepsi hüsnü fakih vereseşi hanı ve üç taraftan yol ile mahduttur. Vakıf bu akaratın kâffesini bütün

hudud ile dâhili ve harici kâffe hukukiyle, sonuna kadar her şey'ile vakf ve habsetti. Vâkîf; medreseye bir müderris ve bu müderrisin dersini xx talebeye devamla müzakere edecek bir muid, bir imam, bir müezzin, bir bevvab tayin edilmesini ve vakfin her nev' istiğlâl ile gelirlendirilip hâsıl olan galle bir arıza peyda olduğunda x Evvelâ medrese ve mevkufatın tamirine kadri kifayede sarf edilmesini ve mütebakiden her gün talebeye 10 dirhem ve mezkûr müderrise her gün 10 dirhem, muide dört, imama üç, müezzinle bevvaba ikişer dirhem ve çerağ vesair tenvir alâtı yağına her gün xx iki dirhem sarfeddirmesini şart kıldı. Tevliyet ve nezareti xx sağ oldukça kendisine sonra batnen bade batnin neslen bade neslin erşed evlâdına, sonra utekasının aslahına, sonra şehri mezkûrde hâkim olan zâte şart kıldı. Sonra vâkîf evlâdı hakkında daha ziyade ihtiyatlı ve menfeatlı olan ciheti ihtiyarla; sahibine nisbetle meşhur olduklarından tahdiden müstağni ve tunca suyu üzerinde dönen Vekle x nahiyesinde vakı beş göz değirmenin tamamını ve Edirne şehri x içinde bakırcılar kapusunun yakınında vakı ve şehrin kale duvar ile ve üç tarafı yol ile mahdut menzilin tamamını taksim ve istihkakte erkek ve kadın müsavi olmak üzere batnen bade batnin, x neslen bade neslin evlâdına ve evlâdı evlâdına bunlar munkarız olup hiç kimseleri kalmadığında fukara ve mesâkine vakıf ve habs etti. Sonra vâkîf; Edirne şehri dâhilinde bakırcılar kapusu yanında vakı kale duvarına muttasıl ve birbirine bitişik altı hücreyi evlâda meşrut olan mezkûr menzilin hizasındaki musluğun mesalihine vakfetti. Ve bu evkafın tevliyetini de sağ oldukça kendisine sonra erşed evlâdına, sonra aslah utekasına, sonra beldei mezkûrede hâkim bulunan zate şart kıldı. Binaenaleyh bu minvel üzere vakıf edilenlerin kâffesi vakfi x sahihi şer'i ve hası mer'ii hükmi oldu. Üzerinden ne fark eder zaman geçse bu evkafta bey, hibe, irs ceryan etmez. Tağyir ve x teptil kabul etmez. Bu vakfin sıhhat ve lüzumuna emir ve hükmü nafiz islâm hâkimlerinden bir hâkim hükmetti ve kendi el yazısının delâleti veçhiyle bu hükmüne birçok udul ve sikkayı ishad etti, bu hüküm ve

işhad sekizyüz otuz beş senesi Muharrem'in beşinci günü vakı oldu. (VGMA DEFTER 1766-373-91)

4.11. Şeyh Şüca Medresesi

Şüca'addin Karamani (Şeyh) II. Murad devrinde yaşamış ve Şeyh Hamid Kayseri ile musahabet edip şeref-i hizmetlerinde sabitkadem olmuş mutasavvıflardan bulunan Arifbillâh Şeyh Şüca'addin Karamani Edirne'de Dibağhane'de bir mahalleye adım vermiştir. Şeyhin, Padişahı bir tehlikeden kurtardığını rivayet eden Şakaik müellifi, II. Murad'ın onun için bir mescid ve zâviye yaptırdığını ve fukarasına Muradiye evkafından ta'amiye vazife tayin edildiğini bildirir. Sonra, Kanunî Sultan Süleyman Edirne'ye geldiği vakit de bu mescidi cami hâline getirterek âdet-i ma'rufe üzere devir hanlar ve mu'arrif ve hatip tayin eylediğini ilave eder. XVII. asır başlarında mahallenin adı idi. Bugün de adını muhafaza etmektedir, 935 (1529) tahriri arasında Şeyh Şüca' zâviyesini bildirirse de, gene Murad II. 'ın onun namına yaptırdığı medreseyi kaydetmez. Ölümünün Fâtih devrinin ilk zamanlarında olduğu zannedilmektedir, Kendisi bu zaviye yanında medfundur (Gökbilgin, 1952, s. 34; Gökbilgin, 1965a, s. 168). Bâdi Ahmed, bu medresenin "evâilde Mütereddin medresesi denmekle mayruf olduğunu ve pâyesinin otuzlu bulunduğunu yazmaktadır (Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 204; Peremeci, 1939, s. 114). Vakfiyesi bulunmayan medresenin müderris tevcihlerinde ismine rastlanmaz (Bilge, 1984, s. 156).

Edirne'de Debbağhane semtinde Şeyh Şücâeddin Mahallesi diye anılan mahallede bulunan ve ahşaptan yapılmış olan medrese, bugün mevcut değildir. Hibrî Efendi'nin eserini tamamladığı 1156/1743 tarihinde medrese ayaktaydı. 16'ncı yüzyıla ait herhangi bir tevcihe rastlanmayan medresenin pâyesinin 17'nci yüzyılda ellili olduğunu Hibrî Efendi'nin kaydından anlıyoruz. XVI. asır içindeki durumu bugün için bilinmemektedir (Baltacı, 2005, I, s. 251-252).

4.12. Üç Şerefeli Medrese

Medrese Edirne'nin Baba Timurtaş mahallesinde Üç Şerefeli Cami havalisinde Sultan Murad II. tarafından yaptırılmıştır (Ahmed Badi, 2014, 1/1, s. 200). Saatli medrese de denilmektedir. Fâtih Sultan Mehmed sonradan bunun yanında bir medrese daha yaptırmıştır. Fatih'in yaptırdığı bu medresenin ismi de Peykler'dir. Medreseler sonradan çifte medrese olarak adlandırılmış birbirinden ayırmak için de Saatli medreseye eski, Peykler medresesine de yeni medrese denmiştir. Bu iki medresenin de aynı anda II. Murad tarafından yaptırıldığı doğru değildir. Maalesef bu hataya düşenler olmuştur. Hibrî ise bu medreseleri birbirinden şöyle ayırmaktadır: “*üç şerefeli medreselerinin 'atiki (eskisi) dir. Banisi merhum ebü'l-hayrât hazretleridir. Biri dahi Üç Şerefeli medreselerin cedididir ki bânisi ebü'l-feth Sultan Mehmed Han'dır*” (Peremeci, 1939, s. 114; Bilge, 1984, s. 153; Hibri, 1996, s. 34).

Üç Şerefeli cami inşaatına 1437 de başlanmış 10 senede yani 1447 bitirilmiştir. Medrese de bu tarihlerde yapılmış olsa gerektir. Üç Şerefeli Saatli medresenin vakfiyesi Üç Şerefeli cami ile birlikte tanzim edilmiş olsa gerektir ki bulunamamıştır. Araştırma sırasında herhangi bir vakfiye bilgisine ulaşılmadı. Bu bakımdan medresenin vakıfları ve müderris başta olmak üzere diğer vazifelilere ödenen maaşlar hakkında en güzel bilgiyi mütevellî muhasebe raporlarından elde ediyoruz. 1490 senesine ait ve evkaf kontrolörü Mevlânâ Ukayl tarafından yazılmış olan evkaf muhasebe raporunda vakfın gelirleri ve başta üç şerefeli cami, üç şerefeli Saatli medrese ve mektebin bir senelik bilançosu verilmektedir: *Alaca Hamam, Yenice ile birlikte Çötere veya Çötre ve Kamâne Köyü, Kratova memleketi, Pavli tahvili, Kratova madeni, Manopolya tahvili, Kratova mahsulatın öşrü, Tedor tahvili, Kratova kalhanesi, Kratova sazlık. Cem'an 317.217 akçe varidatı vardır* (Bilge, 1984, s. 153-154).

Belgelerde medrese ‘medrese-i ‘atik’ ismiyle geçmektedir. Fâtih'in yaptırmış olduğu Peykler medresesi için ise ‘medrese-i cedîd’ adı geçmektedir. “Cema’at-i vazife hârân-ı medrese-i ‘atik ‘an gurre-i sene 895 ilâ gâyet-i Ramazan sene 896. Mevlânâ Yarhisarzâde,

müderris, 50. muid sekiz, talebe 18 nefer fî iki, 36, hâfız-ı kütüp iki, bevvâb iki, kennâs iki". Burada görüldüğü üzere müderrise günde 50 akçe, muide sekiz akçe, 18 talebeden her birine ikişer akçe, kütüphane memuruna iki akçe, kapıcıya iki akçe ve süpürgeciye iki akçe verilmektedir (Bilge, 1984, s. 154-155).

Müderrisleri Alâeddin Tusî: II. Murad devrinde Acem'den Anadolu'ya ve Padişah Bursa'daki Sultaniye Medresesi'ni yevmi 50 akçe ile buna vermişti. Fatih Sultan, Semâniye Medreselerini inşa ettikten sonra birini Ali Tusîye verdi ve daha sonra babasının Edirne'de yaptırmış olduğu Üç Şerefeli Medresesi'ne yevmi 100 akçe ile tayin etti. Sultan Mehmed, Üç Şerefeli'nin yanında bir medrese daha yapıp 100 akçeyi ikiye böldü (Baltacı, 2005, II, s. 725-727).

Hoca Sadeddin tarihinde ve Evliya çelebi seyahatnamesinde üç şerefeli medreseyi bildirmektedir:

Hoca Sadeddin, Yeni Cami'nin yanı başında günde yüz akça ücretli bir büyük medrese yaptırmış ve bilim derlemek isteyenlere de ayrıca ödenekler ayırmıştı. Molla Ali bu ücretle söz konusu medresede görev yapmakta iken, Acem diyarına gittiği zaman, Sultan Mehmet Han Gazi onun yanı başına bir medrese daha yaptırmış ve müderrislik ücretini 50'şer akça olarak kestirmişti (Hoca Sadettin, 1979, II, s. 251).

Evliya Çelebi, "*Sultan II. Murad Han'ın hayır eserleri Edirne'de Üç Şerefeli Cami ve başka bir camii 'mescitlerin en güzeli' diye meşhur olmuştur. Edirne'de iki medrese, bir dârülhadîs, bir bedesten ve (-)²⁸ göz Ergene Köprüsü, Ergene'de bir cami ve imaretini tamamen gaza malıyla yaptırmışlardır*" (Evliya Çelebi, 2010, 2/1, s. 53).

Mimari

Edirne'nin iki önemli medresesi Üç Şerefeli Cami Külliyesi'ne (1437-47) ait olup, Cami'nin kuzeyinde, camiye paralel konumlanmışlardır. Bu iki medreseden biri Saatli

²⁸Metnin orijinali böyledir.

Medrese olarak tanınmakta, dikdörtgen plan yorumuyla avlusu revaklı, girişi ise Üç şerefeli Cami'ye paralel uzun kenar üzerinde olduğu kalıntılardan tespit edilebilmektedir. Saatli Medrese ile aynı eksen üzerinde yer alan Peykler Medresesi de üç kenarı revaklı bir avlu gerisinde mekânların yer aldığı, kible yönünde iki dershanenin biri kapalı kubbeli, diğeri ise kubbeli eyvan şeklinde avluya açıldığı, girişinin ise Üç Şerefeli Cami'ye paralel cephede yer alır. Her iki medrese ile ilgili bir kitâbe mevcut olmamakla beraber II. Murat ve Fatih Dönemi'ne, özellikleriyle 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilen bu iki medrese Üç Şerefeli Cami ile oluşturduğu külliye konumuyla önemlidir. Kaynaklarda belirtilen Edirne'deki erken dönem medrese yapıları günümüze ulaşmamıştır (Cantay, 2002, s. 96).

Edirne Üç Şerefeli Cami'nin doğusunda, cepheye paralel inşa edilmiş, yan yana iki medrese yer almaktadır. Her iki medresenin de inşa kitabesi yoktur. İki medreseden güneyde yer alanı, diğeri göre daha sağlam durumdadır ve günümüzde öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır. Diğer medrese oldukça haraptır. İki medreseden kuzeyde yer alanı, Üç Şerefeli Cami'nin doğu cephesine diğerinden daha yakındır. Bu medrese, doğu-batı yönünde, cami ile aynı doğrultudadır. Batı cephesi üzerindeki taçkapısı ile cami avlusunun doğu taçkapısı karşılıklıdır. Güneydeki medrese ise, camiden daha uzaktır ve üzerinde yer aldığı alan, gerek camiden, gerekse kuzeyindeki medreseden daha yüksek bir kottadır. Saatli Medrese, doğu-batı yönünde eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Bugün, oldukça haraptır. Avlu revakları yok olmuş; üst örtünün tamamına yakını yıkılmıştır. Dershane ve öğrenci hücrelerinin bir kesiminin duvarları da ortadan kalkmıştır. Otlar ve makiler yüzünden avlunun her köşesine ulaşamamaktadır. Medresenin, 27 Temmuz 1752 tarihindeki Trakya depreminde hasar gördüğü bilinmektedir. Depremden sonra, Peykler Medresesi ve Üç Şerefeli Cami ile birlikte onarımı için keşif yapılmış; ancak, onarım gerçekleşmemiştir. Cephenin güneydoğu köşesi boş bırakılmıştır. Güney kanadının ortasında, dershane eyvanı ile kışlık dershane/mescid mekânı yer almaktadır. Batı kanadının güney ucundaki iki hücre ile kışlık

dershane/mescid mekânı arasında uzanan tonozlu bir koridor muhtemelen, medresenin güneyindeki bir dış avluya açılmaktaydı (Demiralp, 1997, s. 80-81).

Cephenin güney ucunda yer alan ve duvarlarının büyük bir bölümü yıkılmış olan hücrenin doğu duvarı, cepheden daha içlerdendir. Medresenin kuzeydoğu köşesine de hücre inşa edilmemiştir. Ancak, buradaki dikdörtgen alanın doğu ve kuzey kenarı birer duvarla kapatılmıştır. Bu alan, avlu revakının kuzeydoğu köşesindeki kapıyla medreseye bağlanmaktadır. Burasının, tuvaletlerin bulunduğu kesim olması mümkündür. Doğu cephesinde, kuzeyden itibaren ikinci hücreyle üçüncü hücrenin arasında, dışa açılan bir koridor mevcuttur. Bu koridor, güney kanadındaki benzeri gibi, medresenin iç ve dış avlularını birbirine bağlamaktaydı. Batı cephesi üzerinde, cepheyi ortalamayan bir taçkapı ile sekiz öğrenci hücresine açılan, toplam 24 pencere açıklığı yer almaktadır. Öğrenci hücrelerinin avluya bakan duvarları büyük ölçüde yıkıldığı için, revak örtüsünün izleri de kaybolmuştur. Medresenin güney kanadındaki dersane eyvanı ile kışlık dersane/mescit mekânlarının, önceleri daha güneyde yer aldıkları; herhangi bir nedenle yıkılan bu iki mekânın, onarımlardan birinde, bugünkü yerlerine yeniden inşa edilmiş olabilecekleri akla gelmektedir. Avlunun güneybatı köşesinde, medresenin batı kanadının güney ucundaki hücrelerle, kışlık dersane/mescit mekânı arasında uzun bir koridor yer almaktadır. Hücrelerden çoğunun üst örtüsü yıkıktır. Ocakların büyük bir kesimi, günümüze ulaşamamıştır. Avlunun güney kanadında, dersane eyvanı ve kışlık dersane/mescit mekânı yer almaktadır. Her iki mekân da harap durumdadır. Bugün, dersane eyvanı ile kışlık dersane/mescit mekânını kuzeyden sınırlayan duvar, farklı bir malzeme ile yakın bir tarihte inşa edilmiştir (Demiralp, 1997, s. 82-85).

Bölüm V: Gelibolu Medreseleri

Osmanlılar Rumeli’de yalnız bölge bölge şehir ve kasabalar almakla yetinmediler ve geçici fetih hareketi yapmayarak mükemmel bir program ile elde ettikleri yerlere Anadolu’dan göçmenler naklederek yerleşmişler ve takiben imar faaliyetlerine geçmişlerdir. Bilimsel ve sosyal kurumlar oluşturarak Gelibolu’ya Türk damgasını vurmuşlardır. Özellikle halkı tamamen gayr-i müslim olan Rumeli’de bu kurumlar o kadar hızlı yapılmıştır ki fetihten 10-15 yıl sonra buraları gezenler Osmanlı idaresine geçmiş olan yerlerin hemen tamamen Türk şehri haline geldiğini görüp hayret etmişlerdir. Osmanlıların ilk devirlere ait olan bu faaliyetleri bugün de mevcut olan vakıf kayıtlarıyla ve vesikalarıyla de sabittir (Uzunçarşılı, 1988b, s. 522).

Hoca Sadettin Efendi Gelibolu için, Bu dünyanın Ademoğullarına yurt olan, yaşamaya elverişli yedi iklimi tutan ülkeleri arasında Kuzey yarım küresi ılıman havasıyla tanınmış ve bu yarım küre ülkelerinden Rumeli denilen memleket de güzellik ve zenginliği ile bilinmiş, suları, temiz havası, geniş toprakları, güzel şehirleri, hoş insanları ile gönülleri çekmiş, pek sevilmiştir. Subaşları safa ile dolu, çayır ve çimenleri keder ve gussaları dağıtıcı, yetiştirdiği ürünler bol, refah içinde yaşama imkânları ise hadsiz ve hudutsuzdur. Dağlarında çeşitli yararlar, tepelerinde tatlı kaynaklar vardır. Her köşe ve bucağında demir, bakır ve altın madenleri bulunmakta, göklere baş çeken 'kaleleri sağlam yapılar olmakla, ülkedeki, şehirler de öylece tanınmaktadır. Sözün özü, öğlilecek yönleri hadsiz, güzellikleri de sayısızdır. Bu huzur ve neşe kaynağı ülke, ne şekilde övülse yine de aşırı gitmekten uzak kalınır. Cennet misali bu yerler nedense bu güne kadar cehennem yolcularına konak olmuştur, iki yanı Ak ve Karadenizle çevrili olup, bir yanında derya gibi akan Tuna ırmağı uzanmış, öteki yanı da yüksek dağlar ve yol vermez doruklarla kapatılmıştır. Gayetle geniş ve büyük bir dike olduğu halde, sağlam bir kale gibi çevresi tutulmuştur. Derbendlerini korumak imkânları her zaman mümkün olduğundan geçmiş yıllarda kâfirler, bu güzel ülkeye yerleşmiş, gemileriyle her yöne

seferler yaptıklarından, bütün çevreye yol bulduklarından, nice kez Müslümanları yenilgiye uğratmışlar, tutsak etmişlerdi. Bu ezici kuvvet gösterileri ve sözde başarıları sonunda sayısız hazineler, yüklü defineler toplaşıp, saldırganlık yönlerini geliştirmekte devam etmişlerdi. Düşmanların karşı saldırısından da korkmaya gerek görmediklerinden, hazinelerini, evlerini, mülklerini nefis ve çeşitli mallarla doldurmuşlardı. Böylece nice yıllar rahatça gürültüsüz, patırtısız yaşamışlardı (Hoca Sadettin, 1979, I, s. 85-86) demiştir.

Evliya Çelebi “*Âlim medreselerini bildirir: Hepsi (-) adet ilim tahsil edilen ders evleridir. Evvela Sarıca Paşa Medresesi ve (bir satır boş)*” (Evliya Çelebi, 2010, 2/5, s. 426).

5.1. Balaban Paşa Medresesi

Sultan II. Murad'ın vezirlerinden Balaban Paşa (v. 1446). Enderun-i Hümayun'da yetişmiştir. Balaban Paşa, 1425'de Mentеше Sancak Beyliği, daha sonrada Tokat Sancak Beyliği görevlerinde bulunmuştur. Balaban Paşa Gelibolu'da bulunduğu süre içerisinde bir medrese, bir çifte hamam ile beraber, bunlara gelir getirmesi için çok sayıda dükkân yaptırmıştır. Bu medrese için 30.000 akçe nakid ile Gelibolu'da hamam ve dükkânlar vakfetmişti (vakfiye tarihi 846/1442). Şam'da da bir mescid inşa ettirmiştir (Baltacı, 2005, s. 263; Peremeci, 1939, s. 75; Gökbilgin, 1952, s. 223; Mehmed Süreyya, 1996, II, s. 356; Ülkü, 1998, s. 128).

Balaban paşa camisi: Ekmekçioğlu Ahmet paşa köprüsünün sol kıyısında ve şoseye yakın tek kubbeli, tek minareli bir camidir. İşgallerde yıkılmış, şimdi yalnız yeri kalmıştır. Banisi olan Balaban paşanın mezarı da avlusundadır. Taşı varsa da yazıları kazınmıştır. Balaban paşanın burada bir de imareti varmış (Peremeci, 1939, s. 75).

Gelibolulu Mustafa Ali, Balaban Paşa'nın Medresesi hakkında şunları söylemektedir: “*Anatoli beğlerbeğisi idi. Evvelâ emarete cikub, Rûm-ili'nde vaki' gazalarda külli şeca'ati zuhûra gelmiştir. Geliboli'da medresesi vardır*” (Gelibolulu Mustafa Ali, 1997, s. 375).

Gelibolu'da yaptırdığı medresenin vakfiyesi 1442 yılında hazırlanmış olduğuna göre bu tarihten önce yaptırılmış olmalıdır. Ancak 1475'te, vakfedilen 30.000 akçeden o tarihte müderris olan Abdi elinde 16.500 akçe kalmıştı. II. Bayezid döneminde bu para; tamirat, dükkân binası ve muâmelede kaybolmasından dolayı 4.000 akçeye düşmüştü. 1519'da ise bu para 1500 akçeye kadar düşmüştü. Medreseye tahsis edilen vakıfların geliri 1475'te 7940 akçe iken 1519'da 5770 akçeye düşmüştü. Medresenin müderrisine tayin edilen cihetler ise 1475'te günlük 9,5 akçe iken 1519'da 8 akçeye düşmüştü. 1475'te olmamasına rağmen 1519'da muîde de günlük 1,5 akçe tahsisat kaydedilmişti. Balaban Paşa Medresesi ile ilgili olarak bundan sonraki tahrirlerde herhangi bir kayıt bulunmamakla beraber 16' nci asrın ikinci yarısında Ali b. Kasım ve Yahya b. Pîr Ali'nin yirmişer akçe ile Mustafa adlı şahsın da 25 akçe ile müderris oldukları görülmektedir. 17' nci asır ortalarına gelindiğinde bu medresedeki müderrisin yevmiyesi 30 akçeye yükselmişti (Sezgin, 1998, s. 124).

1474 Tarihli Gelibolu tahrir defterinde Balaban Paşa Medresesi'nin vakfiyesi şöyle görülmektedir:

Vakf-ı Medrese-i Balaban Paşa der nefsi-i Gelibolu Der nefsi-i Gelibolu Hamam fi sene 5000. Dükkân Kasab fi sene 450. Üç dükkân fi şehir 75, fi sene 840. Nakid: 30.000. Şimdi ki halde bu otuz bin akçeden Mevlana Müderris Abdi elinde on altı bin beş yüz akçe var. Mübakisi bundan akdem mütevellî olan Adil Fakih üzerinde kalmış mevcud olandan muameleden fi sene 1650. Medrese'ye muttasıl sekiz oda medrese'ye mahsusdur. Balaban Paşa Hamamı kurbunda bir pare bağ yeri ki haraptır. Ve anun önünde bir pare yer ki kapuni yeri dimekle meşhurdur. (BOA, TD, nr. 12, s. 192). El-masraf Ulufe Müderris fi yevm 49. Ulufe İmam fi yevm 43. Ulufe Mütevellî fi yevm 2. Talebe-i ulum fi yevm 5. Müezzin fi yevm 41. Cüzhan fi yevm 1. Yağlı Hüseyin fi yevm 1. Rakaba'ya fi yevm 3. (BOA, TD, nr. 12, s. 193)

1519 Tarihli Gelibolu tahrir defterinde Balaban Paşa Medresesi'nin vakfiyesi şöyle görülmektedir:

Vakf-ı Medrese-i merhûm Balaban-Paşa, der-Gelibolu Mütevellî el-hâletü hâzihi İshâk bin Ahmed, bâ-berât-ı hâkânî. Târîh-i vakfiyye, sene sitte ve erba'în ve semâne-mi'e. Nakt akça ki asılda vakfiyye mücebince 30.000 akça olup soñra ba'zı zâyi' olup ve ba'zı dahi dükkânlar binâ olup efter-i 'atîk mücebince 4.000 akça kalup dururmuş. Meblağ-ı mezkûr dahi ba'zı meremmete sarf olunup ve ba'zı zâyi' olmağıla el-ân bâkî mevcûd 1.500 'an-Mu'âmele-i meblağ-ı mezkûr 150 Hammâm-ı çifte, der-mahalle-i Çukur-bostân 4.500 Dekākîn, der-pîş-i kal'a-i Gelibolu, 3 bâb 1.120 Cem'an 5.770. el-Masraf-ı medrese-i mezkûre, ber-müceb-i vakfiyye Mevlânâ müderris, fî-yevm 8. Mu'id, fî-yevm 1,5. Hücerât, 10 bâb, fî-yevm 5. İmâm-ı mescid-i medrese, fî-yevm 3,5. Berây-ı cüz 1 Mü'ezzin-i mescid-i mezkûre, fî-yevm 2,5. Berây-ı cüz 1 be-Cihet-i tevlîyet, fî-yevm 2. Cem'an Fî-yevm 26.5. Fî-sene 9.540 Ammâ şimdiki hînde vâki' olan hâsıl bu tertîb üzere sarf olmağa vefâ itmemeğın hâsıl olduğuna göre hâllü hâlince tasarruf olunur (TD 75, s. 169-170).

5.2. Mihaliç Hatip Medresesi

Mihaliç Hatib Medresenin vakfiyesi 1422 tarihini taşımakta olup Gelibolu'da bulunan en eski medresedir. Medrese için iki kervansaray, 22 dükkân, bir meyhane, altı oda, iki mahzen ve Kozludere Köyünde bulunan bir bağ vakfedilmiş olup bunlardan elde edilen gelir 1475'te²⁹ 6976 akçedir. Vakfiye 1422 H. da tanzim edilmiş olduğuna göre bu medresenin kuruluşu Murad II. devri başlarıdır. Bu defterde Gelibolu Balaban Paşa, Sanca Paşa ve Mihaliç Hatip medreseleri beraberce yer almaktadır. Masraflar kısmında ise müderrise günde 6 akçe, toplu olarak talebelere günde dört akçe, çıra yağına da ayda iki akçe görülmektedir. Ayrıca mütevellinin toplam vakıf gelirlerinin 1/10 unu almakta olduğu yazılıdır. 1519 tarihli

²⁹Tayyip Gökbilgin, BOA, TD-12 numaralı defterin tarihini 1455/1456 olarak vermektedir. (Gökbilgin, 1952, s. 293)

diğer defterde bu kervansaraylardan bir tanesi görülmemekte ve dükkânlar ile odalardan bir kısmı harap bulunmakta idi. Bu evkaf mamur olduğu takdirde hâsılının ziyade olduğu da tasrih edilmektedir. Bu defterde gelir toplu olarak 2364 akçe, müderrise verilen günlük ise altı akçe olarak görülür. Yine burada bildirildiğine göre gelirler istenildiği gibi muntazam toplanırsa gösterilen yerlere tevzi edilir. Ancak toplanamadığı takdirde, toplanan kısım üzerinden mütevelliyeye hasılatın 1/10 u çıktıktan sonra kalanın yansı müderrise, 1/4 ü de talebeye verilir. Bu durumda tevzi şekli değişmektedir (Sezgin, 1998, s. 125; Ülkü, 1998, s. 128-129; Bilge, 1984, s. 173-174).

Medresenin yeri konusunda tahrir defterlerinde bilgi bulunmasına rağmen Gelibolu'da incelemelerimiz sırasında Yazıcızade çeşmesinin üzerinde Mihaliç Hatip Medresesi'nin kitabesini tespit etmiş bulunmaktayız. Dolayısıyla medresenin yerinin kitabesinin bulunduğu yere yakın bir konumda olduğu tahmin edilmektedir. Çeşme bugün Yazıcızade Cami'nin önündeki caddenin üzerindedir.

1475 tarihli Gelibolu tahrir defterinde medresenin vakfiyesi şöyle görünmektedir:

Vakf-ı Medrese-i merhum Mihaliç Hatib der nefis-i Gelibolu, Derbazar tahıl kervansaray fi sene 2600. Derpiş Kalenderhane Kervansaray fi sene 240, Mahzen fi şehir 15. Mahzen diğer fi şehir 6. Dükkânlar der bazar mahi? (5 aded) fi şehir 70, Dükkânlar der bazar Tahıl (9 aded) fi sene 840. Derpiş Hamam (2 dükkân:) fi şehir 19. Hallaçlarda iki oda ev iki dükkân fi şehir 16. Kozludere civarında çay kenarında bir bağ fi şehir 1400. Dört dükkân fi şehir 17, Okçularda iki dükkân fi şehir 15. Yekün: 6916, El-masraf, Müderris fi yevm: 6, Talib-i ulum fi yevm 4, Üç Hafız fi şehir 80, Câbi ye fi yevm 2, Saka'ya fi şehir 11, Çerağ yağına fi şehir 2. Ve Mütevelli evladı asabedir. Vakfin öşrün alur (BOA, TD, nr. 12, s. 188)

1519 tarihli Gelibolu tahrir defterinde medresenin vakfiyesi şöyle görünmektedir:

Vakf-ı Medrese-i Mihaliç-Hatib

Mütevelli el-hâletü hâzihi Seyyid Muslihü'd-dîn bin Şemsü'ddîn, ber-müceb-i vakfiyye. Evlâd-ı 'asabedir. Târîh-i vakfiyye, sene sitte ve 'ısrîn ve semânin. Kârbân-sarây, der-bâzâr-ı arz, der-pîş-i muttasıl-i dekâkîn, 5 bâb, fî-sene 960. Mahzen, der-bâzâr-ı Mâhî, bâb, battal Meyhâne, bâb, fî-sene 60. Dükkân, 22 bâb (5 bâbı battâl), fî-sene 1.284. Oda hâ, 4 bâb (üçü battâl), fî-sene 60 Cem'an, ber-nî-müceb 2.364 Şimdi evkâf-ı mezkûr harâb ta'mîre muhtâc olmağın vazîfe-i mürtezika rakabeye dutulup zikr olan medrese ve dekâkîn ve gayrı evkaf ta'mîr oluna deyü Bâb-ı Sa'âdet'den hükm-i hümayûn vârid olmuştur. Evkâf ma'mûr olduğu taktîrce hâsıl ziyâdedir. el-Masraf be-Cihet-i müderris-i medrese, fî-yevm 6. Talebe, fî-yevm 4, be-Cihet-i câbî, fî-yevm 2. Cihet-i bahâ-i pîh, fî-şehr 2, fî-sene 24. Vazîfe-i huffâz, 3 neferan, fî-sene 600. Ücret-i sakkâ, fî-sene 132. Hâsıl vefâ eyledüğü taktîrce mezkûr üzre tamam sarf olunur. Şöyle ki vefâ itmezse mecmû' hâsıldan hakk-ı tevliyet 'öşr-i mahsûl çıkar ve ücret-i sakkâ tamam virilür. Mâ-bâkî ne kalursa nısfın müderris alır ve bâkîden rub' talebeye virilür ve bâki-yi diğér cüz'-hân ve câbî alır. Bu üslûb üzre mutasarraf olurlar (TD 75, s. 170).

5.3. Saruca Paşa Medresesi

II. Murad'ın 1446 tarihli vasiyetnâmesinde adı Saruca b. Abdullah olarak geçtiğinden Rum asıllı ve II. Murad'ın devşirmelerinden olduğu tahmin edilmektedir. II. Murad devrinde yükselerek sancak beyliği ve beylerbeylik yapmış ve vezirliğe getirilmiştir. II. Murad 1435 Karaman seferine giderken onu Edirne'ye muhafız tayin etti. Saruca Paşa'yı Edirne'yi korumak üzere bırakıp, ol hızla harekete geçti. Saruca Paşa, Edirne'deki camisini bu sırada yaptırmış olmalıdır. Ancak Saruca Paşa, Sırp Despotu Brankovic'in Macarlar'a meyletmesi, Sırp'ın Semendire'yi tahkim etmesine ilgisiz kalması ve bunu padişah'tan gizlemesi sebebiyle gözden düştü ve vezir rütbesinde beylerbeyi iken 1435-36'da azledilerek önce

Amasya'da Sultan Alâeddin'in lalası oldu, ardından Gelibolu kaptanlığına getirildi. Gelibolu'daki 1436-37 tarihli imaretine ait kitâbede kendisinden “melikü'l-ümerâ” diye bahsedilmiştir. Bu yıl içinde tekrar vezir olan Saruca Paşa 1438-39'da yeniden azledildi. Saruca Paşa'nın imareti 846, vakfiyesi 858 tarihini taşımaktadır. Saruca Paşa'nın imaretinin Gelibolu şehri içinde ve buraya tabi Şehirköy ile Mes'udlu köylerinde, Edirne içinde ve buraya tabi Hamza-Köseç Köyünde vakıfları vardı. Dokuz yerde Kur'an-ı azîm ve kiraati seb'a okunur. Darü'l-kurraları vardır. Her camii kebirde birer şeyhu'l-kurrası mukarrerdir. Gelibolulular Yazıcıoğlunun Muhammediye kitabını hıfzetmeği çok seviyorlar. Ahalisi necip ve reşit olup her birerleri nice bin hadisi şerif ezberlemişlerdir (Gökbilgin, 1952, s. 247-248; Mehmed Süreyya, 1996, V, s. 1483; Baltacı, 2005, I, 672-673; Kurtoğlu, 1938, s. 61; Sezgin, 1998, s. 99-100).

Son vazifesi Çanakkale boğazı ve Gelibolu muhafızlığı olduğu için Gelibolu'da ölmüş ve oraya gömülmüştür (Peremeci, 1939, s. 74).

Türk Külliye yapısında bütün külliye birimleri bir arada bulunurdu. Dolayısıyla Saruca Paşa İmaretinin yeri de bugün türbesinin bulunduğu yer olarak düşünülebilir. Muidlerin ilk olarak müderrislik görevi aldıklarında tayin edildikleri medreselerden biridir. İkinci sınıf medreselerdendir (Bilge, 1984, s. 172).

Medrese ve imaret evkafı ile ilgili 1699 tarihli bir müteveli muhasebe raporunda Ali Ağa gelir gider durumunu şöyle göstermektedir; gelir 3 yük 89.121 akçe, gider 124.690 akçe. Giderler cami'li şerif, medrese ve imaret vazifelilerine ve diğer tamir masrafları olarak gösterilmektedir.

Kronikler Saruca Paşa'nın eserlerinden şöyle bahseder;

Şükrullah, “*Gelibolu'da bir imaret yaptı. Silifke'de bir cuma mescidi yaptı*”

(Atsız, 2015, s. 211).

Müneccimbaşı, “*Saruca Paşa, bazen Anadolu’da, bazen de Rum İli’nde eyaletler zapt ederdi. Gelibolu’da cami, medrese ve imaret yaptırmıştır. Kendi de orada medfundur. Savaşlara katılmış ve birçok yerler feth etmiştir*” (Müneccimbaşı, 1978, I, s. 130).

Gelibolulu Ali, *Biri dahi Saruca Paşa idi ki, gâh emâretle ve gâh Anatoli câniblerinde eyâletle rutbesi mu'alla idi. Şehr-i Gelibolu'da bi-nazir cami'-i şerifi ve 'imaret ve medrese-i latifi vardır. Mezbûr şehriyârın makbûllerinden olub, gâh vezâretle Rûm-ili beğlerbeğiliğiyle ma'an mutasarrıf oldı, gâh 'azl olunub, inkisar-r hatır buldı. Ebu'l-Feth Sultan Muhammed Han Gazi cülûsında ğayretle pir ve vezaret makamında câlis-i şerir bulunmağın ri'ayeten ibka olundu. Harem-i muhteremden çıkmıştır. Gelibolu'da 'ali 'imareti ve cami'i ve payesi mütayemmen medresesi vardır* (Gelibolulu Mustafa Ali, 1997, s. 373).

1475 tarihli Gelibolu tahrir defterinde medresenin vakfiyesi şöyle görünmektedir:

Der Nefs-i Gelibolu. Bezistan, Dükkân (96 Aded). Dükkân (kenara derpiş kal'a 1). Kervansaray (1). Hamam der mahalle-i Azeban (Çift). Kenara der nezd-i Kervansaray (1). Bağcı der nezd-i Hamam (1). Zemin-i der nezd-i Hamam mukata'a'ya verilür. Cem'an hasıl-ı işan: 33919 Karye-i Şehirköy tabi-i Gelibolu Haracı ile biledir. Hane: 43 (Resm-i İспенçe: 1070), Bennak: 28 (resm: 252), Öşür bağda-i: 9 med (baha: 1080), Öşür Arpa 7 med (baha: 560), Öşür Bostan (28). Cizye: 6230, Dalyan: 150, Yekün: 9375. Karye-i Mesudlu tabi-i Abrı, Hane: 36. Hasıl: 3996. (BOA, TD, nr. 12, s. 177-179)

1519 tarihli Gelibolu tahrir defterinde medresenin vakfiyesi şöyle görünmektedir:

Karye-i Mes'udlu, tâbi'-i Abrı Vakf-ı Saruca Paşa Mu'âfiyet için hükm-i hümayünları vardır. 'Avârız-ı dīvâniyeden mu'âf olalar deyü buyrulmuştur. 'Alî veled-i

Veys, kethudā Çiftlik-i Keşkek, der-dest-i ‘Alī bin Nasūh, ‘an-mahalle-i Serrāc-Kādī, resm 22. Çiftlik-i Dānişmend, der-dest-i İskender, mu‘tak-ı Pīrī Çelebi, ‘an-mahalle-i Hızır, resm 22. Çiftlik-i Bālī, der-dest-i Kāsım bin ‘Abdullāh, ‘an-mahalle-i Fātıma-Hātūn, resm 22, Hāne 30 Mücerredān 11. Çiftlik-i Kefere ve ortakcı kullar ki Evvelden zirā‘at idüp ortakcılar yaru virürlerimiş ve ba‘zı ‘öşr virürlerimiş. Şimdi ortakcıdan ve kefereden kimesneleri kalmayup yerleri mahlüldür. Hāsıl-ı a‘şār-ı karye-i mezkūr Hınta, 26 mudd, 8 kilçe, fī-10, kıymet 5.280 Şa‘īr, 12 mudd, 8 kilçe, fī-5, kıymet 1.240 ‘Alef, 18 mudd, 6 kilçe, fī-4, kıymet 1.464. Kabluca, mudd, 19 kilçe, fī-4, kıymet 156 Erzen, 9 kilçe, fī 4, kıymet 36 ‘Öşr-i kovan 55, ‘Öşr-i besātīn 25, Harāc-ı bāğāt 25, Resm-i çift ki hāricden zirā‘at idenler virür, 4 zevcen, fī 22 88 ‘Öşr-i kettān, ‘an-kurā-i hāric 25 Çayır-ı hāssa ki Memişāh Bey bin Sinān Paşa cāniblerinden zabt olunur, fī-sene, ber-vech-i maktū‘ 150 Āsiyāb-ı seyl, hācer, harāb Bādhavā ve cürm ü cināyet ve beytül-māl, ‘an-karye-i mezkūr ve resm-i ‘arūs ve tapu-i zemīn 250. Resm-i çift, 25 zevcen, fī-22 550. Bennāk, 7 neferan, fī-9 63. Mücerred, 11 neferan, fī-6 66. Çayır, der-dest-i Ramazān Çelebi ve Hācī İlyās Çelebi ki mezkūr karye-i Mes‘ūdlu'ya mukaddemā nāzır olan Sa‘dī Bey tapuya virüp hüccet virmiştir. Hudūd-ı erba‘ası hüccetde malūmdur. Tapulu çayırları olup tasarruflarındadır. ‘Öşrin virürler. Çayır-ı diğēr, der-karye-i mezkūr, der-dest-i Ramazān Çelebi ve İlyās Çelebi el-mezbüreyin ki Söğütlü dimekle meşhürdür. Hudūduyla tapulu çayırlarıdır. Ellerinde hüccetleri vardır. Tasarruf idüp, ‘öşrin virürler. der-Nefs-i Gelibolu Sandukhā, 43 bāb, bāzāristān, der-Gelibolu Ma‘mūr, 37 bāb, fī-sene. 3.012 Battāl, 6 bāb Dükkān, 118 bāb, fī-sene. 6.700 Oda, 1 bāb, fī-sene 72. Baş-hāne, 1 bāb, fī-sene 240. Kārbān-sarāy, fī-sene 1.400. Hammām-ı çifte, fī-sene 8.000 Mukāta‘a zemīn, fī-sene 320 Mezkūr yer Re‘īs Kātib Seydī Ahmed'in evi dāhilinde olmağın hāricden gayrı kimesne tasarruf itmeye kābil olmayup Seydī Ahmed'in elindedir. Sāl be-sāl zikr olan mukāta‘asın edā ider. Sāh. Cem‘an 20.164. Kütübhā ki

vakf olunup vakfiyyede mezkûr ve mestûrdur. Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm, li'ş-şeyh, der-yek cild. Sahîhül-Buhârî, der-cildân, Şerh-i Sâhîh el-mezkûr (Buhârî), der-cildân, Tecdîd fi'l-Kelâm, cild, Münnetü'l-Müftî ve'l-Fetâvâ el-meşhûr be-Câmi'ül-Fusûleyn, Kütübhâ-i mevcûd, Hidâye, Metn-i Mecma', Meşârik, Kenz, Müfredât, Akrabadin, Muhtasar Sihâh, 'Arabî lûgat, Seyyid 'Abdullâh, Şerh-i 'Akâyid, Muhtasarât, Gülistân. der-Nefs-i Edirne, 'an mukâta'a-i hammâm ve icâre-i odahâ ve dekâkîn, fî-sene 11.262. Karye-i Köse-Hamzalı, tâbi'-i Edirne, be-ma'rifet-i İskender Bey, ber-vech-i maktû', fî-sene 5.000. Karye-i Pınar-başlı, tâbi'-i kazâ-i İne-bâzârı, der-Anadolu, bima'rifet-i Hâcî Muhyi'ddîn. Hâsıl-ı çeltûkhâ ve 'an-gallât ve penbe ve 'âdet-i ağnâm ve resm-i çift ve resm-i 'arûs ve gayrihi, fî-sene 10.467. Karye-i Asıl-beylü, tâbi'-i kazâ-i Kırk-kilise, be-ma'rifet-i Pîr 'Alî, ber-vech-i maktû', fî-sene 5.167. Karye-i Handaka, tâbi'-i kazâ-i Siroz, be-ma'rifet-i Bıkra, bervech-i maktû', fî-sene 25.666. Karye-i Devle ma'a karye-i Bayramiç, tâbi'-i kazâ-i Gönen, der-Anadolu, 'an-gallât ve penbe ve resm-i çift ve âsiyâbhâ ve âdet-i ağnam ve gayrihi, fî-sene 9.465. Mahsûl-i çeltük, der-Anadolu, tâbi'-i nâhiye-i Tuzla, be-ma'rifet-i Mama Bey, fî-sene 22.350. Mukâta'a-i icâre-i dekâkîn, der-nefs-i Burusa 3.120. Mukâta'a-i hammâm, der-nefs-i Edremid 240. el-Mecmû'-ı mahsûl, 'an-evkâf-ı mezkûre 112.821. el-Masraf, ber-müceb-i vakfiyye. Târîh-i vakfiyye, sene seman ve hamsîn ve semâne-mi'e. el-Vezâ'if-i medrese be-Cihet-i müderris, fî-yem 10, Şimdi yiğirmi akça tasarruf ider. be-Cihet-i imâm-ı medrese, fî-yevm 2, be-Cihet-i mü'ezzin-i medrese, fî-yevm 1, Talebe, fî-yevm 10 be-Cihet-i kayyum, fî-yevm 2 Mu'îd, fî-yevm be-Cihet-i hasır ve pîh, berây-ı medrese, fî-sene 180 Rakabe, fî-sene 540. el-Vezâ'if-i 'Îmâret Nâzır, fî-yevm 20. Şeyh, fî-yevm 8. İmâm, ber-müceb-i vakfiyye, hâfız ola, fî-yevm 4. Mü'ezzin, fî-yevm 3. Hafaza, 10 nefer, fî-yevm 10. Kâtib, fî-yevm 3. Nakîb, fî-yevm 3. Kayyum, fî-yevm 2. Kilârî, fî-yevm 4. Tabbâh, neferân, fî-yevm 4. Habbâz, neferân, fî-yevm 4. Kâse-şüy, fî-yevm 2. be-Cihet-

i hasır ve pih, fî-yevm 2. Hatîb, fî-yevm 2. Mu‘arrif, fî-yevm 1. Bennâ, fî-yevm 2. Cihet-i mütevellî, cümlei hâsıdan nısf ‘öşr meşrûtdur. Harc-ı Matbah-ı ‘İmâret Bahâ-i güşt, fî-sene 18.000. Hınta, berây-ı nân, fî-sene 90 midâd. Ücret-i sakkâ, fî-yevm 2. Berây-ı Şûrbâ, fî-sene, hınta 30 midâd, erz 40 midâd. Hîzem, berây-ı matbah, kifâyet miktârı meşrûtdur. Bahâ-i ‘asel ve revgan 4.000. Bahâ-i nemek, fî-sene 600. Sabâhda pirinç ve ahşamda buğday pişe deyü vakfiyyede meşrûtdur ve şûrbâya bir buçuk kîle pirinç ve bir buçuk kile buğday ve etmek için beş buçuk kîle buğday harc oluna deyü vakfiyyede ta‘yîn olunmuştur. (TD 75, s. 183-184)

Sonuç

Çalışmanın adı; “Osmanlı Kuruluş Dönemi Eğitim Yatırımları ve Politikaları: Bursa Edirne ve Gelibolu Medreseleri Örneği” dir. İlgili çalışmaya sevk eden faktör, önceki bilimsel araştırmaların çalışma gündemine dolgu malzemesi oluşturacak kadar yer vermeleridir. 150 yıllık kurucu medrese ruhu hafife alınmış, fetih sonrası sisteme kavuşturulmuş medreselerin bir buçuk asırlık geçmişinde ortaya konan emek ve çaba da göz ardı edilmiştir. Araştırma da - göz ardı edilen- Bursa, Edirne ve Gelibolu’daki medreseler; vakfiyeler, tahrir defterleri ve kroniklerle baştan yazılıp; matbu eser, minyatür ve gravürlerle desteklenmiştir. Böylece birinci el kaynaklar sayesinde literatüre önemli katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Müslüman toplumların eğitim geleneğinin doğduğu ilk mekânlar camiler olmuştur. Nizamülmülk'ün yaptırdığı medrese ‘Sünnî’ inancı güçlendirmek için devletin ilk teşkilatlı eğitim kurumudur. Nizamiye medresesinde Gazali, bir taraftan felsefecilere yönelik sert tenkitleriyle ortaya çıkarken, diğer taraftan Sünnî İslam düşüncesiyle tasavvufu birleştiren bir ilmi ve fikri yapı ortaya koymuştur. Bu yeni yapı çok kısa sürede büyük rağbet görmüştür. Pek çok yeni medrese kurulmuştur. Peşinden Râzî, akli ve felsefi Sünnî İslam kelamı ile felsefeyi bir ölçüde bağdaştırmıştır. Razi, tefsir-i kebirini yazarken zamanın bütün ilimlerinden faydalanmış ve şahsi görüşlerine de yer vermiştir. Daha sonra bu iki güçlü argüman Osmanlı âlimleri tarafından da benimsenmiş ve kullanılmıştır. Kullanılan metot, Osmanlı medreselerinin eğitim geleneğinin özünü oluşturmuştur.

Osmanlı'nın kuruluş dönemi eğitim zihniyetinin oluşumunda, Anadolu Selçuklu ve Beyliklerden davet edilen müderrislerin büyük katkısı olmuştur. Ardından hem müderris daveti hem de İslam dünyasındaki bilim merkezlerine müderrisler ve talebeler gönderilmiştir.

Kuruluş yıllarından başlayarak Padişah, saray ve devlet ricâli Bursa, Edirne ve Gelibolu’da 1453 yılına kadar 35 medrese bir dârülhadîs medresesi ve bir darüşşifa inşa

etmişlerdir. Genel olarak banilerin isimlerini alan bu medreseler Bursa şehrinde; Ali Paşa Medresesi, Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi, Bayezid Paşa Medresesi, Ebu İshak Medresesi, Esediye Medresesi, Eyne Bey (Kara) Medresesi, İne Bey (Subaşı) Medresesi, Fazlullah Paşa Medresesi, Ferhadiye Medresesi, Gülçiçek Hatun Medresesi, Hacı İvaz Paşa Medresesi, Hüdavendigâr Medresesi, İsa Bey Medresesi, Kara Hasan Paşa Medresesi, Lala Şahin Paşa Medresesi, Manastır Medresesi, Molla Fenari Medresesi, Muradiye Medresesi, Vaiziyye Medresesi, Yeşil Medrese, Yıldırım Bayezid Darüşşifası, Yıldırım Medresesi olarak tespit edilmiştir. Edirne Şehrinde ise Bevvab Sinan Medresesi, Beylerbeyi Medresesi, Dârülhadîs Medresesi, Eski Cami Medresesi, Gülçiçek Hatun Medresesi, Halebi Medresesi, Kürd Hoca Medresesi, Oruç Paşa Paşa Medresesi, Sa'atli (Yeni) Üç Şerefeli Medrese, Saruca Paşa Medresesi, Şah Melek Medresesi şeklindedir. Gelibolu şehrinde baktığımızda ise; Balaban Paşa Medresesi, Mihaliç Hatip Medresesi, Saruca Paşa Medresesi'dir.

Kuruluş döneminde devlete lazım olan kâtipten şeyhülislama kadar gerekli tüm personel medreselerde yetiştirilmiştir. Medresenin oluşturduğu kültürel miras, bugün Türkiye'nin yanında birçok coğrafya canlılığını devam ettirmektedir.

Osmanlı medreselerinde okutulan dersler Selçuklu da okutulan derslerin neredeyse aynısı idi. Vakfiyeler, her konuda medreseyi tamimiyle kendi istikametinde yönlendirmiştir. Kuruluş dönemi medreselerinin emek ve gayreti, daha sonra sistemli yapıyı oluşturmuştur. Medreselerde müderrisler, dersler ve müfredatta net bir şekilde ortadadır. Tefsir, Usul-i Hadis ve Hadis, Akaid, Fıkıh ve Usul-i Fıkıh, Kelâm, Belâgat, İlm-i hikmet, Heyet, Hesap dersleri okutulmuştur. Müderrise ait her bir görev maaş sorumluluk gibi her bir gündem vakfiyelerde kayıt altına alınmıştır. Peşinden muidi gibi medrese mensuplarının görev ve sorumlukları ve maaşları vakfiyede kayıtlıdır

Medreselerde bir hiyerarşi olmamakla birlikte hangi şehir başkent olmuşsa o şehrin medresesi rağbet görmüştür. İznik Orhaniyesi ilmi seviye olarak üst sıradadır. Bursa başkent olunca rağbet Bursa'ya geçmiş olsa da İznik'teki medrese faaliyetine devam etmiştir. Sonunda Edirne başkent olunca da rağbet Edirne'deki medreselere yönelmiştir. Edirne'nin bu rağbeti Bursa'daki medreselerine gösterilen rağbeti azaltmış değildir.

Büyük Osmanlı şehirleri arasında bulunan Bursa'da selatin medreseleri günümüze kadar gelebilmiştir. Bunun yanında bu şehirdeki medreselerin vakfiyeleri de günümüze kadar gelebilmiştir. Bu sonuçlar şehirlerin gördüğü rağbetle alakalıdır. Aynı sonuçları Gelibolu ve Edirne şehirlerinde görmek mümkün değildir. Gelibolu şehrindeki medreselerin tamamının vakfiyelerine ulaşmamıza rağmen medrese binaları günümüze ulaşamamıştır. Edirne'de aynı durum söz konusudur. İstanbul payitaht merkezi olunca gündemdeki üç şehir medreseleri hep faaliyete devam etmiştir fakat İstanbul'daki ilerlemeye paralel olarak ikinci planda kalmıştır. 1924 yılında da medreseler kaldırılınca da medreselere rağbet sona ermiştir.

İlk dönem Osmanlı medreseleriyle ilgili 150 yıllık süreç ilk defa Bursa, Edirne ve Gelibolu sınırlandırılarak tarih eğitimcisi çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılan diğer çalışmalara yeni belgeler ilave edilerek bilgiler güncelleştirilmiştir. Yine ilk kez konunun gündemini oluşturan medreselerin vakfiyeleri doğrudan yorum yapılmadan sunulmuştur. Ancak bazı medreselerin vakfiyelerine tüm çabalara rağmen şu an için ulaşmak mümkün olmamıştır. Bundan dolayı vakfiyesine ulaşamayan medreselerle ilgili kesin bir yargıya varmak şu an için mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

75 Numaralı Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri (925/1519), T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No; 105, Ankara 2009.

BA. TD. nr. 12

BA. TD. nr. 719

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA DEFTER 1961-602-96.

VGMA DEFTER 570-49-23.

VGMA DEFTER 590-266-220.

VGMA DEFTER 1766-373-9.

VGMA DEFTER 1768-148-34.

VGMA DEFTER 1862-166-35.

VGMA DEFTER 1862-218-46.

VGMA DEFTER 579-339-151.

VGMA DEFTER 591-179-181.

VGMA DEFTER 608-79-95.

Ana Kaynaklar

Atsız, N. (2015). *Üç Osmanlı Tarihi; Oruç Beğ Tarihi, Ahmedî; Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman, Şükrullah; Behçetü't- Tevârih*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Batuta Tancî. (2000). *İbn Batûta Seyahatnamesi*(Cilt.1) (Çev. A. Sait Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Evliya Çelebi. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Kafkasya-Kırım-Girit* (Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman) (Cilt. 2, 1. Kitap, 3. Cilt 2. Kitap). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Ali Efendi. (1997). *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr* (Cilt. 1.) (Haz; Ahmet Uğur ve diğerleri). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Giese, F. (1992). *Anonim Tevârîh-i âl-i Osman*, (Haz: Nihat Azamat) İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hibri, Abdurrahman. (1996). *Enîsül'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi (1360-1650)* (Çev: Ratip Kazancıgil). Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.
- Hoca Sadettin Efendi. (1979). *Tâcü't-Tevârih* (Cilt I-II) (hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Katib Çelebi. (1971). Keşf-El-Zunun (Cilt I-II.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.*
- Meedî M. E. (1989). *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku's-şakaik* (Haz: Abdülkadir Özcan). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mehmed Neşrî. (2014) *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi* (C. I-II) (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî* (Cilt. 2-4-5) (Haz; Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. (1978) *Sahaif-ül-Ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr* (Cilt I) (Ter; İsmail Erünsal). İstanbul: Tercüman.
- Taşköprülüzade A. İ. (1985). *eş-Şakâ'iku'n-Nu'maniye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye* (Haz: A. Subhi Furat). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Araştırma Eserler
- Adıvar, A. A. (1982). *Osmanlı Türklerinde İlim. İstanbul: Remzi Kitabevi.*

- Ahmed Bâdi Efendi (2014). *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si* (C.1/1)(Haz: Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu). Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Akgündüz, H. (1997). *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşleyiş*. İstanbul: Ulusal Yayınları.
- Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M. S. 200*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Aslanapa, O. (1977). *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ayverdi, E. H. (1969). Yıldırım Bayezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi. *Vakıflar Dergisi*, s. 37-46.
- Ayverdi, E. H. (1989a). *İstanbul Mimari Çağının Menşe'i Osmanlı Mimarisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1989b). *Osmanlı Mîmârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Azamat, N. (1996). *II. Murad Devri Kültür Hayatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Baltacı, C. (2005). *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (Cilt I-II). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1962). Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar. *İktisat Fakültesi Mecmuası*. s. 239-296
- Başol, S. (2001). *Vakfiyelere Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bayazıt, M. (2009). *Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baykal, K. (1950a). *Bursa ve Anıtları*. Bursa: Bursa Aysan Matbaası.
- Baykal, K. (1950b). *Bursa'da Ulucami*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Bilge, M. (1984) *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basım Evi.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1975). *Osmanlı Müellifleri* (Haz: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen) (Cilt. I.). İstanbul: Meral Yayınevi.
- Cantay, G. (2002). Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt. 12). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1977) Fahrüddin er-Râzî ve Tefsiri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 7-57.
- Çelebi, A. (1976). *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi* (Çev: A. Yardım). İstanbul: Damla Yayınevi.
- Demiralp, Y. (1997). *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eyice, S. (1992). Beylerbeyi Camii Ve Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 6. ss. 74-75). İstanbul: DİA.
- Ezherli, İ. (1968). Osmanlı Medreseleri ve Eğitim Metodları. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, s. 64-67.
- Gökbilgin, M. T. (1953). Murad I. Tesisleri Ve Bursa İmaretı Vakfiyesi. *Türkiyat Mecmuası*. s. 217-234.
- Gökbilgin, M. T. (1952). *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar Mülkler Mukataalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Gökbilgin, M. T. (1965a). Edirne Şehrinin Kurucuları. *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı* (ss. 161-178). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gökbilgin, M. T. (1965b). Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında, *Necati Lugal Armağanı* (ss. 261-273). Ankara: Türk tarih Kurumu.
- Gökbilgin, M. T. (1994). Edirne. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 10. ss. 425-431). İstanbul: DİA.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreseleinde Eğitim-Öğretim Ve Bunlar Arasında Daru'l Hadislerin Yeri*. Ankra: Türk Tarih Kurumu.
- Gürer, B. (2015). Molla Fenari'nin Osmanlı Medrese Geleneği Ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 121-142.
- Hızlı, M. (1986). *XVI. Asır Bursa Medreseleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Hızlı, M. (1987).Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 273-281.
- Hızlı, M. (1998) *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hızlı, M. (2001). Bursa'da Selatin İmaretleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.33-62.
- Hızlı, M. (2012). *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim- Öğretim*. Bursa: Emin Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (2002). Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu. *Bellekten*, 849-903.
- İhsanoğlu, E. (1996). *Büyük Cihan'dan Frenk Fodulluğuna*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1999). Osmanlı Bilimi Literatürü. E. İhsanoğlu(Ed.)*Osmanlı Medeniyeti Tarihi* (Cilt. 2, ss. 363-444). İstanbul: Zaman.

- İnalcık, H. (2006) Murad II. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31. s. 164-172). İstanbul: DİA.
- İnalcık, H. (2007) Orhan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33. ss. 375-386). İstanbul: DİA.
- İpşirli, M. (1994) İlmiye Teşkilâtı, E. İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (Cilt. 1, ss. 247-279). İstanbul: IRCICA.
- İpşirli, M. (2003). Medrese (Osmanlı Dönemi). *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 28 ss. 327-333). İstanbul: DİA.
- Koca, E. (2007). *Yıldırım Bayezid Devri Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Koyunluoğlu, A. M. T. (1935). *Anadolu'da Türkler Eti, Frik, Lid, Bitinya, İran, Roma Bizans, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanoğulları Zamanında İznik ve Bursa Tarihi*. Bursa: Vilayet Matbaası.
- Köymen, M. A. (1983). *Alp Arslan ve Zamanı* (C. II). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Kunter, H. B. (1942). Kitabelerimiz. *Vakıflar Dergisi*, s. 431-457.
- Kurtoğlu, F. (1938). *Gelibolu Yöresi ve Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Lekesiz, M. H. (1989). *Osmanlı İlmî Zihniyetinde Değişme (Teşekkül - Gelişme - Çözülme XV-XVII. Yüzyıllar)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mesara, G, Esiner Özen, M. (2011). *Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri*. İstanbul: Kubbelaltı.
- Molla, K. F. (2005). Mehmed Şah Fenâri'nin Enmûzecu'l-Ulûm Adlı Eserine Göre Fetih Öncesi Dönemde Osmanlılar 'da İlim Anlayışı ve İlimler Tasnifi, *Divan İlmî Araştırmalar*. İstanbul, s. 245-273.

- Öktem, Ü. (2004). Osmanlı Medreselerinde Felsefe. *OTAM Dergisi*, s. 271-288.
- Özdemir, N. (2015). *Fotoğraftan Önce Bursa Gravürleri*. Bursa: Bursa Valiliği.
- Özdemir, N. (2015). *Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler*. Bursa: Bursa Valiliği.
- Özyılmaz, Ö. (2002) *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt I-II-II). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Peremeci, O. N. (1939). *Edirne Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Rahman, F. (1981). *İslam*, (Çev: M. Dağ, M. Aydın). Ankara: Selçuk Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sezgin, İ. (1998). *XV. XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Şanal, M. (1998). *Eşrefzâde Mehmet Şevketi'nin Eğitim Anlayışı ve Görüşleri*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şanal, M. (2000). Kuruluş Dönemi Osmanlı Bilim Politikasının Teşekkülü ve Gelişmesinde Rol Oynayan Etmenler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 313-323.
- Taşdemirci, E. (1989). Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 519-532.
- Tekindağ, Ş. (1973) Medrese Dönemi, (Ed)Sadi Irmak (ss. 3-54), *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Tuğrul, M. Kazancıgil, R. (2000). *Edirne'de Osmanlı Döneminden 2000 Yılına Kalan Mimari Eserler Albümü*. İstanbul: Edirne Valiliği.
- Uludağ, O. Ş. (1991). *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi* (Sad: İlder Uzel). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Unan, F. (2003). Osmanlı Medrese Uleması: İlim Anlayışı Ve İlmî Verim. *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 14-34.
- Uzunçarşılı İ. H. (1974). *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ankara: Türk Tarik Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1959). Hacı İvaz Paşa'ya Dâir. *Tarih Dergisi*. s. 25-58.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a) *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988b) *Osmanlı Tarihi* (Cilt. I). Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988c) *Osmanlı Tarihi* (Cilt. II). Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988d) *Osmanlı Tarihi* (Cilt. III). Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988e) *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ülkü, O. (1998). *Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ünver, A. S. (1946). *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yakuboğlu, K. (2006). *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Yediyıldız, M. A. (1995). *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, S. T. (2001). *Bursa Yıldırım Bayezid Külliyesi*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ekler

Resimler

R-1: Osman Gazi'nin Şeyh Edebali İle Görüşmesi.

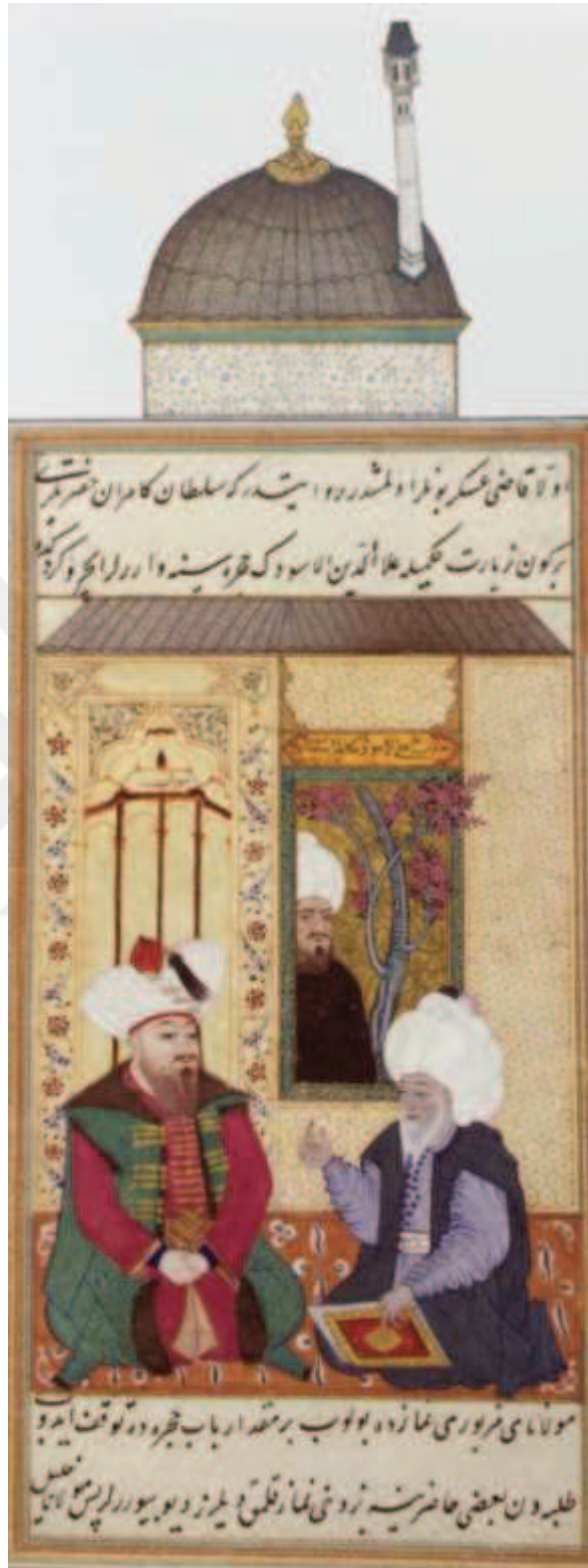
Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-2: Dursun Fakih'in Ölümü.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-3: Sultan Orhan, Alâaddin Esved'in evinde.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-4: Ünlü Hekim Cemaleddin Aksarayî.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-5: Yıldırım Bayezid ve Molla Fenari.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-6: Sultan Yıldırım Bayezid Dönem Âlimlerinden İbn'ül Bezâî.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-7: Sultan Bayezid Dönemi Âlimlerinden Molla Hasan Paşa.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-8: Yıldırım Bayezid Dönemi Âlimlerinden Şeyh Ebu'l Hayr Muhammed El-Cezerî.

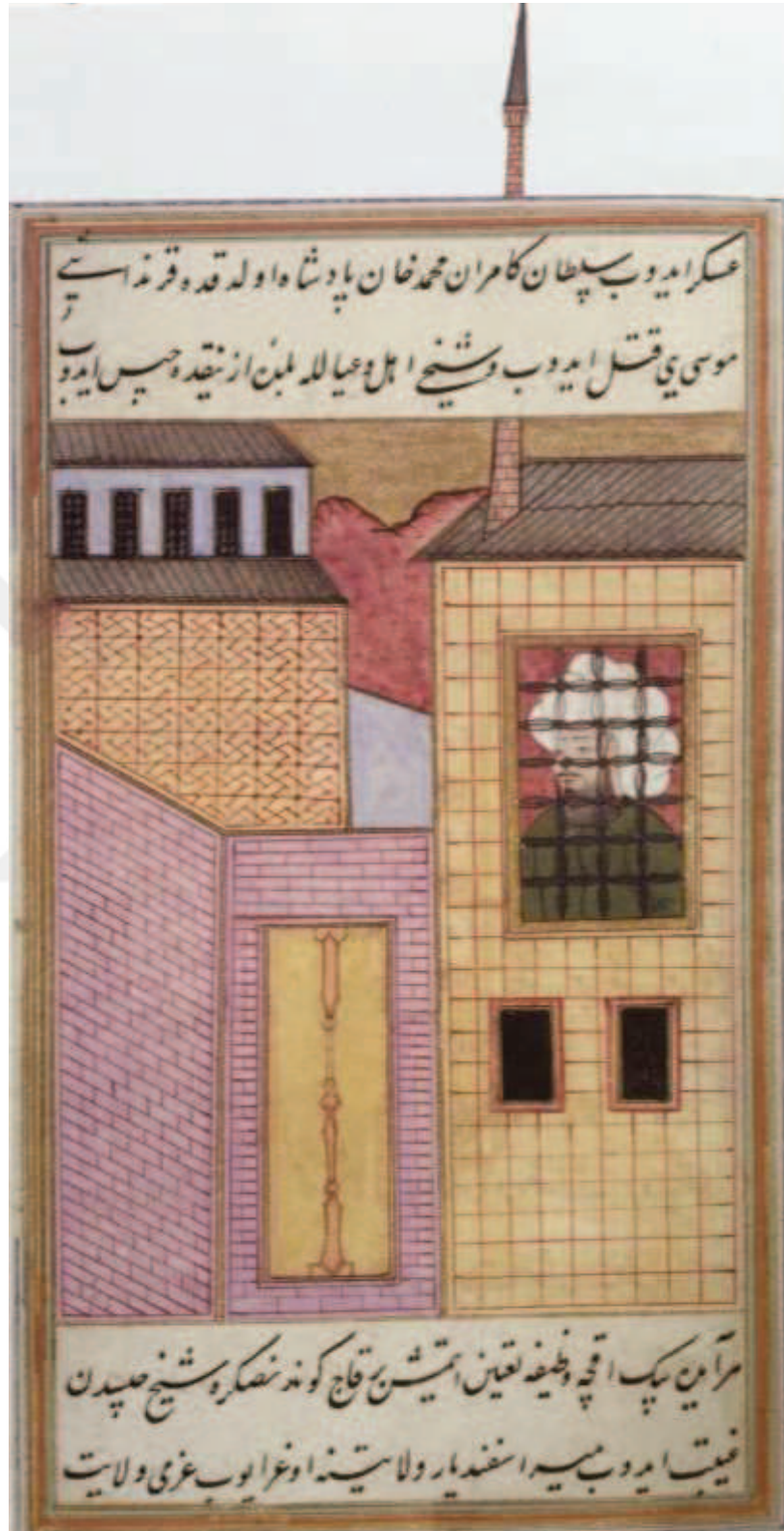
Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-9: Sultan Yıldırım Bayezid Dönemi Alimlerinden Molla Abdülvacîd.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-10: Sultan Yıldırım Bayezid Dönemi Âlimlerinden Şeyh Bedreddin.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-11: II. Murad Dönemi Alimlerinden, Fatih Sultan Mehmed'in Hocası Molla Gürani.

Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-12: II. Murad Dönemi Âlimlerinden Molla Hayreddin.

Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-13: II. Murad Dönemi Alimlerinden Molla Hamza Karamani.

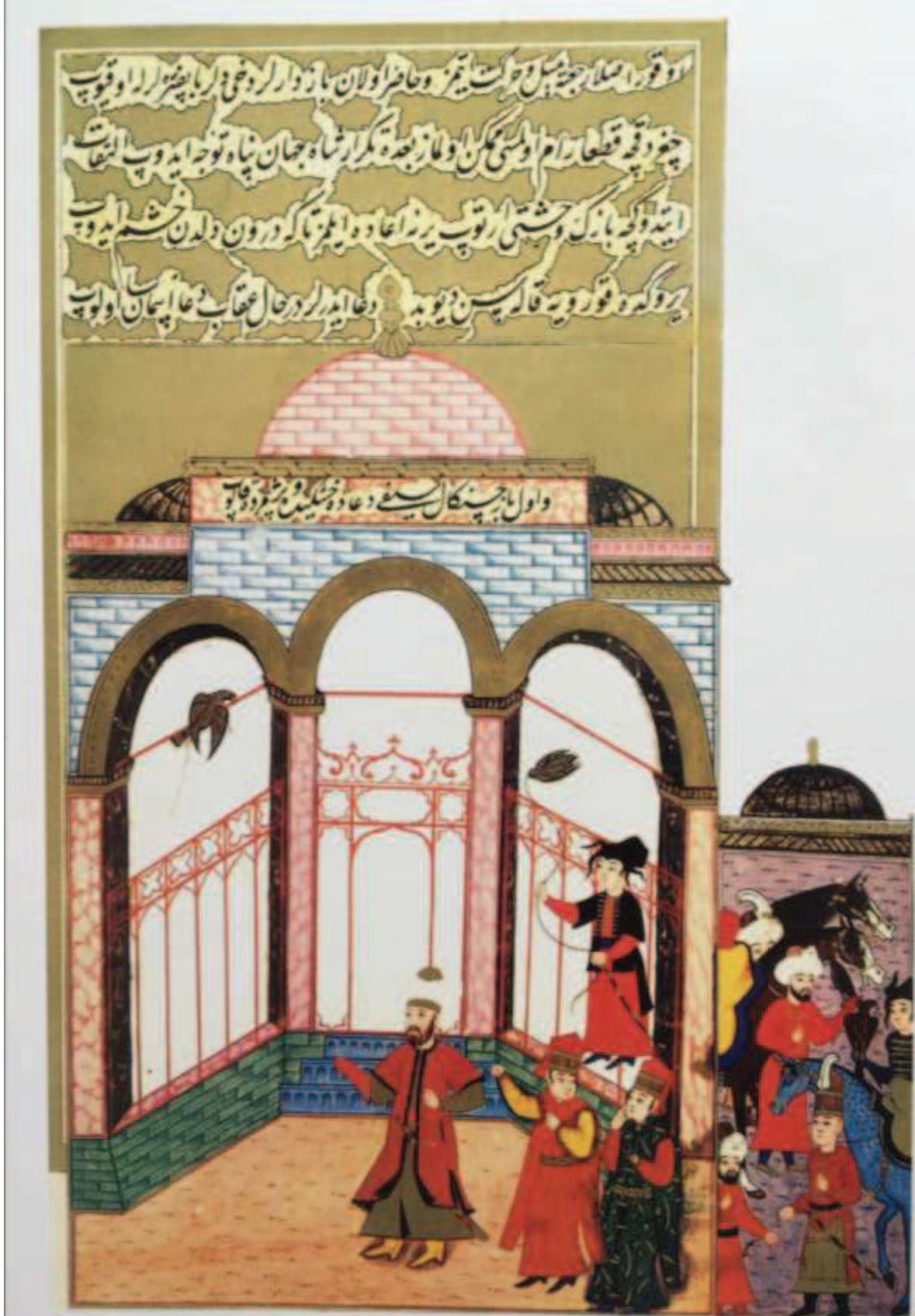
Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-14: II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed Dönemi Alimlerinden Molla Hayali ve Hocazade.

Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-15: I. Murad'ın Bir Av Dönüşü kaplıca İmaretine Geldiği Zaman Elinde Bulunan Bir Doğanın Kaçması.

Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Minyatürler, Bursa Valiliği, Bursa 2015.

R-16: I. Murad Cami.

Kaynak: Nezaket Özdemir, Fotoğraftan Önce Bursa Gravürleri, Bursa Valiliği Bursa 2015.

R-17: İnebey (Eyne) Medresesi.

Kaynak: Haz: Gülbün Mesara, Mine Esiner Özen, Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri, Kubbelaltı, İstanbul 2011.

R-18: Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi.

Kaynak: Haz: Gülbün Mesara, Mine Esiner Özen, Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri, Kubbelaltı, İstanbul 2011,

R-18: Bursa Yeşil Medrese

Kaynak: Haz: Gülbün Mesara, Mine Esiner Özen, Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri, Kubbelaltı, İstanbul 2011.

R-19: Yıldırım Türbesi ve Darüşşifası.

Kaynak: Haz: Gülbün Mesara, Mine Esiner Özen, Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri, Kubbelahtı, İstanbul 2011.

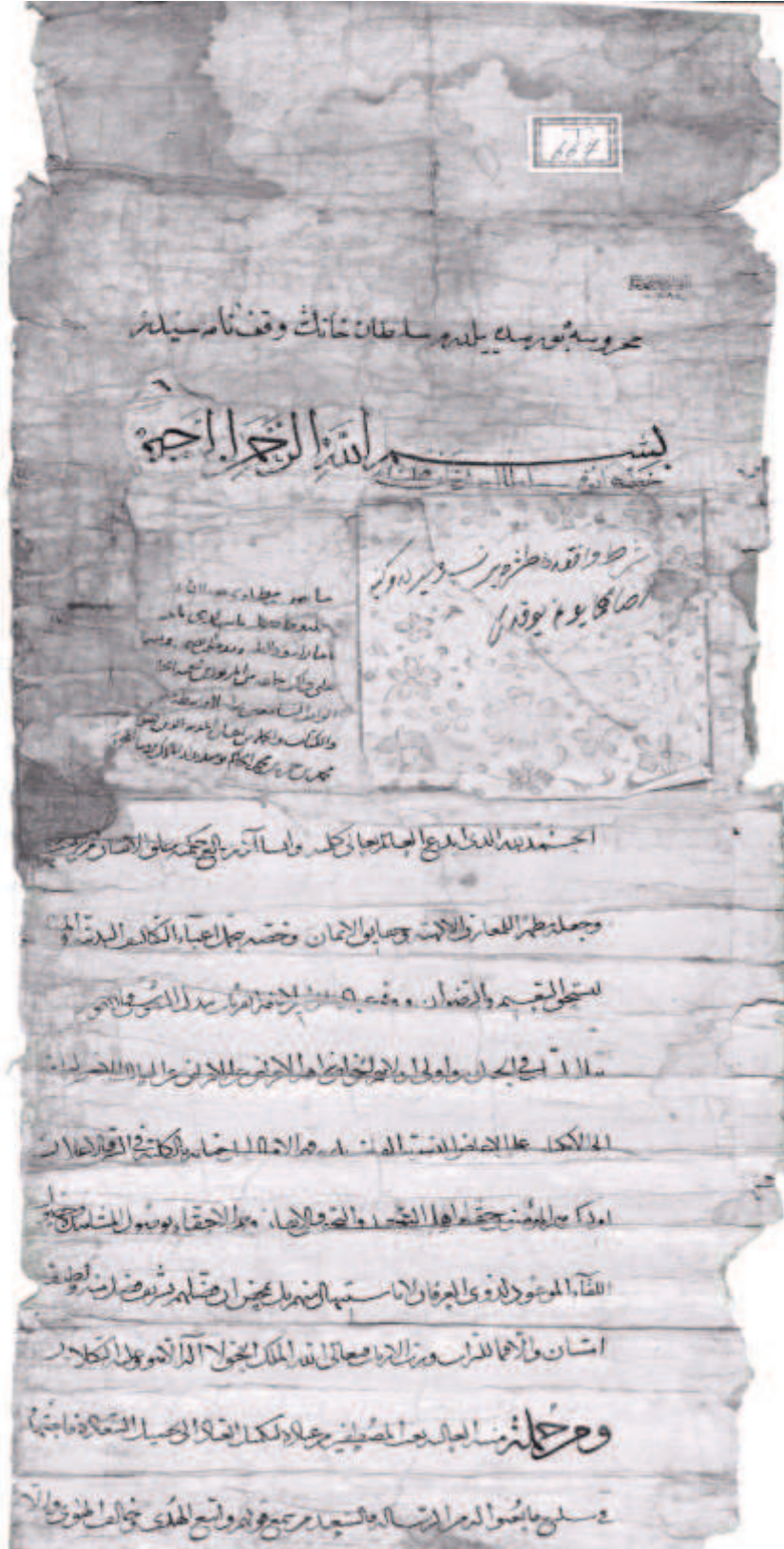
R-20: Yıldırım Türbesi ve Medresesi.

Haz: Gülbün Mesara, Mine Esiner Özen, Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri, Kubbelaltı, İstanbul 2011.

R-21: Üç Şerefeli Medrese

Murat Tuğrul, Ratip Kazancıgil, Edirne'de Osmanlı Döneminden 2000 Yılına Kalan Mimari Eserler Albümü, Edirne Valiliği, İstanbul 2000.

R-22: Türk ve İslam Eserleri Müzesi-2303 deki Yıldırım Bayezid Vakfiyesi'nin başı

R-22: BOA TD 12 Balaban Paşa Medresesi

192

نقدیه
پیش بیک
لذعات
۸۰۰

وقد لودره ایباغندن فن بیکاراضوارک
اولاغونک سبن کا در ۷۰۰

مکوه
۲۶۰۰

المصرف

علمی
۴۰
۸۰
۱۰
۲۰
۳۰
۴۰
۵۰
۶۰
۷۰
۸۰
۹۰
۱۰۰

موقوف متوقف تاظرف
۱۰
۲۰
۳۰
۴۰
۵۰
۶۰
۷۰
۸۰
۹۰
۱۰۰

جرات یاغلی
۳۰
۴۰
۵۰
۶۰
۷۰
۸۰
۹۰
۱۰۰

و در حد بلایان باب در علم کتب

در علم کتب
۷۵
۸۰
۸۵
۹۰
۹۵
۱۰۰

دو کاتب
۷۵
۸۰
۸۵
۹۰
۹۵
۱۰۰

سنگینان به اندر بیک لجنه مولانا در سن حدیث
لوی آت بیک سن یوزلیق وار ما باقیسن یوزلیق
منوی اولان حاله فیکه لرنن قالمی موقوف اولان
علماء در ۱۶۵
مدرسه به مخصوص در
بلایان باب تاچه قریب بر بایه باغ سربک خراب در
وانکه اولکن بر بایه بر کتا بونه بری دیکه موقوف

191

المصرف

علمی
۹۰
۱۰
۲۰
۳۰
۴۰
۵۰
۶۰
۷۰
۸۰
۹۰
۱۰۰

علمی
۱۳۰
۱۴۰
۱۵۰
۱۶۰
۱۷۰
۱۸۰
۱۹۰
۲۰۰
۲۱۰
۲۲۰
۲۳۰
۲۴۰
۲۵۰
۲۶۰
۲۷۰
۲۸۰
۲۹۰
۳۰۰

و در حد بلایان باب در علم کتب

علمی
۹۰
۱۰
۲۰
۳۰
۴۰
۵۰
۶۰
۷۰
۸۰
۹۰
۱۰۰

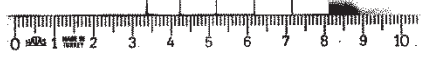
علمی
۱۳۰
۱۴۰
۱۵۰
۱۶۰
۱۷۰
۱۸۰
۱۹۰
۲۰۰
۲۱۰
۲۲۰
۲۳۰
۲۴۰
۲۵۰
۲۶۰
۲۷۰
۲۸۰
۲۹۰
۳۰۰

و در حد بلایان باب در علم کتب

علمی
۹۰
۱۰
۲۰
۳۰
۴۰
۵۰
۶۰
۷۰
۸۰
۹۰
۱۰۰

علمی
۱۳۰
۱۴۰
۱۵۰
۱۶۰
۱۷۰
۱۸۰
۱۹۰
۲۰۰
۲۱۰
۲۲۰
۲۳۰
۲۴۰
۲۵۰
۲۶۰
۲۷۰
۲۸۰
۲۹۰
۳۰۰

T. T. - 0012

R-22: VGMA DEFTER 570-49-23 Şah Melek Paşa Vakfiyesi

Özgeçmiş

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Süleyman Uysal

Doğum Yeri: Burhaniye

Doğum Tarihi: 09.05.1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri

a) Yayınlar -SCI -Diğer

b) Bildiriler -Uluslararası –Ulusal

c) Katıldığı Projeler

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl:

İletişim

E-posta Adresi: uysalsuleyman17@gmail.com